

Návrh učebních osnov OBČANSKÉ ŠKOLY

MŠMT ČR

CS

Z-10(1,94)

Obcanské skoly : návrh ucebních osnov / [Ministerstvo Školství, Mládeže a
Tělovýchovy ČR]. - Praha : Portál, 1994. - 312 S. : Tab.

Dt. Titelübers.: Bürgerliche Schulen : Entwurf der Schulpläne

ISBN 80-85282-99-2

95/204

SyK: Lehrpläne

Georg-Eckert-Institut BS78

1 234 107 X

MŠMT ČR

ISBN 80-85282-99-2

Návrh
učebních osnov
OBČANSKÉ
ŠKOLY

MŠMT ČR

Georg-Eckert-Institut
für internationale
Schulbuchforschung
Braunschweig
Schulbuchbibliothek
95/204

CS
2-10 (1,94)

Předmluva

ODDÍL I

Tento svazek návrhu osnov občanské školy nelze ani pochopit, ani plně využít bez pečlivého pročtení svazku prvního, ve kterém je vysvětlen pedagogický, mravní a občanský záměr celého projektu. Dříve, než přistoupíte k práci s dílčími osnovami svých předmětů, přečtěte si pečlivě první svazek osnov.

Dále je třeba mít na paměti několik obecných zásad.

1. Osnovy zde navržené jsou skutečně osnovami, nikoli předpisem postupu. Mají učitelům usnadnit práci, načrtnout směr a nabídnout souhrn témat. V žádném případě nemají podvázat učitelovu svobodu a vynalézavost. Mají ho inspirovat. Je zcela v rukách učitele, jak látku podá, jak si ji rozvrhne, kam položí větší důraz. To vše podle své zkušenosti a hlavně podle potřeb té které třídy, která je pokaždé jiná a vyžaduje vždy individuální přístup. Práce s osnovami se nemůže zredukovat na mechanickou jednotvárnou aplikaci. Proto je na jedné straně náročná, na druhé ovšem zajímavá.

2. Předkládané osnovy jsou sice široce prodiskutovány mnoha učiteli z praxe a mnoha odborníky v příslušných oborech, nicméně jsou návrhem, který má a musí být ověřen. Je to zásadní nárys, který ovšem vyžaduje mnoho další práce. Každý pedagog ví, že teprve v praktickém užití se ukazují klady, stíny, mezery a nedokonalosti takto široce pojatých záměrů. Text, který máte v ruce, je východiskem pro další etapu práce, která je stejně důležitá a stejně náročná jako byla etapa první, totiž vytvoření návrhu.

3. Práce s osnovami bude o to obtížnější, že v mnoha případech nám zatím chybějí pomůcky a učebnice. Ty ovšem nemohou vzniknout dříve, než získáme určité zkušenosti, a je nezbytné, aby se na jejich tvorbě velmi aktivně podíleli ti kolegové, kteří se ve své práci vydají navrhovaným směrem. Je přece přirozené, že tak velká práce, jako je vytvoření nového typu školy, bude postupovat po krocích a že se na ní musí podílet mnoho lidí.

4. Je pochopitelné, že osnovy všech předmětů nemají jednotnou formu, že se drobně terminologicky liší, že v různé míře upozorňují na metodické a didaktické problémy. Je to dáno tím, že redakce do jednoduše dikce by si vyžádala tolik času, že by to posunulo dříve ověřování o celý školní rok. V této věci očekáváme, že čtenář pochopí situaci a bude *umět* porozumět, protože bude *chtít* porozumět, a ne chytat autory za slovo a malicherně je kritizovat. Toto vydání je vydáním pro spolupracovníky, ne pro destruktivní kritiky a formalistní maximalisty.

5. Osnovy jsou ve své většině i v úhrnu svým způsobem velmi náročné. Mnozí je možná označí za maximalistické a nezvládnutelné. Naším záměrem je ukázat jistě vysoký ideál, ke kterému máme směřovat. Nejde o deptající nesplnitelný požadavek, který by deprimoval učitele a ničil žáky.

Vše, tedy i náročnost, je v tomto projektu návrhem, který musí být opatrně ověřován. Vycházíme ovšem ze dvou platných zásad. Jednak z toho, že ten, kdo neusiluje o téměř nedosažitelné, se nikdy nedostane na dosažitelnou úroveň. Jednak z toho, že žáci, na které nejsou kladeny závažnější požadavky, se nutně začínají nudit, ztrácejí zájem a klesají často hluboko pod úroveň svých skutečných možností. Na druhé straně je samozřejmé, že učitel podle své zkušenosti zváží, kde leží hranice únosnosti, jejichž překročení může naopak žáky (nebo i jen některého žáka) demotivovat. Občanská škola důsledně dbá o to, aby její absolventi měli otevřené možnosti pokračování vzdělávání na kterékoli střední škole od gymnázia po střední odborné školy a školy učňovské. Záleží na nadání a zájmu žáků a vlivu rodičů.

O rozsahu materiálu, který je zvláště v osnovách některých předmětů uveden, je třeba také vědět, že je uváděn proto, aby učitel měl větší možnost výběru. Jsme přesvědčeni, že osnovy jsou tak přehledné, jasné a nosné, že dobrý učitel bude vědět, že v dané třídě a při dané hodinové dotaci, která nebude vždy stejná, může rozumně odučit určitý rozsah, který bude pro žáky optimálním přínosem. Je proto nutno počítat i s variantou prohloubeného výkladu, když si žáci některý z povinných předmětů vyberou jako výběrový rozšířený předmět.

6. Čtenář, který bude studovat osnovy více předmětů, se setká s tím, že mnohé, zvláště výchovné momenty se v nich opakují. Výchova je zde chápána širěji než jenom jako ukázkování dítěte. Jde o rozvoj osobnosti v širokém významu, o rozvíjení kultury životního způsobu, postojů, zájmů apod. Pro opakování se autoři rozhodli ze dvou důvodů. Prvým je, že máme určitou obavu, že se někteří učitelé uvyklí soustředit se jen na věcně-technickou stránku osnov svého předmětu nejen nepodívají na obsah a pojetí ostatních předmětů, ale neprostudují si ani obecné úvodní části celého projektu. Druhým je, že chceme podtrhnout a opakováním utvrdit základní výchovné cíle občanské školy, které je nutno sledovat stále a ve všech předmětech.

7. Je nesporné, že projekt občanské školy přináší učitelům velikou šanci, dává jim širokou možnost rozvinout jejich individualitu a pedagogické umění. Může se stát, že právě tato nebývalá možnost může na některé zapůsobit až hrozivě. Může se stát, že mnozí i třeba zkušení učitelé budou mít pocit, že nejsou dost připraveni, aby zvládli úkol, který se před nimi otevírá. I těchto problémů jsme si jako autoři projektu vědomi. Víme, že zvláště u společenskovědních, ale i jiných předmětů je třeba učitele podepřít, umožnit jim další přípravu, přisunout a nejednou i připravit pro ně potřebnou literaturu, kursy, semináře atd. Považujeme to za samozřejmý další krok v započaté práci. Její nepominutelnou součástí budou jistě i nové aktivity pedagogických fakult, a to nejenom v tom, že se budou vyvíjet jejich vnitřní vzdělávací programy pro přípravu budoucích učitelů, ale i v tom, že se budou více starat o své absolventy, kteří již jsou v praxi.

8. Veliká role nejen při ověřování, ale při kterékoli budoucí aplikaci projektu občanské školy připadá řediteli. Jeho úkol je, vedle všech obvyklých úkolů ředitele školy, dvojitý. Jednak je to neustálé vyvažování učebního plánu jednotlivých tříd a částí tříd. Jeho pravomoc obměňování hodinových dotací je velká a musí odpovídat jak možnostem školy, tak potřebám žáků. Každý předmět může konec konců vyvolat u svých představitelů dojem, že jeho hodinové dotace jsou nedostatečné a neodpovídají ani jeho významu, ani jeho rozsahu. Vždycky zde může hrozit střet mezi

zastánci významu předmětu jednoho na úkor předmětu druhého. Diskuse a rozpory tohoto typu jsme se snažili řešit vytvořením volného prostoru pro uvážlivé rozhodování škol stanovením orientačních minimálních a optimálních počtů hodin. Bude na řediteli a sboru každé konkrétní školy, aby zodpovědně rozhodli o dotacích vyhovujících právě jejich podmínkám, skýtajících optimální řešení odpovídající vybavenosti právě této konkrétní školy. Rovněž tak se nabízí možnost využívat volitelných, rozšiřujících, zájmových aj. nabídek žákům. Věříme, že při správném pochopení zvolené strategie nemusí mít nikdo dojem, že je ve svých představách o uplatnění rozumných nároků svého předmětu nějak nespravedlivě zkrácen předpojatým ustanovením. Mnoho lze také docílit posilováním mezipředmětových vazeb, výraznější orientací konkrétní výuky na problémy a témata integrující v sobě hlediska více předmětů současně. Tento přístup pochopitelně předpokládá těsnější spolupráci učitelů působících v dané třídě, včetně hledání takových organizačních řešení, jako je např. týmové vyučování apod. Zde uvedený rozpis je optimálním řešením.

Celek dotací je stavěn následovně:

Předměty jsou rozděleny na povinné, které mají stanovenou minimální dotaci, předměty povinně volitelné a předměty nepovinné.

Povinné předměty představují strukturu vzdělávání poskytující základní rozsah znalostí, dovedností a postojů žáka. Proto minimální učební plán povinných předmětů je pro školu závazný. Náplň těchto předmětů představuje minimum vzdělání, které žák k dalšímu životu potřebuje.

Tato nepominutelná látka je dále rozvíjena variantou prohloubeného výkladu předmětů povinných a širokou škálou předmětů volitelných. Ředitel školy je zařazuje do učebního plánu podle zájmu žáků a profilace školy tak, aby naplnil celkový počet hodin: v 6. ročníku 27 hodin, v 7. ročníku 28 hodin, v 8. a 9. ročníku 30 hodin týdenní dotace. V doplněk učebního plánu povinných předmětů jsou uvedena doporučená optima vyučovacích hodin, která vyjadřují pedagogické záměry učebních osnov. Variabilita využití těchto optimálních hodinových dotací sleduje záměr profilace školy.

Při sestavování učebního plánu musí škola žákům nabídnout nejméně čtyři volitelné předměty, které lze vyučovat ve skupinách o dvanácti a více žácích. Aby byly hodiny prohloubeného výkladu a předměty volitelné dostupné různě zaměřeným žákům v co nejširším rozsahu, lze spojovat žáky ze dvou a více ročníků a pracovat s nimi diferencovaně. Soustavu volitelných předmětů může ředitel školy doplnit podle zájmu žáků a podmínek školy. Může převést některý předmět z volitelných předmětů do nepovinných. Součástí vzdělávacího programu občanské školy je i vyučování náboženství, které se organizuje podle zájmu žáků a je nepovinné.

Vzdělávací program občanské školy může škola nad rámec povinného vzdělávání dále rozvíjet nabídkou nepovinných předmětů. Žák si může zvolit tolik nepovinných předmětů, kolik dokáže zvládnout, nebo si nezvolit žádný.

Škola může dále nabízet i různé typy vzdělávacích zájmových kroužků.

Zdravotní tělesná výchova se zřizuje pro žáky III., případně II. zdravotní skupiny. Vzhledem ke zdravotní a životní závažnosti by měla být nabídnuta všude tam, kde pro ni jsou alespoň základní personální a materiální předpoklady.

Strukturu vzdělávání doplňuje projekt zaměřený na úvod do světa práce, seznamující žáky s širší a rozsahem jednotlivých oborů lidské činnosti. Orientuje žáky k volbě povolání tak, aby se ve zvolené profesi realizovali a jejich povolání je jednou plně zaujalo.

Projekt se může odvíjet dvěma cestami - uplatněním dané hodinové dotace v průběhu roku, nebo jednorázovým zařazením souvislého bloku informací. Realizace tohoto projektu je pro školu závazná.

POVINNÉ PŘEDMĚTY - minimální rozsah

Předmět	Ročník				
	6.	7.	8.	9.	
	min. týdenní počet hodin				
Český jazyk	3	3	3	3	12
Cizí jazyk	3	3	3	3	12
Dějepis	1	1	1	2	5
Zeměpis	-	2	1	2	5
Přírodopis	2	1	1	1	5
Chemie	-	-	1	2	3
Fyzika	1	2	2	-	5
Matematika	3	3	3	3	12
Občanská výchova	2	2	2	2	8
Rodinná výchova	2	1	2	2	7
Tělesná výchova	2	2	2	2	8
Hudební výchova	1	1	1	1	4
Výtvarná výchova	2	2	2	-	6
Celkový týdenní počet hodin minimální dotace povinných předmětů	22	23	24	23	92
Předměty prohloubeného výkladu a předměty volitelné	5	5	6	7	23
Celkový týdenní počet hodin	27	28	30	30	115
Nepovinné předměty					

POVINNÉ PŘEDMĚTY - doplňky k učebnímu plánu

Předmět	optimum	V případě prohloubeného výkladu se doporučuje
Český jazyk	16	- rozšířit v 6.- 9. ročníku o 1-2 vyučovací hodiny týdně. Jednu vyučovací hodinu týdně vyučovat podle možnosti školy jako dělenou;
Cizí jazyk	14	- při výuce cizích jazyků dělit každou vyučovací hodinu podle počtu žáků;
Dějepis	6	- rozšířit o 1 vyučovací hodinu týdně v 8. ročníku. V 6. - 9. roč. je vhodné nabídnout žákům dějepisné a zeměpisné praktikum;
Zeměpis	6	- v 6. - 9. ročníku je vhodné nabídnout žákům dějepisné a zeměpisné praktikum. Rozšířit o 1 vyučovací hodinu týdně v 8. ročníku;
Přírodopis	6	- rozšířit o 1 vyučovací hodinu týdně v 7., 8. nebo 9. ročníku;
Chemie	4	- rozšířit o 1 vyučovací hodinu týdně v 8. ročníku;
Fyzika	6	- rozšířit o 1 vyučovací hodinu týdně v 6. ročníku;
Matematika	16	- rozšířit o 1-2 vyučovací hodiny týdně podle potřeb třídy a možností školy; - jednu vyučovací hodinu týdně vyučovat jako dělenou;
Občanská výchova	10	- rozšířit o 1 vyučovací hodinu týdně podle možností školy a potřeb žáků;
Rodinná výchova	8	- rozšířit o 1 vyučovací hodinu týdně Žákům je vhodné nabídnout příslušný nepovinný předmět;
Tělesná výchova	12	- rozšířit o 1 vyučovací hodinu týdně v každém ročníku, která je zdravotně hygienickým opatřením. Tato hodina není započtena do celkového součtu hodin v učebním plánu;
Hudební výchova	5	- možno rozšířit o 1 vyučovací hodinu týdně v 6. ročníku;
Výtvarná výchova	8	- rozšířit o dvě vyučovací hodiny týdně v 9. ročníku; - ve zvláštních případech lze vyučovat v 8. a 9. ročníku po 1 vyučovací hodině týdně.

PROJEKT doplňující základní vzdělání:

Úvod do světa práce	10	- hodinová dotace platí pro jeden školní rok; - zařadit během školního roku podle možností školy nebo - využít několika dnů v bloku informací; - rozšířit podle podmínek školy;
Zdravotní tělesná výchova	2	- zavádět podle možností školy a potřeb žáků vybraných lékařem.

PŘEHLED VOLITELNÝCH PŘEDMĚTŮ

Další cizí jazyky
Dramatická výchova
Dějepisné a zeměpisné praktikum
Informační výchova
Matematické praktikum
Náboženská výchova
Pěstitelská výchova
Práce s textilem
Přírodovědné praktikum
Psaní strojem
Rozšiřující cizí jazyk
Rozšiřující hudební výchova
Rozšiřující literární výchova
Rozšiřující výtvarná výchova
Rýsování a technické kreslení
Sport a pohybové aktivity
Technická praktika
Technická výchova
Vedení domácnosti a příprava pokrmů
Základy managementu a účetnictví
Základy práce s počítačem

Zájmové kroužky - podle možností školy

Je zcela na rozhodnutí jednotlivých škol a žáků, jak se budou ve vymezeném rámci pohybovat.

Druhým, stejně významným úkolem ředitele je jeho trvalý zájem o opravdu týmovou práci sboru. Spolupráce členů sboru musí být zcela konkrétní, nelze se tu jednoduše opřít o formální představu provázanosti osnov. Učitelé si musí umět vzájemně připravit výuku, dohodnout postup a trvale usilovat o skutečnou propojenost předmětů.

Smyslem výše uvedených upozornění je dát jednoznačně najevo, že projekt občanské školy není ministerstvem nařízený vzdělávací program, který má být plněn, ale základní představa, kterou je třeba společnou prací dovést k výslednému, ustálenému tvaru. Ani ten ovšem nebude strnulý a bude vždy znovu v dílčích bodech obměňován.

Všem, kdo se další práce na tomto projektu zúčastní, přejeme mnoho vytrvalosti, ale také mnoho radosti z práce, která má obohatit všechny.

Za kolektiv autorů
prof. Dr. Petr Piřha

ODDÍL II

Smyslem vzdělávání v občanské škole je příprava žáků pro aktivní život ve společnosti. Proto osu výuky tvoří občanská výchova podporovaná prakticky zaměřenou výchovou rodinnou. Toto pojetí občanské školy doplňují všechny předměty s výchovným zaměřením povinného i nepovinného charakteru, které kultivují různé komunikativní schopnosti žáků a rozvíjejí jejich předpoklady pro další socializaci.

Naukovou složku vzdělávání tvoří velká témata, která prostupují všemi předměty a jsou řešena jejich specifickými prostředky. Výběr těchto předmětů odpovídá tradici českého školství, mění se však jejich obsah i pojetí. Tyto předměty zde dávají ucelený pohled na základy vědních oborů a vzhledem k prostupujícím námětovým okruhům společně sledují celistvé pojmání světa.

Manuální schopnosti žáků rozvíjejí mimo jiné činnostní předměty, které spojují potřebné dovednosti s jejich tvořivým uplatněním.

Veškerou výukou prolínají další aspekty, které dále zhodnocují výchovné a vzdělávací úsilí školy. Etickou a mravní výchovu otevírá náboženská výchova, která v této roli ústí do všech předmětů. Dále výchově dítěte pomáhá ekologická, sociální, zdravotní a sexuální výchova, pozornost se věnuje i výchově dopravní. Bez jejich zařazení do výchovně vzdělávacího procesu nelze považovat vzdělání žáka za komplexní.

Charakteristika povinných předmětů

Český jazyk a literatura

Hlavním cílem předmětu český jazyk je naučit žáky přesnému vyjadřování a schopnosti účinně se dorozumívat v různých situacích, které jsou pro ně důležité. Ve věcném vyjadřování se pěstuje prostý, jasný sloh výkladový se zvláštním zřetelem k logickému uspořádání výpovědí a textů. Dále je zapotřebí, aby si žáci osvojili základní pravidla rozhovoru, debaty a slovní argumentace. Žáci jsou vedeni i k tomu, aby se uměli dobře bránit komunikačnímu tlaku okolí, zejména manipulativní komunikaci. Dbá se na rozšiřování slovní zásoby žáků, na správnou volbu slov, a to jak ve smyslu přesnosti, tak jejich slohového odstínu.

Výuka gramatiky směřuje v občanské škole ke dvěma cílům. Jedním je rozvoj rozumových schopností žáků při poznávání jazykového systému a rozvoj formálních operací s jazykem. Má-li žák přesně vyjádřit to, co má na mysli, musí být schopen dobře konstruovat větu. Druhým cílem je naučit žáky gramatickým pojmům, které umožní a usnadní výuku cizích jazyků. Gramatické poznatky nejsou v žádném případě samoúčelné a vždy slouží hlavnímu cíli výuky češtiny, kterým je komunikační schopnost žáků. V tomto věkovém období již děti potřebují kromě znalostí jazyka také jistou míru znalostí o jazyce.

Literární výchova je prostředkem rozvíjení estetického vnímání žáků; nemá být pouhým encyklopedickým přehledem autorů a děl české literatury. Je žádoucí, aby

literární výchova vzbuzovala zájem o slovesnou kulturu. Předkládaná koncepce se proto soustřeďuje na individuální prožívání literárního díla a na sdílení čtenářských zážitků. Úkolem literární výchovy je dále naučit žáky dovednostem analýzy a interpretace literárního díla. Tomuto cíli slouží témata věnovaná základům literární teorie a literární historie. Žák se však především musí učit chápat text po stránce obsahové a umět rozpoznat jeho případné nejasnosti nebo význačnosti. V tom se literární výchova stýká s výchovou komunikační.

Cizí jazyk

Cizímu jazyku v občanské škole je věnována významná pozornost, odpovídající významu znalosti cizích jazyků pro občana nevelkého státu. Důraz je položen na komunikační schopnosti žáků, výklady gramatické jsou zcela podřízeny tomuto hlavnímu cíli. Žáci jsou vedeni k tomu, aby byli schopni dorozumět se s cizincem v běžných situacích a hovořit s ním o jednoduchých tématech. Jsou také vedeni k tomu, aby porozuměli čtenému textu. Při současných možnostech cestování a výměnných pobytů jsou žáci povzbuzováni k navázání korespondenčního styku se sobě rovnými partnery.

Výuka cizího jazyka je nemyslitelná bez určitého seznámení žáků s kulturní tradicí příslušné jazykové oblasti. Znalost cizího jazyka vede žáky k pochopení jiné než domácí kultury, a je proto nástrojem při výchově k toleranci. Přes poznání cizího prostředí získává žák také hlubší pochopení svého domácího prostředí a pevnější vztah k němu.

Dějepis

Samozřejmým cílem dějepisu je vymezit hlavní body a úseky na ose dějin, podle nichž se žák orientuje při pohledu do minulosti. Faktografie však není hlavní náplní ani smyslem tohoto předmětu, i když je nutným předpokladem.

Náplní dějepisu je otevřít smysl pro hloubku minulosti a ozřejmit dějinnost lidské společnosti, otevřít smysl pro tradici a vyvolat ochotu v ní stát a předávat ji. Vedle toho pak ukázat vrstvení kultury, tj. ukázat, jak naší zemí a Evropou, kde žijeme, procházely hlavní proudy duchovního dění a jak určovaly tvar a styl života lidí. Tím vším nastínit kulturně dějinný kontext žité současnosti.

Potřebný je proto stálý poukaz k tomu, co žák ze svého okolí zná jako stopy minulých dějů. Nejen že mu to otevírá minulost, ale zároveň ho to pevně usazuje do lokality, v níž žije. Místní a regionální minulost spolupůsobí sebeidentifikaci dítěte i pro další život.

Dějepis však vede ještě k jinému výchovnému cíli. Vyzvednutím významných postav přivádí jednak k pochopení společností uznávaných vzorců správného jednání, jednak k pochopení archetypů rolí, na něž je opřena struktura společnosti.

Příběh a osobnostní portrét hrají v takto pojatém a cíleném dějepisu nezaměnitelnou roli. Posluchač (čtenář) se totiž stává účastníkem vyprávěného děje a vychází z něho obohacen o jakousi vlastní zkušenost. Dobře podaný osobnostní portrét slouží jako zrcadlo, v němž posluchač shledává shody a odlišnosti svých kvalit a dobírá se hlubšího sebepoznání.

Zeměpis

Základním úkolem zeměpisu na občanské škole je dát žákům potřebné základní informace o prostoru, v němž se odehrává náš život. Větší důraz je přitom položen na oblasti žákům bližší.

Dalším úkolem zeměpisu je naučit žáky orientovat se v prostoru, a to nejen ve volné přírodě, ale i ve městech a při cestování. Tím, že se žáci naučí používat mapy a plánů, jsou vedeni k tomu, aby si vždy uvědomovali prostorové vztahy, bez nichž nelze dobře chápat ani dějinné či současné politické dění, ani hospodářské zaměření určitých zemí a oblastí, ani složitost obchodních spojení, a konečně ani přírodní dění. Cílem zeměpisu je tedy uvedení do pochopení geografické podmíněnosti souvislostí v životě jedinců, národů i celých kultur.

Přírodopis

V současném přetechnizovaném světě se stává učení o přírodě nezbytnou základnou pro vyrovnanost člověka, pro utváření morálních kvalit lidské osobnosti.

Žákům v občanské škole proto budou poskytnuty informace o přírodě, lidském organismu, zdraví a nemoci, interakci s prostředím. Přírodopis bude usilovat o vytváření vzdělanostní základny pro hierarchii životních hodnot potřebnou pro trvale udržitelný život. Žáci jsou vedeni k odpovědnosti a k úctě ve vztazích k životu, učí se vnímat krásu přírody, jsou podněcováni k aktivnímu přístupu k přírodě, k jejímu poznávání, a tím k tvořivosti v ochraně přírody i péči o životní prostředí člověka.

Chemie

Vše, co nás obklopuje, celá příroda, se skládá z látek. K základům vzdělání proto patří poznatky o těchto látkách a jejich přeměnách, na nichž závisí životní pochody. Z těchto poznatků si klade chemie na občanské škole za cíl poskytnout především ty, které jsou pro žáky v běžném životě důležité, někdy životně důležité.

Žáci se při vyučování v chemii budou seznamovat s elementárními poznatky o chemických látkách, budou se učit pozorovat jejich vlastnosti a přeměny, naučí se bezpečně prací s běžně používanými chemikáliemi, ale seznámí se i s poskytováním první pomoci při úrazech způsobených žíravinami a hořlavinami. Poznají užité různé látky v průmyslu, zemědělství i v běžném životě, budou diskutovat o vlivu různých faktorů na životní prostředí a lidské zdraví.

Pro chemii je specifická experimentální činnost, která rozvíjí nejen intelektuální, ale i manuální dovednosti žáků a jejich psychomotorickou koordinaci. Vyučování chemie má významné cíle nejen v oblasti vzdělávací, ale i výchovné. Výchovné aspekty budou zaměřeny především na oblast péče o zdraví, o životní prostředí a jeho ochranu, bezpečnost práce, úspornost při hospodaření s látkami a energií v běžném životě i ve výrobě.

Fyzika

Na občanské škole nebude fyzika vyučována jako soubor poznatků určitého druhu, ale jako předmět, který bude kultivovat kreativní schopnosti žáků tím, že budou hledat při výuce i domácím experimentování řešení otázek, které jim klade bezprostřední okolí, i směřovat k rozvíjení pocitu vnitřního uspokojení žáků z vlastního díla, ať jde o výrobek rukou, produkt ducha nebo poskytnutou pomoc.

Výběr témat a přístup k jejich výuce směřuje k rozvíjení osobnosti žáka výukou fyziky. Snahou je, aby se exaktní způsob nazírání na okolní svět stal jedním z důležitých zorných úhlů pohledu žáka. Jde o chápání příčin a souvislostí některých přírodních jevů (vztah síly a pohybu, zatmění, blesk, pohyb Země a družic, duha, déšť,...), nebo výsledků lidské činnosti (energetické zdroje, motory, principy bezdrátové komunikace,...) a o povědomí o tom, jak k poznatkům o přírodě člověk historicky dospíval.

Jednotlivá probíraná fyzikální témata budou vycházet i z otázek, úkolů a potřeb denní praxe tak, aby výuka fyziky měla formativní funkci (hospodaření energií, ochrana životního prostředí, volba budoucího povolání) a zahrnovala i náměty s esteticko-emocionálním působením.

Matematika

Matematika v občanské škole je chápána především jako metody, tj. přesný způsob řešení úloh. Matematika poskytuje žákům vyjadřovací prostředky (čísla, rovnice,...) k popisu kvantitativních stránek světa a pomáhá jim orientovat se v něm.

V uvažovaném věku žáků nejde o výchovu matematiků. Matematika by měla být jednoduchá, názorná, aplikovatelná, měla by vyrůstat ze zkušenosti žáků, být výsledkem hledání odpovědi na otázky, které mají smysl a jsou pro ně aktuální. Podobně jako na obecné škole nebude ani na občanské škole matematika žákům "předávána". Žáci se mají učit matematice aktivně a uživatelsky (nikoliv pasivně a reprodukcčně).

Významným vzdělávacím úkolem matematiky je přirozené zavedení a dobré zvládnutí matematického vyjadřování. Jde zde jednak o jazyk aritmetiky, v němž se žáci naučí provádět operace v desítkové soustavě, jednak o jazyk algebry. V něm žáci poznávají různé vzorce, které ve zhuštěné formě umožňují efektivně pracovat s informacemi (rovnice, nerovnice,...). „Jazyk vzorců“ se ovšem musí zavádět postupně a je na občanské škole vždy spjat s jazykem „kolem vzorců“. Symboliku (např. množinovou) je třeba zavádět pouze v nejnútnejší míře tak, aby vyjadřování zjednodušovala, ne komplikovala. Důležitými vyjadřovacími prostředky matematiky jsou různá grafická schémata a geometrické obrázky.

Základní a nejtěžší úkol vyučování matematice spočívá v tom, jak naučit žáky dobře matematiku aplikovat a dovést je k tomu, že její aplikování vede k nalezení odpovědí na celou řadu otázek v praktickém životě. Abychom žáky dovedli k používání matematiky, budeme v občanské škole vědomě pěstovat mezipředmětové vazby a podporovat podle možností řešení úloh „komplexní povahy“, které nejen ukazují na význam matematiky pro praxi, ale mohou při vhodné přípravě být i podnětem k hlubšímu rozvíjení matematiky.

Výchova k občanství

Výchova k občanství, z výchovného hlediska nejdůležitější předmět občanské školy, má v celém programu zvláštní postavení. Plní totiž trojí úlohu:

1. Přináší žákům nové informace a poučení o společnosti.
2. Svým obsahovým složením a využitím poznatků z jiných předmětů umožňuje vytvářet celistvost poznání, které škola žákovi nabízí.
3. Vede ke schopnosti odstoupit od probírané látky a uvidět ji v jiných než odborných či školských souvislostech, to je v souvislostech žitých situací. Tím výchova k občanství vede k umění zamýšlet se, hledat, uvědomovat si hloubku skutečnosti a vzdálenější důsledky různých situací.

Samo učivo tohoto předmětu je rozsáhlé a různorodé.

Obsahuje:

1. Témata vlastivědná, která přivádějí žáka ke zdravé národní hrdosti, k jasnému vědomí příslušnosti k národnímu společenství, jeho tradici, kterou žáci sami dále žijí a předávají, a v neposlední řadě i k pochopení našeho začlenění do evropských a světových vztahů.
2. Témata právní, která směřují nejen k poučení o normách, úřadech či státním uspořádání, které občan našeho státu nutně potřebuje znát, ale především k tomu, aby žák pochopil zákonnou právní dimenzi veškerého života, tj. aby získal základní právní vědomí.
3. Témata ekonomická, která rovněž vedou k poučení o základních pojmech ekonomiky moderního života, jedince i státu, ale především mají žákům pomoci najít smysl pro pochopení hodnot a práce a přivést žáky k tomu, aby se stali hospodáři, kteří zodpovědně pečují o svůj i obecný (veřejný) majetek, nacházejí ve svém zaměstnání radost a pracují pro dobro své i společnosti.
4. Témata antropologická, která vedou žáky k pochopení jejich lidství, jejich zasaženosti do prostoru, času a tělesnosti a jejich spjatosti s jinými lidmi, kteří tvoří různá společenství. Cílem antropologie je ukázat člověka jako bytost, jejímž úkolem je být svobodnou, zodpovědnou a zralou osobností, schopnou ujmout se své role ve světě, otevřít se tajemství lásky a vztahům lidského společenství.
5. Témata ekologická, která mají žáky dovést k pochopení napětí mezi člověkem a přírodou, z níž se člověk vymaňuje a přitom zůstává její součástí, a dále k zaujetí zdravých ekologických postojů v každodenním jednání.
6. Témata politologická, která vedou k pochopení základních společenských vztahů, struktur a mechanismů, si kladou za cíl ukázat politiku jako zájem o veřejné, obecné dobro a varovat před tím, co způsobuje pokles politiky na politikaření a "špinavost" politiky chápané jako střet dílčích zájmů skupin a jednotlivců.
7. Témata etická, která netvoří zvláštní skupinu témat, protože jsou implicitně přítomna ve všech tématech předchozích skupin jako všudypřítomná dimenze života, která se projevuje a aplikuje na nejrůznějším probíraném a diskutovaném materiálu.

U žádného předmětu občanské školy nevystupuje skutečnost, že škola je součástí života, tak významně, jak u výchovy k občanství. Je proto samozřejmé a nutné, aby v něm prvořadou úlohu hrály debaty, lidská setkání (návštěvy, besedy, exkurze) a návaznost na dění a život v rodinách a obcích.

Rodinná výchova

Úkolem rodinné výchovy je vybavit dítě takovými vědomostmi, a zejména dovednostmi, které mu umožní nejen si uvědomit, ale také zvládat bez problémů jeho budoucí roli v rodinném životě a stát se tak spolehlivým, dobrým partnerem a zodpovědným rodičem.

Rodinná výchova je pojata jako praktická aplikace poznatků, které žáci získávají v hodinách občanské výchovy, popř. v jiných předmětech (přírodopis, fyzika, chemie apod.). Má činnostní charakter, a stává se tak důležitým předmětem, v němž se žáci učí v probíraných okruzích, jako je organizace provozu domácnosti, výživa a stravování v rodině, kultura odívání, zdravý životní styl apod., teoretické poznatky promítat do každodenního života a využívat je prakticky.

Pod tvůrčím vedením učitele se v průběhu čtyř let z žáka - dítěte v rodině - stává občan vybavený potřebnými vědomostmi a dovednostmi pro samostatný život.

Tělesná výchova

Význam a pojetí tělesné výchovy v občanské škole vyplývá jednak ze zdravotních a rozvojových potřeb žáků v tomto bouřlivém a nerovnoměrném období jejich vývoje, jednak z faktu, že pro mnohé žáky je školní tělesná výchova jedinou soustavnou a řízenou péčí o tělesnou a psychickou zdatnost (pohodu). Tělesná výchova se tak stává v daném období významným faktorem ve vytváření trvalejšího vztahu k aktivnímu pohybu.

Tělesná výchova je koncipována jako soubor různých přítažlivých příležitostí k pohybovým činnostem (povinné, nepovinné, zájmové formy) v denním režimu žáků. Příležitostí, v nichž se pohybová dovednost, sportovní výkon, pochopení zákonitostí pohybu a sociálních vztahů stávají zdrojem prožitku, motivem, uspokojením. Z prožitkovosti tělesné výchovy je vytvářen vztah k pohybu.

V době různých civilizačních chorob je důraz kladen také na zdravotně preventivní, korektivní a rozvojové funkce tělesné výchovy, které přesahují rámec předmětu i daného období. Proto se tělesná výchova stává zájmem všech pedagogů a měla by být v centru pozornosti vzájemné spolupráce školy a rodiny. Je podstatným prvkem při vytváření zdravého životního stylu moderního člověka.

Hudební výchova

Hudební výchova v občanské škole vychází z dosažené úrovně hudebního rozvoje žáků a plynule navazuje na cíle, obsah a charakter hudební výchovy ve škole obecné.

Původně hravé přístupy k pěveckým, poslechovým, instrumentálním a hudebně pohybovým činnostem se postupně proměňují v tvořivou a cílevědomou práci žáků

s hudebním materiálem (písň, poslechové skladby, hudebně pohybové hry, prvky tanců apod.). Hudební výchova i na tomto stupni školy by měla umožnit žákům uvolnění od napětí a radostné prožitky.

Hudbu žáci nejen citově prožívají, ale učí se chápat i její společenské funkce a na úrovni svého dosaženého individuálního hudebního rozvoje ji také hodnotit. Podstatným přínosem hudební výchovy je poznávání harmonie a rytmu, které nejsou jen vlastnostmi kultury, ale života vůbec. Takto se hudební výchova významně podílí jak na osobním rozvoji, tak na sociokulturní orientaci absolventa občanské školy. Předpokládáme, že iniciační a obecně humanizující funkce hudební výchovy ovlivní v budoucnu celý život žáků a projeví se také v kvalitě jejich občanských, rodinných a osobních vztahů.

Výtvarná výchova

Výtvarná výchova v občanské škole směřuje k trpělivému pozorování a zkoumání světa, k hledání vlastních postojů a citových vazeb, k rozvíjení schopnosti vidět a vyjadřovat souvislosti. Využívá obou významných schopností člověka - soustředit se na intuitivní a pocitové stránky našeho vztahu k životu a na analytické uvažování. Obojí uplatňuje v širokém prostoru svobodného výtvarného vyjadřování.

Radost z objevování probouzí zájem žáků o okolní svět, nikoli jen o výtvarnou výchovu a umění. Výtvarná výchova tak vstupuje do kontextu s ostatními výchovně vzdělávacími aktivitami školy a získává v něm nezastupitelné místo. Učí především přemýšlet a tvořivě vytvářet nové hodnoty - podává jen málo skutečně zásadních informací, ale žádá o vlastní názor, nememoruje, ale učí budovat logické celky, nezkouší, ale rozmlouvá. Celé výchovně vzdělávací úsilí směřuje k citlivému vnímání životního prostředí, k vlastní odpovědnosti za náš svět a k sebezařazení do struktury výtvarné kultury lidského společenství.

Ekologická, zdravotní a sexuální výchova

Projekt občanské školy nepočítá s vydělením některých výchovných oblastí jako zvláštních předmětů. Prvky těchto výchov jsou obsaženy v řadě předmětů. Považujeme za zcela přirozené, když se takové výchovy skládají z poznatků získaných v různých předmětech. Považujeme dokonce za nevhodné a zavádějící, když takové komplexní problémy, jako jsou zdraví, ekologie či sexualita, se vydělí jako zvláštní předměty. Dochází pak zcela zákonitě k tomu, že celý problém, ke kterému se mají z různých úhlů pohledu vyslovit biolog, historik, učitel občanské výchovy, učitel tělesné výchovy apod. a k němuž se ve vhodné příležitosti mohou a mají vyslovit i učitelé zdánlivě vzdálených předmětů, především výchov, je pojmán úzce technicky, anebo se stane obecně nezávazným povídáním bez odborného podkladu. Linii i obsah takových výchov je jistě možno sestavit, ale v našem pojetí občanské školy je to pouze pomůcka pro učitele, kteří ve svých předmětech mají všichni a každý přispět k tomu, aby žáci dostali:

- ekologickou výchovu, která je povede k zodpovědnému a ohleduplnému vztahu k životnímu prostředí a upevní základy jejich správného ekologického chování v běžném životě;

- sexuální výchovu, která je povede k zodpovědnosti za vlastní sexuální život a upozorní na vážná nebezpečí spjatá s předčasným a neuváženým sexuálním životem;

- zdravotní výchovu, která je povede nejen k základním hygienickým návykům, ale také k vědomí, jak významnou, ba prvořadou hodnotou je lidské zdraví, které je třeba chránit především tím, že ve svém životě udržujeme určitý rytmus a řád, který v celku nazýváme zdravým životním stylem.

Charakteristika volitelných předmětů

Spíše pro úplnost a základní orientaci připojujeme zde i nejstručnější naznačení obsahu a smyslu předmětů volitelných.

Další cizí jazyk

Umožňuje žákům osvojit si základy komunikační schopnosti v druhém cizím jazyce. Výuka je zaměřena na rozvoj základů řečových dovedností s důrazem na poslech s porozuměním a na ústní vyjadřování. Pozornost se ovšem věnuje také čtení a jednoduchému písemnému projevu. To vše předpokládá osvojení nezbytné zásoby jazykových prostředků a poznatků o zemi, kde se vyučovaným jazykem mluví.

Dramatická výchova

Sahá od dětské hry přes dramatické improvizace ve třídě až k představením pro diváky. Je založena na lidské schopnosti být někým jiným a něčím jiným. Díky této schopnosti mohou žáci prozkoumávat, jak se chovají lidé za určitých okolností, dnes nebo jindy, v různých společnostech. Pomáhá utvářet vnitřně bohatou bytost schopnou sociálního porozumění. Přes prožitky určité role a určitých situací ve hře získává dítě zkušenosti, které se v životě často draze platí.

Dějepisné a zeměpisné praktikum

Přináší zájemcům v přiměřené podobě prohloubení, rozšíření, procvičení a aktualizaci učiva dějepisu a zeměpisu. Ve vybraných tematických okruzích napomáhá propojit učivo dvou povinných vyučovacích předmětů.

Informační výchova

Uvádí žáky do umění získávat, uspořádat a sbírat informace. Žáci se seznamují s různými základními typy informačních souborů, jako jsou obsah a rejstříky v knihách, katalog knihovny, encyklopedie různého druhu. Učí se orientovat v muzejních a galerijních sbírkách. Vedle zvládnutí technik se zde rozvíjí zájem o poznávání.

Matematické praktikum

Prohlubuje matematické vzdělávání v těchto směrech:

- rozvíjení praktických matematických znalostí a dovedností (početní technika, rýsování,...);
- rozšíření okruhu aplikací matematiky (i v závislosti na aktuální problematice);
- rozvoj geometrické představivosti;
- argumentace v matematice.

Náboženská výchova

Je vyučována podle jednotlivých církví, pokud se některé z nich nedohodnou na výuce společně. Tato výchova je samozřejmě otevřena i dětem, které se nehlásí k žádné církvi a jsou nevěřící. Cílem náboženské výchovy je, aby se dětem otevřel náboženský pohled na otázky po smyslu života i jeho pokračování za hranicí biologické smrti. Uvádí děti hlouběji do tradice jejich vlastní víry. Protože u nás jde především o výchovu křesťanskou, vede ke křesťanské zodpovědnosti při řešení konkrétních životních situací. Dětem z nevěřících rodin přináší také poučení o základech křesťanské etické tradice, která je podstatnou pro pochopení evropského myšlení. Přináší jim dále i mnoho vědomostí, které jim otevřou plnější pochopení evropské kulturní tradice, především v oblasti výtvarného umění.

Pěstitecká výchova

Vytváří u žáka aktivní, poučený vztah k tvorbě a ochraně životního prostředí, který je zárukou vytváření pozitivních postojů k ekologickým problémům. Je zdrojem poznatků a dovedností zvláště cenných, jsou-li získány metodou pokusnictví, pozorování, vlastní prací žáka. Aplikuje přírodovědné poznatky.

Práce s textilem

Svým obsahem navazuje na povinný vyučovací předmět rodinná výchova, především na tematický celek "kultura odívání". Cílem předmětu je umožnit žákům prohloubení základních vědomostí a dovedností v ručním a strojovém šití, háčkování, pletení a v dalších textilních technikách. Získané dovednosti žáci uplatní při zhotovování oděvů, bytových nebo oděvních doplňků, případně při opravách a úpravách oděvů a prádla.

Přírodovědné praktikum

Rozvíjí, ověřuje a využívá poznatků a dovedností získaných v předmětech přírodopis, fyzika nebo chemie. Podle místních podmínek a zájmu žáků může být praktikum zaměřeno buď převážně k laboratorním cvičením, nebo k přímým pozorováním a k řešení úkolů v přírodě, zejména se zdůrazňováním ekologických aspektů (otázek ochrany přírody, problémů prostředí v sídlištích apod.).

Psaní strojem

Učí žáky zvládnout techniku psaní a jednoduché administrativní práce. Přípravuje je tak, aby uměli formulovat a napsat obchodní dopis, zápis z jednání a podobně.

Rozšiřující cizí jazyk

Navazuje celkovým pojetím i vymezenými cíli na základní předmět cizí jazyk. Umožňuje žákům, kteří projevují o tento jazyk hlubší zájem, jeho dokonalejší osvojení, to je dosažení vyšší kvality, větší pohotovosti, samostatnosti a jistoty v tematicky širších a obsahově náročnějších projevech. Přináší hlubší poznání života a kultury zemí dané jazykové oblasti. Z jazykových prostředků se rozšiřuje zejména slovní zásoba. Hlavní důraz se klade na další rozvíjení řečových dovedností.

Rozšiřující hudební výchova

Může se realizovat dvěma způsoby:

a) V pěveckém sboru pracují žáci, kteří mají pěvecké předpoklady, rádi zpívají a usilují o další rozvoj pěveckých dovedností.

Sbormistr vede žáky k uvědomělé orientaci v notovém zápisu, učí je všímát si vedení jednotlivých hlasů a chápat jejich vztahy a vazby. Na základě pěveckého výcviku uplatňuje vokální projev sboru od jednohlasu až po čtyřhlas, zpěv a capella, zpěv s instrumentálním doprovodem i sólový zpěv s doprovodem sboru.

Výběr repertoáru se řídí celkovou úrovní sboru, didaktickými a výchovnými záměry učitele. Je možné zpívat skladby všech slohových období a písňových druhů.

Vyvrcholením práce je veřejné vystoupení.

b) V předmětu skupinová hra na hudební nástroje pracují žáci, kteří mají hudební předpoklady a zájem prohloubit si své hudební dovednosti.

Vyučující tu vede žáky ke zvládnutí elementární hráčské techniky, rozvíjí jejich hudebně naukové znalosti, vede je k uvědomělé orientaci v notovém zápisu.

Přirozeným vyústěním je práce v instrumentálním souboru, který může mít doprovodný charakter (např. školního sboru) nebo působit samostatně.

Rozšiřující literární výchova

Cílem rozšiřující literární výchovy je upevňování čtenářského zájmu. Žáci se učí číst s pochopením kratší i rozsáhlejší texty z české i světové tvorby, aby přecházeli k slovesným dílům umělecky náročnějším a na konci školní docházky byli kultivovanými čtenáři a vnímáři kultury.

Rozšiřující výtvarná výchova

Dává žákům možnost pokračovat ve výtvarných činnostech, které je zajímají. Výuka se může ubírat cestou prohloubení základní látky v grafických, sochařských a jiných postupech nebo nabídnout žákům širokou škálu uměleckořemeslných postupů - batika, tkaní koberců, keramika, práce s dřevem či drátem atd.

Rýsování

Seznamuje žáky se základy zobrazování jednoduchých těles a technických součástí. Jde o výcvik rýsovacích technik, čtení technických výkresů, případně úvod do počítačové grafiky.

Sport a pohybové aktivity

Je koncipován jako rozšiřující program tělesné výchovy. Je vytvářen v různých obsahových variantách, které jdou nad rámec povinné tělesné výchovy, podle zájmů žáků a podmínek školy.

Předmět rozvíjí sportovní vlastnosti a dovednosti žáků, uspokojuje jejich touhu po pohybu a posiluje jejich vztah ke sportu a i ke škole.

Technická praktika

Zaměřují se zejména na rozvoj dovedností v oblasti uživatelské techniky, na praktická řešení různých problémů. Učivo vede k praktickému poznávání techniky, k praxi jejího užití, popř. i k výrobě technických předmětů. Podporuje zájem o techniku u žáků praktického zaměření a přispívá ke zkvalitnění procesu profesionální orientace.

Technická výchova

Zprostředkovává obecné, průřezové poznání techniky a zákonitosti jejího užití. Pojednává o technice jako takové, to jest jako o běžné součásti světa, v němž žáci žijí. Navazuje především na vyučovací předměty přírodovědného zaměření, podporuje zájem o techniku u žáků intelektuálního zaměření a jejich záměr studovat na odborných školách.

Vedení domácnosti a příprava pokrmů

Předmět svým obsahem navazuje na povinný vyučovací předmět rodinná výchova, především na tematický celek „výživa a stravování v rodině“. Prohlubuje a rozšiřuje znalosti žáků z technologie přípravy pokrmů, způsobu jejich podávání a vede k osvojení dalších dovedností spojených s vedením domácnosti a účelnějším hospodařením s finančními prostředky.

Učivo je zaměřeno na možnosti ovlivňování stravovacích zvyklostí ve smyslu zdravé výživy a uplatňování nových technologií šetrného zpracování poživatin.

Základy managementu a účetnictví

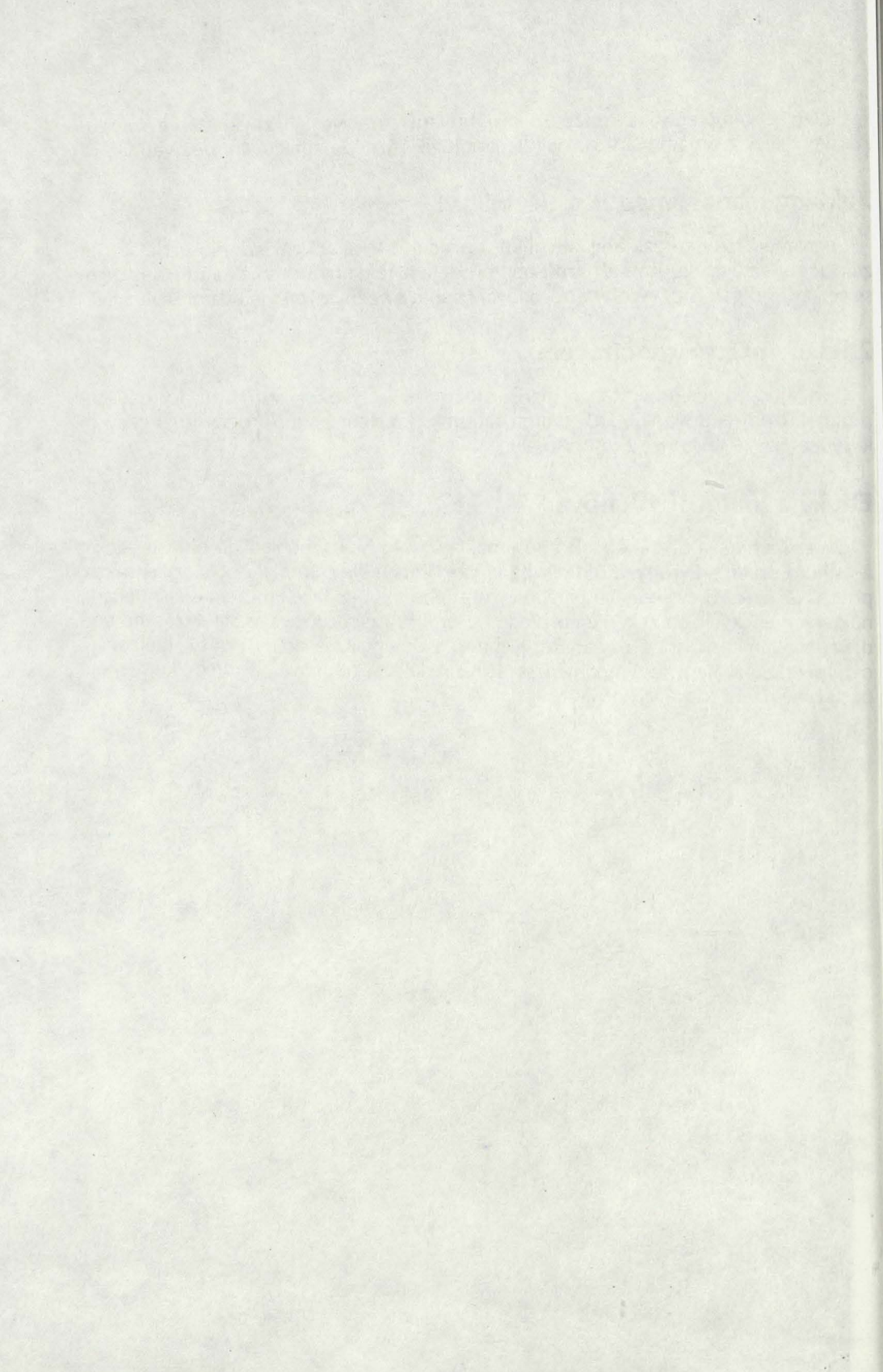
Seznamují žáky se základy obchodu a prodeje. V rámci základního vzdělání se žák učí orientovat se v oblasti způsobu prodeje a reklamy i v průzkumu trhu. Dále se setkává s organizací výroby a zásobování spolu s nezbytnými metodami účetnictví.

Základy práce s počítačem

Uvádějí do práce s počítačem podle možností školy. Školy využívají dostupných programů pro editování textů, tvorbu tabulek, kreslení grafů, programů určených k výuce jazyků, historie, zeměpisu atd.

Etická a kulturní výchova

Dětem z rodin nevěřících občanů umožní získat hlubší pohled do oblasti etické a kulturní tradice Evropy. Předmět bude přinášet vedle informací o náboženských představách, jež byly součástí celého evropského vývoje, také problémovější podání některých etických otázek. Tento předmět, prohlubující určité pasáže v zásadě podávané v rámci povinné občanské výchovy a dějepisu, je určen pro ty, kteří mají o tyto otázky zájem, ale nechtějí se s nimi dále seznamovat v rámci konfesněji podávané náboženské výchovy.

ODDÍL III

Osnovy povinných předmětů

Český jazyk a literární výchova

Seznam zkratk užívaných v textu:

NG - nižší gymnázium (nadstandardní učivo)

OcŠ - obecná škola (1.- 5. ročník)

OčŠ - občanská škola (6.-9. ročník, standardní učivo)

ZŠ - základní škola

A Úvod

1. Tento návrh osnov vyučování českému jazyku a literatuře je určen druhému stupni základních škol (občanská škola, OčŠ, 6. - 9. roč.) ve formě standardního učiva a dále paralelním nižším ročníkům gymnázií (NG) formou učiva rozšířeného, nadstandardního. Specifika OčŠ spočívá v důrazu na praktické dovednosti v užívání mateřštiny a v poznacích důležitých zejména pro učení se cizím jazykům, na NG k tomu přistupuje důraz na širší souvislosti naukové a na prohloubený teoretický přístup k jazyku a literatuře.

2. Výuka mateřského jazyka je v občanské škole obohacena o soustavnou literární výchovu. Komunikační výchova pokračuje z prvního stupně plynule, avšak na vyšší úrovni, a to nejen s dřívějším již důrazem na výcvik v běžných komunikačních situacích, nýbrž nově s důrazem na výstavbu textu a na jeho obsahovou úroveň, jakož i kultivovanost jak mluveného, tak psaného projevu. Výuka gramatiky je postavena na operační základně (diagnostické testování) a gramatické jevy jsou vybrány s ohledem na jejich frekvenci v komunikačních situacích.

Snahou autorů integrovaných osnov obecné a občanské školy je, aby mezi oběma stupni školy nebyl výrazný didaktický předěl, ale aby přechod byl plynulý. Rysy, jimiž se OcŠ a OčŠ liší, jsou spjaty zejména s věkem žáků a se specifikou jejich vývoje.

3. Mezi žáky OčŠ jsou větší a rozmanitější individuální rozdíly, pokud jde o jejich rozumovou a citovou vyspělost a úroveň jejich komunikačních dovedností. Jednotliví žáci se postupně vyhraňují také zájmově a svou přípravou na případnou budoucí profesi a v souvislosti s tím se začínají částečně diferencovat jejich komunikační potřeby a aspirace.

Do tohoto období se klade počátek rozvíjení formálních myšlenkových operací, které jsou výrazně spojeny s rozvojem jazykových schopností. Žáci se učí abstraktně myslet, osvojovat si nové poznatky studiem i samostatným nazíráním světa. Zatímco v obecné škole žáci odkrývají vztahy mezi konkrétními jevy a předměty prostřednictvím vlastní činnosti, která se opírá o smyslovou zkušenost, ve škole občanské počínají odkrývat vztahy obecně platné, založené na abstraktním usuzování a dedukci. Základem výuky mateřského jazyku, který sám je vysoce abstraktní, však

zůstává induktivní postup a využívání konkrétních operačních postupů. Ve výuce literatury k tomu přistupuje postupný rozvoj estetického vnímání a hodnocení literárního díla.

K tomu se váže i potřeba rozvoje komunikačních dovedností žáků ve všech oblastech. Komunikační výchova na tuto potřebu reaguje kultivováním vyšších stupňů dovednosti produkce a percepcie přiměřených typů projevů mluvených a psaných. Žáci se učí užívat vyjadřovacích prostředků adekvátně situaci, zejména pokud jde o vhodnost užití prostředků spisovných a nespisovných, neutrálních a stylově příznakových, a to vše v souladu s principy sociální interakce.

4. Výuka češtiny se podílí na plnění ústředního cíle školy, jímž je všestranný rozvoj osobnosti žáka jako jedince i jako člena společnosti. Proto se osnovy nezaměřují pouze na racionální poznávání jazyka, resp. na rozvíjení komunikačních dovedností jako nástroje intelektuální činnosti, ale i na rozvoj mravních, citových a volných stránek žákovy osobnosti tam, kde to látka předmětu český jazyk a literatura nabízí a dovoluje bez násilí aplikovat.

5. Koncepce integrovaných osnov českého jazyka a literatury vychází z předpokladu, že náš předmět má ve škole mimořádné postavení, dané mj. důležitostí komunikace a komunikačních dovedností pro socializaci dítěte, pro rozvoj jeho rozumových schopností, pro jeho emoční vyspívání a v neposlední řadě i pro rozvoj jeho kreativity. Integrační moment osnov spočívá v tom, propojit účelně a nenásilně a více než dosud výuku mateřského jazyka a literatury s řadou dalších učebních předmětů. Cílem osnov však je také integrovat předmět sám do širších reálných životních situací, přiblížit ho žákovi a pokusit se, aby se stal zajímavějším a u žáků oblíbenějším.

Text osnov se skládá ze tří částí: první je věnována komunikační výchově, druhá výuce poznatků o jazyce a výuce dovedností práce s jazykem a textem. Třetí část pojednává o výchově literární. Učební obsahy tradičně řazené do výuky slohové najdeme zvláště v části první. V konkrétní školní práci je nutno poznatky ze všech tří oblastí účelně kombinovat a propojovat; také v tomto ohledu se osnovy snaží o integraci. Vyučovací předmět český jazyk a literatura má totiž jednotný základní učební a výchovný cíl, a to přispívat k rozvoji osobnosti žáka jako komunikující bytosti.

Také výuka poznatků o jazyce je primárně motivována komunikačními potřebami žáků, sekundárně pak potřebou rozvoje jejich rozumových schopností. Literární výchova podporuje a rozvíjí aktivní čtenářství, podává teoretické poznatky o literatuře, vede k jejich aplikaci při analýze literárního díla a přihlíží i k výchovné hodnotě literárních děl v nejširším smyslu slova. V tom podle podmínek jednotlivých škol navazuje na ostatní předměty, zvláště estetickovýchovné.

6. Tento návrh osnov mateřského jazyka a literatury předkládá cíle, k nimž by bylo záhodno směřovat. Nelze jej však považovat za hotový a univerzální učební plán. Ve srovnání s dřívějšími přístupy se v těchto osnovách klade větší důraz na rozhodování učitele o rozsahu a hloubce probírané látky. Učitel se rozhoduje s ohledem na celkovou úroveň, potřeby a aspirace žáků a na místní podmínky, z nich vychází při vytváření učebního plánu školy a třídy.

Předpokladem úspěšného dosažení vytčených cílů je navození atmosféry radosti z poznávání jazyka a literatury, z estetických prožitků a ze zvládnutí komunikačních dovedností. Integrované osnovy českého jazyka a literatury předpokládají účelnou a nápaditou prezentaci učebních obsahů, názornost, zajímavost, užitečnost výuky a výukových textů, ale i využití takových metod výuky, které na jedné straně berou ohled na charakteristiky současné audiovizuální generace dětí a mládeže, na straně druhé budou schopny žáky vést od audiovizuálních médií také k četbě a k lepšímu vnímání slyšeného (i vlastního mluveného) textu. K tomu je ovšem potřeba, aby děti více četly, o čteném mluvily a aby byly podporovány jejich pokusy o vlastní literární tvorbu.

7. Předkládané integrované osnovy českého jazyka a literatury je možno užívat na občanské škole v návaznosti na integrované osnovy školy obecné, zpracované naším kolektivem a publikované v r. 1994 v separátním vydání. Vedle toho však lze integrované osnovy pro občanskou školu užívat i v dosavadním 6. - 9. ročníku. Od posledních osnov ZŠ se lišíme komplexnějším pojetím komunikační výchovy, do níž vplynula i dosavadní výuka slohová, a dále odlišnou strukturou literární výchovy, jejíž rozsah a tematika mohou být zachovány; zásadnější změny se týkají pojetí literární výchovy samotné. Jazyková výchova byla zpřesněna a obohacena o některé nové pojmy a o didaktické postupy. Tyto novější přístupy k jazyku a jeho výuce se již delší dobu prezentují studentům češtiny na učitelských fakultách. V souhrnu budou publikovány v odborném tisku a podle možností bude třeba urychleně vydat publikaci o výuce češtiny na občanské škole určenou učitelům, resp. i rodičům.

B Komunikační výchova

Úvod

Komunikační výchova byla zařazena do integrovaných osnov 1. stupně (obecná škola, OcŠ), pokračuje v OcŠ a navazuje na výsledky, kterých bylo dosaženo na stupni prvním.

V OcŠ však vystupuje zřetelněji do popředí úloha komunikačních dovedností jako jednoho z prostředků rozvoje osobnosti žáka. Svou identitu hledá nedospělý jedinec zejména za pomoci komunikace. Tak se také dovídá, co od něho společnost očekává.

Z praktického hlediska má komunikační výchova žákovi pomoci dosáhnout základního cíle, tj. umět dát najevo své zkušenosti, prožitky, potřeby a zájmy způsobem obecně srozumitelným a přijatelným, tedy přiměřeným potřebám situace i po stránce jazykové a slohové.

V OcŠ je komunikační výchova ve zvýšené míře propojena s rozumovou výchovou v širším pojetí (osvojování poznatků, porovnávání faktů z různých aspektů - zaujímání postojů), s konkrétními poznatky o jazyce (viz kap. 3) a v neposlední řadě s dalšími učebními předměty, zvl. s občanskou výchovou a estetickovýchovnými předměty.

V OcŠ jsou individuální rozdíly mezi žáky větší než v OcŠ. Jednotliví žáci se postupně odlišují polarizací zájmů a také přípravou na budoucí profesi či studium;

studijní typy projevují také obvykle zvýšený zájem o kvalitu komunikačních aktivit, produktivních i receptivních.

Vzrůstá citlivost žáků vůči sociálním aspektům jazyka a komunikačního chování, žáci si ve zvýšené míře vytvářejí postoje k sociálně příznakovým způsobům vyjadřování (např. k mluvě menšin), případně si osvojují dovednost sociálně příznakových prostředků adekvátně používat. Tyto a mnohé další faktory musí brát komunikační výchova v OČŠ v úvahu.

Podobně jako v OcŠ rozlišujeme i v OČŠ čtyři aspekty komunikační výchovy, a to mluvení, naslouchání, čtení a psaní, v OČŠ ovšem v komplexnějším pojetí, jednak jako produkci řeči mluvené a psané, jednak jako percepci (vnímání, rozumění, přijímání) psaných a mluvených projevů zároveň s výchovou k náležitým reakcím řečovým i neřečovým.

Každý z těchto aspektů specifickým způsobem přispívá k plnění obecných vzdělávacích cílů; zde jde zvl. o rozvíjení praktické dovednosti komunikovat v náročnějších situacích, dále o rozvíjení rozumových schopností žáka, o výchovné cíle v užším slova smyslu (výchova morální, občanská, estetická, vlastenecká) a o zprostředkovávání poznatků o jazyce (jazycích), slohu a komunikaci vůbec.

Od osnov pro OcŠ se návrh osnov pro OČŠ liší zařazením soustavného a uceleného poučení o stylu a textu, které sjednocuje a usoustavňuje dosavadní dílčí poznatky a zkušenosti z práce s textem.

Dále se z rámce komunikační výchovy vyčleňuje literární výchova, která se v OČŠ stává relativně samostatnou a rozvinutou složkou vedle výchovy komunikační a jazykové. V komunikační výchově se některá styčná témata objevují především v pasážích věnovaných poznatkům o stylu a textu (viz B.1).

V každém ročníku se v rámci komunikační výchovy doporučuje nabídnout jedno rozsáhlejší téma (výběr alespoň ze dvou možností), které by zahrnulo jak všechny typy komunikačních dovedností, tak vazbu komunikační výchovy na další předměty.

Rozdělení učiva do ročníků, které zčásti naznačujeme v metodických poznámkách, je pouze orientační, mělo by sloužit jen jako inspirace pro učitele. Komunikační výchova je založena především na postupném kultivování konkrétních dovedností, v menší míře na získávání nových poznatků. Proto se ve všech čtyřech složkách komunikační výchovy učitel k jednotlivým dovednostem vrací a vede žáky průběžně ve všech ročnících k jejich zdokonalování.

Komunikační výchova by měla být diferencována podle výchozí úrovně, schopností, zájmů, aspirací a ve vyšších ročnících i podle profesní orientace žáků. Tomuto rozlišování odpovídá úroveň standardního a nadstandardního učiva ve výchově jazykové a literární. Pro výchovu komunikační je toto dvojúrovňové rozlišování méně vhodné. Upozorňujeme na ně proto jen v některých konkrétních případech, doporučujeme však, aby učitel probíranou látku diferencoval samostatně podle typu školy a podle situace ve třídě.

1. Poznatky o stylu a textu

Poznatky o stylu a textu budou stejně jako poznatky o jazyce úzce propojeny s komunikační výchovou, v souvislosti s literární složkou předmětu pak s výchovou ke komunikaci literární (percepce a interpretace literárních textů).

V souladu se základními cíli a záměry výuky není ani zde cílem poznatky o textu, stylu, stylech, žánrech, slohových postupech atd. samoučelně memorovat. Je samozřejmě prospěšné vyžadovat jejich znalost, důležitější však je soustavně pěstovat vědomí důležitosti a užitečnosti těchto poznatků pro komunikační praxi a aplikovat je při výcviku a upevňování dovedností účelné a efektivní komunikace.

Z tohoto důvodu nebude žák přetěžován pojmy, termíny a jejich definicemi: důležitější než definovat je i zde rozumět. Z komunikační praxe odvozené a ke komunikační praxi směřující poznatky však budou uváděny do souvislostí a vztahů, a to jak vzájemných, tak i do vztahů k jazykovému systému, ke kultuře našeho jazykového společenství apod.

Výuka je v této oblasti opřena jednak o pozorování, rozbor, výklad, interpretaci, hodnocení textů věcných i uměleckých (včetně věcných textů vlastních), jednak o tvorbu textů věcných.

1.1 Žák pozoruje texty různých žánrů a postupně se učí porozumět textu, tj. přiřazovat výraz k významu. Nad významy jednotlivých výrazů a jejich komplexů se učí chápat proces utváření smyslu textu jako celku. Didakticky účinné je zpočátku analyzovat texty výrazně osobité, např. nespisovné, syntakticky defektní apod. Porozumění a hodnocení textu se dobře ověřuje na využitelnosti návodných textů v praxi; srov. otázky typu Uměl bych podle tohoto návodu smontovat mlýnek na mák? V propojení s literární výchovou se věnuje pozornost zvláštnostem textů uměleckých, literárních a zvláštnostem jejich percepce.

Zřetel k percepce je souběžně doplňován zřetelem k produkci textů. Tvorba věcných textů se zaměřuje na žánry využitelné v praxi; srov. např. zprávu pro školní rozhlas, dopis kamarádovi ze školy v přírodě, telegram, odpověď na inzerát, vzkaz sousedovi o převzatém dopisu apod.

Na základě percepce a produkce textů žák poznává podstatu stylu vůbec a dále zjišťuje souvislosti mezi stylem textu jako tmelící složkou, která odlišuje různé texty vzájemně na jedné straně, a stylem v jiných oblastech lidské kultury, např. stylem v oblékání, bydlení, v architektuře, hudbě aj. Žák by měl pochopit i vztah stylu k jazykovému systému, tj. k souboru jazykových prostředků, které má při tvorbě textů k dispozici. Vhodné je také srovnání s jinými než verbálními prostředky komunikace, zvláště s prostředky parajazykovými (např. intonace, důraz apod.) a dále mimikou a gestikou.

1.2 Žák však musí především pochopit, že styl závisí na různých okolnostech komunikace, na tzv. stylových faktorech neboli slohotvorných činitelích. V produkční i percepční činnosti žák poznává, že je důležité a jak se projevuje, 1. zda se mluví, nebo píše; 2. kdo mluví/píše; 3. o čem mluví/píše; 4. komu co říká/píše; 5. proč, za jakým účelem se mluví/píše; 6. v jaké situaci se mluví/píše; 7. zda se mluví/píše bez přípravy nebo s přípravou.

1.3.1 V souvislosti s individuálními stylovými faktory (typ osobnosti, inteligence, věk, vzdělání, znalost jazyka, zkušenost s komunikací atd.) si žák uvědomuje i širší subjektivní charakteristiky komunikace, ozřejmuje si kategorii komunikačního záměru (co chci sdělit, čeho chci dosáhnout tím, že něco sdělím, a jak to sděluji) a komunikačního účinku (jak je něco vyjádřeno, jak tomu rozumím, čeho se tím pravděpodobně chtělo dosáhnout a jak to na adresáta působí). Uvědomuje si, že text vypovídá a jak vypovídá o svém původci, tj. mluvčím nebo pisateli, a jak předjímá svého vnímatele, příjemce (posлуhače nebo čtenáře). V souvislosti s objasňováním úlohy subjektů v komunikaci je užitečné přiblížit žákům rozdíly mezi dialogem (nejméně dva účastníci komunikace, kteří se v úloze původce a příjemce střídají) a monologem.

Poznatky o individuálních stylových faktorech a jejich roli při utváření stylu textu se upevňují v literární výchově (individuální styl tvůrčích osobností, jejichž texty žáci čtou) a spojují se s již získanými, resp. paralelně získávanými poznatky o jazykovém systému (expresivita, věty podle postoje mluvčího, kontaktní prostředky, prostředky sloužící k vyjadřování zdvořilosti, aktivní slovesné tvary proti pasivním, rozvrstvení národního jazyka: spisovnost proti nespisovnosti, zvláště dialektům a slangu).

1.3.2 V souvislosti s interindividuálními stylovými faktory si žák ozřejmí mj. působení stylových norem a jejich úlohu v komunikaci (pojem normy, tj. obecné závazné představy o tom, „jak by mělo něco vypadat“, lze přitom uvést v širších kulturních souvislostech, srov. např. normy chování).

1.3.3 Žák je veden k tomu, aby si uvědomoval, že texty mohou sloužit různým účelům, tj. mohou plnit různé funkce, z nichž jedna obvykle bývá v textu dominantní. Funkce textu je dalším závažným stylovým faktorem; může jít o funkci odbornou nebo neodbornou zpravovací, dále o funkci působivou (přesvědčovací, získávací nebo řídicí) a konečně o funkci estetickou a kontaktní. Na základě pozorování a analýzy textu žák zjišťuje, jak různé funkce určují styl různých textů.

Souběžně s tím žák vytváří především texty s dominantní funkcí zpravovací, zaměřené na konkrétní komunikační využití; srov. referát z látky probírané v přírodovědě, žádost o finanční příspěvek na pobyt ve škole v přírodě, dopis zasilatelské firmě, v němž se žádá o vrácení peněz, zpráva o nalezení psa aj. Jazykových a dalších výstavbových prostředků textu užívá žák i uvědoměle; má být veden k tomu, aby byl jejich užití schopen zdůvodnit.

Texty, v nichž dominuje funkce estetická (srov. kap. D), uvádí žák do souvislosti s texty, v nichž estetická funkce hraje roli vedlejší, např. s texty reklamními. V obou případech je žák veden k pochopení podstaty tropů (metafora, metonymie) a prostředků zvukové stavby textu (aliterace, rým, rytmus atd.).

Z poznatků o jazykovém systému se v úvahách o stylu určeném (dominantní) funkcí textu využívá zvláště poznatků o spisovnosti a nespisovnosti v různých rovinách jazyka, poznatků o přímém a nepřímém pojmenování, o podstatě odborného termínu, o různých typech souvětí aj. Zároveň se zde uplatňují základní poznatky o stavbě textu, o jeho horizontálním členění (začátek, konec, členění na odstavce), o jeho koherenci (jak dosahují toho, že text „drží pohromadě“) atd.

1.3.4 Důležitou roli hrají stylové faktory formy, situace a připravenosti mluvčího. Rozdílnosti stylu určeného těmito faktory a jejich vzájemnou souvislost si žák uvědomuje především na protikladu textů psaných (obvykle připravených, obvykle veřejných - ne však pravidelně, srov. např. soukromý dopis). V oblasti percepce i produkce textů reflektuje zvláště rozdílnosti výběru pojmenování a rozdílnosti výběru syntaktických struktur. Tyto své poznatky spojuje s poznatkem o jazyce (rozvrstvení národního jazyka, věta a souvětí, syntax mluvená a psaná). V souvislosti s psanou formou se při produkci textů psaných aktualizují poznatky o pravopisu (a schopnost správně psát), v souvislosti s formou mluvenou pak při produkci textů mluvených poznatky o spisovné výslovnosti (a schopnost správně vyslovovat).

V návaznosti na literární výchovu se zde alespoň rámcově uvede problematika stylizace mluvenosti v (psaném) uměleckém textu a v souvislosti s tím také členění uměleckého (prozaického epického) textu na pásmo autorské a pásmo postav (literární dialog).

1.4 Poznatky o textu prolínají poznatky o stylu a poznatky o jazyce velmi těsně. Podstatné je, aby si žák uvědomil, že text jako celek má svou stavbu, tj. že je nějak vyjádřen (realizován), ohraničen a strukturován.

V souvislosti s vyjádřeností, realizací textu si žák uvědomuje, že tu vedle prostředků jazykových hrají významnou roli prostředky parajazykové, jež s nimi koexistují; v některých případech je podporují, jindy s nimi mohou být v rozporu (např. též věta „To je nádhera“ se přiřadí jednou význam konstatování, jindy nadšení, opovržení, pochybnosti atd. - podle intonace).

Při poznávání ohraničenosti textu jde zvláště o začátek a konec textu; v návaznosti na literární výchovu srov. začátky a konce folklórních epických útvarů, např. pohádek, v oblasti textů věcných srov. normované začátky a konce takových žánrů, jako je dopis, přednáška aj. V rámci úvah o této vlastnosti textu se ozřejmí i členění textu na odstavce, oddíly, kapitoly, verše, strofy.

Strukturovanost textu uvádí žák do souvislosti s ohraničeností, zaměř se zvláště na koherenci (soudržnost) textu a její prostředky. Z poznatků o jazyce jsou zde využitelné poznatky o slovosledu, aktuálním členění, příp. i o tematických posloupnostech.

2. Produkce textu

2.1 Mluvený projev

Komunikační výchova ve všech oblastech (mluvení, psaní, čtení, naslouchání) v OČŠ vychází z předpokladu, že bylo dosaženo hlavních cílů, které byly formulovány v textu integrovaných osnov pro OČŠ. Přesto je zapotřebí v prvním ročníku OČŠ úroveň osvojení těchto dovedností znovu diagnostikovat a podle konkrétní situace zvolit skupinové i individuální formy výuky a výchovy, které dosažené dovednosti dále rozvíjejí.

Individuální a skupinový přístup a jejich kombinace se opírá o specifiku věkového období 11 - 15 let. V tomto období dochází jak k výrazným rozdílům v rychlosti dospívání u jednotlivých žáků, tak i k polarizaci zájmů dívčí a chlapecké skupiny. Reflexí těchto specifíků by měla být variabilita témat mluvených projevů spolu s va-

riabilitou uplatňovaných metod odpovídajících osobnostem žáků. Učitelé češtiny se doporučuje konfrontovat diagnostické závěry s poznatky jiných vyučujících, rodičů a školního psychologa, který může podat zprávu nejen o typu osobnosti žáka, ale i o jeho kreativitě, zájmové a hodnotové orientaci, typu myšlení apod.

2.1.1 Hlavním cílem rozvoje mluvení jako základní komunikační dovednosti je rozvoj žákovských dovedností účinného dorozumívání. Rejstřík komunikačních situací se soustavně rozšiřuje a nároky na kvalitu vyjadřovacích dovedností vzrůstají. Požaduje se srozumitelné a přehledné vyjadřování, spojované s osvojením norem vyjadřování spisovného. Součástí výuky je i zvuková stránka mluvených projevů (srov. zde C.1).

2.1.2 Pro praktickou tvorbu různých mluvních žánrů je vhodné vycházet ze zásad formulovaných v kap. B.1. Důležitá je hlavně část o stylistických činitelích a složkách komunikačního procesu.

2.1.3 Mluvení je jen jednou ze složek komunikační výchovy, proto bude jeho výuka propojena se složkami dalšími. Produkci mluvených textů je třeba neustále korigovat nasloucháním a na vztah mluvení a naslouchání je třeba soustavně upozorňovat. Je nezbytný zejména pro vedení dialogu (srov. zde B.3.1).

Výuku mluvení je vhodné koordinovat s výukou psaní (srov. B.2.2). Témata a specifika mluvených textů budou vymezena v součinnosti s tématy textů psaných. Je vhodné žáky upozorňovat na rozdíly mezi vyjadřováním myšlenek a využíváním různých specifických jazykových prostředků v projevech psaných oproti projevům mluveným. Rozvoj mluvení je podněcován čtením, které stimuluje vypravěčskou fantazii a vede k rozvoji slovní zásoby i k vnímání a rozlišování různých stylů a žánrů.

Mluvení je propojeno se čtením a psaním také prostřednictvím tvorby písemných poznámek; ty je možno chápat a využívat i jako pomůcku pro vytváření následných textů mluvených.

2.1.4 Metodické poznámky

Pro rozvoj žákovských komunikačních dovedností je vhodné pracovat ve skupinách, ve dvojicích i individuálně.

Výklad učitele již nebude jediným učebním postupem, aktivita se bude stále více přesouvat na žáka. Učitel bude pomocníkem a konzultantem při řešení složitějších úkolů. Žáci si postupně navynou konzultovat obsahovou stránku textu i kvalitu formálního vyjádření s učitelem i sami mezi sebou a budou se spolupodílet na volbě témat.

Tato témata mohou vznikat např. na základě práce v knihovně, výstřižků z novin, doporučuje se využívat počítač.

Zhruba dvakrát ročně doporučujeme zvolit větší témata (několik - ne nutně jednotná pro celou třídu), na kterých budou žáci pracovat samostatně po dobu několika vyučovacích hodin a budou si připravovat náročnější text (ústně i písemně). Ze slohových postupů by mělo převládat vyprávění, do něhož bude zapojen popis.

Ve vyšších ročnících se doporučuje i forma reportáže, realizovaná např. tak, že žáci kladou různé aktuální otázky spoluobčanům, významným osobnostem apod.

2.2.2 Žáci jsou seznamováni se způsoby uspořádání informací v textu s ohledem na jeho účel. Procvičují se optimální způsoby výstavby textu, např.: od celku k částem nebo naopak, od obecného pohledu na věc k detailům nebo naopak, od důležitého k nedůležitému, od nápadného k nenápadnému, od známého k neznámému, od problému k jeho řešení; dbá se na odraz prostorového uspořádání mimojazykových jevů v textu, na dodržování časových relací a sledu jevů, na kauzální souvislosti apod. Se zřetelem k funkci textu je důležité zachovávat zvolený postup v celém textu. Takto i jinými prostředky se zároveň podporuje rozvoj rozumových schopností žáků.

2.2.3 Na základě dispozic a individuálních zájmů žáků učitel diferencovaně stimuluje žáky k vlastnímu tvořivému psaní. Např. technické návody, výpisky z odborné literatury podle individuálního zaměření žáků, třídní časopis, vlastní literární pokusy, dramatizace apod. V návaznosti na čtení a naslouchání využívají žáci i vlastních poznámek (z psaného i mluveného textu) k přípravě psaného textu.

2.2.4 Učitel seznamuje žáky i s poznatky o jazyce a stylu. Jde o poznatky z oblasti žánrů umělecké i věcné literatury, o rozvrstvení slovní zásoby češtiny na základě funkčních stylů a na základě regionálního, sociálního aj. (srov. B.1). U vyspělejších žáků (ve vyšších třídách, nadstandardně) k tomu přistupuje základní poučení o slovosledu jako prostředku aktuálního členění větného a jako aspektu výstavby textu i výklady o prostředcích obsahového a formálního navazování textu a výcvik v jejich užívání.

2.2.5 Metodické poznámky

Doporučuje se postup induktivní a operační: od komunikačních potřeb žáků přes způsoby jejich uspokojování k názvům žánrů, slohových postupů, případně jazykových prostředků. Kritériem úspěšnosti žáků ve výuce psaného projevu je funkčnost jejich psaných textů, tj. přiměřenost, obratnost, osobitost vyjadřování, zřetel k adresátovi a formální obvyklost, tj. členění na odstavce, návaznost mezi větami, v dopisech oslovení a celková úprava. Pravopisnou stránku je vhodné hodnotit odděleně.

Vyjádření základních typů postojů ke sdělovanému obsahu si žáci osvojují jednak nezávisle, jednak srovnávacím způsobem: např. se učí vytvářet texty s tímž obsahem, ale s různými postoji, srov. postoj nezaujatý, pozitivní, negativně laděný aj. Žáci hodnotí z tohoto hlediska jednak vlastní písemné projevy, jednak písemné projevy svých spolužáků, a to zvláště pomocí vyhledávání jazykových prostředků pro daný účel přiměřených a nepřiměřených. V písemných projevech, v nichž žáci zaujmají negativní stanovisko ke sdělovanému obsahu (např. odmítnutí návrhu, zaujatý komentář, kritický dopis do TV nebo do místních novin, negativní hodnocení úrovně sportovního nebo kulturního pořadu), učitel dbá na zdvořilé nebo alespoň neagresivní vyjadřování.

Při výuce jednotlivých žánrů se žáci seznamují s různými způsoby uspořádání informace v textech i s různými slohovými postupy. Návčik popisu v rámci věcného vyjadřování je vhodným způsobem zapojen do nácvičku žánrů žákům bližších, jako jsou návody a postupy činnosti. Ve věcném vyjadřování se dbá na přesnost a jednoznačnost pojmenování jevů, na souvislosti mezi nimi. Popisy je možno dopřívázat plánky a nákresy a propojit tak prostředky obrazového a verbálního vyjadřování.

Z žánrů administrativního stylu je účelné soustředit se na oznámení, žádost, objednávku, stížnost, zápis z jednání apod. Srov. oznámení o změně rozvrhu, objednávka předplatného časopisu nebo objednávka knihy ze vzdáleného nakladatelství, žádost dopravnímu podniku o změnu jízdního řádu autobusu, žádost o příspěvek na lyžařský zájezd, zdvořilá stížnost na kvalitu obědů ve školní kuchyni, nestranný zápis z jednání třídy o přípravě školního výletu.

Ve vyprávění se dbá zejména na časový a příčinný sled událostí. Jako oporu je možno použít fotografie s akční tematikou, sled obrázků, záznam děje na videu apod.; jde o postupy běžné při výuce cizích jazyků.

Učitel by měl vycházet vstříc individuálnímu zaměření žáků. Prakticky zaměřené žáky vede k tomu, aby zvládli zejména věcné vyjadřování: postup činnosti (sled úkonů, jejich souvislost, nevýhody, popř. nebezpečí plynoucích z jejich nedodržování), návod k obsluze, popis cesty (popř. doplněný plánek), jednoduchý výklad, z administrativních žánrů zejména vzkaz, sdělení, informativní dopis, žádost, objednávku, text inzerátu, věcně formulovanou stížnost. Zdůrazňuje se funkčnost, zejména zřetel k adresátovi a formální obvyklost textu.

Studijně a technicky zaměření žáci si pořizují výpisky z přiměřeně náročné odborné literatury, které využívají při vlastním tvořivém psaní; jde např. o porovnání dvou článků na stejné téma, téhož hesla v několika encyklopedických slovnících, o návrhy různých řešení téhož problému, zprávu o zajímavé knize apod. Témata volí učitel v návaznosti na další učební předměty, především na občanskou a rodinnou výchovu. Dbá přitom na pěstování plurality názorů, avšak nespouští ze zřetele pozitivní hodnotavá měřítká. Zápisky z výkladu učitele nebo z odborné přednášky považujeme za nadstandardní učivo.

Žáky se zájmem o žurnalistiku učitel podporuje ve vydávání třídního časopisu se žánry a útvary, jako jsou zprávy o školních nebo místních událostech, reportáže ze sportovních utkání, z výletu, o vyšetřování školní krádeže, o požárním cvičení, úvahy a zamyšlení (dítě ve městě, ekologická témata), interview s novou učitelkou, ředitelem, školníkem, rodákem, který se proslavil, recenze knih, divadelních a filmových představení, parodie reklam, televizních seriálů, inzeráty, textové koláže a textové montáže.

Žáci s kulturní, zejm. literární orientací jsou stimulováni k tvořivému psaní i ve vyprávěcích žánrech: vyprávění, líčení. Zejména v těchto žánrech učitel dbá na to, aby žáci měli ujasněný komunikační záměr. Je třeba je vést k přesnému uvědomění, na co chtějí ve svém vyprávění položit důraz, co chtějí čtenáři sdělit především (děj, prožitek, dojem, obdiv, nevoli aj.), zda chtějí čtenáře informovat, pobavit, přimět k zamyšlení, uklidnit, šokovat apod. Žáky je třeba vést k tomu, aby jasně vyjadřovali sled dějů a událostí i příčinné souvislosti mezi nimi. Zjemňuje se a kultivuje vyjadřování pozitivního i negativního hodnocení jevů a událostí, zvláště míra hodnocení a jejich různé aspekty. Přednost se dává pozitivnímu přístupu ke skutečnosti. Totéž téma žáci zpracovávají např. věcně, procítěně, poučně, kriticky, rozhořčeně (viz též B.2.1). Vyspělejší žáci jsou vedeni k tomu, aby uměli kultivovanou formou vyjádřit své prožitky a v součinnosti s literární výchovou i zážitky z četby (viz kap. B.3) a aby charakterizovali jak literární, tak reálné postavy na základě jejich jednání a chování.

Učitel podporuje rozvoj obrazotvornosti žáků nejen tradiční formou dokončení rozepsaného příběhu, ale také úlohami, v nichž žáci vyjadřují své představy o ideálním

3.1.1 Praktické naslouchání v rozsahu vyučovaném v OčŠ by mělo být dovedností v prvních ročnících druhého stupně školy obecně zvládnutou. V tomto věku už mohou žáci postupně zvládat i složitější a společensky náročnější reakce např. na pokyn svého vedoucího (dávat zdvořilým způsobem najevo pochybnost, nesouhlas, potřebu upřesnění apod.).

3.1.2 Výchova v naslouchání věcném vede žáky

- k poslechu postupně stále složitějších a náročnějších věcných (odborných) projevů, a to i v prostředí mimo školu; směřuje též k tomu, aby byli vyspělejší žáci dobře připraveni pro další studium;

- ke kladení účelných otázek, které by mělo postupně přecházet ve vedení věcného dialogu, příp. ve věcnou diskusi;

- k psaní kvalitních a účelných poznámek, které jsou využitelné pro další práci (např. pro přípravu referátu, k plánování postupu práce, pro písemnou recenzi). Tuto dovednost škola rozvíjí diferencovaně, zvýšené nároky klade na studijně zaměřené žáky, naopak nezatěžuje zbytečně žáky orientované prakticky. (Viz kap. B.2.2.)

3.1.3 Kritické naslouchání se stává spolu s kritickým čtením na druhém stupni dominantní složkou výchovy v receptivní komunikaci. V tomto věku lze očekávat přirozenou zvýšenou kritičnost žáků, a lze ji tedy i vhodnými postupy kultivovat.

Ověřování slyšených faktů pomocí otázek, porovnáváním s fakty získanými z jiného pramene a nově i hledáním logických rozporů v projevu samém by se mělo stát návykem, a to v zásadě u všech žáků. Totéž platí o dovednosti odlišovat fakta od subjektivního názoru.

Důraz se v OčŠ přesouvá na rozlišování různé míry doloženosti, pravděpodobnosti slyšených faktů, různého stupně přesvědčení mluvčího o jejich pravdivosti apod. a také na kritické posouzení mluvčího jako komunikačního partnera (např. „rád přehání“, „nikdy nelže“, „všemu snadno věř“, „málokdy mluvím vážně“ apod.).

V souvislosti s tím žáci sledují a posuzují to, jak je slyšený projev zabarven osobností, postojem a záměry mluvčího.

Ve vyšších ročnících se věnuje velká pozornost manipulativní komunikaci (komunikaci zaměřené na ovládnutí partnera), poznávání jejích typických prostředků, také parajazykových a mimojazykových. (K identifikaci neverbálních složek komunikace a parajazykových prostředků jsou žáci vedeni už od prvních ročníků, v OčŠ se toto vědomí usoustavní a prakticky se ho využívá.)

Žáci vyšších ročníků se také učí poznávat, jak je chápání a interpretace slyšeného projevu ovlivněno vlastnostmi, postoji a očekáváním posluchače. Tím si vytvoří spolehlivou základnu pro adekvátní interpretaci slyšených projevů, toleranci, sebereflexi a zdrženlivost v úsudku.

3.2. Čtení

3.2.1 Praktické čtení se nově orientuje na administrativní písemnosti, informativní a návodné texty, s nimiž se většina žáků bude po absolvování školy setkávat (předpisy, návody k činnosti, smlouvy, žádosti, úřední korespondence apod.). Žáci jsou vedeni k porozumění těmto textům a seznamují se se strategií jednání, v nichž tyto texty

mají dominantní úlohu: např. různé typy odpovědí, odvolání, telefonické reakce apod. Sem patří i návyk obracet se s dotazem na kompetentní instituce, prosazovat své právo na informace aj.

3.2.2 Ve věcném čtení dochází na druhém stupni k podstatným změnám: vedle vyhledávacího čtení, které se nyní stává pro všechny žáky návykem, se rozvíjí podrobné studium textu, zpočátku pod vedením učitele, později samostatné, a také rychlé čtení orientační. Uvedenými typy čtení se žáci zabývají diferencovaně - ve zvýšené míře si tyto dovednosti osvojují žáci zaměřeni studijně.

V souvislosti s čtením se rozvíjejí také průvodní aktivity zaměřené informačně, s nimiž se žáci zčásti setkali už na stupni prvním - zaznamenávání klíčových slov, výpisky aj.

Informační výchova vede žáka zejména k využívání knihoven (podle místních podmínek). Rozvíjí se dovednost pracovat se složitějšími odbornými texty, novinami a časopisy. Také zde je vhodné diferencovat mezi žáky podle jejich budoucího zaměření.

3.2.3 Kritické čtení získává na druhém stupni vedle čtení věcného výraznou převahu. Na rozdíl od věcného čtení, které je určeno ve zvýšené míře studijně zaměřeným žákům, týká se kritické čtení víceméně rovnoměrně žáků všech.

Samozřejmým návykem se nyní stává ověřování a kritické posuzování věcné stránky textu a rozlišování textu věcného od textu subjektivně laděného.

Rozhodující postavení má kritické čtení zaměřené na odhalování manipulativních tendencí textu. Žáci si všímají typických postupů a prostředků manipulativní komunikace, verbálních i neverbálních (např. obrazových), a seznamují se s oblastmi, v nichž se manipulativní komunikace objevuje nejčastěji: s žurnalistikou, zvl. bulvární, reklamou a konzumní literaturou, avšak i s některými seriózně se tvářícími texty.

Podobně jako u kritického naslouchání (viz B.3.1) si i zde žáci všímají, jak se v textu promítá osobnost, postoje a záměry autora, dále toho, jak je interpretace textu ovlivněna osobností, postoji a očekáváním čtenáře. Obojí má rozhodující význam pro rozvoj schopnosti kritického čtení a interpretace čteného textu.

3.3 Metodické poznámky

Praktickou a věcnou recepci textu (čtení i naslouchání) je třeba rozvíjet především ve spolupráci s ostatními učebními předměty a využívat k tomu přirozených situací, v nichž žáci tyto typy naslouchání a čtení potřebují. Vedle toho lze využít rovněž analýzy mluvených i psaných projevů a upozorňovat na prostředky, které jejich vnímání a chápání usnadňují, např. na rámcové složky projevu, prostředky jeho členění a hierarchizace. V rámci informační výchovy se při orientačním čtení žáci podrobněji seznamují s různými typy rejstříků, s uspořádáním obsahu a s možnostmi vyhledávání informací v rozsáhlejších textu. Seznamují se rovněž se základními příručkami v oborech, kterými se zabývají nebo které by je mohly zajímat, a jsou vedeni k jejich soustavnému využívání.

9. ročník:

STANDARDNÍ UČIVO:

Zvuková stránka nepřipravených mluvených projevů. Vedení schůze, účast v diskusi apod. Hodnocení vlastního projevu na základě magnetofonového záznamu nebo videozáznamu.

Souhrnné utvrzování zdatnosti kultivované mluvy a spisovné výslovnosti. Výslovnost slov přejatých psaných původním pravopisem (*know how, leasing* aj.) a vybraných slov obecně kulturních (*causa, foyer* apod.). Výslovnostní styly.

NADSTANDARDNÍ UČIVO:

Výslovnost cizích vlastních jmen a názvů z aktuálních kontaktních jazyků (angličtina, němčina, slovenština, francouzština, ruština, maďarština, polština).

Ve všech ročnících OČŠ se klade důraz na zvukově kultivovaný spisovný projev ve všech vyučovacích předmětech.

1.2 Grafická stránka češtiny

6. ročník:

STANDARDNÍ UČIVO:

Abecední řazení. Pravidla českého pravopisu, jejich užívání. Vztah hláska - písmeno.

NADSTANDARDNÍ UČIVO:

Pravopis jako konvence, jiné psací soustavy. Zaznamenávací a vybavovací funkce grafiky a pravopisu.

7. ročník:

STANDARDNÍ UČIVO:

Pravopisné jevy lexikální, slovtvorné, syntaktické (interpunkce) ve větě jednoduché. Zdůvodnění jednotlivých jevů.

NADSTANDARDNÍ UČIVO:

Příslušnost pravopisných jevů k jednotlivým jazykovým rovinám, jejich hlubší zdůvodnění.

8. ročník:

STANDARDNÍ UČIVO:

Další procvičování a upevňování pravopisných dovedností. Syntaktický pravopis v rámci souvětí.

NADSTANDARDNÍ UČIVO:

Interpunkce v souvětí složitém.

9. ročník:

STANDARDNÍ UČIVO:

Pravopisná stránka spontánních psaných projevů. Psaní slov přejatých a cizích vlastních jmen (zvl. místních) z příslušného regionu. Souhrnné opakování pravopisných dovedností a utvrzování pravopisné zdatnosti.

NADSTANDARDNÍ UČIVO:

Grafické prostředky textu. Problematika změn pravopisných pravidel. Stručná historie českého pravopisu. Pravopis cizích jmen a názvů.

Ve všech ročnících opakování, procvičování a zdůvodňování pravopisných jevů, zvl. v návaznosti na probrané jazykové učivo (srov. C.2 - C.6).

2. Nauka o slovní zásobě a o utvářenosti (stavbě) pojmenování

6. ročník:

STANDARDNÍ UČIVO:

Pojmy dvojčlenného slovtvorného rozboru: slovtvorný základ, slovtvorný prostředek, základové slovo.

Pojem morfému jako nejmenší významové jednotky jazyka zahrnující pojmy kořen, předpona, přípona (i koncovka - viz oddíl C.3).

NADSTANDARDNÍ UČIVO:

Slovtvorný formant (prostředek) jednoduchý a složený, morfemický a zvukový (měkčení slovtvorného základu). Vztah motivace mezi slovem základovým a nově vytvořeným.

Morfémy lexikální, slovtvorné a gramatické.

7. ročník:

STANDARDNÍ UČIVO:

Střídání hlásek při slovtvorbě. Slovo se skládá z morfémů. Slovní čeled' - slova příbuzná, s týmž nebo podobným kořenem. Nejčastější předpony a přípony. Pojmenování jednoslovná a víceslovná. Synonymie, polysémie (slova víceznačná), homonymie, antonymie. Vztah pojmové podřazenosti ve slovní zásobě. Terminologie. Přenášení významů, obrazná pojmenování.

NADSTANDARDNÍ UČIVO:

Komponentová (složková) analýza slovního významu. Slovní pole; spojitelnost slov ve větě.

8. ročník:

STANDARDNÍ UČIVO:

Druhy obohacování slovní zásoby: tvoření slov odvozováním, skládáním, vznikem sousloví, zkracováním; přenášení a změna významu, přejímání slov a sousloví z jiných jazyků.

Slovník spisovné češtiny, jeho užívání. Využití encyklopedií. Funkční a slohové

Operační vyvozování pojmů, práce s větnými konstrukcemi (obměny, otázky jen u určování jako test).

Podmět jako gramaticky nepodřízený (nezávislý) výraz podmětové části věty, vyjádřený podstatným jménem v 1. pádě nebo infinitivem, a jako její významové centrum, neurčující, ale určované. Vyjadřované jednotky: konatel, nositel.

Přísudek jako výraz gramaticky podřízený podmětu, vyjádřený určitým tvarem slovesným nebo sponou a jménem. Významové centrum přísudkové části. Vyjadřované jednotky: děj, činnost, stav, vlastnost.

Přívlastek jako významově určovací - vztah k podstatnému jménu.

Gramatická shoda, neshoda přívlastku (operačně vyvodit). Význam: vlastnost.

Přístavek - zvláštní případ přívlastku shodného, vyjádřený substantivem. Gramatická shoda, významová totožnost.

Předmět: významové (bližší) určování nutné, gramatická forma (pád) nutná (řízenost). Významové jednotky: zásah, obsah, výsledek.

Příslovecné určení: významové (bližší) určování volné i nutné, gramatická forma volná (přimykání).

NADSTANDARDNÍ UČIVO:

Jednoduché případy transformačních vztahů (pasivizace, nominalizace).

7. ročník:

STANDARDNÍ UČIVO:

Opakování o dvou rovinách větné stavby a vytvoření představy o systému větných vztahů a větných členů.

Vztahy významového určování (významové rozvíjení, determinace - výraz určující a určovaný).

Určování je nutné a volné, přímé a nepřímé, které se dále dělí na postupné a zprostředkované (viz dále doplněk).

Vztahy formálně gramatické podřazenosti (dominace - výraz podřazující a podřazený).

Podřazenost má dvě podoby, shodu a řízenost

Doplnění definic větných členů o další vlastnosti. Doplněk jako zprostředkovaně určující větný člen. Jednotlivé větné členy a jejich typy: podmět, přívlastek, přístavek, doplněk, přísudek, předmět, příslovecné určení. Operační vyvozování větných členů. Tabulka (matice) větných členů s rozlišovacími rysy. Algoritmus pro určování větných členů. Grafické znázornění vztahů v obou rovinách větné stavby. Grafický záznam větněčlenské stavby.

Tvorba vět na základě zadaných schémat větněčlenské stavby.

NADSTANDARDNÍ UČIVO:

Polovětné konstrukce a jejich dvouzákladová transformační podstata.

8. ročník:

STANDARDNÍ UČIVO:

Opakování o větných členech.

Jednočlennost a dvojčlennost věty.

Větný člen vyjádřený vedlejší větou. Souvětí podřadné. Základní pojmy: věta podřazující (řídící) a podřazená (závislá). Věta hlavní a věta vedlejší. Operační testy: otázky (věta podřazující) a odpovědi (věta podřazená).

Aktuální členění věty: východisko a jádro sdělení.

Výstavba textu. Souvětí souřadné.

NADSTANDARDNÍ UČIVO:

Složitě souvětí.

Infinitivní vazby.

Přechodník ve větě.

9. ročník:

STANDARDNÍ UČIVO:

Výstavba textu, prostředky jeho soudržnosti (tematické posloupnosti aj.).

Praktický výcvik ve stylizaci textu s využitím znalostí o aktuálním členění věty. Dialog, přímá řeč, nepřímá řeč.

Praktická skladební stylistika: anakoluty, zeugmata, užívání pasiva, délka vět, rozmanitost skladebních prostředků, zvl. spojovacích, aj.

NADSTANDARDNÍ UČIVO:

Další prostředky výstavby textu (odkazování aj.).

5. Poučení o jazycích obecně a o češtině zvláště

5.1 Základem obecných lekcí o jazyce je poučení o českém národním jazyce, který je důležitým sjednocujícím činitelem národního společenství, korelátorem myšlení i nástrojem dorozumívání, jakož i důležitým aspektem lidské individuální i kolektivní identity.

Je třeba přístupně objasnit jazykovou situaci u nás a naučit žáky funkčnímu používání národního jazyka, zvláště pak jazyka spisovného jako reprezentativního útvaru národního jazyka. Dále je nutné objasnit stylové rozvrstvení českého spisovného jazyka a věnovat pozornost rozdílům mezi psanou a mluvenou formou češtiny.

Z dalších témat zasluží pozornosti vztah češtiny k jiným jazykům, genetická příbuznost slovanských jazyků, vztah ke slovenštině a poučení o světových jazycích a dalších jazycích významných pro naši kulturu a naše teritorium (mj. o jazycích našich sousedů a menšin).

Stručné poučení o původu a vývoji českého jazyka patří do nadstandardního učiva. Dále je vhodné vštípit žákům vědomí, že způsob používání jazyka je vizitkou člověka i důležitým prostředkem budování vlastního postavení a úspěchu.

5.2 Rozdělení učiva do ročníků

6. ročník:

Národní jazyk, mateřský jazyk, vztah k jiným jazykům. Skupiny jazyků, slovanské jazyky, světové jazyky. Proč se učíme mateřskému jazyku. Rozvrstvení národního jazyka: jazyk spisovný - nespisovný.

7. ročník:

Spisovný jazyk - jeho stavba: zvuková stránka, slovník, gramatika (tvarosloví a skladba). Základní jazykovědné disciplíny.

Nespisovné útvary a prostředky: obecná čeština, nářečí. Jazyková situace v regionu. Úloha spisovného jazyka ve společnosti.

Seznámení s jazykovými příručkami (Pravidla českého pravopisu, Slovník spisovné češtiny, slovníky cizích slov, základní mluvnice češtiny).

8. ročník:

Jazyk jako nástroj komunikace. Jazyk mluvený - psaný. Jazykový projev a jeho výstavba: cíl projevu a volba vhodných prostředků k dosažení cíle. Funkce jazykových projevů a funkční styly.

9. ročník:

Jazyková norma, jazyková správnost, spisovnost a nespisovnost. Obecná poučení o pravopise a výslovnosti. Poučení o původu a vývoji češtiny.

Metodická poznámka: Rozdělení na standardní a nadstandardní učivo volí učitel podle místních podmínek.

6. Všestranné jazykové rozbory

Všestranné (komplexní) jazykové a slohové rozbory umožňují odstranit izolaci poznatků získávaných v různých jazykových hodinách orientovaných na jednotlivé jazykové plány a poskytují žákům hlubší vhled do jazykové struktury projevu.

Všestranné jazykové a slohové rozbory se provádějí v každém ročníku jako velmi účinný prostředek opakování a procvičování probrané látky. Žáci by při nich měli mít možnost používat učebnic, příruček nebo vlastních poznámek a zápisů z hodin češtiny. Přitom je ve vyšších ročnících nezbytné účelně zapojit do rozboru učivo z ročníků nižších.

Materiály pro všestranné jazykové rozbory:

M. Čechová a kol.: Komplexní jazykové rozbory. Praha 1992.

M. Čechová - K. Oliva: Hrátky s češtinou, Praha 1993.

M. Grepl - P. Karlík: Učte se s námi skladbě češtiny. Praha 1992.

J. Jelínek a kol.: Jazykové rozbory. Praha 1972.

7. Metodické poznámky k jazykové výchově

Integrované osnovy českého jazyka a literatury zavádějí některé nové nebo staronové lingvistické poznatky. Jde především o jazykovědné pojmy související s komunikací a komunikační výchovou, jako je nauka o aktuálním členění větného sdělení (výpovědi), tj. členění na východisko a jádro, nebo základy nauky o výstavbě textu prostředky soudržnosti textu, např. tematické posloupnosti v textu, tj. návaznost východiska následující věty na jádro nebo východisko věty předchozí).

Dále sem patří lingvistické poznatky umožňující kvalifikovanou analýzu jazykového systému anebo syntézu poznatků dosavadních. Např. proti zjednodušujícímu „nalepování vinětek“ při větněčlenském rozboru je třeba poskytnout žákovi postupně složitější a jemnější analytické nástroje, pomocí nichž by dospíval k zajímavým a užitečným výsledkům, srov. např. větněčlenský rozbor v C.4 aj.

Zavádí se pojem *morfém* jako nejmenší jednotka nadřazená pojmem *kořen*, *koncovka*, *předpona*, *přípona*, a pojem *slovní tvar*, uvádějící na pravou míru výsledek školské výuky, podle něhož věta se skládá ze slov (princip v podstatě významový), ale slovo ze slabik (princip fonetický) a slabiky z hlásek (princip v podstatě fonologický). Přiměřenější pohled zvýrazňuje (1) zvukové členění věty na větné (intonační) úseky, slova, slabiky, hlásky a (2) významově gramatické členění věty na slovní tvary a morfémy; větněčlenská struktura patří k složitějším vztahům ve větě.

V slovtvorbě a lexikologii zdůrazňují osnovy (vedle pojmu *morfém*) pojem *slovtvorný prostředek* (formant), důležitý pro pochopení problematiky dvoučlenné slovtvorné analýzy. Velmi užitečná a instruktivní je složková (komponentová) analýza slovního významu (např. *starostka* - žena stojící v čele městského nebo obecního úřadu); pracuje se při tom účinně a nenásilně s výkladovým slovníkem. Do nadstandardního učiva se zařazují aplikace pojmu *slovní pole* (asociativní vztahy souvztažnosti a vztahy spojovatelnosti). Doporučují se také nejrůznější poučení onomastická a etymologická, u přejatých slov v nadstandardním učivu exkurs do latiny, řečtiny apod.

Podstatnější věcné, a tím i didaktické změny přináší osnovy ve výuce skladby. Tradiční větněčlenský rozbor se zpřesňuje a obohacuje o některé pojmy ze skladby valenční. Důležité je přesně definovat výchozí pojmy; např. pojem závislost v dosavadních učebnicích češtiny definován nebyl a používalo se ho vágně. Proto integrované osnovy pojem závislost opouštějí a nahrazují ho pojmy významově syntaktického vztahu *určování* a formálně gramatického vztahu *podřazenosti*.

Významové (informační) hledisko je ve skladbě zastoupeno didaktickým postupem od větného významu (část podmětová a přísudková, jednotky větného významu jako *konatel*, *prostředek* aj.) k větné gramatické formě. Zde je nutno věnovat pozornost vysvětlení podstaty shody a řízenosti, a to na základě operačních činností, obměn, substitucí tvarů apod. V oblasti diagnostických testovacích technik je nutno upozorňovat např. na kladení správných otázek při určování syntaktických vztahů a smysluplných dvojic otázka-odpověď (srov. neexistenci testovacího dialogu při otázce na částici typu *Petr už přišel - *Kdy?*).

Velmi důležitou didaktickou technikou je jazykové srovnávání, a to jak v rámci téhož jazyka, tak mezi jazyky různými, např. jednočlennost a dvojčlennost věty

vysvětlíme vnitrojazykovým srovnáním vět *Sněží* a *Padá sniřh*, a mezijazykovým porovnáním např. vět *Prší*, *Es regnet*, *It rains*; apod.

Transformační přístupy se aplikují v nadstandardním učivu. Sem patří také hlubší poučení o textu a hlubší zdůvodnění rozdílů mezi souvětím souřadným a podřadným. Je tu možné např. vysvětlit příslušnost souvětí podřadného ke struktuře větné (vedlejší věty plní funkce větných členů) a příslušnost souvětí souřadného ke struktuře textu.

Osnovy kladou důraz na tvořivý dětský přístup i ve výuce poznatků o jazyce. Vedle analytických dovedností by žáci měli získávat i dovednosti syntetizující, tj. být schopni na základě zadaných obecných jazykových schémat vytvářet české věty.

Žádoucí je také omezení nadbytečných verbálních definic a využívání jakkoli formalizovaných způsobů popisu jazyka. Jde zvl. o systematizaci učiva pomocí tabulek, schémat, grafů apod., aby se zdůraznil exaktní aspekt jazykové výchovy a aby se jazyková složka výuky češtině žákům přiblížila.

V oblasti obecně jazykovědné by se mělo zdůraznit poučení o slovenštině a slovanských jazycích vůbec a o domácích (inter)dialektech. Vhodné je také srovnávat češtinu s jazyky nepřibuznými. Teorie spisovného jazyka by se měla postavit na pevnou funkční (účelovou) základnu s důrazem na hodnotovou škálu, tj. přiměřenost či nepřiměřenost jazykového prostředku. Nekultivovanost veřejných oficiálních projevů by měla být hodnocena negativně. Jazyková kultura musí být složkou výuky i v jiných předmětech.

Je nutno doporučovat žákům dobré, tj. vzorové veřejné mluvcí a prosazovat prostředky přirozeného, nenásilného způsobu vytváření mluvených projevů s omezením prostředků knižních až odborných, resp. hledaně šroubovaných (např. nevhodná převaha pasíva opisného nebo absolutního vztažného *kdy* v oficiálních mluvených projevech apod.). V terminologii je třeba dbát na přesné rozlišování pojmu *jazyková správnost* (vhodného ve výkladech o pravopisu, zčásti ve výslovnosti, v morfologii jen při učení se jazyku) a *spisovnost* (i nespisovné prostředky jsou v příslušných komunikačních situacích „správné“).

D Literární výchova

V občanské škole žáci začínají vnímat mj. také specifickou literatury jako vysoce specializované lidské činnosti zvláštního, a to estetického charakteru, která je téměř výhradně realizována slovesnými prostředky.

Předkládaná koncepce literární výchovy proto vychází z interpretací uměleckých textů jako specifického projevu mezilidské komunikace. Toto pojetí se snaží rozvíjet schopnost žáků porozumět jazyku krásné literatury, tj. naučit žáky vnímavě číst, formulovat vlastní názory, případně iniciovat jejich tvořivost. Kontextuální aspekty literárního díla (historické, biografické apod.) jsou z tohoto pohledu vnímány jako pomocné a doprovodné; hodnotová a postojoá hlediska interpretace literárního díla však považujeme za rovnocenná hlediskům estetickým.

1. Literatura jako předmět literární výchovy

Literaturu chápeme jako specifický typ mezilidské komunikace prostřednictvím uměleckých textů. Umělecké dílo je v literární komunikaci určováno na jedné straně tvůrčím záměrem autora, na druhé straně čtenářovou připraveností dílo vnímat. Touto připraveností rozumíme schopnost uvědomit si, že každé literární dílo je svého druhu fikce: žák by se měl tedy naučit neztotožňovat realitu literární a mimoliterární, neboť literární dílo verifikujeme podle jiných kritérií než texty neumělecké. Žáka je také třeba vést k poznání, že literatura je schopná vyjadřovat řadu pocitů a problémů člověka od aktuálních po existenciální a nadčasové.

2. Cíle literární výchovy

Žák by měl mít po absolvování obecné školy vytvořeny základní čtenářské návyky. Je žádoucí, aby žák po absolvování OČŠ uměl v uměleckém textu pojmenovat elementární tvárné prostředky a jejich významy a rozpoznat literaturu hodnotnou a konzumní.

Literární výchova na občanské škole se soustřeďuje na poetiku literárního díla, tj. na odhalování jeho sémantické (významové) a tvarové výstavby; nejde jen o poetiku normativní, nýbrž i o základy poetiky historické, tedy o pojetí literárního díla a literárních druhů a žánrů v jejich dějinné proměnlivosti.

V rámci literární výchovy si žák osvojí i určitou sumu znalostí z oboru literární teorie a historické poetiky. Především by však měla být pěstována jeho schopnost rozeznávat umělecké hodnoty a být vůči nim vnímavý a otevřený.

3. Koncepce literární výchovy a rozdělení učiva do ročníků

Integrované osnovy literární výchovy se od předchozích osnov liší zejména větším důrazem na možnosti učitelovy volby nejen v otázce postupu výkladu, nýbrž i při výběru autorů a děl k četbě a rozboru. Orientační a rámcově závazné je v příslušném ročníku jen učivo o literárních druzích a žánrech v příslušném ročníku. Abecední seznam základních pojmů pro každý ročník slouží k orientaci učitele, nikoli k memorování definic žáky. Ani seznam autorů není na jedné straně povinný, na druhé straně nepřekročitelný.

Učitel může v konkrétním případě postupovat např. takto: Probírá-li v 7. ročníku žánr povídky, vyhledá si v abecedním rejstříku příslušné a související pojmy, jako je fabule, syžet, charakteristika postav, kompozice, motiv, popis, téma. Ze seznamu pojmů pro 6. ročník pak aktivizuje termíny dialog, hrdina, konflikt, monolog, postava, próza, přirovnání, vyprávění. V odst. D.4.2 vybere konkrétní povídku, např. Čapkovu, nebo zvolí jiného autora podle vlastního uvážení (např. povídku S. Lema). Na textu zvolené povídky pak učitel vyvodí a demonstrovuje ty z uvedených pojmů, které jsou pro chápání a interpretaci konkrétního literárního díla nezbytné. V nadstandardním prostředí se dá využívat pojmů dalších, včetně zde neuvedených.

Literární výchova má v pojetí integrovaných osnov dvě vzájemně se doplňující složky, a to: (1) složku literárněteoretickou a literárněhistorickou a (2) složku kulturně-výchovnou. Obě složky jsou vzájemně integrovány výchovnými a vzdělávacími aspekty. Jejich kvantitativní zastoupení ve výuce se řídí místními podmínkami.

3.1 Literárněteoretická a literárněhistorická složka

Ve všech ročnících OČŠ je výuka budována na principu poznávání literárních druhů, tj. lyriky, epiky a dramatu. K dramatu zde přiřazujeme audiovizuální umění, film a televizi, a žánry audiální v rozhlasu, na zvukových nosičích apod. V jednotlivých ročnících se budou probírat konkrétní literární žánry v historické posloupnosti a s důrazem na jejich druhovou a žánrovou specifikou.

6. ročník

Literární žánry:

píseň;

mýtus, legenda, pohádka, pověst, veršovaná epika;

divadlo, film, rozhlas, televize.

Základní pojmy:

báj, balada, děj, dialog, divadlo, dramaturgie, drama, druhy lyriky, epika, film, folklór, hrdina, inscenace, komedie, konflikt, kontrast, legenda, lidová slovesnost, lidová píseň, lyricko-epická báseň, lyrika, monolog, mýtus, personifikace, poezie, pohádka, postava, pověst, próza, přirovnání, refrén, rozhlasová hra, scénář, televizní film, televizní seriál, tragédie, verš, vyprávění.

7. ročník

Literární žánry:

sonet;

povídka, novela, romaneto, lyricko-epická poezie;

tragédie, komedie, hudební žánry - opera, opereta.

Základní pojmy:

adaptace, aliterace, báseň, čtenář, dramatik, dramaturg, expresivnost, fabule - syžet, charakteristika postav, choreograf, kompozice, motiv, libreto, literatura faktu, literatura detektivní, literatura dobrodružná, loutková hra, metafora, metonymie, novela, poezie, popis, povídka, režisér, romaneto, rytmus, scéna, scénograf, science-fiction, sonet, strofické systémy, téma, typy rýmů, typy veršů, verš, vyprávění v 1. a 3. osobě.

8. ročník

Literární žánry:

elegie, óda, hymnus;

epos, drobná epika;

film.

Základní pojmy:

aforismus, anekdota, antiteze, apostrofa, asonance, autobiografie, autor, autorská řeč, bajka, biografie, byliny, celek a detail, daktyl, elegie, epigram, epitaf, epiteton, epos, film animovaný, film dokumentární, film hraný, filmový scénář, hymnus, jamb, kameraman, kronika, metrum, óda, onomatopoeie, pořekadlo, přísloví, scénárista, strofa, střih, trochej.

9.ročník

Literární žánry:

pásmo, blues;

román;

absurdní drama, dramaturgie.

Základní pojmy:

absurdní drama, alegorie, anotace, apokryf, archaismus, autorské divadlo, beletrie, cestopis, comics, čas a prostor literárního díla, satira, činohra, deník, dívčí román, esej, estetická funkce textu, fejeton, groteska, horror, humoreska, ironie, kabaret, memoáry, paradox, pásmo vypravěče, pásmo postav, prolog - epilog, vnitřní monolog, volný verš.

3.2 Kulturně výchovná složka

Tuto složku literárně výchovných aktivit naplňuje učitel podle vlastního uvážení a invence. Sleduje v něm se žáky aktuální celonárodní i regionální kulturní dění, vede je k návštěvě knihoven, divadelních a filmových představení a výstav, pracuje s individuální četbou žáků, podporuje jejich tvůrčí aktivity autorské i interpretační. Důležitou součástí této složky je vytváření dovedností v oblasti informačních systémů (práce s katalogy, bibliografiemi, literárními časopisy, encyklopediemi apod.). V této oblasti je třeba zvl. v nadstandardním prostředí přihlížet k individuálním zvláštnostem žáků a plynule přecházet i k mimoškolním žákovským aktivitám, jako je vydávání časopisu (srov. odst. B.2.2), divadelní, recitační a jiné soubory apod.

4. Souhrnná charakteristika literárních druhů.

Doporučení autoři

4.1 Lyrika

Z lyrických žánrů by žáci měli poznat např. píseň, ódu, elegii a hymnus, z drobných žánrů epigram a epitaf.

Doporučený výběr autorů: K. J. Erben, J. Neruda, J. V. Sládek, V. Hálek, F. Šrámek, K. Toman, J. Seifert, J. Kainar, J. Suchý, J. Žáček, L. Feldek.

Základní informace získají žáci o strofických a prozodických systémech, o básnických formách, o rytmu a rýmu, metru, verši, o staročeském básnictví, o lidové tvorbě 19. a 20. stol. aj.

Doporučený výběr autorů: F. Villon, W. Whitman, J. Neruda, J. Vrchlický, O. Březina, Ch. Morgenstern, V. Nezval, J. Seifert, F. Halas, Vl. Holan, F. Hrubín, J. Zahradníček, B. Reynek, M. Holub. Poučení o vybraných básnických směrech 20. století (symbolismus, surrealismus, poetismus apod.) a o experimentální poezii (Ch. Morgenstern, V. Havel, L. Novák, J. Kolář aj.).

4.2 Epika

Žáci se seznámí s charakteristikou základních epických žánrů - od mýtu, pohádky a pověsti přes povídku a novelu k velkým epickým žánrům, eposu a románu - a s charakteristikou základních tvůrčích směrů 19. a 20. stol. (realismus, romantismus, psychologická próza aj.).

Mýtus a epos. Pro svůj civilizační význam v evropském kontextu budou základem interpretace mýty a eposy řecké a římské (v adaptaci např. E. Petišky, R. Mertlíka, V. Kuprina), bible (Starý a Nový zákon v ekumenickém překladu) aj. Učitel může podle výběru věnovat pozornost i dalším evropským mýtům (Edda, Píseň o Niebelunzích, okruh artušovských legend, slovanské mýty) i mýtům mimoevropským (egyptské, mezopotamské, indické, indiánské ap.). Žáci se seznamují i s linií eposů, které mají svůj původ v lidové slovesnosti, srov. eposy řecké, indické, perské, finská Kalevala, i s eposy hrdinskými a umělými, např. Alexandreida, Mickiewiczův Pan Tadeáš.

Pohádka. Bajka. Předmětem výkladu budou pohádky jak klasické, tak moderní, zvláště ty, které mají archetypální půdorys: pohádky slovanské, francouzské, italské, japonské, čínské, arabské apod. Doporučení autoři: K. J. Erben, B. Němcová, K. Čapek, J. Š. Kubín, J. Werich, bratří Grimmové, H. Ch. Andersen, L. Carroll, J. R. R. Tolkien, J. La Fontaine aj.

Pověst. Učitel by měl věnovat pozornost pověstem národním i regionálním: A. Jirásek, I. Olbracht, E. Petiška, H. Lisická.

Povídka a novela. Žáci se seznámí s různými typem povídek (např. realistickými, dobrodružnými, přírodními, fantastickými, detektivními, sci-fi), které však musejí tematikou a atraktivností odpovídat zájmům tohoto věkového stupně. V nabídce ukázek mohou být zastoupeni např. E. A. Poe, E. T. A. Hoffmann, J. Arbes, A. C. Doyle, K. Čapek, J. Nesvadba, I. Asimov, R. Bradbury, A. S. Puškin, N. V. Gogol, J. Neruda, J. Hašek, O' Henry, J. London, V. Bunin, E. Hemingway, O. Pavel, J. Škvorecký, M. Figuli, D. Chrobák, L. Mňačko.

Drobná epika. Na funkční spojení slova s obrazem lze ukázat v kreslených seriálech a v souborech kreslených anekdot (A. Mikulka, V. Jiránek, V. Renčín aj.).

Román. Žáci by se měli setkat nejen s klasickými typy románu, ale i s ukázkami románu moderního, který nemá ustálené výstavbové prvky. Vybírat je možno mj. z děl následujících autorů: M. Cervantes, J. Swift, D. Defoe, H. Fielding, Ch. Dickens, H. Balzac, V. Hugo, E. Zola, H. Sienkiewicz, L. N. Tolstoj, A. S. Puškin (Evžen Oněgin), K. Světlá, K. Čapek, V. Vančura, I. Olbracht (Nikola Šuhaj loupežník), V. Řezáč (z psychologické tvorby), J. Havlíček, V. Páral, J. Škvorecký ap.

Poslední ročník by měl být věnován i vybraným postupům experimentální prózy literatury 20. století (např. na ukázkách z děl E. Hemingwaye, J. Kerouaca, J. Škvoreckého, L. Fukse ap.).

4.3 Lyricko-epické veršované žánry

Vhodné je pracovat zejména s díly Puškinovými, Lermontovovými, Máchovými, K. Havlíčka, R. Jefferse, F. Hrubína, J. Hory a Vl. Holana. Baladu jako reprezentativní žánr lze vykládat např. na tvorbě Goethově, Erbenově, Nerudově a Wolkerově, resp. na jejich novodobých písňových adaptacích (J. Hutka, H. a P. Ulrichovi).

4.4 Drama

Pro literární výchovu OČŠ je důležité poznat specifiku této tvorby, základní dramatické žánry a prostředky, jakož i specifiku umění filmového, televizního a rozhlasového. Podle uvážení volí učitel ukázky z antické tragedie a komedie, z dramatické literatury renesanční (J. B. Moliere, W. Shakespeare) i z děl českých autorů - V. K. Klicpera, J. K. Tyl, L. Stroupežnický, A. Jirásek, F. Šrámek, K. Čapek, F. Hrubín, J. Voskovec a J. Werich, V. Havel - a z dramatiky světové.

5. Metodické poznámky

Smysl uměleckého díla vyrůstá z estetických kvalit textu, tj. z jeho literárnosti. Literárnost je způsob, jakým konkrétní umělecké dílo (či skupina uměleckých děl) vytváří svou vlastní skutečnost.

Takto pojatá literární výchova má vést žáky k postoji, jenž by se dal nazvat "myšlením v literatuře", tedy k živému, vnímavému a zároveň poučenému vztahu k literárnímu textu jakožto k celistvé struktuře, v níž každý dílčí jev, např. způsob vyprávění, verš, rytmus, rým apod. má svou funkci a podílí se na utváření smyslu celku uměleckého textu včetně jeho záměru. V OČŠ jde ovšem o úvod do této problematiky a o výcvik v dovednostech umožňujících základní vhled do ní.

Výrazným pomocníkem učitele bude nová koncepce čítanek. Předpokládáme, že učitel využije vzdělávací složky literárních textů i k širšímu výchovnému pohledu, v němž bude promítnuta problematika věčných lidských hodnot.

Obsahová náplň odst. D.3.1 a D.3.2 tematicky i rozsahově reprezentuje standardní složku učiva OČŠ. Nadstandardní část bude obohacena širším historickým a uměleckým kontextem interpretovaných textů, vybranými postupy experimentální literatury apod.

Druhově žánrový a chronologický aspekt využitý v literární výchově OČŠ je doplněn i souborem literárně teoretických poznatků, které jsou nezbytné především pro interpretaci textu. Zachycují problematiku literární komunikace (komplex autora, textu a čtenáře), problematiku jazykové a kompoziční výstavby textu aj.

Cizí jazyk

Motto:

"... jak ti, kteří jazykům vyučují, tak ti, kdo se jim učí, osvobození od nesnází mohou prožívat opravdovou radost ve školách a hrou a žertem první z nich nejkrásnější výtěžky poskytovat, druhí pak přijímat."

J. A. Komenský

A Cíle vyučovacího předmětu

Vyučováním cizím jazykům reaguje obecná a občanská škola na naléhavou společenskou poptávku, která vychází z přirozené potřeby znalosti cizího jazyka dané geopolitickými, ekonomickými a kulturními podmínkami naší země.

Z našeho členství v Radě Evropy zároveň vyplývá závazek vytvořit předpoklady k tomu, aby si v rámci povinné školní docházky každý žák mohl osvojit alespoň jeden cizí jazyk.

Vyučování cizím jazykům v obecné a občanské škole tvoří **součást všeobecného vzdělávání**, je jedním ze vzájemně propojených článků systému všestranně rozvíjejícího osobnost žáka. Významně **rozšiřuje** nejen **jazykovou složku** tohoto vzdělání soustavně prohlubovanou výukou mateřského jazyka, ale i **všeobecný kulturní rozhled** žáků jakožto předpoklad k otevřenosti, porozumění, toleranci a schopnosti chápat a oceňovat kulturní hodnoty nejen svého národa, ale i národů jiných. Zároveň **přispívá** k rozvoji intelektuální, etické, emocionální a estetické složky osobnosti žáků, jejich dovedností a návyků samostatné duševní práce a **k celkové kultivaci jejich vyjadřování i chování**.

Primárním cílem vyučování cizím jazykům je **položít pevný základ komunikativní kompetence** v příslušném cizím jazyce. Jde o vytvoření základu, na němž lze dalším studiem rozvíjet osvojení tohoto jazyka podle individuálních schopností a potřeb žáka, případně rozvíjet i znalost jazyků dalších.

Vyučování cizím jazykům si tedy klade **dvojí cíl**:

- **komunikativní**, tj. cíl specifický tomuto vzdělávacímu předmětu,
- **výchovně-vzdělávací**, který je plněn i jinými vyučovacími předměty a oblastmi mimoškolního vzdělávání, práce a života.

B Základní charakteristika obsahu a etap výuky

Obsahem výuky je

- **systematické rozvíjení řečových dovedností** zahrnujících dovednosti receptivní, tj. porozumění vyslechnutému projevu a čtenému textu, i dovednosti produktivní, tj. ústní a písemné vyjadřování, na základě osvojení
- **přiměřeného rozsahu jazykových prostředků**, tj. slovní zásoby, mluvnic, zvukové a grafické stránky daného jazyka,
- **zeměvědných poznatků**,
- **pracovních dovedností a návyků** potřebných k efektivnímu osvojování cizích jazyků v propojení s dalšími vyučovacími předměty a zdroji vzdělávání a **v jednotě s výchovnými cíli příslušného typu školy.**

Výuka se člení do **tří dvouletých** navzájem těsně propojených **etap**:

- **1. etapa**, tj. **výuka ve 4. a v 5. ročníku obecné školy**, tvoří úvod do cizojazyčného vzdělávání. V tomto období jde především o vzbuzení zájmu dětí o studium cizích jazyků a vytvoření pozitivního vztahu k tomuto předmětu, o **pevné a trvalé osvojení zvukové podoby příslušného cizího jazyka** a o zvládnutí základních vztahů mezi zvukovou a grafickou stránkou jazyka na podkladě rozvíjení řečových dovedností.

Žáci se naučí jednoduše, nicméně pohotově a přirozeně **reagovat** v nejběžnějších situacích každodenního života přiměřených jejich věku. Dovednosti porozumět vyslechnutému sdělení a ústně se vyjadřovat jsou nadřazeny dovednostem číst a písemně se vyjadřovat; k těmto dvěma grafickým dovednostem se přistupuje teprve až po důkladném audioorálním procvičení jazykových jevů. Výklad prvků gramatického systému je omezen na nezbytné minimum, lexikum je voleno zejména na základě frekvence a zájmu dětí tohoto věku. Od samého počátku se děti v přiměřené míře seznamují se životem a kulturou zemí příslušné jazykové oblasti i jiných, zejména evropských zemí. **Metody a formy práce jsou založeny na pozorování, poslechu, imitaci, tvořivých činnostech a hře.** Výuka je výrazně propojena nejen s mateřským jazykem, ale též s hudební, pohybovou, výtvarnou a dramatickou výchovou, z nichž přebírá některé techniky a obohacuje je novými prvky (viz např. hraní rolí, dramatické improvizace apod.); v hojně míře se využívá nahrávek říkanek, básniček, písniček aj. textů v interpretaci rodilých mluvčích. **Vyučující rozvíjí představivost dětí, podněcuje a oceňuje jejich aktivitu a invenci, jejich tvůrčí přístup k činnostem** a ochotu podílet se na společném řešení úkolů.

- **2. etapa** zahrnuje **6. a 7. ročník občanské školy.**

Žák začíná "**objevovat**" **strukturu studovaného cizího jazyka** jako systému odlišného od jeho mateřského jazyka. V těsném propojení těchto dvou vyučovacích předmětů začínají pomalu pronikat **mezi metody a formy práce** vlastní první etapě výuky i **prvky vyžadující uvědomělý přístup k osvojování gramatických a lexikálních struktur.** V popředí pozornosti nadále zůstávají řečové dovednosti odvíjející se od mluvené podoby jazyka. Spolu s hovorem a poslechem nabývá postupně na významu

čtení a písemný projev, pracuje se s autentickými materiály různého druhu. Rozvíjeji se komunikační strategie, soustavná pozornost se věnuje osvojování účinných studijních dovedností a návyků včetně dovedností autokorektivních.

- 3. etapu tvoří výuka v 8. a v 9. ročníku.

S rozšiřováním rozsahu osvojených jazykových prostředků a se zvyšováním celkové intelektuální úrovně žáků se opět dále obohacují zavedené metody a formy práce, **systematičtější** a s větším důrazem než v předchozím období **se rozvíjejí i dovednosti číst s porozuměním a písemně se vyjadřovat**. Žáci se ve větším rozsahu seznamují s **reáliemi** zemí včetně sociokulturních aspektů příslušné jazykové oblasti, v uvážlivé míře i s reáliemi jiných, zejména evropských zemí. Výuka cizímu jazyku se výrazněji propojuje především s mateřským jazykem a estetickovýchovnými předměty, též však se zeměpisem, s občanskou výchovou, s dějepísem a se znalostmi získanými i z mimoškolních zdrojů vzdělávání (včetně zkušeností z přímých kontaktů s příslušníky daných jazykových oblastí). Dále se rozvíjejí **efektivní učební strategie** a způsoby týmové práce (např. zpracovávání různých projektů).

V posledním roce výuky dochází i k **logickému utřídění učiva všech šesti let**.

Cizí jazyk je tedy **vyučovacím předmětem výrazně syntetizujícího charakteru** propojujícím veškeré humanitní a v jisté míře i některé přírodovědné vyučovací předměty.

C Výstupní požadavky

Míra rozvoje dovedností a rozsah znalostí žáků jsou stanoveny na dvou úrovních:

- pro první dvouleté období zahrnující obecnou školu (1. etapa)
- pro čtyřleté období výuky cizímu jazyku v občanské škole (2. a 3. etapa)

1. 1. etapa

1.1 Řečové dovednosti

Poznámka: Vzhledem k úzkému propojení jednotlivých řečových dovedností se některé výstupní požadavky současně vztahují ke dvěma řečovým dovednostem. V zájmu stručnosti však požadavky na tyto kombinované dovednosti jsou uvedeny pouze u dovednosti dominující.

Poslech s porozuměním

- rozumět běžným pokynům a jednoduchým větám vyučujícího souvisejícím s organizací vyučovacího procesu
- rozumět jednoduchým souvislým projevům vyučujícího a didakticky upraveným projevům rodilého mluvčího, včetně projevů reprodukováných, pronášených v přirozeném tempu, i s obsahem několika neznámých výrazů snadno pochopitelných z kontextu nebo situace

Ústní vyjadřování

V rozsahu produktivně osvojených jazykových prostředků

- reprodukovat a obměňovat pamětně osvojené mikrodialogy
 - formulovat otázky a odpovídat na ně
 - vyžádat si a podat jednoduchou informaci
 - pohotově, přirozeně a jazykově správně reagovat ve vymezených situacích (viz C.1.3) a vést jednoduchý dialog
 - souvisle se vyjadřovat v rámci vymezených tematických okruhů
- Znát z paměti říkanky, básničky a reprodukovat je se správnou výslovností, popř. zazpívat několik písní

Čtení s porozuměním

- číst nahlas plynule a foneticky správně jednoduché audioorálně připravené texty
- číst potichu jednoduché texty obsahující převážně známé jazykové prostředky
- vybrat z jednoduchého textu základní informace
- používat abecední slovník učebnice a jiné slovníky určené pro děti

Písemné vyjadřování

V rozsahu produktivně osvojených jazykových prostředků

- obměňovat krátké probrané texty
- formulovat jednoduché otázky a odpovídat na ně
- po audioorální přípravě sestavit text pozdravu, blahopřání a krátkého dopisu, samostatně napsat několik souvislých vět (např. popis předmětu, obrázku, osoby, místa, krátké vyprávění)

Výše uvedené řečové dovednosti se rozvíjejí na základě jazykových prostředků vymezených v bodě C.1.2

1.2 Jazykové prostředky

Zvuková stránka jazyka

- sluchem rozlišovat a co nejpřesněji imitovat prvky fonologického systému cizího jazyka
- osvojit si co nejdokonaleji jednak suprasegmentální jevy (přízvuk v rámci slova, mluvního taktu a věty, vázání, rytmus, melodii základních typů vět), jednak segmentální elementy (tj. inventář fonémů příslušného jazyka) s důrazem na jevy odlišné od češtiny

Slovní zásoba

Osvojit si

- produktivně slovní zásobu v rozsahu přibližně 3 lexikálních jednotek v jedné vyučovací hodině (tj. přibližně 500 - 700 lexikálních jednotek) zahrnující základní výrazy z vymezených tematických okruhů a situací (viz C.1.3)
- receptivně další lexikální jednotky užívané v pokynech vyučujícího a obsažené v básničkách, říkánkách, písničkách, hrách a doplňkových materiálech

Mluvnice

Při řešení komunikativních úkolů užívat

- základní syntaktické struktury vět oznamovacích, tázacích a rozkazovacích
- konstrukce sloužící k vyjadřování záporu, základních časových a prostorových vztahů, toto vše v souladu s vymezeným rozsahem slovní zásoby a tvaroslovných jevů příslušného jazyka (podrobněji viz kapitola F)

Grafická stránka jazyka a pravopis

Chápat základní vztahy mezi zvukovou a grafickou stránkou jazyka

Znát pravopis produktivně osvojených slov a tvarů, základní poznatky o psaní velkých písmen, o dělení slov a o interpunkci

1.3 Sémanticko-funkční zaměření obsahu

Komunikativní situace a funkce

Řešit jednoduché řečové situace související

- se seznamováním, se zahájením, vedením a ukončením rozhovoru, včetně rozhovoru telefonického
- se získáváním a poskytováním základních místních, časových aj. informací
- s domluvou setkání, společného programu
- s nákupy různého zboží, kupováním jízdenek, vstupenek apod.

V souvislosti s řešením uvedených řečových situací umět

- pozdravit při setkání i loučení
- oslovit
- představit se, představit druhé
- poděkovat a odpovědět na poděkování a užívat nejjednodušších obrátů vyjadřujících
- souhlas/nesouhlas, svolení/odmítnutí
- radost, politování
- omluvu
- prosbu, žádost, výzvu
- pozvání a reakci na pozvání
- blahopřání

Jazykové prostředky volit v souladu s konkrétní situací (viz např. odlišný způsob vyjadřování v rozhovoru s kamarády a dospělými)

TEMATICKÉ OKRUHY

Já a moje rodina

osobní údaje; členové rodiny; jednoduchý popis osoby, věk, zaměstnání, záliby, rodinné oslavy, dárky

Domov

náš byt, náš dům, nákupy, jídlo, odívání

Škola

jednoduchý popis školy, třídy; vyučovací předměty, rozvrh hodin; školní rok a prázdniny; vztahy mezi spolužáky

Město

orientace ve městě, v hlavním městě (i podle plánu); významné budovy; dopravní prostředky

Denní a týdenní program

školní a zájmová činnost, víkendy, hračky

Příroda

čas, počasí; činnosti v různých ročních obdobích; nejběžnější zvířata a rostliny

Styky s přáteli

dopisování; navazování přátelských vztahů, návštěvy; nejvýznamnější evropské státy, sousední státy

Země příslušné jazykové oblasti a Česká republika

základní geografické údaje týkající se nejvýznamnějších zemí příslušné jazykové oblasti a ČR; nejznámější města, různé zajímavosti a kulturní památky

2. 2. a 3. etapa

2.1 Řečové dovednosti

Upozorňujeme na úvodní poznámku uvedenou v bodě C.1.1

Poslech s porozuměním

Rozumět souvislým projevům učitele, monologickým i dialogickým projevům rodilých mluvčích pronášeným v přirozeném tempu a obsahujícím několik neznámých výrazů snadno odhadnutelných z kontextu, příp. na základě elementárních znalostí o tvoření slov.

Rozumět jednoduchým ústním projevům reprodukováným ze zvukového záznamu nebo videozáznamu.

Ústní vyjadřování

V rozsahu produktivně osvojených jazykových prostředků

- formulovat otázky a odpovídat na ně
- pohotově, přirozeně a jazykově správně reagovat v dialogických situacích každodenního života
- samostatně vést jednoduchý dialog
- vyjadřovat vlastní názor
- sdělit základní informace či hlavní myšlenky z krátkého vyslechnutého nebo přečteného textu
- reprodukovat vyslechnutý nebo přečtený text
- souvisle pohovořit na známá témata, včetně jednoduchých témat týkajících se reálií zemí oblasti studovaného jazyka, českých reálií, příp. i reálií dalších zemí
- dokončit započaté souvislé vyprávění

Znát z paměti několik básní, příp. úryvků z prózy, reprodukovat je se správnou výslovností, popř. znát několik písní

Čtení s porozuměním

- číst tiše i nahlas různorodé učebnicové texty, přiměřeně adaptované i neadaptované autentické texty (např. návody, prospekty, inzeráty) včetně textů uměleckých a naučných
 - orientovat se v těchto druzích textů obsahujících i několik neznámých výrazů využívat logického odhadu jejich významu
 - vyhledávat v textu odpovědi na otázky
- Při četbě užívat překladový a výkladový slovník a další informativní literaturu (mluvnické příručky, encyklopedie apod.)

Písemné vyjadřování

V rozsahu produktivně osvojených jazykových prostředků

- písemně vyjádřit hlavní myšlenky ze snadného vyslechnutého projevu nebo přečteného textu
- samostatně, event. s použitím slovníku, mluvnických a jiných příruček zformulovat vlastní myšlenky ve formě dopisu či jiného sdělení (odpověď na dopis, blahopřání, pozdrav, vzkaz, pozvánka, telegram, informační letáček apod.), popisu, vyprávění, vyplňování jednoduchých formulářů

Výše uvedené řečové dovednosti se rozvíjejí na základě osvojení jazykových prostředků vymezených v bodě C.2.2

2.2 Jazykové prostředky

Zvuková stránka jazyka

Zdokonalit realizaci segmentálních a suprasegmentálních jevů studovaného jazyka na základě systematického upevňování správných výslovnostních návyků a korekce zjištěných nedostatků s aplikací na nové gramatické lexikální učivo

Slovní zásoba

- rozšířit produktivně osvojenou slovní zásobu přibližně o 1000 lexikálních jednotek (celkový rozsah produktivně osvojené slovní zásoby tedy činí 1500 - 1700 lexikálních jednotek zahrnujících základní výrazy z oblasti probraných komunikativních situací, funkcí a tematických okruhů)
- receptivně si osvojit další lexikální jednotky v souvislosti s poslechem a čtením doplňkových materiálů
- na základě práce s textem seznámit se se základními produktivními způsoby tvoření slov v souladu s typologickými zvláštnostmi daného jazyka, s mnohoznačností a spojitelností slov, synonymy, antonymy, homonymy a slovy mezinárodně užívanými

Mluvnice

- produktivně si osvojit v ústní i v písemné podobě mluvnické učivo ze skladby a tvarosloví podle rozpisu učiva pro jednotlivé jazyky
- receptivně si osvojit další jevy potřebné pro porozumění textům

Grafická stránka jazyka a pravopis

Osvojit si

- pravopis produktivně osvojených slov a mluvnických tvarů
- základní jevy z interpunkce
- psaní velkých písmen
- dělení slov

2.3 Sémanticko-funkční zaměření obsahu

Komunikativní situace a funkce

Osvojit si další varianty řešení řečových situací uvedených v části C.1.3 (požadavky 1. etapy výuky), situace řešit s použitím složitějších struktur a rozvinutější slovní zásoby

Osvojit si i řešení situací souvisejících

- s návštěvou v rodině
- s prováděním návštěvy ze zahraničí
- s cestováním a použitím dopravních prostředků
- s podáním dopisu, telegramu, balíku apod.
- s nákupem dalších druhů zboží, letenek
- s vyplňováním jednoduchých formulářů
- s návštěvou lékaře event. i situací dalších, zejména těch, které odrážejí odlišnosti způsobu života v zemích příslušné jazykové oblasti a u nás

Při řešení těchto situací běžně užívat uzuálních obrátů pojících se k základním komunikativním aktům (pozdravy, představování, vyjádření radosti, lítosti, omluvy, souhlasu a nesouhlasu, prosby, žádosti, poděkování) a obrátů vyjadřujících

- překvapení
 - naději
 - návrh, upozornění, doporučení
 - pochybnost, jistotu/nejistotu, váhání s přihlédnutím k celkovému stupni pokročilosti a rozsahu osvojených jazykových prostředků
- V případě potřeby pohotově uplatňovat kompenzační strategie

TEMATICKÉ OKRUHY

Rozšíření a prohloubení tematických okruhů 1. etapy /viz C.1.3/:

Rodina

další členové rodiny; další druhy zaměstnání a povolání; charakteristika osoby; rodinný život, rodinné zvyklosti a oslavy v různých zemích

Škola

zajímavé činnosti a akce; účinný způsob studia jazyků; výsledky studia, oblíbené předměty; navazování přátelských vztahů mezi třídami a školami, školní život v různých zemích

Domov

zařízení bytu; péče o prostředí, ve kterém žijeme; domácí práce, kutilství; pomoc v rodině; způsob bydlení u různých kultur

Volný čas a zájmová činnost

účelné využívání volného času, organizace práce a odpočinku

Město

vybavenost města/městských čtvrtí, názvy obchodů a význačných budov; nejznámější kulturně historické památky; kulturní život města, ve kterém žijeme (popř. hlavního města)

Příroda

počasí a podnebí, názvy dalších rostlin, život zvířat; názvy světových stran a základní zeměpisné výrazy; vztah k přírodě a její ochrana (ekologie)

Člověk a společnost

vztahy mezi přáteli, mezi spolužáky; vzájemná pomoc, spolupráce při řešení nejruznějších úkolů; návštěvy u příbuzných a přátel; péče o staré lidi

Země příslušné jazykové oblasti a Česká republika

další podstatné údaje týkající se nejvýznamnějších zemí příslušné jazykové oblasti a ČR; nejnavštěvovanější místa, města a oblasti; zvyklosti, každodenní život; nejvýznamnější kulturně historické památky; seznámení s několika významnými představiteli umění, vědy, politiky, event. sportu; významné aktuální informace z kulturní a společenské oblasti

Nové tematické okruhy:

Cestování a turistika

dopravní prostředky; přednosti a nevýhody jednotlivých dopravních prostředků, výhody pro mládež; dopravní kázeň; místa, která rádi navštěvujeme, místa, která bychom chtěli navštívit; cestování do zahraničí; možnosti ubytování při cestách

Oblékání

základní části oděvu a jejich nákupy; vhodné oblečení pro různé příležitosti; vkus v oblékání a současná móda; módní časopisy

Péče o zdraví

základní části lidského těla; nejběžnější nemoci a úrazy; správná životospráva, tělesná a duševní hygiena; nejběžnější jídla, nápoje, potraviny; návštěva u lékaře

Vzdělávání a kulturní život

školy u nás a v zemi studovaného jazyka; mimoškolní vzdělávání, rozhlas, televize, film, knihovny, kursy apod.; studium cizích jazyků

Evropa a svět

(s vazbou na základní témata občanské výchovy, zeměpisu a dějepisu) styky naší země s evropskými státy a se zeměmi jiných světadílů účast na festivalech, výstavách, sportovních soutěžích apod.); nejzávažnější evropské a celosvětové aktuální problémy, nebezpečí rasismu a národnostní nesnášenlivosti, spolupráce a solidarita při jejich řešení

D Rámcové pojetí výuky

Učební osnovy plní funkci orientačního materiálu vymezujícího cílově zaměřené základní učivo a rámcové pojetí výuky v jejich jednotlivých etapách. Vyučující je dotváří a modifikuje v souladu se zvolenou učebnicí pro danou skupinu žáků, určuje rytmus práce a uvážlivě diferencuje své nároky a přístupy.

Podstatným znakem vyučování cizím jazykům je jeho **komunikativní orientace**. Jazykové učivo se vyvozuje z funkcí v situačním kontextu a z rolí účastníků komunikace. Produktivní a receptivní řečové dovednosti se rozvíjejí v rámci tematických okruhů a řečových situací, z nichž zároveň vychází výběr a uspořádání jazykových prostředků. Témata a řečové situace jsou nedílně spojeny jednak s reáliemi příslušných jazykových oblastí, jednak s reáliemi domácími, v uvážlivé míře i s vybranými aspekty reálií jiných zemí.

Učitelova samostatná volba metodických postupů má směřovat k účinné integraci hodnotných prvků, k nimž dospěly a dospívají různé lingvodidaktické směry a koncepce cizojazyčné výuky včetně alternativních inovačních impulsů. Má se tedy vyvarovat krajností a jednostranných přístupů, které neodpovídají mnohostranné variabilitě činitelů působících ve vyučování cizímu jazyku.

Integrovaný přístup se zřetelně projevuje propojením komunikativně funkčního a tematicko-situačního hlediska s hlediskem systémovým. Nácvik jazykových jevů ve funkčních souvislostech je tedy třeba účelně kombinovat s jejich shrnováním v systémových vztazích, které žáky vedou k uvědomlejšímu poznávání jazyka a které se podle učitelova uvážení mohou uplatňovat v různé míře s ohledem na podmínky výuky a zejména se zřetelem k věkovým a individuálním zvláštěm žáků.

Samostatné rozhodování vyučujícího se vztahuje také na koordinaci výuky cizímu jazyku s jinými předměty (např. při seznamování žáků s reáliemi příslušných jazykových oblastí) a především s vyučováním mateřštině. Zřetel k mateřskému jazyku žáků se obráží ve výběru, v uspořádání a dávkování učiva, ve způsobech jeho uvádění i ve volbě typů a počtu cvičení věnovaných konkrétním jazykovým jevům. Učebnice určené jednoznačně pro českou školu poskytují v tomto směru učiteli dobré vodítko, při práci se zahraničními učebnicemi koncipovanými pro výuku danému jazyku všeobecně (tj. bez zřetele k určitému mateřskému jazyku žáků) záleží pouze na učiteli, kterým jazykovým jevům bude věnovat zvýšenou pozornost vzhledem k mezijazykové interferenci a u kterých využije kladného přenosu znalostí z mateřštiny. Jde tedy o zajištění diferencovaného přístupu k jazykovým jevům, který se může realizovat nejen formou explicitního porovnávání a využití znalostí základních mluvnických kategorií a pojmů osvojených v mateřštině, ale často také implicitně, tj. pro žáky spíše nenápadným, avšak velmi významným způsobem.

Koordinace a návaznost mezi vyučováním cizímu jazyku a mateřštině se však nevztahuje jenom k jazykové výuce v úzkém smyslu. Zvláště ve vyšších ročnících občanské školy jde též o vazby s literární výchovou a se základními poznatky ze světové literatury. Zejména práce s přiměřeně volenými cizojazyčnými uměleckými texty může přispívat k plnění úkolů, které sleduje literární výchova v hodinách mateřštiny.

Při volbě metodických postupů je třeba vycházet z toho, že komunikativní zaměření

vyučování cizímu jazyku zároveň znamená výraznou orientaci k osobnosti žáka, k jeho současným a perspektivním komunikativním potřebám a k jeho učebním činnostem, které jsou jádrem osvojování cizího jazyka. Náročným úkolem vyučujícího je zabezpečení vyváženosti mezi řízenými činnostmi s předem připravenou posloupností dílčích kroků a činnostmi vyplývajícími ze spontánního rozhodování žáků, z jejich osobních motivů a zájmů. S tím souvisejí i změny v pojetí vzájemných vztahů mezi učitelem a žáky a posílení úlohy učitele jako řečového partnera, pomocníka, rádce a iniciátora komunikativní a učební aktivity žáků. Vyučující má přitom vytvářet příznivé podmínky k rozvoji komunikace a kooperace mezi žáky navzájem tak, aby komunikace neznamenal pouze sdělování a příjem informací, ale aby současně vedla žáky k vzájemné pomoci, k ohleduplnosti a toleranci, k chápání potřeb a stanovisek druhého člověka, a aby tedy přinášela i efekt sociálně etický.

Zvýšená pozornost věnovaná všem aspektům osobnosti žáků vede i k požadavku individualizace a přiměřené vnitřní diferenciaci respektující skutečnost, že různým jedincům vyhovují v různé míře odlišné způsoby osvojování jazyka (individuální styly učení), a že je proto žádoucí poskytovat žákům možnost k jejich využití. Pro nadané žáky učitel sestavuje vhodný rozšiřující program a volí doplňkové materiály, u ostatních žáků se omezí na základní učivo.

Zvláštní skupinu tvoří žáci, kteří při učení se cizímu jazyku jsou znevýhodněni specifickými vývojovými poruchami učení, např. dyslexií, dysgrafií. Po celou dobu docházky do škol mají tyto děti právo na speciální péči a pozornost a odlišný přístup učitele, neboť ani tyto poruchy v učení jim nebrání v tom, aby se naučily cizímu jazyku. Dítě s objektivně zjištěnou vývojovou poruchou nebude vystavováno úkolům, které nemůže vzhledem k poruše uspokojivě plnit (např. hlasité čtení před celou třídou, přemíra psaní).

Osvojování cizího jazyka je náročný proces, v němž velmi záleží na motivaci, houževnatosti a vůli žáků; bez jejich pozitivního vztahu k učení nelze dosáhnout trvalejších výsledků. Je proto významným úkolem vyučujícího vzbudit a dále stimulovat zájem žáků o studium jazyka a svou činnost promýšlet tak, aby výuka probíhala v příjemné atmosféře a aby žákům přinášela radostné chvíle, pocit úspěchu a uspokojení z pokroku, který dosahují.

Specifickými rysy se vyznačuje první období cizojazyčné výuky na počátku 4. ročníku. Cílem tohoto období je seznámení s cizím jazykem v první řadě v jeho zvukové podobě, osvojení základních výslovnostních návyků, elementárních jazykových struktur a nejfrekventovanějších lexikálních jednotek. K tomuto cíli je možno směřovat různými cestami. Jednou z možností, které může učitel v tomto období využít, je úvodní audioorální kurs, jemuž se věnuje obvykle několik prvních vyučovacích hodin. Kurs, který je zaměřený na percepci a produkci suprasegmentálních i segmentálních elementů fonologického systému příslušného cizího jazyka, zakládá vyučující na poslechu a imitaci záznamů jednoduchých dialogů a cvičení nahraných rodilými mluvčími v kombinaci s názorným materiálem, na memorování říkanek, básniček, na poslechu a zpěvu písniček apod. Hodiny je třeba od počátku vést v příslušném cizím jazyce, nezbytné informace, rady a výklady vyžadující užití mateřského jazyka je třeba co nejvíce zestručnit a soustředit na začátek či konec vyučovací jednotky tak, aby byl omezen negativní vliv střídání jazyků s odlišnou fonologickou bází. Pomocí textů fonologické diskriminace zadávaných pokud možno zábavnou formou

sleduje vyučující schopnost žáků rozlišovat základní intonační struktury a fonémy a zejména pokrok dosahovaný v této oblasti. Percepční cvičení doplňuje fonetickými cvičeními imitačními, přičemž sledování a důsledné vyžadování pečlivosti a přesnosti výslovnosti žáků neomezuje jen na tento typ činnosti a na tuto etapu výuky, nýbrž věnuje mu pozornost na všech stupních pokročilosti. Účinnost audio-orálního kursu je ovšem podmíněna osobnostními rysy učitele a jeho jazykovou připraveností v oblasti mluvené řeči.

Je ovšem třeba brát v úvahu, že žáci v určitém věku pociťují potřebu grafického záznamu, který jim usnadňuje zapamatování učiva. Proto se učitel může rozhodnout v souladu s charakterem jazyka pro jiné způsoby počáteční výuky. Jde např. o postup, při němž se s každým dílčím úsekem učiva (např. s každou učebnicovou lekcí) žáci seznamují nejprve jen audioorálně a s nevelkým časovým odstupem v grafické podobě. Další možností je paralelní seznamování žáků se zvukovou i grafickou podobou jazyka, event. obměna tohoto postupu spočívající v tom, že audioorální výcvik postupuje souběžně s čtením, zatímco psaní se nacvičuje poněkud pomalejším tempem. Při volbě některé z těchto možností je třeba přihlížet ke specifitě daného jazyka, k věkové kategorii žáků a k jejich obecné jazykové připravenosti.

V souladu s cílem výuky klade vyučující **důraz na rozvoj řečových dovedností**. V první etapě vyhradí prioritní postavení poslechu s porozuměním a ústnímu vyjadřování, v dalších etapách pak postupně rozšiřuje prostor pro rozvíjení dovedností číst s porozuměním a písemně se vyjadřovat.

Při nácviku **poslechu s porozuměním** začíná vyučující jednoduchými větami a pokyny prezentovanými v situacích a hojně opakovanými, často využívá vhodných nahrávek co největšího počtu rodilých mluvčích s různorodou dikcí; sledovaný projev se jen pozvolna prodlužuje, stupňuje se jeho syntaktická složitost, jeho porozumění se různými formami kontroluje (např. opakováním vět, odpověďmi na kontrolní otázky, konfrontací s obrazem či situací, hrou „ano - ne“, převodem problematických celků či vazeb do češtiny, záznamem klíčových informací, testy výběrových odpovědí apod.). Po poslechu nahrávek obsahujících pouze známý jazykový materiál se uvážlivě stupňuje množství neznámých výrazů, přičemž vyučující pečlivě zvažuje, které výrazy připraví předem a na základě kterých bude žáky cvičit v odhadu. Pečlivě dbá na promyšlenou gradaci svých nároků na žáky.

Ústní vyjadřování rozvíjí vyučující zpočátku imitativními cvičeními, od nichž přechází k mikrodialogům memorovaným a posléze obměňovaným, které prokládá říkankami, písničkami, hrami a dalším aktivizujícím materiálem. Učitel dbá na to, aby žáci měli co nejvíce příležitostí sami souvisle hovořit; využívá především párových forem práce. Dbá na přesnost vyjadřování z hlediska splnění komunikativního záměru a na pohotovost reagování, neopomíjí nácvik schopnosti formulovat nejen odpovědi, ale i otázky, vést a stimulovat dialog, žádat informace. Řízený projev, který plní funkci nácviku, vhodně kombinuje s projevem volným, rozsah volného projevu stupňuje. V pokročilejší fázi učí vyučující žáky diskutovat, vyjádřit vlastní názor, předkládat argumenty, přednést krátký referát apod. V hojně míře stimuluje projev žáků vizuálními, audiovizuálními či auditivními pomůckami a vytvářením přirozených situací. Od počáteční fáze výuky vytváří vyučující takové situace, aby žáci „měli co říci“, „uměli to říci“ a „nebáli se a chtěli hovořit“, neboť bez této aktivní účasti ústní vyjadřování rozvíjet nelze.

Nácvik **čtení s porozuměním** vychází z hlasitého čtení orálně probraných textů se známým jazykovým materiálem zařazovaným zpravidla po opakovaném poslechu. Princip orální anticipace se opouští jen velmi pozvolna, v textech se začínou objevovat i neznámé výrazy, hlasité čtení se počne střídát se čtením tichým, které je hlavním cílem při rozvíjení dovedností číst s porozuměním, analytické čtení se syntetickým. Nacvičují se různé strategie čtení v souladu se zadanou úlohou, žáci se učí pracovat se slovníky, encyklopediemi, příručkami a další informativní literaturou, připravují se na samostatnou četbu rozsáhlejších textů.

Formy kontroly porozumění čteným textům a jejich využívání se střídají, v pokročilejší fázi zařazujeme i překlad krátkého souvislého textu do češtiny s důrazem na stylistickou úroveň vyjadřování v mateřském jazyce. Čtených textů využívá vyučující nejen jako stimulu ústního projevu, ale i jako vzoru samostatného písemného projevu.

Ani v pokročilejší fázi osvojení jazyka se neopomíjí **hlasité čtení**, využívá se nadále k systematické korekci výslovnosti a intonace. Účinným, i když náročným cvičením je hlasité čtení uměleckého textu realizované po předchozí přípravě současně s poslechem vzorové nahrávky.

V souvislosti s kontrolou porozumění uměleckému textu je třeba, a to hlavně v nejvyšších ročnících, využívat postupů běžných při výuce mateřského jazyku: vést žáky k zaujímání vlastních postojů, pěstovat u nich schopnost individuální interpretace textů a rozvíjet u nich kladný vztah k četbě vůbec.

Písemný projev tvoří pro svou časovou náročnost především součást promyšlené domácí přípravy, nicméně několika minutami by měl být zastoupen i v každé vyučovací hodině. V počáteční fázi využívá učitel spontánnosti žáků ke kreativnímu psaní kratičkových textů, případně spojených s drobnými výtvarnými pracemi žáků. Při dalším rozvíjení písemného projevu má vyučující na zřeteli především jeho **funkční využití**; volí proto po předchozí přípravě úlohy nacvičující útvary frekventované v běžném životě, tj. např. formulace pozdravů, blahopřání, dopisů a jiných nejrůznějších sdělení, nacvičuje jednoduchý popis, vyprávění apod., v pokročilejší fázi se dospívá k sestavení textu pozvánky, prospektu, novinového či časopiseckého článku, k redakci snadného formálního dopisu (žádost o informaci, rezervace hotelu apod.), k resumé textu, ke shrnutí informací načerpaných z autentických materiálů. I v této etapě učitel podněcuje kreativitu žáků, při posuzování vzniklých textů se musí oprostít od tradičního způsobu hodnocení, omezujícího se na posouzení gramatické správnosti příslušného projevu. Nezbytným předpokladem úspěchu při rozvoji písemného vyjadřování žáků je ovšem **vyšší frekvence drobných domácích písemných úloh** a jejich **včasná a zdůvodněná oprava**.

Kontrola a hodnocení

Učitel se soustřeďuje hlavně na **sledování pokroku v rozvoji řečových dovedností**, které jsou nadřazeny dílčím výsledkům v osvojování jednotlivých jazykových prostředků. Výsledky učení průběžně kontroluje a hodnotí především podle schopností žáků řešit konkrétní komunikativní úlohy ústní i písemnou formou.

Vedle průběžného hodnocení se zařazují od 6. ročníku v každém pololetí kontrolní písemné práce v tomto rozsahu:

- 6. ročník - 15 - 20 minut (např. odpovědi na otázky)
- 7. ročník - 30 minut (např. dopis přátelům, vyprávění, záznam základních informací z vyslechnutého nebo čteného textu)
- 8. a 9. ročník - 30 - 45 minut (např. résumé textu, složitější popis, výklad, dopis se zpřesněním obsahu, vyjadřování vlastních stanovisek)

Zadání všech kontrolních písemných úloh volí vyučující vždy tak, aby bylo v souladu s probraným a dobře procvičeným učivem i s diferencovanými nároky na žáky.

Pro zjišťování úrovně vědomostí a dovedností žáků s objektivně zjištěnými vývojovými poruchami volí učitel takové formy zkoušení, které odpovídají schopnostem žáka a na něž porucha nemá negativní vliv. Je žádoucí klást důraz na ten druh projevu, ve kterém má žák předpoklady podávat lepší výkony. Kontrolní práce a diktáty píše tento žák po předchozí speciální přípravě, jejich klasifikace však přesto nemá vliv na celkové hodnocení. Děti, u kterých je diagnostikována dyslexie nebo dysortografie, mohou být se souhlasem rodičů během celé školní docházky hodnoceny z cizího jazyka slovně, a to jak v průběhu školního roku, tak na pololetním a závěrečném vysvědčení.

E Náležitosti

1. Hodinové dotace

Minimální týdenní hodinová dotace pro výuku cizím jazykům činí **tři hodiny**. Doporučuje se, aby v 5. a 6. ročníku byla dotace o jednu vyučovací hodinu týdně zvýšena.

2. Učebnice a další prostředky výuky

Uyučující volí základní učebnice z dostupné nabídky naší i zahraniční produkce dle své úvahy, avšak s respektováním podmínek školy, úrovně a charakteru žákovského kolektivu. Doporučuje se používat ve školách učebnice opatřené schvalovací doložkou Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy ČR a zařazené do seznamu učebnic. Používané učebnice dle potřeby aktualizuje, doplňuje a obohacuje dalšími pomůckami a autentickými materiály.

Kromě základních učebnic a dalších učebních pomůcek (pracovních sešitů, audiokazet aj.), které s učebnicemi tvoří jednotlivý celek, by měl vyučující využívat i různé aktualizující materiály.

Je velmi účelné vytvářet z dostupných a individuálně získaných materiálů (noviny, časopisy, plakáty, prospekty, mapky, jízdenky, vstupenky, jízdní řády apod.) „banku“, kterou je možno postupně obohacovat i výměnou s jinými školami. Doporučuje se též využívat široké nabídky výukových programů rozhlasu, televize a různých videozáznamů.

Dalšími cennými zdroji obohacení jazykové výuky a výrazným stimulačním prvkem je navazování kontaktů mezi školami a třídami v zemích jednotlivých jazykových oblastí, včetně individuální korespondence, počítačových programů, faxů apod. Netřeba dodávat, že nejdůležitější roli v jazykové výuce hrají výměnné zájezdy, které se při úspěšném organizačním a materiálním zabezpečení bezpochyby stanou zdrojem povzbuzení a výrazné motivace pro další studium.

F Rozpis jazykových prostředků pro jednotlivé jazyky

1. ANGLICKÝ JAZYK

Vzhledem k rozloze a geografické poloze anglicky mluvících zemí má angličtina mnoho zeměpisných variant. Proto je důležité, aby se žáci postupně receptivně seznamovali s co nejširším vzorkem mluveného a později i psaného jazyka. Pro produktivní ovládnutí však bude na základním stupni sloužit jen model britský.

1.1 1. etapa - 4. a 5. ročník obecné školy

Zvuková stránka jazyka

Suprasegmentální prvky

- slovní přízvuk
- rytmus věty založený na pravidelném rozložení přízvuků - redukce nepřívzvučných slabik a slov, vázání
- intonace - výraznější intonační křivka anglické věty

Segmentální prvky

- spolehlivé osvojení repertoáru anglických samohlásek, u souhlásek zvl. realizace **th, ng, w**; rozlišování znělých a neznělých souhlásek ve finální pozici

Slovní zásoba

viz C.1.2

- anglické tvary internacionalismů, které žáci znají z češtiny, a jejich výslovnost

Mluvnice

SKLADBA

- pevný slovosled anglické věty
- skladba věty jednoduché - nutnost vyjádřit v anglické větě podmět; základní slovosled anglické věty dvojčlenné
- vazba **there is/are**
- věty oznamovací, rozkazovací a tázací
- vyjadřování záporu ve větě
- dovětky
- spojování jednoduchých vět v souvětí (**and, but, or**)

TVAROSLOVÍ

Podstatná jména

- základní pravidla užívání členů
- vyjadřování kvantity u počítatelných a nepočítatelných podstatných jmen
- konkurence členů a přivlastňovacích a ukazovacích zájmen
- pravidelné množné číslo

- nepravidelné množné číslo frekventovaných podstatných jmen
- vyjadřování českých pádů (slovosledem i předložkami)
- přivlastňovací pád

Přídavná jména

- stupňování jednoslabičných a dvojslabičných přídavných jmen pomocí přípon

Zájmena

- zájmena osobní a přivlastňovací nesamostatná
- zájmena ukazovací a tázací, neurčitá

Slovesa

- sloveso **be, have (got)**; otázka a zápor
 - slovesa modální: **can, may, must, need not**
 - děj obvyklý: přítomný čas prostý; otázka a zápor pomocí **do**
 - děj aktuální: přítomný čas průběhový
 - vyjadřování budoucnosti: **going to**, budoucí čas prostý
 - vyjadřování minulosti: minulý čas prostý sloves **be, have, do**
 - minulé tvary pravidelných sloves
 - nepravidelná slovesa dle výskytu v učebnici a komunikativních potřeb
 - plné i stažené slovesné tvary
- Další slovní druhy dle zařazení v učebnici a komunikativních potřeb

Grafická stránka a pravopis

- pravopis výrazů osvojované slovní zásoby
- základní pravopisné změny při tvoření slovesných tvarů a množného čísla podstatných jmen

1.2 2. a 3. etapa - 6.- 9. ročník občanské školy

Zvuková stránka jazyka

- přízvuk u víceslabičných slov
- zdokonalování rytmu a základních intonačních vzorců

Slovní zásoba

viz C.2.2

- základní typy tvoření slov
- nejfrekventovanější předpony a přípony, složená slova, konverze
- receptivně se žáci seznámí s britskou i americkou angličtinou v různých regionálních variantách
- pro produktivní ovládnutí bude sloužit jen model britský

Mluvnice

SKLADBA

- souvětí podřadné
- vedlejší věty vztažné (se zájmeny vztažnými i bez zájmen) příslovečné, časové, místní, příčinné a účelové (zkrácené infinitivem); souvětí podmínkové - splnitelná podmínka
- řeč přímá a nepřímá (mimo souslednost časů)
- slovosled nepřímé otázky
- nepřímý rozkaz
- předložka na konci doplňovací otázky

TVAROSLOVÍ

Podstatná jména

- základní principy užívání členů v kontextu
- další případy užívání přivlastňovacího pádu (**go to the chemist's**)
- konkurenční způsoby vyjadřování českého 2. pádu: konstrukce s **of** x přivlastňovací pád
- kvantifikace nepočítatelných podstatných jmen (**a piece of, cup of**)

Přídavná jména

- stupňování víceslabičných přídavných jmen
- stupňování nepravidelné

Zájmena

- užívání osobních a přivlastňovacích zájmen u podstatných jmen označujících osoby obou rodů (**a doctor - he, she; his, her**)
- zástupné **one**
- zájmena přivlastňovací samostatná
- zájmena zvratná
- zájmena neurčitá: konkurence **other** x **another**, **others** x **the others**

Slovesa

- slovesa modální - jistotní modalita (**It can't be John**)
- tvoření minulého času modálních sloves a opisné modální konstrukce
- **should** - doporučení a rada (s přítomným infinitivem)
- nepravidelné tvary frekventovaných významových sloves
- další slovesné časy: průběhové tvary minulého a budoucího času, předpřítomný čas prostý
 - trpný rod sloves s předmětem přímým v přítomném a minulém čase prostém
 - infinitiv přítomný s **to** a bez **to**
 - vazba předmětu s infinitivem (**I want him to ...**)
 - gerundium s fázovými slovesy a slovesy „libosti a nelibosti“
 - verbonominální konstrukce (**have a chat**)
 - nejfrekventovanější frázová slovesa
 - vyjádření změny stavu: **get, turn, become**

Příslovce

- tvoření příslovcí příponou **-ly**, pravidelné stupňování

Další slovní druhy dle zařazení v učebnici a komunikativních potřeb

Grafická stránka a pravopis

- upevnění pravopisných návyků se zdůrazněním pravidelných vztahů mezi grafémy a fonémy
- psaní velkých písmen
- interpunkce vztažných souvětí

2. FRANCOUZSKÝ JAZYK

2.1 1. etapa - 4. a 5. ročník obecné školy

Zvuková stránka jazyka

- přízvuk v rámci mluvního taktu a věty, vázání a navazování, členění vět, větná melodie s důrazem na protiklad oznamovací a tázací věty, oznamovací a rozkazovací věty a na rozdílnou melodii různých typů tázacích vět
- samohláskové fonémy, zejména protiklady [i]:[ü], [ø]:[e], [ɛ]:[ə]; napjatost samohlásek, zavřenost [ɛ], [ø], [ø], výslovnost zaokrouhlených a nosových samohlásek; výslovnost a odpadávaní nestálého [ə]
- polosamohlásky (v souvislosti s rytmem)
- souhláskové fonémy: rozlišování znělých a neznělých souhlásek ve finální pozici
- výslovnost mezinárodně užívaných slov obsažených v produktivní slovní zásobě se snahou vyloučit vliv interference mezi českou a francouzskou výslovností

Slovní zásoba

viz C.1.2

Mluvnice

SKLADBA

- základní větné vztahy a větné členy (podmět, přísudek, předmět, přívlastek, příslovečné určení)
- pořádek slov ve francouzské větě; jednoduchá inverze
- jednoduchá věta oznamovací, tázací, rozkazovací a zvolací
- věty kladné a záporné; větný zápor (**ne ... pas**)
- existenciální vazba **il y a**
- souvětí souřadné: slučovací (**et**), odporovací (**mais**)
- souvětí podřadné (**que** ve významu **že**, **parce que**)

TVAROSLOVÍ

Podstatná jména a člen

- rod a číslo podstatných jmen; pravidla pro tvoření množného čísla - člen určitý a neurčitý, jejich tvary, základní pravidla o jejich užívání a absenci; stahování členu **le, les** s předložkami **de, à**

Přídavná jména

- rod a číslo přídavných jmen, pravidelné a nejfrekventovanější nepravidelné tvary při tvoření ženského rodu a množného čísla
- shoda přídavných jmen s podstatnými jmény a zájmeny (jako přívlastek, jako jmenný přísudek)

Zájmena

- osobní zájmena nesamostatná (v podmětu) i samostatná

- zvrtné zájmeno **se**
- ukazovací a přivlastňovací zájmena nesamostatná (= určovatelé)
- tázací zájmena **qui, que (qu'est-ce que), quoi, quel, le** (=určovatel) - neurčitá zájmena **on, quelque chose, quelqu'un, tout**

Číslovky

- základní číslovky 1 - 1 000 000
- řadová číslovka **premier, ère**

Slovesa

- kategorie osoby a čísla
- pravidelná slovesa na **-er**, slovesa se změnami kmenových samohlásek a s pravopisnými změnami typu **acheter, s'appeler, commencer, corriger**
- pomocná a nepravidelná slovesa **être, avoir, aller, faire, dire, écrire, lire, prendre (apprendre, comprendre)**
- zvrtná slovesa
- neosobní výrazy **il est, il fait, il faut**
- časy a způsoby: indikativ přítomného času (**présent de l'indicatif**), opis pro vyjádření blízké budoucnosti (**futur proche - aller + infinitif**), rozkazovací způsob (**impératif**), podmiňovací způsob přítomný, kondicionál (**conditionnel présent**)
- pouze vybrané tvary **je voudrais, je pourrais, j'aimerais** jako lexikalizované jednotky

Příslovce, předložky

- nejfrekventovanější příslovce a předložky v souladu s rozsahem slovní zásoby a s probíranými místními, časovými, event. dalšími vztahy

Spojky

viz skladba - probírané typy souvětí

Uváděcí výrazy

voici, voilà, c'est, ce sont

Grafická stránka a pravopis

- vztah mezi zvukovou a grafickou stránkou jazyka, postupné osvojování pravopisných jevů audioorálně probraného lexikálního a gramatického učiva; pozornost se věnuje zejména:
- členění slov ve výslovnosti vázaných
- jevům nesouvisejícím s probíranou mluvnickou látkou
- slovům s různým grafickým vyjádřením téže hlásky, např.: [e] - ai, e; [o] - o, au, aux, eau, eaux; [s] - s, ss, c + e, i; [k] - k, qu, c + a, o, u; [ž] - j, g + e, i; [f] - f, ph
- písmenům a spřežkám **g, gu, gn, ph**
- funkčnímu využití přízvuků (**accents**) a dalším pravopisným znaménkům (**apostrophe, cédille, trait d'union**)

- interpunkci, psaní velkých písmen, dělení slov
- francouzská abeceda

2.2 2. a 3. etapa - 6. - 9. ročník občanské školy

Zvuková a grafická stránka jazyka

V návaznosti na 1. etapu výuky francouzštině jsou soustavně upevňovány

- vztahy mezi mluvenou a psanou podobou jazyka
- návyky správné výslovnosti (s korekcí event. nepřesností)
- pravopis osvojeného učiva

Osvojené poznatky jsou aplikovány na nové lexikální a mluvnické jevy.

Slovní zásoba

viz C.2.2

Mluvnice

Opakování a prohlubování učiva osvojeného v průběhu 1. etapy výuky a jeho rozšíření o další jevy

SKLADBA

- souvětí souřadná (další typy, např. odporovací, důsledkové)
- souvětí podřadná s důrazem na věty vztažné a spojkové věty předmětné (**que** ve významu aby), časové (**avant que, quand, lorsque, pendant que, après que** aj.), příčinné (**parce que, puisque, comme**), účelové (**pour que**), podmínkové (**si + présent, si + imparfait**)
- polovětné konstrukce podmětové (např. **il est inutile de + infinitif, il est temps de + infinitif**), časové (**avant de + infinitif**), předmětové (např. **Je suis content de + infinitif, Je te prie de + infinitif, Il m'a dit de + infinitif**), účelové (**pour + infinitif**), způsobové (**au lieu de + infinitif, sans + infinitif**)
- slovesné opisy: **commencer à + infinitif, continuer à + infinitif, être en train de + infinitif, venir de + infinitif, se mettre à + infinitif, avoir à + infinitif, ne pas arriver à + infinitif, faire + infinitif**
- souslednost časů v oznamovacím způsobu (vyjádření současnosti a následnosti)
- řeč/otázka přímá a nepřímá (s vazbou na souslednost časů)
- pořádek slov ve francouzské větě (postavení větných členů ve složitějších strukturách)
- zdůrazňovací rámcová konstrukce (**c'est ... qui, c'est ... que**)

TVAROSLOVÍ

Podstatná jména a člen

- dělivý člen
- další frekventované případy absence členu

- nejuživanější případy nepravidelného tvoření množného čísla podstatných jmen
- nejuživanější zkratky, zkratková slova a substantivní kompozita

Přídavná jména

- další nepravidelnosti při tvoření ženského rodu a množného čísla přídavných jmen
- přídavná jména **beau, nouveau, vieux**
- stupňování přídavných jmen, srovnávání

Zájmena

- osobní zájmena nesamostatná v předmětu (včetně kombinace dvou zájmenných předmětů)
- ukazovací zájmena samostatná (i s příklonkami)
- vztažná zájmena **qui, que, dont, quoi**
- souvztažná zájmena **ce qui, ce que, de quoi**
- neurčitá zájmena **tout** (shrnutí), **chaque, chacun, même, autre, plusieurs**
- záporná neurčitá zájmena **aucun, rien, personne, n'importe qui/quoi**
- zájmenná příslovce **en, y** (ve funkci příslovce místa i zájmena)

Číslovky

- základní početní úkony
- čtení zlomků a desetinných čísel
- číslovky hromadné

Slovesa

- pravidelná slovesa na **-ir**
- další slovesa se změnami kmenových hlásek a s pravopisnými změnami (**essayer, payer, nettoyer, s'inquiéter**)
- nepravidelná slovesa **conduire, connaître, courir, croire, dormir, envoyer, mettre, ouvrir, partir, pouvoir, rire, savoir, venir, vivre, voir, vouloir**
- skupina nepravidelných sloves na **-re**
- časy a způsoby: jednoduchý budoucí čas (**futur simple**), minulý čas složený (**passé composé**), souminulý čas, imperfektum (**imparfait**), jednoduchý čas minulý (**passé simple** - receptivně), podmiňovací způsob přítomný (**conditionnel présent**), subjektiv přítomný (**présent du subjonctif**)
- nefinitní tvary slovesné: infinitiv (**infinitif**); příčestí minulé (**participe passé**) a jeho shoda s podmětem i předmětem; přechodník (**gérondif**)
- kategorie rodu: trpný rod

Příslovce, příslovečná sousloví

- odvozování příslovcí způsobu od přídavných jmen
- pravidelné stupňování příslovcí
- nepravidelné stupňování příslovcí **bien, beaucoup, peu**
- další příslovce času, místa, způsobu, míry, souhlasu a nesouhlasu v souladu s rozšiřováním slovní zásoby

Předložky, předložková sousloví

- další frekventované předložky (v souladu s vyjadřováním místních, časových aj. vztahů a s rozsahem slovní zásoby)

Spojky a spojková sousloví

viz probírané typy souvětí

Citoslovce

- receptivní osvojení nejběžnějších citoslovců

3. NĚMECKÝ JAZYK

3.1 1. etapa - 4. a 5. ročník obecné školy

Zvuková stránka jazyka

- od samého začátku důsledně nápodobou všechny odlišnosti od češtiny
- uvědoměle:
 - zavřené **e, o,**
 - přehlásky **ö, ü, ä**
 - dlouhé a redukované samohlásky
 - zadopatrové **ng, nk**
 - aspirované souhlásky **p, t, k**
 - přízvuk slovní, větná melodie

Slovní zásoba

viz C.1.2

- kompozita jako určité specifikum němčiny (určení členu významu)

Mluvnice

SKLADBA

- jednoduchá věta oznamovací, tázací, rozkazovací, rámcová konstrukce
- slovosled v těchto větách
- vyjadřování záporu včetně **kein**

TVAROSLOVÍ

Podstatná jména

- používání členu určitého a neurčitého
- 1., 3. a 4. pád č. jedn. a množ. - zpočátku převážně lexikálně

Přídavná jména

- v přísudku
- skloňování a stupňování pouze lexikálně podle komunikativních potřeb

Zájmena

- osobní, přivlastňovací, záporná
- dtto - skloňování kromě 2. pádu
- tázací W-zájmena **wer, was**

Číslovky

- základní do tisíce
- řadové (lexikálně podle komunikativních potřeb)
- základní početní úkony
- datum

Slovesa

- časování: pravidelná slovesa, pomocná, způsobová a nejužívanější, nejfrekventovanější nepravidelná slovesa a slovesa s předponami odlučitelnými
- zvrtná slovesa pouze lexikálně
- ozn. způsob: přítomný čas, perfektum pravidelných sloves, préteritum pouze u **sein**, **haben** a některých způsobových sloves
- rozkazovací způsob
- vazba **ich möchte**
- vyjádření budoucnosti tvarem přítomného času

Příslovce

- obdobně jako u přídavných jmen
- tázací W-příslovce **wo**, **wann**, **wie**, **warum**, **wieviel**
- zájmenná příslovce

Předložky

- nejfrekventovanější se 4. a 3. pádem, splývání se členem

Spojky

- frekventované souřadící spojky

Cítoslovce

- lexikálně (**wau**, **miau**, **muh**, **pfui**, **nanu ...**)

Částice

- správné používání částic uvedených v příslušných učebnicích

Grafická stránka a pravopis

- základní rozdíly psané podoby hlásek "stejně znějících" v češtině a němčině včetně vyjádření délky
- používání velkých písmen

3.2 2. a 3. etapa - 6.- 9. ročník občanské školy

Zvuková stránka jazyka

Totéž jako v 1. etapě a dále uvědoměle

- **Ach-Laut**
- **Ich-Laut**
- zeslabená výslovnost r zejména v koncové pozici
- spodoba souhlásek - zeslabená znělost (**Abgrund**)
- zabránit interferenční tendenci spodoby neznělých souhlásek ve znělé (**Ausgabe**)
- výslovnost frekventovaných cizích slov, vlastních jmen a zeměpisných názvů

Slovní zásoba

viz C.2.2

- seznámení se standardními slovníky dvojjazyčnými a výkladovými
- názvy zemí a národností

Mluvnice

SKLADBA

- slovosled věty vedlejší
- vazba **es gibt**
- vyjadřování záporu **nicht mehr, kein mehr**
- infinitiv prostý a závislý
- věty s neurčitým zájmenem **man**

TVAROSLOVÍ

Podstatná jména

- v návaznosti na 1. etapu též 2. pád č. jedn., mn.
- množné číslo - prohloubení a systematizace
- skloňování vlastních jmen
- vyjadřování českých pádů skloňováním, předložkami a skládáním, přivlastňovací pád
- zpodstatnělá přídavná jména

Přídavná jména

- skloňování po členu určitém a neurčitém
- stupňování pravidelné a nepravidelné
- přídavná jména zeměpisná

Zájmena

- frekventovaná tázací, ukazovací, neurčitá a vztažná
- skloňování nejpoužívanějších zájmen

Číslovky

- tvoření + skloňování řadových
- zlomky, desetinná čísla

Slovesa

- další nepravidelná slovesa
- préteritum pravidelných, nepravidelných sloves
- vyjádření budoucnosti
- vyjádření trpného rodu (věty s **man** a opisné pasívum)
- slovesné vazby
- konjunktiv préterita sloves **sein, haben** a způsobových
- **würde + infinitiv**
- zvrtná slovesa
- další slovesa s odlučitelnými předponami

Příslovce

- stupňování

Předložky

- další předložky se 3., se 4., se 3. a 4. pádem
- splývání se členem
- předložky s 2. pádem receptivně

Spojky

- frekventované souřadčící a podřadící

Grafická stránka a pravopis

- rozdíl v psaní **ss** a **ß**, vyjadřování délky, základní interpunkce a její odlišnosti v němčině
- pravopis osvojených slov a mluvnických tvarů
- oproti 1. etapě celkově větší důraz na pravopis

4. RUSKÝ JAZYK

4.1 1. etapa - 4. a 5. ročník obecné školy

Zvuková stránka jazyka

- intonace věty oznamovací, rozkazovací, tázací (s tázacími slovy i bez nich)
- místo přízvuku v osvojovaných slovech a jejich tvarech
- intenzita přízvuku ve vztahu k výslovnosti přízvučných a nepřízvučných slabik
- kvalitativní a kvantitativní redukce nepřízvučných samohlásek
- výslovnost samohlásky **ы** v protikladu s **и**
- výslovnost tvrdých a měkkých párových souhlásek
- výslovnost souhlásek nepárových
- výslovnost tvarů zvrtných sloves
- výslovnost spojení předložek se slovy začínajícími samohláskou, např. **ОБ ЭТОМ, В ЭТОМ, ОТ ОТЦА**
- zvláštnosti výslovnosti některých frekventovaných slov, např. **СЕГОДНЯ, ЗДРАВСТВУЙТЕ**

Slovní zásoba

viz C.1.2

Mluvnice

SKLADBA

- jednoduché věty oznamovací, tázací, rozkazovací s hlavním zřetelem k strukturám odlišným od češtiny
- vyjádření vykání

TVAROSLOVÍ

Podstatná jména

- rod podstatných jmen se zřetelem k rozdílům proti češtině (lexikálně)
- praktické užívání tvarů podstatných jmen typů **завод, школа, правило** v rámci frekventovaných syntaktických struktur a souhrnný přehled těchto vzorů
- frekventovaná nesklonná podstatná jména, např. **метро, кино**

Přídavná jména

- 1. a 4. pád jednotného a množného čísla přídavných jmen typu **новый, молодой**

Zájmena

- praktické užívání tvarů osobních zájmen ve frekventovaných syntaktických strukturách
- zájmena přivlastňovací a ukazovací v 1. a 4. pádě jednotného a množného čísla
- skloňování zájmen **кто, что**

Číslovky

- základní číslovky 1 - 100 lexikálně
- vyjadřování celých hodin (2 - 4 **часа**, 5 **часов**) a roků (2 - 4 **года**, 5 **лет**) lexikálně

Slovesa

- časování sloves typu **читать, говорить** v přítomném, budoucím a minulém čase
- praktické používání tvarů nejméně frekventovaných sloves se změnou souhlásek **писать, сказать** v přítomném, budoucím a minulém čase
- časování nepravidelných sloves **мочь, хотеть, жить, ехать**
- frekventované tvary zvrtných sloves (lexikálně podle komunikativní potřeby)
- frekventované tvary rozkazovacího způsobu (lexikálně podle komunikativní potřeby)
- práce s mluvnickými tabulkami a přehledy

Grafická stránka a pravopis

- základní vztahy mezi zvukovou a grafickou stránkou jazyka
- číst všechna písmena tiskací a psací azbuky
- psát všechna písmena psací azbuky
- znát z paměti pořadí písmen azbuky (jako předpoklad k práci se slovníkem)
- grafické vyjádření tvrdosti a měkkosti souhlásek
- grafické vyjádření souhlásky - **й** - v různých polohách
- pravopis slabik **ги, ки, хи**
- pravopis záporové částice **не** u sloves
- pravopis lexikálních jednotek určených k produktivnímu osvojení
- pravopis osvojovaných slovních tvarů (v souladu s mluvnickým učivem)

4.2 2. a 3. etapa - 6. - 9. ročník občanské školy

Zvuková stránka jazyka

- upevňování učiva z 1. etapy a korekce nedostatků
- intonace zvolacích vět
- intonace souvětí
- místů přízvuku v produktivně osvojovaných slovech a jejich tvarech včetně přízvuku pohyblivého
- výslovnost koncovek **-oro, -ero** v 2. pádě přídavných jmen jednotného čísla

Slovní zásoba

viz 3.2.2

Mluvnice

SKLADBA

- vyjádření počítaného předmětu po číslovkách s důrazem na vazby s číslovkami 2, 3, 4 s podstatnými jmény
- frekventované slovesné vazby odlišné od češtiny, např. **участвовать в чем, интересоваться чем** (lexikálně)
- nejfrekventovanější struktury vyjadřující nutnost, možnost (nemožnost) a potřebnost ve všech časech, zejména **должен, надо, нужно**
- struktury s infinitivem typu **как пройти к вокзалу**
- praktické používání základních typů souvětí (v souladu s komunikativními potřebami)
- frekventované předložkové vazby s důrazem na rozdíly proti češtině, např. **для, против, по, около**

TVAROSLOVÍ

Podstatná jména

- v návaznosti na vzory **завод, школа, правило** skloňování podstatných jmen typů **день, неделя, задание, тетрадь**
- frekventované tvary typů **трамвай, армия** (lexikálně dle komunikativních potřeb)
- nejfrekventovanější odchýlné tvary podstatných jmen, např. **друзья, города, ребята**

Přídavná jména

- skloňování přídavných jmen typů **новый, (молодой), летний**
- tvary 2. a 3. stupně frekventovaných přídavných jmen se slovy **более, самый** převážně lexikálně podle komunikativních potřeb

Zájmena

- skloňování zájmen osobních, přivlastňovacích, ukazovacích, tázacích

Číslovky

- základní číslovky od 100 výše v 1. a 4. pádě
- tvoření a skloňování číslovek řadových

Slovesa

- časování frekventovaných sloves se změnami souhlásek typů **писать, ходить** (ve všech časech)
- časování zvrtných sloves
- časování frekventovaných nepravidelných sloves, např. **есть, пить, петь, дать, давать, мочь, взять, открыть**
- rozkazovací způsob
- podmiňovací způsob
- rozlišování frekventovaných sloves dokonavého a nedokonavého vidu (lexikálně)

Příslovce

- frekventované tvary 2. a 3. stupně převážně lexikálně podle komunikativních potřeb

Grafická stránka a pravopis

- upevňování vztahů mezi zvukovou a grafickou stránkou jazyka a korekce nedostatků
- pravopis lexikálních jednotek a mluvnických tvarů určených k produktivnímu osvojení
- pravopis malých počátečních písmen u jmen příslušníků národů a obyvatel měst
- pravopis předpon typů **раз-/рас-, из-/ис-**

5. ŠPANĚLSKÝ JAZYK

Pro výuku španělštiny bude ve výslovnosti základem evropská španělština, ve vyšších ročnících však budou žáci seznámeni i s ukázkami odlišné výslovnosti španělštiny v zemích Latinské Ameriky.

5.1 1. etapa - 4. a 5. ročník obecné školy

Zvuková stránka jazyka

- osvojení výslovnosti španělských souhlásek s důrazem na odlišnou realizaci **ll, rr, c, z, s, b, v**
- dvojhlásky a trojhlásky
- přízvuk
- vázání a větná melodie

Slovní zásoba

viz C.1.2

Mluvnice

SKLADBA

- základní větné vztahy a větné členy (podmět, přísudek, předmět, příslovecně určený, přívlástek)
- pořádek slov ve větě
- jednoduchá věta oznamovací, tázací, rozkazovací
- věty kladné a záporné
- věty vztažné
- **hay**
- souvětí souřadné slučovací (**y**), odporovací (**pero**),
- souvětí podřadné (**que** ve významu že, **porque, si** ve významu zda)
- využívání syntaktické podobnosti se strukturou české věty

TVAROSLOVÍ

Podstatná jména a člen

- rod a číslo podstatných jmen, pravidla tvoření množného čísla
- člen určitý, neurčitý a nulový, základní pravidla o jejich užívání
- stažené tvary určitého členu **el** s předložkou **de (del), a (al)**
- člen nulový při oslovení, u jednoslovných názvů měst a zemí

Přídavná jména

- rod a číslo přídavných jmen
- přechylování přídavných jmen
- shoda přídavných jmen s podstatnými jmény a zájmeny (jako přívlástek, jako jmenný přísudek)

- přídavná jména označující národnost
- apokopa **bueno, malo, grande, alguno, primero, tercero**

Zájmena

- osobní ve funkci podmětu i předmětu (přímého a nepřímého)
- přivlastňovací nesamostatná
- ukazovací (i v samostatném postavení)
- tázací (**qué, quién, cuánto**)
- vztažné **que**
- neurčitá zájmena **algo, alguien, alguno, todo, otro**

Číslovky

- základní (1 - 1 000 000), řadové (1. - 10.)

Slovesa

- kategorie osoby a čísla
- pravidelná slovesa na **-ar, -er, -ir**
- nepravidelná slovesa **ser, tener, estar, querer, poder, ir, hacer, dar, decir, saber**
- slovesa se změnami kmenových samohlásek **e-ie, o-ue**
- zvrtná slovesa
- časy a způsoby: indikativ přítomného času (**presente**), vyjádření blízké budoucnosti opisem **ir** + infinitiv
- rozkazovací způsob (tykání) v kladném tvaru

Předložky

- vyjadřování tzv. pádových vztahů a místních a časových funkcí **a, de, con, en, para**

Příslovce

- nejfrekventovanější příslovce v rámci probírané slovní zásoby

Spojky

- **y, que, porque, pero, si** (viz skladba)

Grafická stránka a pravopis

- španělská abeceda, pozornost se věnuje správnému psaní písmen **g (ge, gi, gue, gui, güe, güi), j, qu, h, c, z, ch**
- pravidla o psaní přízvuku a jeho funkčním využití
- otazník, vykřičník

5.2 2. a 3. etapa - 6.- 9. ročník občanské školy

Zvuková stránka jazyka

V návaznosti na 1. etapu jsou návyky správné výslovnosti soustavně upevňovány, nepřesná výslovnost je korigována. V rámci 3. etapy jsou žáci seznámeni i s rozdílnou výslovností španělštiny v Evropě a v zemích Latinské Ameriky.

Slovní zásoba

viz C.2.2

Mluvnice

SKLADBA

- další typy souvětí s důrazem na věty příslovečné časové (**cuando, antes (de) que, después (de) que**), účelové (**para que**), podmínkové (**si + přítomný čas**)
- dvojí zápor ve větě
- řeč přímá a nepřímá
- infinitivní vazby: **para + infinitiv, al + infinitiv, antes de + infinitiv, después de + infinitiv**
- opisné vazby slovesné: **comenzar a + infinitiv, acabar de + infinitiv, terminar de + infinitiv, estar + gerundio**
- využívání syntaktické identity se strukturou české věty

TVAROSLOVÍ

Podstatná jména a člen

- člen určitý ve funkci ukazovací a odkazovací
- člen určitý při stupňování přídavných jmen a příslovcí
- člen neurčitý při vyjádření přibližnosti u číselných údajů

Přídavná jména

- změna významu přídavných jmen v závislosti na jejich postavení
- přídavná jména se slovesy **ser o estar**
- stupňování pravidelné a nepravidelné **mayor, menor, mejor, peor**
- superlativ absolutní s **muy**

Zájmena

- skupiny osobních zájmen nesamostatných, osobní zájmena po předložkách
- přivlastňovací zájmena samostatná
- zájmena neurčitá a záporná (**cada, uno, nada, nadie, ninguno**)
- zájmena zvrtná s předložkou **con**
- zájmena vztažná

Číslovky

- základní početní úkony
- nejfrekventovanější neurčité číslovky

Slovesa

- nepravidelná s dalšími hláskovými změnami (v závislosti na volbě slovní zásoby)
- další nepravidelná slovesa: **conocer, oír, venir, ver**
- slovesné časy a způsoby: budoucí čas (**futuro**), jednoduché perfektum (**pretérito perfecto simple**), složené perfektum (**pretérito perfecto compuesto**), imperfektum (**imperfecto**), kondicionál jednoduchý (**condicional**), subjunktiv přítomný (**presente de subjuntivo** - po výrazech a slovesech vyjadřujících nutnost, přání, pocity, v rozkaze), rozkazovací způsob kladný a záporný, **gerundio** (ve spojení s **estar**)

Předložky a spojky

- v rámci slovní zásoby

Příslovce

- odvozování příponou **-mente**

Zvuková stránka a pravopis

- prohlubování vztahu mezi zvukovou a grafickou stránkou jazyka; pozornost se věnuje správnému psaní všech písmen a pravopisných znamének, zejména pravopisným změnám, k nimž dochází při tvorbě probíraných mluvnických tvarů

Dějepis

Úvod

Dějepis na občanské škole plní zároveň několik různých funkcí přispívajících k rozumovému, citovému, etickému i estetickému vývoji žáků. V jejich celku tak rozhodujícím způsobem přispívá k akulturaci žáků, k jejich postupnému včleňování do světa znalostí, norem a hodnot společnosti, v níž žijí. Z tohoto základního kulturotvorného významu dějepisu pak vyplývá, že jeho úkolem je seznámit žáky se základními událostmi, pojmy, procesy a osobnostmi obecných i českých dějin v takovém rozsahu a takovým způsobem, aby pochopili dějiny nikoliv jako **sled** dávno minulých událostí, nýbrž jako **odkaz** minulých generací a rozměr své současnosti.

Z tohoto obecného vymezení předmětu vychází také **základní koncepce osnov**, které nejsou koncipovány jako důsledně chronologický výklad. Kombinují výklad chronologický se strukturálním, a to tak, aby žák snadněji pochopil hlavní vazby mezi jednotlivými oblastmi života společnosti /stát, společnost, kultura/. Takto konstruované učivo si vyžaduje na některých místech opakování témat, vždy však v jiných souvislostech.

Tato jejich výstavba také přispívá k snadnějšímu vytváření představy **historického času**, neboť napomáhá jak k pochopení následnosti událostí, tak i jejich současnosti (historická synchronie). Kalendářní datace tu proto tvoří jen základní schéma. Historické dění je chápáno jako paralelní prolínání tří vývojových řad (stát, společnost, kultura). Žák této věkové kategorie si sice jejich vazby nemůže plně uvědomit, je však třeba mu vytvořit předpoklady pro jejich následné pochopení.

Důraz je proto kladen na **princip exemplárnosti**, tj. na události, procesy a osobnosti, které daný jev, dobu nebo proces charakterizují, a mohou žákovi poskytnout podstatné informace v přiměřeném rozsahu. Celková konstrukce učiva vytváří řadu faktografických a pojmových pilířů nezbytných k pochopení dějin jako celku. To však už je úkolem vyšších typů škol, které by měly na tyto základy ve svých osnovách dějepisu organicky navázat.

Nezbytným průvodním znakem celkového pojetí dějepisu na občanské škole je to, že obecně metodologickým základem jeho didaktického systému je teorie **kulturních dějin** v širokém kontextu, jak jim rozumí současná historická věda. Vedle toho, že každý historický jev je interpretován jako jev kulturní (politická kultura, sociální život, vzdělanost a umění), je v osnovách položen i důraz na **pluralitu kultur** jako jeden z podstatných znaků světové historie. Z tohoto důvodu je také osnova vybudována na principu civilizačních a kulturních okruhů. Klíčem k vytváření vědomí této plurality u žáků je důraz na národní dějiny jako součást širšího - evropského a křesťanského - kulturního okruhu. Značná pozornost je proto soustředěna na české dějiny, národní tradice a vazby národních dějin k dějinám sousedních zemí.

Osnovy sledují tento cíl ve dvou rovinách: první je dána taxativně, výslovným uvedením témat z českých dějin, které tak jsou považovány za součást základního učiva. Zároveň tam, kde je to možné, slouží celé úseky českých dějin jako modelové příklady obecných dějinných tendencí. Druhá rovina je vymezena pouze rámcově;

předpokládá se, že na vhodných místech pro vysvětlení obecných problémů učitel tvůrčím způsobem použije příkladů z českých dějin (včetně dějin regionálních).

Svou celkovou koncepcí sledují osnovy dějepisu tyto **výchovně-vzdělávací cíle**:

1. Znalost základních dat, jevů, událostí, pojmů a osobností z národní i obecné historie.
2. Schopnost historické orientace v čase a prostoru. Zejména má žák pochopit následnost a současnost v historickém dění a uvědomit si povahu historické datace, která je konvencionální, daná kulturní tradicí.

Znalost nezbytné míry faktografických údajů je však pouze nutným předpokladem pro nahlédnutí hloubky lidské minulosti, její složitosti a rozporuplnosti. Uvědomění si složitosti a vícerozměrovosti historického dění odhaluje žákovi **dějinnost lidské existence** a fakt, že on sám je (v rámci svého života a jeho možností) jak objektem, tak i činným subjektem dějin. Ukazuje se mu tak paleta uznávaných vzorců chování a jednání a archetypů sociálních rolí, do nichž během svého života může vstoupit. Je dáno věkem a mentální vyspělostí žáků občanské školy, že hlavním nástrojem k pochopení těchto souvislostí je **narativita** dějepisu.

Proto je v něm kladen důraz na příběh a osobnostní portrét, jež vedou u žáka k emocionálnímu prožitku a provokují jej k sebepoznání.

Tím dějepis přispívá i k vytváření **jazykové kompetence** žáka, která je nezbytným předpokladem a průvodním znakem osvojení si dějepisné látky. Žák má být schopen látku samostatně převyprávět, zaujmout k ní zdůvodněné vlastní stanovisko, a daný jev, událost nebo osobnost zhodnotit.

Souhrnným cílem dějepisu na občanské škole, který v sobě organicky zahrnuje všechny předchozí, je vytvořit **historický horizont** žákova života a světa jeho poznání a zkušeností a tím přispět k jeho výchově jako občana demokratické společnosti, znalého svých práv i povinností, jež jsou do značné míry právě výsledkem historického vývoje. Dějepisné znalosti mu mají napomoci k celkové orientaci ve spleti kulturních, politických, sociálních i ekonomických faktů, s nimiž se během svého života postupně setkává.

III/5 Boj o hegemonii v Řecku

- Athény na vrcholu moci a jejich spolek (Periklés)
- Sparta a peloponéský spolek
- Peloponéská válka (základní mezníky)
- thébská hegemonie, její pád a oslabení Řecka

III/6 Řecký přínos světu

- výtvarné umění: malby, mozaiky, vázy, sochy, architektura (Feidiás, Práxitelés, Sapfó, Akropolis, tři sloupové řády)
- divadlo (Aischylos, Sofoklés, Euripidés a Aristofanés)
- věda, zejména filozofie a významní myslitelé (Sókratés, Platón, Aristoteles, Démokritos, Diogénes)
- řecká systematičnost (např. na 7 divcích světa)
- sport a hry (kalokagathia, olympijské hry)
- všední život (obydlí, oblékání, potrava)

III/7 Řecko ve stínu Makedonie

- vzestup Makedonie (Filippos x Démosthénes)
- ovládnutí Řecka Makedonií (Chaironie)
- Alexandr Veliký a význam jeho tažení
- helénistický svět (světoobčanství, Alexandrie a nástupnické říše)

IV. tematický celek

Starověký Řím

IV/1 Nejstarší dějiny Apeninského poloostrova

- pestrost osídlení (Italikové, Etruskové, Ilyrové, Velké Řecko)
- význam etruské civilizace
- založení Říma (pověsti a fakta)
- Řím králů (pověsti a fakta)

IV/2 První období republiky (do ovládnutí Itálie)

- Řím republikou (úřady, patricijové a plebejové, zákony)
- vpád Galů (Vae victis) a boje Říma s okolím (pověsti, fakta)
- podrobení Itálie a Pyrrhovo vítězství

IV/3 Punske války

- 1. punská válka (Hamilkar, Regulus), římské loďstvo a taktika
- 2. punská válka, Hannibal v Itálii, od Cannae k Zamě (Scipio)
- 3. punská válka, Cato St., zničení Kartága a Korinthu

IV/4 Krize republiky

- reformy bratří Gracchů
- populárové a optimáti (Marius contra Sulla), válka se spojenci a občanská, římské legie
- Spartakus

1. triumvirát, dobytí Galie (taktika, tábory), Caesar a Pompeius
2. triumvirát (Antonius a Octavián, Kleopatra) a principát

V/5 Římská civilizace a kultura

- civilizace ovlivněná Řeky, důraz na praktičnost a technické stavby (silnice, akvadukty)
- věda: řečnictví, právo, vojenství, historie (osobnosti)
- umění (zlatá doba), poezie (osobnosti)
- chléb a hry, všední život (lázně)
- význam římské říše pro další vývoj evropské civilizace

V/6 Zrod a šíření křesťanství

- postava Ježíše Krista, nový fenomén lásky k bližnímu
- převzetí desatera (morální kodex)
- Nový zákon (jeho obsah, idea a význam)
- apoštolové a počátky církve
- šíření křesťanství (pronásledování, mučedníci, katakomby)

V/7 Řím na vrcholu moci

- Řím za prvních císařů (od Augusta po Nera)
- Flaviovci (další výstavba Říma), Traianus a Hadrianus (limes)
- Marcus Aurelius, poslední rozmach a války s Markomany
- obchod ve Středomoří

V/8 Konec Říma a jeho odkaz

- Domitian (dominát, útoky barbarů, význam kolonátu), Konstantin Veliký (Konstantinopolis, rozdělení říše, edikt milánský)
- úloha křesťanství ve společnosti i v odkazu antiky (církvní otcové, sv. Augustin, papež - hlava církve, biskupové, eremité, mniši, sedmero svobodných umění)
- pád západořímské říše (Góti, Vandalové, Hunové a Attila)

V/9 Naše země ve starověku

- Keltové (Bohemia, oppida, ražba mincí, odkaz Keltů)
- Germáni (Marobud, války a kontakty s římskou civilizací)

7. ročník

Středověk a raný novověk

I. tematický celek

Nová Evropa

I/1 Etnicky nové obyvatelstvo Evropy - Germáni, Slované, Avaři (doba jejich příchodu a jeho příčiny, jejich společenská organizace, náboženské představy, jejich způsob života)

I/2 Postupná romanizace „barbarských“ národů

- první styky barbarských národů s antickou civilizací
- proces přijímání antických civilizačních prvků a hodnot

I/3 Křesťanství jako nové pojítko

- jeho šíření mimo hranice římského světa
- vývoj církve jako instituce a její úloha
- křesťanské pojmání světa jako nové civilizační a kulturní pojítko
- křesťanský kalendář, datace podle Kristova narození, úloha církevních svátků

II. tematický celek

Středověký stát

II/1 Barbarské státy

- Ostrogótská, Visigótská a Langobardská říše

II/2 Francká říše

- její vznik, vývoj, Karel Veliký, obnovení císařské hodnosti, rozdělení říše a jeho příčiny
- středověké „národní“ státy, jejich vznik a povaha (Francie, Anglie, Normané a skandinávské státy)

II/3 Velká Morava a český stát

- vznik a povaha velkomoravské říše, její rozsah
- Mojmírovci
- christianizace Velké Moravy, sv. Cyril a Metoděj
- společenost a její kultura
- vznik českého státu a jeho poměr k římské říši
- sv. Václav, křesťanství a upevňování státu v 10. století
- doba posledních Přemyslovců, Přemysl Otakar II.
- doba Lucemburků, Jan Lucemburský, Karel IV., kultura jeho doby, krize za vlády Václava IV.

I/4 Svatá říše římská

- její vznik, idea translatio imperii
- idea univerzalizmu a její význam
- mocenský dualismus, soupeření papežství a císařství

I/5 Byzantská říše

- její vznik, povaha její společnosti
- císařopapismus
- ortodoxní církev
- byzantský kulturní okruh (Kyjevská Rus, balkánské státy)
- vztah Byzance a evropského Západu

I/6 Evropa a mimoevropský svět, střet kultur a zájmů

- Mongolové
- křižácké války, jejich průběh, motivace a výsledek

I/7 Islámský svět

- islám, jeho zásady a kulturní úloha, arabská věda a její vliv na Evropu
- islámský svět a jeho rozšíření, Asie, Afrika, Balkán, Iberský poloostrov
- Arabská říše, její vývoj, styk s Evropou na Pyrenejském polostrově, Maurové a křesťané, rekonquista a Španělsko
- Turecká říše, její vývoj, její vliv na dějiny Balkánu a střední Evropy

II. tematický celek

Středověká společnost

III/1 Struktura středověké společnosti

- léno jako společný závazek (pán - vasal - poddaný)
- společnost světská a společnost církve (šlechta, měšťanstvo, poddaní - kněžstvo, mnišské řády, rytířské řády)
- lidé na pokraji společnosti (sociálně: nemocní, zločinci; nábožensky: židé, heretici)

III/2 Zdroje obživy

- zemědělství jako výrobní základ společnosti
- řemeslná výroba
- obchod
- parazitní obživa (válka, drancování, lapkovství)

III/3 Sídliště a způsob života v nich

- vesnice
- město
- hrad
- klášter

IV. tematický celek

Kultura středověké společnosti

IV/1 Vzdělanost

- nositelé vzdělanosti (církev, šlechta, měšťanstvo)
- sedmero svobodných umění a teologie
- školy a univerzity

IV/2 Umění

- předrománské umění
- románská kultura
- gotická kultura

IV/3 Život

- vztah společnosti a přírodního prostředí
- nemoci
- každodenní kultura

V. tematický celek

Zrod nového věku

V/1 Člověk objevuje svět i sebe

- cestování a poznávání jiných zemí (důvody a charakter cestování, transfer kulturních a civilizačních prvků), křížové výpravy a jejich kulturní význam
- zámořské objevy, jejich průběh a význam; americké předkolumbovské civilizace, jejich charakteristika; otroctví
- renesance a humanismus (obnova antiky a jejího ideálu člověka)
- husitství (návrat k prvotnímu křesťanství a jeho ideálům, Jan Hus, Jan Žižka, Tábor, husitské války a válečnictví, Jiří z Poděbrad)
- ideál nového světa: utopie jako model racionálního uspořádání světa

V/2 Počátky novověké společnosti

- stavovská společnost 16. století a prvky absolutismu (Francie, Anglie, Německo)
- český stát v předbělohorské době
- německá reformace a katolická reforma (M. Luther, J. Kalvín a šíření jejich učení, Tridentium, anglikánská reforma)
- náboženské války 16. století a třicetiletá válka
- boj Nizozemí za náboženskou svobodu a politickou nezávislost a nové postavení měšťanstva

VI. tematický celek

Evropa v 17. století

VI/1 Absolutismus

- vznik a charakteristika absolutismu
- příklad - Francie za Ludvíka XIV.; způsob vlády, dvůr ve Versailles (zámek, park, slavnosti), války
- francouzská společnost
- merkantilismus
- habsburská monarchie a české země po třicetileté válce: postupná obnova ekonomiky, postavení rolnictva, počátky českého průmyslu, náboženské a národnostní poměry, konec tureckého nebezpečí, územní růst monarchie

VI/2 Barokní kultura

- barokní mentalita a životní styl
- barokní typ zbožnosti
- školství, jezuité
- stavební činnost, utváření krajiny
- malířství, sochařství, umělecké řemeslo (české sklo)
- krásná literatura
- nauková tvorba, J. A. Komenský, B. Balbín
- hudba
- vztah vysoké a lidové kultury

VI/3 Anglie - od absolutismu k parlamentnímu režimu

- pokusy anglických panovníků o absolutistickou vládu
- boj mezi parlamentem a králem
- Cromwellova diktatura
- „Slavná revoluce“, nastolení konstituční monarchie, práva člověka, dělená moc; první evropský stát, který vykročil k demokracii

8. ročník

Obecné dějiny 18. a 19. století

I. tematický celek

Evropa v 18. století

I/1 Vědecká revoluce a osvícenství

- další rozvoj vědy v 17. a 1. pol. 18. stol., nový obraz světa
- matematika a experimentální fyzika, I. Newton
- filosofie, racionalismus, empirismus
- další zeměpisné objevy, poznávání východních civilizací
- představa racionálního uspořádaní společnosti, idea pokroku
- požadavky osobních svobod, náboženská tolerance, vztah k církvi

- státněpolitické ideje (dělená moc, společenská smlouva, péče o veřejné blaho)
- opory a nástroje osvícenství: vědecké společnosti, noviny a časopisy, divadlo (Mozart v Praze).

I/2 Habsburská monarchie a české země za Marie Terezie a Josefa II.

- války o dědictví rakouské, teritoriální změny
- centralizace správy, důsledky pro Český stát
- podpora průmyslu
- poddanské reformy, počátky proměny zemědělské výroby
- reformy školství
- pokračování reforem za Josefa II.: nevolnictví, tolerance, postoj k církvi, charitativní péče
- růst váhy němčiny
- počátky novodobého národního hnutí, česká osvícenská věda

I/3 Rusko vstupuje na evropskou scénu

- teritoriální vývoj Ruska do konce 17. stol., vnitřní poměry, samoděržaví, pravoslaví
- reformy Petra Velikého: trvalý problém Ruska - modernizace nebo tradice
- Kateřina II.
- teritoriální růst a mocenský vzestup rus. státu, sílící vliv v evropské politice, dělení Polska

I/4 Vznik Spojených států amerických

- britské kolonie v sev. Americe, jejich vznik, způsob života kolonistů
- válka s Anglií, vítězství
- americká ústava, pojem lidských práv

II. tematický celek

Stát a politika v 19. století

II/1 Velká francouzská revoluce

- příčiny a průběh revoluce, podstata revolučních snah
- konstitucionalismus (Mirabeau)
- jakobíni (Robespierre)
- úloha armády v revoluci a Napoleon Bonaparte (jeho cesta k moci, konzulát, císařství)
- napoleonské války a změny v Evropě během nich

II/2 Svatá aliance

- Vídeňský kongres a nové uspořádání Evropy
- Metternich a jeho politický systém
- nacionalismus (vytváření novodobého českého národa)
- liberalismus
- absolutní a konstituční monarchie (Francie 1830 a rozpad systému Svaté aliance)

I/3 Evropa v letech 1848 - 1873

- revoluce 1848 a její požadavky
- revoluce v Rakousku a v Čechách
- vyústění revoluce v neoabsolutismus (František Josef I. a A. Bach)
- vznik národních států a vítězství konstitucionalismu (Itálie, Německo, balkánské státy, dualismus v Rakousku)
- nový politický systém po Berlínském kongresu 1878
- dohoda a Trojspolek, cesta k I. sv. válce

I/4 Rakousko-Uhersko na přelomu století

- politický systém Rakouska-Uherska
- česká společnost v Rakousku a její postavení
- Rakousko-Uhersko před I. sv. válkou

I/5 Evropská expanze

- koloniální mocnosti a jejich kolonie
- směry další expanze

II. tematický celek

Společnost 19. století

III/1 Technická a průmyslová revoluce

- masová strojová výroba
- hospodářská politika státu (změna právních systémů ve prospěch liberální ekonomiky)
- hospodářské a sociální podmínky, formování moderní občanské společnosti (kulturní a jazykové důsledky industrializace)

III/2 Rozšíření průmyslové revoluce do dalších oblastí života

- industrializace a urbanizace
- proměny v dopravě a komunikaci (dopravní revoluce, význam železnice, zvýšená potřeba výměny informací)
- změny životního prostředí (městske prostředí, historická ekologie)

III/3 Důsledky průmyslové revoluce

- sociální důsledky průmyslové revoluce (likvidace nevolnictví a poddanství, moderní měšťanstvo, sedlák, tovární dělník, inteligence, drobní a střední výrobci, okrajové vrstvy společnosti)
- demografický vývoj (moderní rodina, migrace obyvatelstva, vystěhovalectví, zdravotnictví)

IV. tematický celek

Kultura 19. století

IV/1 Základy moderní vzdělanosti

- školství jako systém (základní, střední a vysoké školství, odborné školy)
- další vzdělávací instituce (muzea, galerie, knihovny a čítárny)
- charakter moderní vzdělanosti (věda a technika jako základní nástroje poznání a ovládnutí přírody i člověka)

IV/2 Životní styl

- moderní hygiena, zdravotnictví, medicína (L. Pasteur)
- masová informační média (knižní kultura, tisk a časopisy a jejich vliv)
- vznik veřejného mínění, spolky a jejich úloha
- změny časoprostorových představ (cestování, komunikace)
- tělesná kultura (sport, tělovýchova, Sokol, olympismus)

IV/3 Umění

- vývoj literatury, hudby, divadla a výtvarného umění (romantismus, realismus, verismus)
- vývoj architektury a užitého umění
- lidová kultura

9. ročník

Dějiny 20. století

I. tematický celek

Svět a Evropa v době světových válek

I/1 I. sv. válka a svět po ní

- kořeny I. sv. války
- průběh války
- Rusko a jeho postavení ve válce, ruské revoluce 1917
- USA a jejich úloha ve válce
- výsledky války (Versailleský systém a potrestání viníků války, Společnost národů)

I/2 Vznik Československa a jeho vývoj ve dvacátých letech

- zrod ideje samostatného Československa
- domácí a zahraniční odboj (K. Kramář, T. G. Masaryk, E. Beneš, M. R. Štefánik, legie)
- ČSR v nové střední Evropě (Malá dohoda a vztah k sousedním zemím)
- politický systém ČSR a její vnitřní uspořádání

3 Evropa mezi demokracií a diktaturou

Francie, Anglie a USA ve dvacátých letech, jejich postavení a úloha ve světové politice

Itálie a nástup fašismu

vývoj Německa (Výmarská republika a její charakter)

SSSR a komunismus

4 Svět ve třicátých letech

snahy o revizi poválečného uspořádání (Locarno)

světová hospodářská a sociální krize

Stalinova diktatura v Rusku

nacionálně socialistická diktatura v Německu

ustupování demokratického světa agresivním snahám

rozpad mezinárodních vztahů a válečné konflikty třicátých let

5 Zánik ČSR a cesta k válce

československý spojenecký systém a jeho selhání

mnichovská krize a její důsledky

charakter druhé republiky, slovenský a podkarpatoruský problém

vznik Slovenského státu a okupace Čech a Moravy

6 II. světová válka

napadení Polska, „podivná válka“

přepadení západní Evropy, bitva o Británii

mocenské cíle Německa, politika SSSR v této fázi války

přepadení SSSR a konec bleskové války (obléžení Leningradu, porážka pod Moskvou)

Japonsko a válka v Tichomoří, vstup USA do války

vznik spojenecké koalice

obrat ve válce (Stalingrad, boje v sev. Africe, Guadalcanal, porážka fašismu v Itálii)

cesta k poválečnému světu (Atlantická charta, Teherán, Jalta, OSN)

konec války (postupné osvobozování okupovaných zemí a jeho charakter, atomová bomba a její význam)

poválečný svět (Postupim, okupace Německa, Norimberský proces, rozdělení Německa, problém německých spojenců)

7 Protektorát Čechy a Morava

Protektorát Čechy a Morava, jeho správa a život v něm

(význam zázemí ve válce, význam ekonomiky pro vedení války)

domácí a zahraniční odboj (německý teror v okupovaných zemích)

„konečné řešení židovské otázky“, koncentrační tábory

Slovensko 1939 - 1945

II. tematický celek

Svět a Evropa ve druhé polovině století

II/1 Československo a poválečný svět (1945 - 1948)

- politický systém a národnostní problém v ČSR (zkušenosti z předválečné doby a z okupace, Košický vládní program, Národní fronta, odsun Němců)
- socializační ideje, vliv KSČ a její pronikání do mocenských struktur, vměšování SSSR do vnitřních záležitostí ČSR jako příklad postupného mocenského rozdělování Evropy, Marschalův plán
- nástup komunistické moci (Slovensko na podzim 1947, únorový puč)

II/2 Padesátá a šedesátá léta

- rozdělení světa do dvou bloků, studená válka, NATO a Varšavská smlouva
- první krize sovětského bloku po Stalinově smrti (Berlín, Polsko, Maďarsko)
- první kontakty mezi SSSR a USA
- nová expanze sovětského bloku (země „třetího světa“, Kuba, Vietnam, izraelsko-arabský konflikt)
- německý hospodářský zázrak, postavení NDR, berlínská krize

II/3 Československo 1948 - 1970

- teror a procesy 1948 - 1954
- ekonomické změny v průmyslu a zemědělství
- uvolnění ideologického a mocenského tlaku na konci padesátých let a jeho projevy v první polovině let šedesátých
- pražské jaro 1968, federalizace ČSSR, srpnová okupace
- normalizace a vytváření neostalinského režimu

II/4 Svět v sedmdesátých a osmdesátých letech

- integrace západní Evropy
- vyčerpávání ekonomických i ideových zdrojů v sovětském bloku
- politika uvolnění
- zhroucení ekonomiky v SSSR, politika přestavby
- pád komunismu v Evropě, jeho projevy a jeho odraz v ostatním světě

III. tematický celek

Společnost, kultura a civilizační problémy XX. století

- moderní umělecké proudy na počátku 20. století, vliv I. sv. války na umění
- umělecké proudy druhé poloviny století
- zrod masové kultury (tisk, film, rozhlas, televize), populární hudba
- vývoj vědy a techniky, jeho urychlení během válek a cena za něj. Věda a technika jako ideologický argument a politický nástroj (astronautika, elektronika, jaderná fyzika, chemie)
- hranice trvalého rozvoje: energetická krize, ekologie a životní prostředí, civilizační choroby, AIDS, demografické problémy

snahy o obnovu tradičních hodnot evropské civilizace (úloha církví, konzervatismus, lidská práva)

pluralismus kultur na zemi, dialog sever - jih jako problém ekonomický, politický a kulturní

svět jako jednotný prostor pro člověka: globální problémy a střet zájmů a potřeb (shrnutí problematiky)

Zeměpis

A Pojetí zeměpisu v občanské škole

I. Charakteristika vyučovacího předmětu

Geografie je předmět, který se snaží charakterizovat různá území včetně rozmístění lidí, jevů a událostí. Studuje interakce mezi člověkem a prostředím v různých podmínkách. Charakteristická je především její obsahová a metodická šíře, přejímání poznatků různých oborů přírodních a sociálních věd a její zájem na budoucím utváření vztahů mezi lidmi a prostředím.

V rámci vzdělávání si geografové kladou především tyto otázky:

Kde to je?

Jaké to je?

Proč je to tam?

Jak to vzniklo?

Jaký to má vliv?

Jak by to mělo být uzpůsobeno vzájemnému užítku člověka i přírody?

Odpovědi na tyto otázky popisují a vysvětlují polohu, situaci, vzájemné působení, územní rozmístění a diferenciaci jevů na Zemi. Vysvětlení soudobé situace vychází jak ze znalosti historie, tak z přítomnosti. Poznání vývojových trendů pak umožňuje pohled do budoucnosti.

Hlavními koncepty zeměpisné výuky v občanské škole jsou:

- poloha a rozšíření
- místo a prostor
- vztahy mezi člověkem a prostředím
- prostorové interakce
- region

Poloha a rozšíření

Lidé žijí na Zemi v místech s rozdílnou absolutní a relativní geografickou polohou. Tato místa jsou vzájemně propojena pohybem zboží, lidí, myšlenek a informací. Znalost geografické polohy určitého místa nebo území je předpokladem pro pochopení jeho místních, regionálních, národních a globálních souvislostí.

Místo a prostor

Každý prostor má vlastní přírodní a kulturní charakter. Přírodní charakteristiky se vztahují k reliéfu, k půdám, klimatu, vodstvu, rostlinstvu, živočišstvu i k životu společnosti. V určitých přírodních podmínkách se rozvíjejí socioekonomické systémy, sídla, kultura a životní styl lidí odpovídající jejich životní filozofii. K porozumění vztahům člověka k prostoru v různých částech světa je třeba chápat přírodní i sociální prostředí.

Vztahy mezi člověkem a prostředím

Lidé využívají prostředí, v němž žijí, různými způsoby. Tak vytvářejí rozličné kulturní krajiny. Na jedné straně jsou lidé ovlivňováni přírodou, na straně druhé mění svůj životní prostor v různá kulturní prostředí - krajiny harmonie a krajiny konfliktů. Znalost těchto komplexních interakcí uvnitř území je důležitým předpokladem pro odpovědné plánování, tvorbu a ochranu životního prostředí.

Prostorové interakce

Zdroje jsou na Zemi rozloženy nerovnoměrně. Žádná země není soběstačná. Dopravní a komunikační systémy spojují různé části světa, aby mohly být vyměňovány zdroje a informace. Nahlédnutí do územních vztahů vede k porozumění soudobé kooperaci národů prostřednictvím výměny zboží a informací i migrace lidí. Tyto znalosti vedou k pochopení existujících problémů a mohou vést k zlepšení regionální, národní i mezinárodní spolupráce.

Region

Regiony jsou území vymezená pomocí různých kritérií. Politická kritéria definují například státy a města, fyzickogeografická kritéria určují podnebné nebo vegetační oblasti, socioekonomická kritéria vymezují například vyspělé a méně vyspělé země. Regiony se vyvíjejí v prostoru a čase. Jsou definovatelnými územními jednotkami pro studium i pro usměrňování rozvoje v prostoru. Geografie zkoumá regiony různých měřítek - místní a národní, kontinentální a celosvětové. Spojení regionálních systémů vede ke konceptu planetárního ekosystému. Pochopení struktury a procesů v různých regionech uvnitř globálního systému je základem k regionálnímu a národnímu uvědomění lidí a eventuálně i k jejich mezinárodní solidaritě.

Děti rády objevují prostředí, v němž žijí. Učí se vlastní činností a snadno si osvojují nové poznatky. Proto výuka o jiných územích, kulturách a způsobech života začíná na této úrovni právě v zeměpise v občanské škole.

II. Cíle specifické pro výuku zeměpisu i související s ostatními vyučovacími předměty v občanské škole

✓ poznatkové oblasti:

- osvojit si základní vědomosti o Zemi jako vesmírném tělese, o znázornění povrchu Země na glóbusu a na mapách,
- získat základní vědomosti o přírodních, společenských, hospodářských a kulturních poměrech své vlasti a svého domova,
- získat podstatné poznatky o světadílech a oceánech, o významných státech světa a hlavních politických, společenských, hospodářských a ekologických problémech současnosti,
- doplnit si a rozšířit si poznatky z jiných vyučovacích předmětů o krajinné sféře a jejích základních složkách a z oblasti péče o krajinu a životní prostředí.

✓ činnostní oblasti:

- rozvíjet analytické a syntetické myšlení prostřednictvím učiva se zeměpisným obsahem,

- získávat dovednosti potřebné pro práci s mapami a statistickými materiály, pro orientaci v terénu a pro zpracování informací pro pohyb v krajině,
- učit se samostatně vyhledávat informace potřebné k řešení problémů, zpočátku podle rejstříků učebnic a atlasů, později slovníků, vybrané literatury, popř. různých databází,
- učit se řešit problémy, plánovat svou činnost, její cíle, postupy, prostředky, orientovat se mezi množstvím informací získaných studiem i experimentální činností a vyvozovat z nich závěry,
- osvojit si návyky při získávání zeměpisných a interdisciplinárních vědomostí důležitých pro občanský život z nejrůznějších mimoškolních pramenů,
- učit se obhajovat výsledky své vlastní práce, přiznávat chyby a omyly, učit se komunikovat s lidmi, hledat alternativní cesty ke správnému řešení.

V hodnotové oblasti:

- všemi formami, metodami a prostředky soustavně usilovat o zvyšování významu hodnotových cílů, které operují s pojmy: demokracie, evropanství, lidskost (humanita), morálka, národní kultura, názorová tolerance, odpovědnost k individuálním i společenským aktivitám v krajině a při vytváření zdravého životního prostředí, solidarita, vlastenectví,
- učit se spolupracovat se spolužáky při řešení problémů a vytvářet si tak kladné osobní postoje k ostatním lidem,
- vytvářet si kladné postoje ke vzdělávání především na základě úspěchů z vlastní činnosti a iniciativy.

III. Metody

Zatím co současná praxe ve výuce zeměpisu na základní škole vychází především z prezentace poměrně rozsáhlého množství odborných poznatků odvozeného ze systému jednotlivých disciplín vědecké geografie, z precizního výkladu učitele a z ověřování schopností žáků reprodukovat příslušné partie učiva, v občanské škole se při výuce zeměpisu klade důraz:

- na menší rozsah učiva určeného pro výklad učitelem,
- na skutečnost, že každá vyučovací hodina se opírá o "captatio benevolentiae" neboli upoutání pozornosti žáků na obsah a metody výuky,
- na procvičování schopností žáků na přiměřené úrovni vybírat, třídit, analyzovat, zobecňovat a aplikovat informace z vybraných zeměpisných a interdisciplinárních okruhů učiva,
- na soustavné procvičování samostatného vytváření jednoduchých logických závěrů na základě posouzených informací a poznatků z experimentální činnosti.

Navození a vlastní řešení problémových úloh nesmí být přítom samoúčelné. Vychází se vždy z okolností, dějů a procesů, které nás v prostředí obklopují v běžném praktickém životě.

Pro uskutečnění uvedených závěrů se doporučuje využívat mimo již osvědčené vyučovací metody a postupy:

- **Problémové úlohy s výběrem odpovědí** (žáci se s nimi setkávají při různých sou-
těžích), které napomáhají i zábavnou formou upřesňovat a doplňovat získané vě-

domosti a poskytují i lepší možnost uplatnit se žákům s menšími vyjadřovacími schopnostmi. Po vyřešení úloh je ovšem nezbytné se žáky diskutovat o důvodech, které je vedly nejen ke správným, ale i chybným odpovědím.

Problémové úlohy s částečně řízenou tvorbou odpovědi, které pomáhají v nácviku správného způsobu ústního i písemného vyjadřování.

Problémové úlohy s neřízenou (volnou) tvorbou odpovědi, které by měly být v systému občanské školy vrcholem nácviku řešení problémových úloh, zejména proto, že se jedná o vhodný nácvik řešení problémů v praktickém občanském životě.

Při realizace uvedených a naznačených metod se také ve výuce zeměpisu občanské školy může uplatnit v praxi heslo: **méně** (tj. učiva) **znamená více** (tj. více rozumových přístupů a tvořivosti).

Závěr

Výuka zeměpisu v občanské škole je koncipována jako didaktický systém vybraných pojmů, poznatků, vědomostí a činností zeměpisného a interdisciplinárního charakteru, které ve svém souhrnu poskytují žákům základy geografické kultury a geografického myšlení důležité jak pro účely všeobecného vzdělávání, tak z hlediska pozdější odbornosti. Za geografickou kulturu a geografické myšlení lze považovat schopnost orientovat se v prostoru, tj. schopnost věnovat náležitou pozornost územním rozdílům nejen v přírodních podmínkách krajiny, ale i v historickém vývoji, ve společenských předpokladech a vztazích, v hospodářství, v životním prostředí a způsobnosti zajímat se o příčiny těchto rozdílů v komplexu vzájemných souvislostí.

Předním hlediskem zeměpisné výuky v občanské škole je možnost diferenciaci výuky s ohledem na různé vzdělávací potřeby žáků. Ve výuce se využívají jednak pojmy vymezené ve vyučovacím předmětu zeměpis a v dalších vyučovacích předmětech, jednak běžně používané pojmy v životě kolem nás.

B Obsah učiva

Uvedený obsah učiva zeměpisu v jednotlivých ročnících občanské školy je plánován jako **minimální** vzhledem k dané minimální časové dotaci 4 hodiny týdně ve všech ročnících občanské školy (viz kapitola D Náležitosti). Doporučené učivo pro případ přidělení dalších hodin povinného zeměpisu je uvedeno v příloze spolu s náměty pro nepovinné dějepisné a zeměpisné praktikum.

Minimální obsah učiva zeměpisu občanské školy je v přehledu rozvržen do „**okruhů učiva**“. V jejich struktuře jsou vždy v oddíle „**pojmy, poznatky a vědomosti**“ uvedeny náměty představující základní (kmenové, minimální, jádrové) učivo a v oddíle „**činnosti**“ jsou doporučeny základní operace směřující k pochopení a osvojení uvedeného učiva. Vymezení a posloupnost řazení okruhů učiva, stejně jako řazení pojmů, poznatků a činností není závazné, netvoří chronologicky uspořádaný systém učiva, ale jen věcně a logicky utříděný obsah. V didaktické praxi může být učiteli a autory učebnic chápáno i pojata různě.

7. ročník

1. Okruh učiva: Glóbus a mapa

Pojmy, poznatky, vědomosti:

Tvar a rozměry Země.

Měřítko glóbusu, znázornění povrchu na glóbusu, měření vzdálenosti na glóbusu.

Poledníky a rovnoběžky.

Zemské polokoule.

Určování zeměpisné polohy.

Mapy. Měřítko mapy.

Znázornění výškopisu a polohopisu na mapách.

Druhy map. Plány.

Turistické mapy.

Turistika, cestování.

Činnosti:

Nácvik měření vzdálenosti na školním glóbusu pomocí papírového proužku.

Demonstrace poledníků a rovnoběžek na školním indukčním glóbusu.

Určování zeměpisné polohy na školním glóbusu.

Orientace na atlasových a vybraných tematických mapách.

Práce s mapami a plány místní krajiny.

Zeměpisná cvičení a pozorování v terénu.

Praktické činnosti s vlakovými, autobusovými a leteckými jízdními řády, vyhledávání spojů.

Praktické činnosti s turistickými průvodci, vyhledávání informací cestovních kancelář.

Příprava jednoduchých cestovních itinerářů.

Výběr cestovních zavazadel a potřeb vzhledem k místu a době pobytu.

2. Okruh učiva: Česká republika

Pojmy, poznatky, vědomosti:

Česká republika na mapě Evropy.

Přírodní podmínky České republiky.

Obyvatelstvo a sídla.

Administrativní členění.

Oblasti České republiky.

Můj domov.

Příroda, společnost a kultura místní krajiny.

Podrobnější informace o místním regionu.

Činnosti:

Práce s mapami České republiky, vybranými obrazovými a statistickými materiály.

Práce s vybranými regionálními materiály.

Zeměpisná exkurze v místním regionu.

8. ročník

1. Okruh učiva: Zeměpis světadílů a oceánů: Evropa

Pojmy, poznatky, vědomosti:

Geografická poloha a rozloha Evropy.

Pojem Eurasie.

Hranice Evropy a Asie.

Přírodní poměry a členitost Evropy.

Oblasti Evropy, stručná charakteristika.

Významné státy a města.

Střední Evropa.

Státy střední Evropy: přehledná charakteristika s důrazem na sousední státy České republiky.

Činnosti:

Orientace na mapách, činnosti s pracovními sešity a vybranými obrazovými materiály.

Referáty žáků o jednotlivých státech.

Projekce filmů, diapozitivů, videopořadů.

2. Okruh učiva: Zeměpis světadílů a oceánů: oceány

Pojmy, poznatky, vědomosti:

Oceány a moře, jejich podíl na povrchu Země.

Tichý oceán, Atlantický oceán, Indický oceán, Severní ledový oceán.

Geografická poloha a rozloha oceánů, přírodní poměry a vlivy, hospodářské využití, ekologická problematika moří a oceánů.

Činnosti:

Orientace na mapách, činnosti s pracovními sešity a vybranými obrazovými materiály.

9. ročník

1. Okruh učiva: Zeměpis světadílů a oceánů: mimoevropské světadíly

Pojmy, poznatky, vědomosti:

Asie.

Afrika.

Austrálie a Oceánie.

Amerika.

Antarktida.

Geografická poloha, rozloha, členitost světadílů.

Přírodní pozoruhodnosti a zajímavosti.

Základní charakteristika rozmístění a osídlení obyvatelstva.

Významné oblasti, státy a města.

Činnosti:

Orientace na mapách, práce s mapami, pracovními sešity a vybranými materiály z tisku a časopisů.
Projekce filmů, diapositivů a videopořadů.

2. Okruh učiva: Krajina a životní prostředí**Pojmy, poznatky, vědomosti:**

Krajinná - geografická sféra a její složky.

Prostředí.

Krajinotvorní činitelé a krajinotvorné procesy.

Typy krajiny.

Složky životního prostředí.

Společenskohospodářské vlivy na krajinu a životní prostředí.

Ochrana a tvorba krajiny.

Péče o životní prostředí.

Hodnocení úrovně a kvality životního prostředí.

Ochrana přírody.

Činnosti:

Srovnávání vybraných obrazových materiálů, práce s mapami, statistickými materiály a pracovními sešity.

Zeměpisná cvičení a pozorování v terénu.

Zeměpisná exkurze.

3. Okruh učiva: Planeta Země**Pojmy, poznatky, vědomosti:**

Země jako vesmírné těleso.

Pohyby Země.

Trvání dne a noci na Zemi.

Čas na Zemi.

Časová pásma.

Slunce, sluneční soustava.

Vesmír.

Činnosti:

Interpretace dálkového snímku Země z kosmického prostoru.

Názorné činnosti se školním glóbusem.

Orientace v přírodě podle Slunce a hvězd.

Demonstrace časových pásem na školním glóbusu a ve školním atlase světa.

Praktický zeměpis:

Náměty pro zeměpisná cvičení a pozorování v terénu a zeměpisné exkurze ve všech ročnících povinné výuky zeměpisu nebo pro volitelné dějepisné a zeměpisné praktikum.

Pojmy, poznatky, vědomosti:

- Orientace v krajině.
- Praktická topografie při pohybu v terénu.
- Praxe s mapami a atlasy.
- Druhy map. Obsah map. Geografická síť mapy, souřadnice.
- Klíč smluvených značek.
- Druhy atlasů.
- Orientace v atlasech.
- Azimut - pochodový úhel.
- Zásady pohybu a pobytu v přírodě.

Činnosti:

- Určování světových stran pomocí kompasu a busoly i jinými způsoby.
- Orientace podle vyznačených objektů v krajině.
- Určování a odhad vzdálenosti, náčrty, profily, pochodové značky, turistické značky.
- Orientace mapy.
- Určování objektů v terénu podle mapy, určování vlastního stanoviště.
- Činnosti s mapami v turistice.
- Práce s rejstříkem v atlasech, měření na geografických mapách, určování pásmového času.
- Určování azimutu v terénu a na mapách, azimutové hry.
- Výstroj, výzbroj, dorozumívací technika, přírodní úkryty a přístřešky, ohně a vaření, bezpečnost při pobytu v přírodě, zásady přežití v extrémních přírodních podmínkách.

Doporučené učivo pro případ předělení dalších hodin povinného zeměpisu je shodné s osnovami volitelného předmětu dějepisného a zeměpisného praktika.

C Zdatnosti (žáků na konci výuky)

Výuka zeměpisu má velký význam nejen pro vzdělávání jednotlivců, ale také v rámci mezinárodní a ekologické výchovy občanů.

Přestože vědomosti, dovednosti a postoje tvoří ve vzdělávacím procesu nedílný celek, jsou zde pro lepší orientaci rozčleněny do tří cílových skupin.

Vědomosti a pochopení:

- Umět zařadit národní i mezinárodní události do regionálně geografického rámce a chápat základní územní vztahy.

- Znáť nejdůležitější přírodní systémy na Zemi (reliéf, půdy, vodstvo, klima, vegetace) a chápat vnitřní a vnější vztahy ekosystémů.
- Znáť nejdůležitější socioekonomické systémy (zemědělství, sídla, doprava, průmysl, obchod, energie, obyvatelstvo atd.) jednak za účelem pochopení vlivu přírodních podmínek na činnost člověka, jednak za účelem pochopení vzniku rozdílných kulturních, náboženských, technických, hospodářských, politických a rozmanitých ekologických systémů.
- Seznámit se se životem různých národů a společností žijících na Zemi a ocenit kulturní bohatství lidstva.
- Rozumět strukturám a procesům ve vlastní zemi a v místním regionu jako prostoru denního života.
- Chápat výzvy i šance týkající se globálních problémů lidstva.

Dovednosti:

- Využívat slovních, obrazových, kvantitativních a symbolických zdrojů geografických informací (texty, obrázky, grafy, tabulky, schémata a mapy).
- Umět aplikovat takové metody jako pozorování a mapování v terénu, rozhovor, interpretace druhotných zdrojů a statistických podkladů.
- Využívat vlastních komunikativních, intelektuálních, praktických a sociálních dovedností k zodpovězení různých geografických otázek místního, národního i mezinárodního měřítka.

Tyto aktivní způsoby poznávání umožňují:

- klást si otázky a objevovat problémy,
- sbírat a třídit informace,
- zpracovávat, interpretovat a hodnotit data,
- generalizovat,
- dopracovat se k určitým pravidelnostem,
- pravidelnosti aplikovat,
- vytvářet si vlastní názory,
- formulovat vlastní rozhodnutí,
- řešit problémy,
- umět spolupracovat při skupinové práci,
- v jednání uplatňovat vlastní názory a postoje.

Výuka zeměpisu tak přispívá k rozvoji komunikativních dovedností žáků a jejich kulturního projevu, k celkovému rozvoji jejich osobnosti a k tomu, aby si uvědomili své možnosti uplatnit se ve společnosti (v prostorové dimenzi denního života).

Postoje, hodnoty a chování

Výuka zeměpisu v občanské škole žáky vede:

- k zájmu o prostředí, v němž žijí, i o mnohotvárnost přírodních a kulturních jevů na Zemi,
- ke schopnosti ocenit krásu přírody i rozmanitost podmínek života lidí na Zemi,
- k pocitu odpovědnosti za zachování životního prostředí pro budoucí generace,

- ... k chápání významu hodnot a postojů člověka v procesu rozhodování,
- ... k ochotě přiměřeně uplatňovat své geografické vědomosti a dovednosti v zaměstnání a v osobním i ve veřejném životě,
- ... k respektování rovnoprávnosti všech lidí,
- ... k angažování při řešení místních, regionálních, národních i mezinárodních problémů podle Všeobecné deklarace lidských práv.

ID Náležitosti

Navrhovaná hodinová dotace

volitelné výuky v 7. - 9. ročníku 1 - 2 hodiny týdně.

Materiální vybavení pro výuku

K uvedenému obsahu výuky zeměpisu v občanské škole postačují v první fázi zavedení systému běžně známé a obecně dostupné učební pomůcky pro výuku zeměpisu - kolekce nástěnných map a mapových souborů, školní atlasy, trojrozměrné pomůcky a modely, přístroje, obrazové soubory, diafilmy, soubory diapositivů, úzké filmy a nověji také videopořady a některé počítačové programy. Při jejich použití je však třeba počítat s fyzickým a morálním opotřebením četných pomůcek. Rozhodně je potřebná výroba nových moderních pomůcek, respektujících nové poznatky vědy a dynamiku politických a hospodářských změn současného světa. K výuce zeměpisu jsou vhodné všechny druhy učebnic a pracovních sešitů, které respektují obsah a didaktické zásady v pojetí zeměpisu v občanské škole.

Z praktického hlediska se pro výuku zeměpisu v občanské škole doporučují speciálně vybavené učebny zeměpisu, vybavené moderní audiovizuální technikou a všemi učebními pomůckami, které tak není nutno přenášet.

Vazby na jiné vyučovací předměty

Zeměpis v občanské škole má jako integrační vyučovací předmět úzké mezipředmětové souvislosti v oblasti přírodních, společenských i technických věd, zejména s přírodopisem, fyzikou, chemií, dějepisem a občanskou výchovou.

Z hlediska kooperace s přírodopisem se předpokládá mnohostranné využití poznatků v učivu o neživé i živé přírodě a učivu ekologické povahy.

Z hlediska vzájemných vazeb s fyzikou se předpokládá využití elementárních představ o složení a vlastnostech některých látek, učiva o Zemi a vesmíru a znalostí pojmu: teplota, teplo, energie.

Vzhledem k mezipředmětovým vztahům s chemií předpokládáme využití znalostí žáků o vodě, vzduchu, o čistotě vody a ovzduší, o některých chemických látkách, chemických reakcích a jejich využití v praxi.

Z hlediska kooperace s dějepisem se výuka zeměpisu opírá o znalosti žáků o dě-

jinném vývoji různých oblastí světa a jeho společenských hospodářských a kulturních dispozic s ohledem na současný vývoj.

S přihlédnutím k vzájemným vazbám s občanskou výchovou mohou směřovat poznatky obou vyučovacích předmětů k diskusím na témata: chování lidí, zdravý lid a vytváření zdravého životního prostředí, týmová práce apod. Zeměpisné vzdělávání v občanské škole významně přispívá k výchově k mezinárodnímu porozumění, a to ve smyslu „Doporučení pro výchovu k porozumění, ke spolupráci, k míru a k uplatňování lidských práv a základních lidských svobod“ (18. konference UNESCO, 19. listopad 1974).

Zeměpisná pozorování a cvičení v terénu a zeměpisné exkurze

V systému výuky zeměpisu v občanské škole doporučujeme jejich soustavnou realizaci ve všech ročnících a ve všech obdobích školního roku s přihlédnutím na vyučovací témata a provozní a technické možnosti na školách.

Celodenní zeměpisnou exkurzi lze doporučit na závěr každého školního roku. Může to být exkurze se speciálním nebo komplexním zeměpisným zaměřením. Speciálními tématy mohou být různá zaměření na fyzickogeografickou či socioekonomickou problematiku místní krajiny. Komplexní exkurzi lze realizovat i ve spojení s ostatními přírodovědnými předměty, zejména s ohledem na problematiku životního prostředí místní krajiny, ale také s dějepisem a občanskou výchovou ve vztahu ke komplexnímu kulturnímu vjemu místního regionu.

Exkurzi musí předcházet věcná odborná i technická instruktáž žáků (včetně zásad chování a pohybu při exkurzi). Poznatky z exkurze je nutné shrnout opět při diskusi se žáky v učebně. Žáci jsou vedeni k ústním či písemným referátům na předem zvolené téma, využívají k tomu praktické poznatky a dokumentaci z vykonané exkurze.

E Speciální problémy

Diferenciace

Pojetí občanské školy předpokládá, že otázku diferenciací budou jednotlivé školy i učitelé řešit podle konkrétních místních podmínek výuky. Obecně lze uvažovat o rozčlenění žáků v jednotlivých třídách do pracovních skupin podle kritérií zájmů a různých vzdělávacích potřeb žáků.

Domácí příprava žáků

Výuka zeměpisu v systému občanské školy usiluje o výraznou změnu v pojetí domácí přípravy žáků. Oproti současnému stavu, kdy žáci v praxi v rozporu s metodikou výuky předmětu usilují tradičně ve značné míře stále o nácvik reprodukce.

příslušných partií učiva, apeluje pojetí občanské školy ve výuce zeměpisu na to, aby domácí příprava žáků spočívala především v hledání dalších cest a v kvalitativním řešení zadávaných problémů s využitím školních a mimoškolních zdrojů informací. Většina zadávaných úloh by měla být dobrovolná a kvalita jejich řešení a hodnocení osobních přístupů žáků by měly být jedním z hlavních klasifikačních kritérií.

Hodnocení žáků

Výchozím kritériem pro hodnocení žáků je především jejich aktivita při přístupech a ve vlastním řešení zadávaných problémových úloh ve vyučovacím procesu ve škole, výsledky písemného testování zadaných úloh ve výuce s omezením vlivu časových limitů a aktivity žáků v domácí přípravě, které spočívají ve zpracování převážně dobrovolných domácích úkolů a jednoduchých tematických referátů. V každé vyučovací hodině doporučujeme, aby učitel hodnotil aktivitu jednotlivých žáků převážně verbálním způsobem.

Přírodopis

Motto:

Přírodopis jako poznávání přírody a biologické podstaty člověka.

Přírodopis jako rozvíjení intelektuálních schopností žáků.

Přírodopis jako ekologické vzdělávání a výchova ke kulturnímu a odpovědnému jednání.

Přírodopis jako příležitost vnímání krásy přírody a formování etických norem založených na úctě k životu.

A Cíle a úkoly

Učení o přírodě má pro vzdělávání a výchovu každého občana nezastupitelný význam:

- a) Rozvíjí **komunikativní schopnosti** žáka.

Objasňuje a vyvozuje řadu **pojmu**, které jsou součástí základních dorozumívacích potřeb každého jedince. Bez znalosti těchto pojmů občan nemůže s porozuměním přijímat další informace, zejména informace týkající se přírody, lidského života a zdraví, ekologické problematiky a ohrožování podmínek života. Bez takových informací by bylo dnešnímu člověku znemožněno využívat svobody v rozhodování o základních otázkách týkajících se jeho existence.

- b) Má důležitou funkci **informativní**.

Poskytuje **znalosti** o přírodě a o jejích částech, o základních životních funkcích, jejich souhře a řízení, umožňuje chápat podstatu, složitost a citlivost živých soustav, vztahy mezi organismy a jejich životním prostředím, zvláště pak znalosti o lidském organismu a podmínkách jeho existence.

Zároveň umožňuje získávání **dovedností** a **návyků** týkajících se pozorování a poznávání přírody a vztahů člověka k životnímu prostředí.

Rozvíjí také schopnost uceleného pohledu na skutečnost, na vztahy člověka k prostředí. Tím buduje racionální základ takové hierarchie životních hodnot, která je nezbytným předpokladem pro trvale udržitelný život lidské společnosti. Učí chápat relativnost lidského poznání i praktický význam vědy pro život lidí.

- c) Zároveň má významnou funkci **formativní**.

Výrazně ovlivňuje všechny stránky osobnosti žáka, rozvíjí zejména:

- **intelektuální schopnosti**, hlavně schopnost **myslet v souvislostech** a zpětně domýšlet možné důsledky jednání a chování, schopnost formulovat otázky a **řešit problémy**,

- **odpovědnost, ohleduplnost a citlivost** vůči ostatním živým bytostem, především v mezilidských vztazích,
- **úctu, lásku a pokoru** ve vztazích k přírodě a k životu, především v souvislosti s uvědomováním si složitosti, dokonalosti, rozmanitosti a krásy života,
- **zvědavost a trpělivost** při pozorování a zkoumání živých organismů, při kladení otázek přírodě,
- **soustavnost a přesnost** při třídění, rozlišování a určování organismů,
- **fantazii a představivost**, zejména v souvislosti s poznáváním postupného vývoje života a jeho rozmanitosti v závislosti na různých podmínkách prostředí,
- **kázeň a pečlivost** při dodržování hygienických a bezpečnostních pravidel k ochraně života a zdraví člověka i k ochraně přírody,
- **estetické cítění** při vnímání krás a rozmanitosti přírody,
- **iniciativu a aktivitu** v péči o živé přírodní, při ochraně přírody a v zajišťování zdravých podmínek pro život lidí,
- **spolupráci a vzájemnou pomoc** při společném řešení úkolů, při konkrétních činnostech v prostředí i při uvědomování si nezbytnosti globálního nazírání na ekologické problémy.

Přírodopis tak v současném přetechizovaném světě představuje důležitou vzdělávací a výchovnou základnu pro pěstování pocitu sounáležitosti s přírodou, pro určitou vnitřní vyrovnanost člověka a pro utváření **morálních kvalit** lidské osobnosti.

Žáci si mají uvědomovat, že poznávání přírody a pronikání do tajemství života má svou dlouhou historii a významně každodenně ovlivňuje náš život (získávání potravy, ochranu zdraví, využívání surovin atd.), mají poznat nejběžnější rostliny, živočichy a houby naší přírody, jejich význam pro náš život, pochopit vzájemnou závislost různých organismů a současně poznávat nezbytnost respektovat zákony přírody, mají se seznámit se základní stavbou a funkcí svého těla, porozumět užitečnosti zdravého způsobu života a nabytí přesvědčení o důležitosti vlastních aktivit v ochraně přírody, celého životního prostředí a svého zdraví. Soustavně, nápaditě a s využíváním regionálních zvláštností má být podněcován a rozvíjen **zájem** žáků o přírodu a její poznávání, o zdravou životosprávu a kulturní způsob života.

Uvedené funkce může ovšem učení o přírodě plnit pouze v **moderní koncepci**, která se musí výrazně lišit od prostého **popisu** jednotlivých částí přírody. Nové "ekologické" pojetí předmětu vyžaduje zásadní změny v obsahu i metodách učení o přírodě a o životě.

B Metody a formy práce

Důsledné spojování vzdělávacích a výchovných úkolů předmětu a zajištění potřebné motivace žáků lze docílit využíváním vhodných **aktivizujících** metod a forem vyučování.

Na rozdíl od prostého výkladu spojeného s demonstrací pomůcek je důležité uplatňovat v co největší míře proces vyvozování znalostí v diskusích, řešení problémových úkolů, využívání zkušeností ze života, a zejména přímé pozorování a zkoumání.

Základním požadavkem je učení o **přírodě v přírodě**. S ním je spojena potřeba uplatňování sezónního principu a zařazování takových forem vyučování, jako jsou praktická cvičení v přírodě, exkurze nebo vycházky.

Zcela běžně je třeba spojovat **teoretické poznatky s informacemi významnými pro každodenní život**. Podle tohoto kritéria jsou voleny typy organismů, na jejichž příkladech se objasňují i obecné přírodovědné pojmy.

Pro poznávání a chápání souvislostí v přírodě, vztahů k životnímu prostředí i pro přiblížení průběhu přírodních dějů mají mimořádný význam i různé formy **her a dramatických scének**, které lze v předmětu vhodně aplikovat a které obvykle mají značný motivační význam.

Aktivní přístupy žáků k učivu mají umožnit nejen získávání praktických dovedností a návyků, ale významně přispět k ovlivňování **osobnosti žáka**, k prohlubování jeho vztahů k okolní přírodě, k domovu, k vlasti.

Velký význam má **strukturace učiva**, která má umožnit postupné rozvíjení pojmů, získávání poznatků i vztahového myšlení v závislosti na věkových a dalších zvláštностech žáků.

Se základními přírodovědnými **pojmy** se žák v průběhu občanské školy setkává obvykle několikrát. Východiskem bývají hovorové pojmy nebo pojmy vyvozené na elementární úrovni v obecné škole, které se postupně naplňují odborným věcným obsahem. Pojmy se neopakují stereotypně, ale jejich obsah se zpřesňuje a rozvíjí vždy v dalších nových souvislostech a návaznostech.

Tak např. pojem **list**, který žáci znají z běžné hovorové řeči a ze školy obecně se postupně plní věcným obsahem a rozvíjí se poznávání základních projevů života: Žáci poznávají list jako část rostlinného těla, pozorují rozmanitosti tvarů listů, vnitřní stavbu listu jako místo, v němž probíhá fotosyntéza, a s tímto pojmem se pak setkávají v učivu o různých ekosystémech, takže si postupně uvědomují zásadní význam putání sluneční energie pro veškerý život na Zemi. Uvedený příklad dokumentuje potřebu spojování konkrétních věmů a pozorování s celkovými základními informacemi o podstatě života, které jsou předpokladem holistického pohledu na skutečnost.

Obdobně lze postupně a aktivně rozvíjet i systematické pojmy: vést žáky k uvědomování si základních znaků jednotlivých skupin organismů, využívat metodu srovnávání a rozvíjet schopnost praktické a samostatné aplikace získaných poznatků.

Velkou pozornost si zaslouhuje formování **ekologického přístupu** k poznávání přírody. Jednotlivé organismy nepředstavujeme izolovaně, ale naopak ve vztazích k ostatním organismům i k neživým podmínkám jejich existence. Tento základní ekologický pohled na jednotlivé organismy (autekologický) spojujeme s pohledem na život přírodních celků (synekologický). Tak můžeme postupně žáky dovést k základnímu pochopení dynamické rovnováhy v přírodě (v jednotlivých ekosystémech i v celé biosféře), jejího významu pro člověka a k neformálnímu přesvědčení o nezbytnosti ochrany přírody a její rozmanitosti i v nejužším zájmu člověka.

Ekologický přístup přináší rovněž základní **vývojově systémový pohled** na přírodní celky, v nichž jsou všechny jejich části navzájem propojeny složitými vazbami. Na tomto principu pak žáci mohou také pochopit fylogenetický vývoj i globální ekologické problémy a jejich projevy a důsledky v jednotlivých regionech a místech.

Pozorování přírody

Při výuce přírodopisu má zvláštní význam přímé pozorování přírodnin a zejména přímé kontakty s okolní přírodou.

Při pozorování přírodnin se především žákům odkrývá možnost uvědomovat si na základě **vlastní zkušenosti**, jak se využíváním technických prostředků (lupy, mikroskopu) objevují nové, pouhým okem nepozorovatelné podrobnosti v přírodě, což vede k pochopení **otevřenosti lidského poznání**. Při pozorování, uvědomování si společných a rozdílných znaků organismů i jejich prostředí, při jejich třídění, určování a hledání vzájemných souvislostí se tříbí schopnost **vnímání** okolí, jeho zvláštností a kvalit, chápání významu jednotlivostí v celku i schopnost hodnocení.

V přímých kontaktech s okolní přírodou si žáci nejen prohlubují znalosti o prostředí, v němž žijí, ale zejména je to mimořádně vhodná příležitost pro ovlivňování **citových vztahů žáků k životu, k přírodě a k probouzení pocitu odpovědnosti za vlastní jednání v prostředí**. To je jeden ze základních cílů, k nimž má směřovat příprava občana pro život ve světě, jehož další osud je svázán s perspektivou trvale udržitelného rozvoje.

Regionální přístup

Při výběru typů organismů pro objasňování základních přírodovědných pojmů i při rozborech vztahů v přírodních celcích (v ekosystémech) v co největší míře uplatňujeme regionální možnosti a zvláštnosti. Vybízíme žáky k využívání jejich zkušeností, k samostatnému sledování dějů v přírodě, k řešení praktických problémových úkolů atd. Usilujeme přitom o rozvíjení jejich tvořivosti, fantazie a niterného spojení s domovem.

Dáváme také žákům možnost sdělovat ostatním znalosti o přírodě vyvěrající z jejich vlastních pozorování, z četby, ze zkušeností získaných při pěstování rostlin, chovu zvířat atd. Podněcujeme a rozvíjíme tak zájem žáků o přírodu, její pozorování a poznávání.

Obdobně využíváme regionální principy i v učivu o člověku, o vlivech prostředí na zdraví. Přitom vždy klademe velký důraz na **prevenci** negativních jevů (jak z hledisek ochrany přírody, tak i lidského zdraví) a na pozitivní význam **aktivního** přijetí zásad zdravé životosprávy a kulturního chování.

Vztahy k praxi

Znalosti o přírodě a o lidském organismu nemohou představovat teorii odtrženou od života. Naopak v souvislosti s regionálním principem je důležité věnovat pozornost praktickému využívání přírodovědných znalostí v zemědělství, v lesnictví, v lékařství i při organizování života v sídlech.

Žáci by si měli uvědomovat nejen naši životní (potravní) závislost na užitkových rostlinách a zvířatech, ale i další ekonomický přínos některých organismů (např. dravců) pro ochranu polních a lesních kultur, měli by poznávat a učit se chápat nebezpečí související s používáním drog, měli by prodiskutovat možnosti ochrany před infekčními chorobami (včetně AIDS), prakticky se seznámit se zásadami první

pomoci a s významem mnoha přírodnin pro léčení, měli by získat přehled o významu zeleně pro lidská sídla a z toho plynoucí praktické požadavky, atd.

Integrovaný přístup

Přírodopis vytváří mnoho příležitostí pro integraci poznatků a činností získaných i z ostatních předmětů. Jde jednak o vazby k předmětům estetického charakteru (k literární, výtvarné a hudební výchově), jednak k ostatním předmětům vzdělávacího charakteru (k zeměpisu, dějepisu, fyzice, chemii, matematice). Lze proto doporučit občasně zařazování **projekční** metody zaměřené ke komplexnímu zpracování některé otázky týkající se přírodních celků nebo člověka.

Např. v učivu o lese jako přírodním ekosystému lze přírodovědné poznatky rozvíjet o estetické aspekty (kresby, básně, písně) i o integraci dalších znalostí (historie místních lesů, jejich rozšíření, význam pro místní život, výrobu, vlivy na vodu, ovzdušší a jejich čistotu, vztahy k dopravě, statistické údaje atd.).

Obdobně lze komplexně pojmout např. učivo o ontogenezi lidského jedince, o ochraně zdraví nebo o zásadách zdravé životosprávy. Učivo přírodopisu vytváří nezbytný základ i pro výchovné integrovaní úkoly občanské a rodinné výchovy.

Práce ve skupinách

Úkoly řeší žáci nejen jednotlivě, ale také ve skupinách, v nichž si vzájemně pomáhají a doplňují se. Využívají se prvky soutěživosti, ale především vzájemné spolupráce.

Závěr

Základy učení o přírodě v naznačeném pojetí jsou dnes pokládány v celém světě za základní **potřebu a nezbytnost** s ohledem na mimořádnou závažnost řešení ekologických problémů, ochrany lidského zdraví i etických aspektů vývoje lidské populace.

C Architektura stavby předmětu

Uvedené okruhy učiva nepředstavují chronologicky uspořádané celky, ale základní tematický přehled obsahu učiva přírodopisu, který lze různým způsobem koncepčně a didakticky rozpracovat při respektování uvedených základních vzdělávacích a výchovných cílů předmětu. (Ukázka chronologického rozvržení učiva do tematických celků - viz příloha č.1).

Přehled základních okruhů učiva:

1. Rozmanitost forem života
2. Podstata života a jeho trvání
3. Vztahy v přírodě
4. Země a život

5. Člověk - jeho existence a zdraví
6. Člověk a příroda
7. Naše příroda a její ochrana

Obsah okruhů se stručným popisem metodické taktiky:

1. Rozmanitost života

1.1 Žáci se seznámí se zástupci základních skupin organismů

- rostlin, živočichů, hub a mikroorganismů, se stavbou a funkcí jejich těl a s jejich způsobem života.

Při výběru zástupců se bere v úvahu rozšíření organismů v naší přírodě, jejich praktický význam pro život lidí (pozitivní i negativní - zejména jedovatost), jejich význam pro přírodní rovnováhu, ohrožení na existenci (chráněné organismy).

Žáci si osvojují odborné pojmy týkající se vnější a vnitřní stavby a funkce těl organismů - označení jednotlivých částí těl, jednotlivých orgánů, jejich částí a jejich funkce. Poznávají vztahy mezi jednotlivými částmi těl a jejich významem pro život celého organismu a pro jeho vztahy k vnějšímu prostředí.

Žáci si uvědomují podobnosti a odlišnosti mezi organismy ve vnější i vnitřní stavbě těl v závislosti na podmínkách života a na vzájemných vztazích organismů. Poznávají různé způsoby chování organismů.

Učí se poznávat, určovat a třídit organismy do systematických skupin, uvědomovat si základní znaky těchto skupin a zpětně se podle nich orientovat při určování nových organismů.

1.2 Žáci získávají poznatky na základě konkrétních vjemů - pozorování v přírodě, v praktických cvičeních a na základě demonstrace učebních pomůcek, popř. při návštěvě odborných zařízení, jako jsou muzea, zoologické nebo botanické zahrady, různé výstavy apod. Učí se prakticky pozorovat, poznávat, třídit a určovat přírodniny, používat různé klíče a technické prostředky, především lupy a mikroskopy. Učí se zachycovat významné znaky organismů jednoduchou odbornou kresbou. Řeší zadané problémové úkoly. Seznamují se s životem organismů prostřednictvím audiovizuálních pomůcek a využívají zkušenosti z mimoškolního prostředí.

Vytvářejí se příležitosti pro ovlivňování citových vztahů žáků k rostlinám i k živočichům, pro rozvíjení zájmu o pobyt v přírodě spojený s poznáváním života v ní.

2. Podstata života a jeho trvání

2.1 Žáci poznávají základní projevy života, tj. buněčnou stavbu organismů, podstatu metabolismu jako výměny látek a energií mezi organismem a prostředím, v němž organismus žije, podstatu růstu a rozmnožování organismu, podstatu trvání života a jeho neustálé obnovy a v této souvislosti význam přenosu dědičných informací a proměnlivosti organismu. Poznávají také význam a podstatu dráždivosti, tj. reakcí organismu na vnější vlivy a jeho schopnost přizpůsobovat se měnícím se podmínkám prostředí (schopnost adaptace) v určitém rozmezí. Uvědomují si, jaký vliv mají na organismus příliš velké a náhlé změny prostředí (stresové situace).

Seznamují se s řadou odborných pojmů jako je fotosyntéza, dýchání, pohlavní a nepohlavní rozmnožování, zákony dědičnosti a proměnlivosti, na konkrétních příkladech si uvědomují jejich jednotný princip v rozmanitých podmínkách.

2.2 Žáci získávají poznatky o podstatě života postupně na základě konkrétních příkladů, které se vždy znovu připomínají a zobecňují.

Pro objasňování se využívají demonstrační pomůcky i řešení jednoduchých problémových úkolů a podle možností audiovizuální pomůcky. Důsledně se sledují návaznosti tohoto celku k ostatním okruhům učiva.

Na příkladech historického vývoje poznání (zkoumání buňky, přenosu dědičných informací apod.) se ukazuje postupné pronikání do tajemství života, význam rozvoje ostatních přírodovědných i technických oborů pro zkoumání složitých živých soustav, zdůrazňuje se praktický význam tohoto poznávání pro lékařství, pro zemědělství a lesnictví (šlechtitelství) i pro rozvíjení techniky a nové technologie, upozorňuje se na nebezpečí zneužití výsledků vědy.

Upozorňuje se na to, že lidské poznání i přes veškeré úspěchy není dokonalé, zdůrazňuje se složitost a neopakovatelnost života a nezbytnost jeho ochrany v zájmu dalšího života na Zemi.

Toto učivo umožňuje pouze nahlédnout do tajemství života, nemá být zatěžováno příliš velkým počtem odborných pojmů (např. při popisu buňky).

3. Vztahy v přírodě

3.1 Žáci poznávají, že žádný organismus nemůže existovat izolovaně od ostatních, že organismy jsou vzájemně spojeny velmi různými vztahy v různých celcích a že mohou žít pouze v určitých podmínkách prostředí.

Seznamují se s pojmy druh, populace, společenstvo, ekosystém a uvědomují si v této souvislosti základní principy systémového přístupu.

Uvědomují si rozdílnost podmínek, za nichž různé druhy organismů a různé přírodní celky mohou existovat, poznávají zákon ekologické přizpůsobivosti organismu a nezbytnost ochrany podmínek prostředí pro ochranu organismů.

Při konkrétních rozbořích přírodních celků v naší přírodě (les, rybník, louka, meze a podobné bylinné ekosystémy, pole, sad, zahrada, rumišť), ekosystému lidského sídla a významných příkladů cizokrajných ekosystémů žáci poznávají zákonitosti potravních vztahů, uvědomují si význam sluneční energie pro život na Zemi, postupné převody energie v živé přírodě a podstatu oběhu látek mezi přírodou neživou a živou i rozdíly mezi přirozenými a umělými ekosystémy..

Seznamují se s příklady základních typů vztahů různých organismů jako je predace, parazitismus (cizopasnictví), symbióza (soužití), poznávají podstatu dynamické přírodní rovnováhy, příčiny přemnožení jako podstaty škodlivosti organismu a vlivy člověka na vztahy v přírodě. Uvědomují si zařazení člověka do vztahů v přírodě jako podmínku lidské existence.

Zároveň s poznáváním základních ekologických vazeb v přírodě si žáci uvědomují význam jejich poznávání, respektování i využívání (v zemědělství, v lesnictví, v péči o krajinu, pro zdravý způsob života).

3.2 Pro poznávání vztahů mezi organismy i života přírodních celků mají mimořádný význam přímé kontakty žáků s okolní přírodou, využívání regionálních zvláštností, uvádění zajímavých příkladů ze života různých organismů. V neposlední řadě je právě tento okruh učiva vhodný pro zařazování her a dramatických scének přibližujících vztahy mezi organismy a umožňujících celkové pochopení ekologických souvislostí.

Tento okruh učiva vytváří mnoho příležitostí pro ovlivňování emocionálních vztahů žáků k přírodě, pocitu sounáležitosti člověka s přírodou, jeho závislosti na celé biosféře, a tedy i pocitu odpovědnosti za jednání v prostředí. Je také vhodný pro rozvíjení schopnosti integrovaného přístupu k řešení jednoduchých problémových úkolů.

4. Země a život

4.1 Žáci se seznamují s podmínkami pro vznik a existenci života na Zemi, se současným vědeckým názorem na vývoj života v průběhu geologických dob až po současnou biosféru.

Uvědomují si význam postavení naší Země ve sluneční soustavě z hlediska podmínek vhodných pro život (zdroj energie, teplota prostředí, vlivy záření, střídání dne a noci, ročních období) a z hledisek přizpůsobení organismů různým podmínkám života. Uvědomují si vztahy jednotlivých zemských sfér (atmosféry, hydrosféry, litosféry a pedosféry) k životu na Zemi.

Seznamují se se soustavou pojmů vztahujících se ke stavbě litosféry (nerosty, horniny) s důrazem na jejich vznik, poznávají proces vzniku půdy ve vztazích k neživým i živým podmínkám a učí se chápat pojem biosféry jako celku propojeného oběhem látek a tokem energie.

Žáci se seznamují s vědeckými názory na vznik a vývoj života na Zemi v závislosti na měnících se podmínkách prostředí. Uvádí se příklady organismů žijících v předcházejících geologických dobách a jejich vztahů k organismům v současné biosféře. Zároveň si žáci uvědomují omezenost, obtížnost a postupnost vědeckého poznávacího procesu a vývoje života.

4.2 Okruh učiva rozvíjí některé základní poznatky o Zemi získávané v zeměpisu a vztahuje je k životu. Žáci se učí v praktických činnostech poznávat a rozlišovat příklady nerostů a hornin běžných v naší přírodě a zkoumat vlastnosti půdy jako základního předpokladu existence života. Seznamují se s vlivy lidských činností na půdu a s významem její ochrany.

Vědecké názory na vznik života se předkládají především formou zajímavého výkladu doprovázeného demonstracemi obrazů, popř. audiovizuálních pomůcek a rozбором dokladů vývoje na základě běžných zkušeností z praxe (především srovnáním přírodního a umělého výběru). Podle místních možností je třeba využívat i paleontologických nálezů.

Žáci se učí chápat, že i současná biosféra je nesmírně složitá soustava, jejíž rovnováhu lze nechtěně narušit změnami podmínek, které mohou mít dalekosáhlé následky pro dnes žijící organismy i pro člověka. Téma opět vybízí k uvědomování si odpovědnosti člověka v současné biosféře a v těchto souvislostech je třeba učivo doplňovat aktuálními informacemi o problémech životního prostředí z globálního

hlediska (např. nebezpečí kácení tropických lesů pro podmínky života na Zemi) i z hlediska místního a regionálního (omezování skleníkového efektu, zamezování používání freonů poškozujících ozónovou vrstvu atmosféry apod.).

5. Člověk a jeho život

5.1 Žáci si prohlubují poznatky o stavbě a funkci vlastního těla, o jeho jednotlivých orgánech, jejich významu a vzájemných vztazích, o koordinaci a řízení celého organismu. Poznávají vlivy podmínek prostředí na jednotlivé orgány i na lidský organismus jako celek a v této souvislosti na zdraví a jeho ohrožení i možnosti a způsoby jeho ochrany.

Seznamují se se zásadami zdravého způsobu života, s významem ohleduplných mezilidských vztahů a vzájemné pomoci, poznávají funkci rodiny, základní sexuální vztahy a jejich význam v životě člověka, zákonitosti vývinu každého jedince a v této souvislosti i význam etických norem umožňujících zdravý život lidské společnosti. Uvědomují si, jak porušování etických norem ohrožuje zdraví jedinců i celé společnosti a lidského druhu.

5.2 Učivo vychází z elementárních znalostí o vlastním organismu, které se postupně rozvíjejí. Srovnáváním základní stavby a funkce jednotlivých orgánů s poznatky o stavbě a funkci obdobných živočišných orgánů si žáci uvědomují biologickou podstatu své existence. Výklad je třeba soustavně doprovázet využíváním učebních pomůcek, řešením problémových úkolů a praktických cvičení. Velká pozornost se věnuje procvičení příkladů první pomoci, řešení úkolů týkajících se zdravé životosprávy a ochrany zdraví.

V rámci tohoto okruhu učiva je velmi důležité uspořádání besedy o ochraně zdraví a o nebezpečí drogové závislosti s lékařem, psychologem apod.

Učivo vyžaduje citlivé spojování racionální a emocionální výchovy, neboť může výrazně ovlivnit etické normy zejména v mezilidských vztazích.

6. Člověk a příroda

6.1 Žáci poznávají význam přírody pro člověka jako jedince i pro celý lidský druh. Uvědomují si své postavení v přírodě, své podobnosti s ostatními organismy a zároveň svou odlišnost. Poznávají postupné využívání přírody člověkem - jako zdroje surovin a energie - na praktických příkladech.

Připomínají si praktický význam nerostů, hornin, a zejména půdy pro člověka.

Ukazují si vlivy člověka na přírodu - seznamují se s procesem zdomácňování živočichů a zkulturňování rostlin na konkrétních příkladech a uvědomují si význam zemědělství a lesnictví pro lidskou společnost. Poznávají základní mechanismus obhospodařování polních ekosystémů. Zdůvodňují si význam ekologických přístupů v hospodaření v krajině s ohledem na zdraví, ochranu vody a zdrojů potravy i s ohledem na celkový způsob života lidí (trávení volného času, zkoumání přírody).

Žáci se také seznamují s praktickým využíváním dalších znalostí o přírodě - v návaznosti na ostatní okruhy učiva. Získávají informace o organismech provázejících člověka z hlediska jejich užitečnosti (pes, kočka, kůň, skot atd.) i z hledisek vlivů

těchto organismů na způsob života člověka a na jeho zdraví (chov zvířat a pěstování rostlin v bytech, ochrana před cizopasnými organismy a přenašeči chorob).

6.2 Žáci se učí využívat zkušenosti z denního života, formulovat a sdělovat své názory, zdůvodňovat způsoby jednání. Učivo je třeba orientovat regionálně a podle místních podmínek - rozdílně zejména ve venkovských a městských školách. Důležité je spojovat učivo s konkrétními vztahy k prostředí, s exkurzemi, vycházkami, s besedami, se zpracováváním samostatných úkolů pro jednotlivce i skupiny žáků, s uváděním konkrétních a aktuálních příkladů vztahů člověka a přírody (pro využívání obnovitelných zdrojů energie a materiálů, pro zachování vyšlechtěných užitkových odrůd a plemen, pro získávání možností zaměstnání apod.). Aktuálně lze využívat vhodné videozáznamy a krátké filmy jako východisko k diskusím.

7. Naše příroda a její ochrana

7.1 Rozmanitost naší přírody je mimořádná s ohledem na vývoj geologického podkladu, na klimatické faktory i na dlouhodobé vlivy člověka. Žáci si tuto skutečnost uvědomují na základě konkrétních příkladů rozmanitosti druhů organismů i rozmanitosti ekosystémů. Poznávají, které vlivy mohou tuto rozmanitost ohrožovat (velkoplošné hospodaření, vysoká chemizace, dopravní síť, znečištěné ovzduší a voda) a jaké jsou jejich negativní zpětné důsledky (porušení přírodní rovnováhy, přemnožení škůdců, zániky celých ekosystémů - mrtvé lesy, vody apod.).

Uvědomují si význam a podstatu ochrany jednotlivých přírodnin a celých území. Učí se rozlišovat stupeň ochrany přírodnin (rostlin, živočichů) i význam chráněných území pro život chráněných druhů a pro ekologická studia. Seznámí se se začleněním naší ochrany přírody do systému světové ochrany přírody (biosférické rezervace UNESCO). Poznávají význam odpovědnosti jedince pro ochranu přírody.

7.2 Praktické poznávání chráněných druhů rostlin a živočichů je samozřejmě součástí všech okruhů učiva. Žáci také poznávají, jak se mají chovat vůči chráněným organismům a v chráněných územích. Uvědomují si potřebu aktivního přístupu.

Učivo je vhodné spojovat s diskusemi na aktuální náměty z domova i ze světa. Vyžaduje se znalost regionálních zvláštností v ochraně přírody. Součástí tohoto okruhu mají být exkurze a besedy s pracovníky státní ochrany přírody a životního prostředí, v nichž si žáci uvědomují význam spojování přírodovědných a sociálních přístupů.

Téma je mimořádně vhodné pro ovlivňování emocionálních i aktivních vztahů k přírodě a pro uplatňování regionálního principu.

D Zdatnosti

Z charakteristiky základních okruhů učiva je zřejmé, že přírodopis směřuje nejen k získání teoretických a praktických znalostí, ale také k získávání a rozvíjení dovedností, návyků a schopností týkajících se manuální i intelektuální úrovně osobnosti. Žák má získat dovednosti a návyky

- v poznávání, třídění a určování přírodnin,
- v pozorování přírody a přírodnin prostým okem, lupou a mikroskopem,
- ve využívání jednoduchých klíčů pro určování organismů,
- ve formulaci otázek kladených přírodě, tj. v založení správného pokusu,
- ve vedení jednoduchých záznamů o pozorování,
- v sestavování jednoduchých schémat, v zachycování pozorovaných jevů jednoduchou kresbou,
- v základech pěstování rostlin v místnostech, popř. v zahradách,
- v rozeznávání nebezpečných organismů v naší přírodě (rostlin, hub, živočichů),
- v zachovávání hygienických pravidel a zásad pro pobyt v přírodě,
- v poskytování základních forem první pomoci,
- v dodržování zásad ochrany přírody.

Má rozvíjet své schopnosti

- v pozorování jednotlivých přírodnin i přírodních celků,
- ve sledování vztahů mezi jednotlivými organismy a prostředím v celých ekosystémech,
- ve vnímání rozmanitosti, kvalit a hodnocení prostředí,
- v respektování a využívání ekologických souvislostí,
- v dodržování osobní hygienické a bezpečnostní kázně,
- v prosazování zdravých a ekologicky správných přístupů k životu i ve vztahu k ostatním lidem.

E Náležitosti

Ve všech ročnících se doporučuje ponechat možnost volby praktických cvičení, která lze spojovat i jednou za 14 dnů do čtyřhodinových bloků s možností exkurzí a tematických vycházek do přírody.

Materiální vybavení pro výuku

Žákovské a demonstrační učební pomůcky

Vybavení škol učebními pomůckami vesměs nepostačuje, protože chybí zejména pomůcky vztahující se k ekologickému pojetí učiva. Většina dosavadních pomůček je orientována na popis přírodnin. V mnoha školách je dostačující vybavení technickými pomůckami (lupy, mikroskopy, promítací přístroje, v některých případech i soubory nástrojů a výpočetní technika). Je třeba zajistit možnost jejich doplňování, oprav a zajišťování spotřebního materiálu (podložní sklíčka, barviva atd.). Chybí část vhodných fólií pro zpětný projektor, je třeba doplnit videa, programy a zejména pracovní listy pro žáky s problémovými úkoly. Je třeba zajistit a doplnit určovací klíče a atlasy rostlin, hub a živočichů z naší přírody, aby s nimi mohli žáci průběžně pracovat.

Učebna

Vybavení učebny by mělo umožnit praktické pozorování a činnosti s rostlinami i živočichy (akvárium a terárium), prezentování řady obrazů, využívání zpětného projektoru i dalších audiovizuálních prostředků a práci žáků s mikroskopy.

Vazby na jiné vyučovací předměty

Přírodopis je úzce spojen nejen s dalšími předměty vzdělávacího charakteru, především se zeměpisem, chemií a zčásti s fyzikou, matematikou a dějepisem, ale také s předměty estetického bloku, zejména s výtvarnou výchovou, s literární výchovou a zčásti i s hudební výchovou.

Mimořádně důležité je spojení předmětu s občanskou výchovou, zejména v oblasti přípravy občana z hlediska rodinné, zdravotní, sexuální a ekologické výchovy. V těchto případech přírodopis zajišťuje odbornou přírodovědnou základnu, kterou je třeba v občanské výchově doplnit o sociální a ekonomické aspekty, a společně tak dospět ke komplexnímu integrovanému pojetí.

F Speciální problémy

Domácí příprava žáků

Domácí příprava žáků se zaměřuje k pozorování přírody, k doplňování učiva o vlastní zkušenosti a zkušenosti zjišťované četbou, sledováním pořadů TV, rozhlasu, rozhovorem s rodiči a dalšími dospělými, ke zpracovávání odpovědí na jednoduché problémové úkoly a k opakování přehledu probraného učiva. Většina úkolů je dobrovolného charakteru a oceňuje se pozitivní klasifikací.

Hodnocení

Podkladem pro hodnocení jsou aktivity žáka v průběhu vyučování i při řešení domácí přípravy a výsledky znalostí zjišťovaných jednoduchými testy, ústním zkoušením, poznáváním přírodnin apod.

Diferenciace

Diferenciace mezi školami se bude zřejmě uskutečňovat především podle regionálních přírodních podmínek, podle blízkosti školy přírodnímu prostředí a v závislosti na venkovském či městském prostředí.

Diferenciace v žákovském kolektivu bude umožněna formou samostatných prací, řešením problémových úkolů a v rámci praktických cvičení.

Při skupinové práci při praktických pozorováních, při exkurzích nebo při řešení úkolů, soutěžích apod. se doporučuje vytvářet heterogenní skupiny umožňující vzájemné pozitivní ovlivňování žáků (různá úroveň v intelektuální a manuální zdatnosti).

Spolupráce s rodiči

Spolupráci s rodiči lze zaměřit

- a) k získávání spotřebního materiálu pro výuku (rostliny, uhynulé včely, části organismů atd.),
- b) k osobní účasti rodičů při vyučování (besedy s odborníky), při exkurzích a tematických vycházkách (odborná pomoc, pomoc při pedagogickém dozoru),
- c) k získávání finančních prostředků (sponzorování), zajímavých informací, obrazového materiálu apod.

Pomoc učitelům přírodopisu

Ve spolupráci s pedagogickými centry, vysokými školami, různými organizacemi a nadacemi je třeba učitelům nabízet možnosti zvyšování kvalifikace pro vyučování přírodopisu, zejména s ohledem na značně konzervativní přípravu učitelů přírodopisu na fakultách vysokých škol, na potřebu prohlubování praktických znalostí o přírodě jednotlivých regionů a s ohledem na aktuální otázky ekologické a zdravotní výchovy.

Rámcové učební osnovy učení o přírodě pro občanskou školu

6. ročník

Motto: Složitá a krásná síť života.

Charakteristika: první ročník občanské školy navazuje na učivo přírodovědy a rozvíjí ho v obsahu i v metodách - vede k systematickému pozorování jednotlivých částí přírodních společenstev, k poznávání přírodních celků jako funkčních systémů se složitě propojenými vzájemnými vazbami, do nichž v různé míře člověk zasahuje, využívá je, mění, poškozuje je i chrání.

6.1 Úvod

Pozorování přírody - pouhým okem, lupou, mikroskopem, dalekohledem - získávání nových pohledů na život kolem nás.

6.2 Les

Rozmanitost našich lesů - návaznost na přírodovědu.

Rostliny a houby našich lesů

Příklady řas, hub, lišejníků, mechů, kapradin, nahosemenných a krytosemenných rostlin - popis vnější stavby těla na vybraných typech, vyvození základních systematických jednotek, způsob života.

Živočichové v našich lesích

Příklady živočichů podle systematických jednotek: měkkýšů, kroužkvců, členovců, obratlovců - popis vnější stavby těla na vybraných typech, způsob života.

Vztahy rostlin a živočichů v lese

Lesní patra a život v nich, potravní vztahy.

Les jako celek

Rozmanitost lesů v závislosti na členitosti prostředí a dalších podmínkách. Význam a ochrana lesů. Nebezpečí nadměrného odlesňování.

6.3 Voda a její okolí

Voda jako prostředí života

Voda tekoucí a stojatá, vlastnosti vody, význam její čistoty pro život.

Organismy rybníka a jeho okolí

Příklady rostlin a živočichů podle jejich systematického zařazení - aktivní zařazování do již vytvořených skupin a jejich další doplňování.

Společenstvo rybníka jako celek

Vztahy mezi organismy, závislost na podmínkách prostředí, změny v průběhu roku, srovnání s tekoucí vodou.

6.4 Louky, pastviny a pole

Charakteristika stepních společenstev

Rozmanitost v závislosti na podmínkách prostředí - množství vody, světla, na vlastnostech půdy.

Organismy stepních společenstev

Příklady podle systematických jednotek - aktivní zařazování a doplňování - přehledy.

Druhá rozmanitost, stepní společenstvo jako celek

Srovnání přirozeného společenstva a monokultury, vztahy mezi organismy, potravní řetězce a pyramidy, oběh látek - návaznost potravních řetězců, význam biologické regulace a její využití v zemědělství, vyvození pojmu škůdce, různá míra vlivů člověka na přírodní společenstva.

6.5 Regionální zvláštnosti přírody

Srovnání probraných společenstev. Aplikace získaných poznatků na zkoumání místního přírodního společenstva. Určování rostlin a živočichů podle atlasů a klíčů. Vlivy lidských činností na druhové složení společenstev a na vztahy v nich. Ochrana přírody v místě.

Systematický přehled probraných organismů a jejich třídění - samostatné práce.

6.6 Volné hodiny

7. ročník

Motto: a) *Příroda pod vlivem člověka,*
b) *podstata stavby a funkce živých bytostí.*

Charakteristika: V první polovině ročníku se na základě poznání základních ekosystémů naší přírody rozvíjí informace o ekosystémech podstatně ovlivňovaných a řízených člověkem a o chápání vztahů člověka k přírodě, ve druhé části se věnuje pozornost poznání a pochopení stavby a funkce organismů - rostlin a bezobratlých živočichů.

7.1 Úvod

Přehled probraných přirozených společenstev a organismů formou hry. Společenstva přirozená a umělá - základní rozdíly.

7.2 Lidská sídla a jejich okolí

Ekosystémy utvářené člověkem

Sad, zelinářská zahrada, okrasné zahrady, parky, sídlištní zeleň, rumiště a cesty: příklady typických organismů - jejich systematické řazení, vztahy mezi organismy, význam umělých ekosystémů pro člověka, jejich záměrné ovlivňování, význam šlechtění, nežádoucích organismů - vliv na zdraví (alergie).

Organismy provázející člověka

Bakterie, viry, houby, ploštěnci, hlísti, hmyz, savci - jejich význam pro život člověka, ochrana před původci a přenašeči nemocí.

Organismy člověkem pěstované a chované - pokojové rostliny, estetický význam, živočichové v bytech - hygiena a mezilidské vztahy, živočichové hospodářsky významní - zdomácnění a chovy. Etologie živočichů.

7.3 Cizokrajné rostliny a živočichové

Závislost složení přírodních společenstev na podmínkách prostředí - přehled přírodních společenstev - nejznámější organismy těchto společenstev - příklady vztahů.

Rozmanitost přírody, zásahy člověka do přírody - příklady (problémy tropických lesů, šíření pouští atd.- globální hledisko), světová ochrana přírody, mezinárodní spolupráce, význam botanických a zoologických zahrad. Význam cizokrajných rostlin u nás (plody, okrasné rostliny).

7.4 Přehled probraných rostlin a živočichů

Práce ve skupinách, samostatné rozvíjení poznatků, zařazování organismů do systematických skupin a do prostředí.

7.5 Stavba a funkce organismů. Buňka

Základní stavba rostlinné a živočišné buňky, srovnání.

Dělení buňky.

Jednobuněčné a mnohobuněčné organismy.

Bakterie, viry - charakteristika stavby - význam pro šíření nemocí.

7.6 Stavba a funkce hub, nižších a vyšších rostlin

Nižší rostliny a houby - srovnání, vnitřní stavba na příkladech.

Vyšší rostliny: kořen, stonek, list, květ, plod - stavba a funkce, základní životní děje rostlin.

7.7 Stavba a funkce těl nižších živočichů

Prvoci, žahavci, ploštěnci, měkkýši, kroužkovci, členovci: stavba těla a funkce na příkladech, princip výměny látek mezi organismem a prostředím, podstata životních dějů, rozmanitost v jejím utváření

7.8 Volné hodiny

8. ročník

Motto: Postavení člověka v přírodě.

Charakteristika: Na principu srovnávání jsou žáci vedeni k pochopení podstaty životních dějů, jednoty celého organismu a jeho vztahů k prostředí jako otevřeného systému - na stejném principu je pak uceleně představen lidský organismus jako celek - souhra jednotlivých orgánových soustav, a jsou zdůrazněny i specifické rysy člověka - podstata a princip rozumové činnosti a lidského jednání - včetně problémových situací s důrazem na hygienickou a zdravotní výchovu, výchovu k rodičovství a k péči o životní prostředí.

8.1 Opakování - zajišťování základních životních funkcí

Základní zdroj energie pro život, srovnání životních dějů rostlin, hub a živočichů, podstata výměny látek mezi organismem a prostředím.

8.2 Stavba a funkce těl obratlovců

Přehled probraných obratlovců - typy jednotlivých tříd: ryby (kapr obecný), obojživelníci (skokan zelený), plazi (ještěrka obecná), ptáci (kur domácí), savci (králík domácí). Srovnání orgánových soustav - jejich vnitřní stavby a funkce. Rozmnožování a vývin jedince, péče o potomstvo, způsob života - srovnání základních charakteristik.

8.3 Biologie člověka

Charakteristika lidského organismu - postavení člověka v přírodě, jednotný základ lidstva, rozšíření lidské populace.

Orgánové soustavy - jejich stavba a funkce

Soustava opěrná a pohybová, oběhová, dýchací, trávicí, vylučovací, kůže, smyslové orgány, řídicí orgány.

Vzájemné vztahy jednotlivých orgánů, vlivy prostředí na jejich funkci, ochrana zdraví, nebezpečí poškození jednotlivých částí lidského organismu, zásady první pomoci. Styk organismu s prostředím, zpětná vazba.

Vyšší nervová činnost: myšlení, paměť, řeč. Sociální podstata člověka, aktivní vztahy k prostředí, k jeho přetváření. Rozumová, citová a aktivní stránka člověka. Morální zásady, hierarchie životních hodnot. Hygiena duševní činnosti, stres a jeho vliv na zdraví. Působení kouření, alkoholu a drog, zneužívání léků. Zásady mezilidských vztahů a vztahů k přírodě - humanismus.

Zdraví a nemoc.

Vnější a vnitřní faktory ovlivňující lidský život (prostředí a dědičnost), individuální odlišnosti. Originálnost jedince, možnosti jeho rozvoje.

Rozmnožování, vývin jedince, rodičovství

Stavba a funkce pohlavních orgánů, vývin pohlavních buněk a zárodku. Odpovědnost za vznik nového života, nebezpečí pohlavních chorob a AIDS. Těhotenství, porod, hlavní období lidského života, druhotné pohlavní znaky. Funkce rodiny, její biologické a sociální principy.

Vztahy člověka k životnímu prostředí

Vztahy člověka k jednotlivým složkám prostředí. Negativní vlivy různých lidských činností v prostředí (znečišťování, chemizace, radioaktivita, hlučnost, odpady), příklady z regionu. Vlivy prostředí na zdraví a způsob života.

8.4 Volné hodiny

9. ročník

Motto: Poznání vede k chápání světa, ke svobodě, k odpovědnosti, k možnostem zachování života a k trvale udržitelnému rozvoji.

Charakteristika: Ukazuje se historický vývoj lidského poznání, jeho vývoj pro praxi a pro odpovědi na věčné otázky o původu života na Zemi, objasní se základní podmínky pro život na naší planetě, zdůrazňuje se jednotný princip života, jeho složitost a citlivost, rozmanitost současné biosféry, platnost ekologických principů, krása naší přírody a odpovědnost člověka za jednání v prostředí.

9.1 Zkoumání přírody

Člověk jako součást přírody a jeho odlišnosti od přírody. Vývoj lidského poznání přírody - na příkladu znalostí o podstatě života. Přírodní vědy a jejich třídění. Metody zkoumání přírody. Domněnka, teorie, praxe. Otevřenost lidského poznání.

9.2 Podmínky života na Zemi

Postavení Země ve vesmíru - význam pro život, Slunce - zdroj energie.

Stavba Země - litosféra (nerosty, horniny, jejich vlastnosti a přeměny), hydrosféra, atmosféra - význam pro život.

Vývoj zemské kůry - geologický cyklus, exogenní a endogenní síly.

Půda - vznik půdy, její vlastnosti, význam pro život lidí.

9.3 Vědecký názor na vznik a vývoj života

Různé názory na život - na jeho vznik a vývoj, utváření vědeckého názoru.

Vývoj života v jednotlivých geologických obdobích, proměny biosféry, vliv života na ostatní zemské sféry, vývoj člověka.

Důkazy vývojové teorie, další možnosti poznání.

9.4 Podstata a trvání života

Buněčný základ organismů, složitost struktury a funkce, princip zpětné vazby.

Přenos dědičných informací - trvání života v čase. Mendelovy zákony, výzkum dědičnosti, význam pro člověka - ochrana zdraví, šlechtitelství.

9.5 Současná biosféra

Organismy a jejich prostředí, princip ekologické přizpůsobivosti. Populace, společenstva, ekosystémy. Dynamická rovnováha v přírodě. Přehled základních oblastí biosféry. Globální cykly (uhlík, dusík) a zásahy člověka do globálních dějů - nebezpečí ekologických katastrof (skleníkový efekt, snižování koncentrace ozonu, znečišťování složek prostředí, šíření pouští, likvidace tropických pralesů atd.). Odpovědnost lidí.

9.6 Naše příroda a ochrana životního prostředí

Geologický podklad území republiky, vývoj a rozmanitost naší přírody, charakteristika hlavních typů ekosystémů, příroda nejbližšího okolí, samostatná pozorování, řešení problémových úkolů. Nejbližší chráněné území, ochrana okolní krajiny. Význam komplexního přístupu k ochraně přírody a života, nezbytnost spolupráce, využívání vědy a techniky, význam ekonomických a legislativních opatření, odpovědnost a připravenost lidí k řešení ekologických problémů, důležitost a perspektivní nezbytnost hodnotové orientace založené na úctě k životu.

Příklady regionálního charakteru.

Chemie

Kdyby současný člověk nemohl využívat poznatky z chemie, zůstal by hladový, žíznivý, nahý, bez zdrojů tepla a světla. Neměl by materiály na pracovní nástroje, nebyl by obklopen výrobky, které mu zpřijemňují život a léčí jeho nemoci. Neměl by však také starosti s porušováním přírodní rovnováhy, a tím i zdravého životního prostředí.

A POJETÍ CHEMIE NA OBČANSKÉ ŠKOLE

Cíle

I. Cíle specifické pro výuku chemie

Seznamovat se s elementárními poznatky o chemických látkách, které jsou důležité v běžném životě.

Učit se cíleně pozorovat vlastnosti chemických látek a jejich přeměny, rozlišovat výchozí látky a produkty reakcí, hledat vysvětlení chemických dějů kolem nás.

Poznávat zásady bezpečné práce s chemikáliemi včetně běžně prodávaných hořlavin, žíravin, škodlivých a jedovatých látek, učit se poskytnout první pomoc při úrazu způsobeném těmito látkami.

Získávat poznatky o použití různých látek v průmyslu, v zemědělství i v běžném životě z hlediska nezbytnosti pro člověka, zpřijemňování života člověka, vlivu na životní prostředí a lidské zdraví.

II. Cíle výuky chemie související s ostatními přírodovědnými předměty

Osvojovat si postupy řešení problémů - plánovat svou činnost, její cíle, postup, prostředky, orientovat se mezi informacemi získanými studiem i experimentální činností a vyvozovat z nich závěry.

Učit se samostatně vyhledávat potřebné informace k řešení problémů (zpočátku podle rejstříku učebnic, později ze slovníků, popř. různých databází).

Učit se obhajovat výsledky vlastní práce, přiznávat chyby, hledat jiné cesty ke správnému řešení.

Získávat dovednost cíleně pozorovat různé jevy prostřednictvím demonstračních i žákovských pokusů, analyzovat je a vyvozovat z nich závěry.

Praktickou činností při pokusech rozvíjet manuální dovednosti.

Vytvářet si kladné postoje ke vzdělání především prostřednictvím úspěchů dosažených vlastní prací. Učit se spolupracovat se spolužáky při řešení problémů a vytvářet si tak kladné postoje k ostatním lidem.

Metody

Na rozdíl od současné výuky, v níž převažuje výklad učitele, popř. ilustrující demonstrační a žákovské pokusy a následné ověřování schopností žáka reprodukovat příslušné učivo, se v občanské škole preferuje:

- menší rozsah učiva určeného pro výklad učitele,
- důraz na samostatné a heuristické vyvozování poznatků z experimentální činnosti,
- rozvoj schopnosti vybírat si a aplikovat získávané informace při řešení chemických i obecně přírodovědných problémů.

Předpokládané učební úlohy (převážně problémového charakteru) přitom nesmějí být vykonstruované, ale měly by mít vždy vztah k praxi nebo k dějům, které nás obklopují.

Pro realizaci těchto záměrů je vhodné využívat:

1. **Problémové úlohy s výběrem odpovědí** (žáci se s nimi také setkávají při různých soutěžích v televizních pořadech), které mohou pomáhat i zábavnou formou upřesňovat a doplňovat získané vědomosti a dávají možnost uplatnit se i žákům s menšími vyjadřovacími schopnostmi. Po vyřešení úloh je nezbytné se žáky diskutovat o důvodech, které je vedly ke správné, popř. chybné odpovědi.

Příklady:

Úloha chemické povahy

Z nádoby s bezbarvou olejovitou kapalinou spadl štítek a ztratil se.

O kapalině jsme dále zjistili: kapka kapaliny zbarvila roztok lakmusu červeně, na dřevě způsobily 3 kapky kapaliny jeho černání, lahvička

s neznámou kapalinou je nápadně těžší než stejná lahvička s vodou. O kterou kapalinu jde?

- roztok hydroxidu vápenatého
- koncentrovanou kyselinu chlorovodíkovou
- koncentrovaný roztok hydroxidu sodného
- koncentrovanou kyselinu
- zředěnou kyselinu sírovou
- zředěnou kyselinu dusičnou
- koncentrovaný roztok jedlé sody

Úloha komplexnější přírodovědné povahy

Na zahrádce se v trávníku začal rozrůstat mech.

- Svědčí to o tom, že v půdě je značný přebytek:
 - kationtů H^+ (přesněji H_3O^+)
 - aniontů OH^-
 - kationtů K^+ a Na^+
 - kationtů Fe^{3+}
- Mech odstraníme, když na trávník rozptýlíme:
 - hnojivo NPK
 - rašelinu
 - ptačí trus (popř. jeho vodní výluh)
 - hašené vápno (vápenný sírový hydrát)

2. **Problémové úlohy s částečně řízenou tvorbou odpovědi** - mohou se uplatnit při experimentální činnosti žáků i v běžné výuce a pomáhají v nábviku správného způsobu slovního i písemného vyjadřování.

Příklady:

Úloha s experimentální činností

Odděl složky směsi práškové křídly a vody filtrací.

Podle pracovního postupu v učebnici ověř účinnost smotku vaty a filtračního papíru jako filtru při oddělování složek směsi práškové křídly a vody.

Závěry:

(Doplň slova: filtr, smotek vaty, filtrační papír, filtrát, filtrace.)

Směs vody a křídly je různorodá směs pevné látky a kapaliny. Složky této směsi mohou oddělit metodou
Pevnou složku (křídly) zachytil
..... a kapalná složka, neboli
....., prošel filtračním materiálem. Z použitých filtračních materiálů je účinnější než
.....

Schéma filtrace

Úloha v běžné výuce komplexnější přírodovědné povahy

Může být minerál lékem? Minerál dolomit, který má chemické složení jako spolu vázaný uhličitán vápenatý CaCO_3 , takovým lékem je. Uplatňuje se při „léčbě“ lesních porostů a pomáhá léčit i člověka.

Do prázdných míst v textu doplň správně slova a vzorce: voda a oxid uhličitý, soli, neutralizuje, MgCl_2 , Ca^{2+} a Mg^{2+} , CaCl_2 .

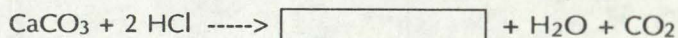
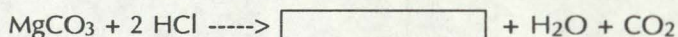
Letecky se drcený dolomit rozprašuje nad lesy, které je nutné „léčit“ po zhoubných účincích kyselých dešťů.

Dolomit kyseliny tím, že s nimi reaguje, vznikají příslušných kyselin

Nakresli, jak probíhá praktické „léčení“ lesů

V současnosti je čistý dolomit prodáván jako lék, který pomáhá zásobovat tělo člověka kationty; jejichž přítomnost v lidském těle je nezbytná pro zachování zdraví a při léčení některých nemocí (např. srdce a cév). Při požití nerozpustného dolomitu z něj v žaludku vznikají rozpustné léčivé soli kyseliny chlorovodíkové.

Doplň schémata na chemické rovnice:

3. **Problémové úlohy s neřízenou tvorbou odpovědi** by měly završovat nácvik řešení problémových úloh v občanské škole i proto, že jde o nácvik řešení problémů v občanském životě.

Příklady:

Úloha chemické povahy

Mořská voda obsahuje ve zjištěných množstvích 73 přírodních chemických prvků. V 1 litru mořské vody je průměrně 35 g solí, z toho asi 27 g chloridu sodného.

- Proč jsou moře a oceány slané?
- Kterých kationtů a kterých aniontů obsahuje mořská voda nejvíce?
- Navrhněte postup, kterým byste pro svoji potřebu získali z mořské vody chlorid sodný. Bude takto získaná sůl čistá?
- Jakou hmotnost by měla kuchyňská sůl, kterou bychom získali odpařením 2 kg mořské vody?

Úloha komplexnější přírodovědné povahy

Jednostranně uvažující ochránce přírody a jednostranně uvažující chemik (obr.) se přou o to, zda kyseliny škodí či pomáhají člověku. Dopiš příklady jejich možných zdůvodnění.

--	--

Realizace uvedených metod ve výuce chemie přispěje k naplnění výroku **méně** (učiva) **může znamenat více** (tvořivosti při aktivním využívání poznatků ve výuce i běžném životě).

Charakteristika

Vyučovací předmět chemie je koncipován jako didaktický systém vybraných poznatků a činností chemického a interdisciplinárního charakteru, který současně umožňuje diferenciaci výuky vzhledem k různým vzdělávacím potřebám žáků.

Ve výuce se využívají jednak pojmy vymezené v předmětu chemie a v dalších vyučovacích předmětech (zejména přírodovědných), jednak pojmy známé z běžného života.

Chemický experiment (zejména zjišťující) dává žákům příležitost diskutovat na konkrétních příkladech o správnosti zvoleného postupu, o přesnosti výsledků, o zdroji chyb, o hledání vhodnějších řešení, o porovnávání hypotéz s realitou aj. Takto pojatá experimentální činnost vede k uvážlivějšímu rozhodování o chybném a správném nejen v chemii, ale i v běžném životě.

Při realizaci výchovně vzdělávacího procesu se klade největší důraz na důkladné procvičování probíraného učiva, a to včetně potřebných návyků a dovedností v různých i mezioborových souvislostech. Tento postup má vést nejen k získávání aktivních "chemických" poznatků, ale především k přípravě na tvůrčí a aktivní řešení různých problémů v běžném životě.

B OBSAH UČIVA

Obsah učiva je v učebních osnovách rozvržen do „Okruhů učiva“, kde je uvedeno jednak základní (minimální) učivo, jednak učivo doplňující (vždy pod přerušovanou čarou). Vymezení a řazení okruhů učiva i řazení pojmů, poznatků a činností není závazné a může být učiteli (i autory učebnic) pojato různě.

Okruh učiva	Pojmy, poznatky	Činnosti
Úvod do výuky	<p>Chemie jako přírodní věda, její charakteristika a význam pro společnost. Pokus jako důležitý postup v chemii. Pravidla bezpečné práce při školních pokusech.</p> <hr style="border-top: 1px dashed black;"/> <p>Historie chemie (alchymie). Chemické suroviny a chemický průmysl v ČR.</p>	<p>Pozorování, popis vlastností látek a jejich změn. Rozlišování látek podle jejich vlastností (rozpusťnost v různých rozpouštědlech, změny látek při zahřívání).</p> <hr style="border-top: 1px dashed black;"/> <p>Měření hustoty, teploty varu, teploty tání.</p>
Směsi a čisté látky	<p>Směsi a jejich složky. Směsi v přírodě a v každodenním životě. Různorodé směsi. Stejnorodé směsi - roztoky. Hmotnostní zlomek rozpuštěné látky v roztoku. Nasycený a nenasycený roztok. Koncentrovaný a zředěný roztok. Oddělování složek směsí (usazování, filtrace, destilace, krystalizace). Čisté (chemické) látky a jejich charakteristika. Voda v přírodě. Pitná a užitková voda (jejich charakteristika). Odpadní vody. Vzduch a jeho složení. Čistota ovzduší a zdroje jeho znečišťování. Hoření a hašení látek.</p> <hr style="border-top: 1px dashed black;"/> <p>Suspenze, emulze, pěna, aerosoly. Rektifikace, sublimace, extrakce, chromatografie, destilace za sníženého tlaku, destilace s vodní párou. Měkká a tvrdá voda. Chemické a biologické čištění vody. Teplotní inverze, smog. Teplota vznícení.</p>	<p>Správná volba metod k oddělování složek konkrétních směsí. Usazování, filtrace, destilace a krystalizace ve školních podmínkách. Řešení výpočtových úloh na výpočet hmotnostního zlomku. Zjišťování konkrétních příkladů o znečišťování ovzduší a vody v okolí bydliště a školy.</p> <hr style="border-top: 1px dashed black;"/> <p>Nácvik provádění extrakce a chromatografie.</p>

<p>Složení látek a chemická vazba, chemické látky</p>	<p>Dělitelnost látek, atomy jako částice látek. Protony, neutrony, elektrony. Jádro atomu, elektronový obal. Chemická vazba. Molekuly. Kationty a anionty. Chemické prvky (názvy a značky). Protonové číslo. Chemické sloučeniny. Chemické látky.</p> <hr/> <p>Elektronové vrstvy, valenční elektrony, modely atomu. Nukleonové číslo. Nuklidy. Izotopy.</p>	<p>Vyhledávání protonového čísla uvedeného prvku v tabulkách a naopak, na základě známého protonového čísla prvku určení jeho názvu. Psaní názvů a značek prvků (Br, Sn, K, N, F, P, Al, Mg, Cl, I, Si, O, Li, Cu, Pb, Pt, S, Ne, Ag, C, Ca, H, Zn, Au, Fe, Na, Mg, He, Mn, Cr, Ni).</p> <hr/> <p>Psaní názvů a značek některých dalších prvků.</p>
<p>Chemické prvky</p>	<p>Železo, (litina, ocel), hliník, měď, zinek, alkalické kovy (Li, Na, K). Slitiny kovů. Vodík, kyslík, halogeny, síra, uhlík. Periodická soustava chemických prvků, periody a skupiny.</p> <hr/> <p>Olovo, cín, stříbro, zlato. Fosfor. Polokovy (křemík, germanium). Periodický zákon. Prvky 2. a 3. periody.</p>	<p>Zjišťování některých vlastností kovů a nekovů a jejich používání ve svém okolí. Orientace v periodické soustavě chemických prvků.</p> <hr/> <p>Zpracování referátů na zajímavé využití některých prvků v průmyslu i v praktickém životě.</p>
<p>Chemické reakce</p>	<p>Chemické reakce. Výchozí chemické látky (reaktanty) a chemické látky vzniklé (produkty). Chemické rovnice. Zákon zachování hmotnosti. Látkové množství. Mol.</p> <hr/> <p>Molární hmotnost. Výpočty z chemických rovnic. Faktory ovlivňující průběh chemických reakcí. Katalyzátory. Látková koncentrace. Rychlost chemické reakce. Aktivační energie.</p>	<p>Rozlišování výchozích látek a produktů ve schématu chemické reakce. Zapisování jednoduchých chemických rovnic. Provádění vybraných jednoduchých chemických reakcí ve školních podmínkách.</p> <hr/> <p>Řešení výpočtových úloh. Provádění složitějších chemických reakcí.</p>

<p>Dvou- prvkové slouče- niny</p>	<p>Oxidy (oxid siřičitý, oxid dusnatý a oxid dusičitý, oxid vápenatý - pálené vápno, oxid uhelnatý, oxid uhličitý - sklenkový efekt). Názvosloví oxidů. Oxidační číslo. Halogenidy (chlorid sodný, chlorid draselný), názvosloví halogenidů.</p> <hr/> <p>Oxid křemičitý, sklo. Oxid hlinitý (rubíny, safíry). Bromid stříbrný, černobílá fotografie. Srážecí reakce, iontový zápis chemické rovnice. Sulfidy (galenit, sfalerit). Názvosloví sulfidů. Sulfan.</p>	<p>Experimentální zjišťování vlastností oxidů, zapisování názvů i vzorců oxidů a halogenidů. Diskuse nad použitím chloridu sodného v posypech silnic a v potravě.</p> <hr/> <p>Vypracování referátů např. na téma „České sklo“, „Drahé kameny“, „Fotografie“ apod. Zapisování názvů i vzorců sulfidů.</p>
<p>Kyseliny a hydro- xidy</p>	<p>Kyselina chlorovodíková (vzorec, vlastnosti, použití). Kyselina sírová (vzorec, princip výroby, vlastnosti, použití). Kyselina dusičná (vzorec, vlastnosti, použití). Kyselé deště. Hydroxidy sodný a draselný (vzorec, vlastnosti, použití). Hydroxid vápenatý (vzorec, vlastnosti, použití - hašené vápno). pH. Indikátory pH.</p> <hr/> <p>Názvy a vzorce kyselin a hydroxidů. Kyselina fosforečná. Amoniak, hydroxid amonný. Štěpení kyselin a hydroxidů ve vodných roztocích. Silné, středně silné a slabé kyseliny. Kyselinotvorné a zásodotvorné oxidy.</p>	<p>Ředění kyselin, rozpuštění hydroxidu sodného ve vodě. Provádění neutralizace ve školních podmínkách, měření pH. Diskuse o příčinách kyselých dešťů a způsobech ochrany před nimi. Zapisování neutralizace chemickými rovnicemi. Nácvik první pomoci při zasažení pokožky kyselinami nebo hydroxidy.</p> <hr/> <p>Zapisování názvů a vzorců kyselin a hydroxidů. Štěpení kyselin a hydroxidů ve vodných roztocích. Provádění složitějších experimentů.</p>
<p>Soli</p>	<p>Neutralizace. Využití neutralizace v běžném životě. Soli. Příprava solí (neutralizací, reakce kovu s nekovem a reakcí kovu s kyselinou). Vlastnosti a použití vybraných solí. Průmyslová hnojiva, stavební pojiva (sádra, vápno, cement), keramika.</p> <hr/> <p>Názvy a vzorce solí. Hydrosoli. Hydráty solí.</p>	<p>Sledování průběhu neutralizace hydroxidu kyselinou (s použitím univerzálního indikátoru). Zapisování neutralizace chemickými rovnicemi.</p> <hr/> <p>Zapisování názvů a vzorců solí.</p>

<p>Redoxní reakce</p>	<p>Redoxní reakce a jejich význam.</p> <hr/> <p>Elektrolýza a její průmyslové využití (výroba hliníku, chloru, vodíku a hydroxidu sodného). Galvanické pokovování. Suchý článek. Olověný akumulátor. Koroze.</p>	<p>Provádění redoxních reakcí. Zjišťování oxidace a redukce při redoxních reakcích.</p> <hr/> <p>Diskuse a zpracování referátů na téma „Koroze“ a „Galvanické pokovování“.</p>
<p>Uhlo- vodíky</p>	<p>Alkany (metan, ethan, propan, butan). Alkeny (ethylen). Alkiny (acetylen). Areny (benzen, naftalen). Ropa a její frakce, zemní plyn, uhlí. Přírodní paliva, zušlechťování paliv.</p> <hr/> <p>Pentan, hexan. Cykloalkany (cyklohexan). Styren. Dieny (butadien). Karbonizace uhlí. Křakování. Výhřevnost paliv. Syntézní plyn. Endotermická a exotermická reakce. Termochemická rovnice. Molární teplo reakce.</p>	<p>Nácvik bezpečné práce s těkavými a hořlavými látkami. Hodnocení ropy, jejích frakcí a zemního plynu z hlediska užitečnosti, bezpečnosti a škodlivosti vzhledem k životnímu prostředí. Hodnocení spalování přírodních i průmyslově vyrobených paliv z hlediska péče o životní prostředí.</p> <hr/>
<p>Deriváty uhlo- vodíků</p>	<p>Uhlovodíkový zbytek. Charakteristická skupina, derivát uhlovodíku. Alkoholy (methanol, ethanol, glycerol). Kyseliny (kyselina mravenčí a kyselina octová). Esterifikace. Ethylester kyseliny octové. Sacharidy (glukosa, sacharosa, škrob, celuloza). Tuky. Saponáty, mýdla. Bílkoviny (výskyt, vlastností).</p> <hr/>	<p>Diskuse nebezpečí používání alkoholických nápojů. Formulování shodných a odlišných vlastností organických a anorganických kyselin na základě pozorování pokusů i zkušeností z běžného života. Rozlišování esterifikace a neutralizace. Diskuse o zdravých prospěšných složkách lidské potravy (též s využitím poznatků z přírodopisu).</p> <hr/>

	<p>Halogenderiváty uhlovodíků (chlorethan, tetrachlormethan). Ethylenglykol. Karbonylové sloučeniny - aldehydy, ketony (formaldehyd, acetaldehyd, aceton). Kyselina palmitová, stearová, olejová. Aminokyseliny (kyselina aminooctová). Enzymy, vitamíny, hormony. Nukleové kyseliny. Výroba sacharosy, škrobu, buničiny a papíru. Biotechnologie a jejich současný význam (výroba piva).</p>	
<p>Chemie ve společnosti (výroba, využití a zneužití chemických látek)</p>	<p>Chemie a společenský pokrok. Chemický průmysl. Cirkulace a recyklace surovin. Makromolekula. Makromolekulární látky. Plasty (polyethylen, polyvinylchlorid, polystyren) - vlastnosti, použití. Syntetická vlákna (silon, polyester) - vlastnosti, použití. Otravné a jedovaté látky. Freony. Drogy, doping. Rovnováha látek v přírodě.</p> <hr/> <p>Suroviny a fáze výrob. Automatizace výroby. Bezodpadové technologie. Polypropylen. Fenoplasty. Léčiva. Pesticidy.</p>	<p>Spojování „školních“ poznatků s praktickými zkušenostmi žáků. Hodnocení používání plastů z hlediska péče o životní prostředí. Hodnocení používání syntetických vláken z hlediska mačkovosti, barvitelnosti, ale i z hledisek zdravotních. Diskuse na téma drogy a doping s využitím informací ze školy i shromážděných zpráv ze sdělovacích prostředků, popř. populárně naučné literatury. Shromažďování zpráv (a jejich hodnocení) o znečišťování životního prostředí v okolí školy. Aplikace poznatků z chemie v denním životě občanů.</p>

C ZDATNOSTI (žáků v závěru výuky)

Být schopen cíleně pozorovat vlastnosti látek a průběh chemických reakcí.

Vyvozovat a formulovat správné závěry svých pozorování slovně i písemně (popř. tabelárně a graficky).

Mít znalosti o používání základních laboratorních pomůcek (kahan, zkumavka, kádinka, filtrační nálevka, odměrný válec, pipeta, váha, pH papírek aj.); umět pracovat s roztoky kyselin, hydroxidů a s hořlavinami.

Umět aktivně používat poznatky z chemie k řešení jednoduchých chemických i komplexně přírodovědných úloh problémového charakteru a umět obhajovat svá řešení.

Být schopen pracovat se zdroji informací (tabulky, rejstříky, slovníky aj.).

Znát značky chemických prvků a vzorce chemických látek specifikovaných v oddíle Obsah učiva.

Umět zapsat chemickou reakci jednoduchou chemickou rovnicí.

Dokázat zpracovat krátkou informaci (popř. referát) na zadané téma.

Být schopen posuzovat některé látky a chemické reakce nejen podle bezprostředního užitku, ale i vzhledem k péči o zdravé životní prostředí.

Materiální vybavení pro výuku

K uvedenému obsahu výuky chemie postačují běžně známé a již vyráběné pomůcky, které byly v minulém období školám dodávány. Je však třeba počítat s jejich opotřebením až znehodnocením - u spotřebních pomůcek - skla a chemikálií - s doplňováním zásob. Předpokládáme, že náklady na jednoho žáka by měly být minimálně 100 Kč za rok.

Vazby na jiné vyučovací předměty

Nejtěsněji je chemie vázána na vstupech s fyzikou, dále pak částečně s matematikou, ve výstupech s přírodopisem a občanskou výchovou.

Z hlediska kooperace s fyzikou předpokládáme, že žáci na začátku výuky chemie budou mít elementární představy o vlastnostech a složení některých látek, budou umět měřit hmotnost a objem (odměrným válcem) a budou znát význam pojmů hustota, teplota, v pokročilejší fázi výuky chemie i pojmy teplo, energie, elektrický proud.

Z hlediska kooperace s matematikou předpokládáme na začátku výuky chemie dovednost sčítat, odčítat, násobit, dělit, a to písemně i s užitím kalkulatoru, dovednost vypočítat počet procent, umět upravovat jednoduchou rovnici se zlomkem, chápat pojmy přímá a nepřímá úměrnost.

Z hlediska kooperace s přírodopisem předpokládáme využití poznatků z chemie, především o složení některých oxidů, halogenidů a dalších solí, fosilních paliv, popř. jejich reakcích, v učivu o neživé přírodě a v učivu ekologické povahy.

Z hlediska kooperace s občanskou a rodinnou výchovou mohou sloužit poznatky z chemie k diskusím na téma chování člověka, životní prostředí, výživa a zdraví lidí (včetně otázek používání dopingu a drog), týmová práce, sebeuspokojování z tvůrčí práce apod.

Exkurze

Žáci by měli shlédnout v průběhu výuky alespoň 2 provozy s chemickým zaměřením podle možnosti v regionu. Exkurzi musí předcházet věcná instruktáž žáků. Poznatky z exkurze je pak nutné se žáky ve škole opět při diskusi shrnout.

Fyzika

A Pojetí fyziky v občanské škole.

Motto:

- Fyzika jako nástroj
rozvíjení intelektu žáků.*
- Fyzika jako pracovní nástroj.*
- Fyzika jako součást kultury.*

Cíle

V občanské škole chceme opustit koncepci školské výuky v pojetí elementarizovaného systému fyziky jako vědy. Rozumovou výchovu totiž nechápeme jako plnění paměti žáka pasivně přijímanými informacemi, ale jako sám proces poznávání, který rozvíjí fantazii, schopnost hledání nových postupů a vazeb a kritičnost. Výběr témat a přístup k jejich výuce jsou dány výše uvedeným mottem. Cílem výuky je v první řadě vytváření pozitivního vztahu žáků k procesu poznávání a rozvíjení intelektuálních operací žáků, které překračují hranice fyziky.

Považujeme fyziku, jako vyučovací předmět, za nezastupitelné prostředí k rozvíjení řady základních "životních zručností", mezi něž patří :

- řešení problémů - umění plánovat, uspořádat a realizovat své záměry,
- trpělivost - schopnost soustředěně pracovat, umět čekat na výsledek,
- zvědavost - nalézání uspokojení z nových poznatků, které objevují, a provokování k hlubšímu poznávání,
- snaha - pokoušet se o zdolání záměru s maximálním úsilím, nebát se neúspěchu,
- flexibilita - schopnost měnit své rozhodnutí a plány, když se ukáže jako nesprávné nebo naleznou lepší,
- sebedůvěra - umět hájit svůj názor i proti většině nebo autoritě, jsem-li přesvědčen o jeho správnosti, nestydět se přiznat svou chybu,
- iniciativa - schopnost vykonat něco, co se mi jeví jako potřebné (hasit, i když mě to nepálí),
- integrita - poctivost, pevná morální pravidla a zásady (příroda nepodvádí),
- spolupráce - schopnost podílet se na společné práci směřující k určitému cíli.

Chceme, aby se exaktní způsob nazírání na okolní svět neomezoval jen na hodiny výuky fyziky, ale stal se jedním z důležitých zorných úhlů pohledu žáka. Žáci občanské školy (a ovšem i škol ostatních), by se měli naučit dívat na okolní svět očima člověka 21. století. (Podle prováděných sond mají např. v celosvětovém měřítku lidé o pohybu a jeho příčinách přednewtonovské představy, t.j. představy 16. století). Chápání příčin

a souvislostí některých přírodních jevů (zatmění, blesk, pohyb Země a družic, duha, déšť,...) nebo výsledků lidské činnosti (energetické zdroje, motory, principy bezdrátové komunikace,...) a povědomí o tom, jak k poznatkům o přírodě člověk historicky dospíval, jsou stejnou součástí kulturního thesauru lidstva jako vědomosti o tom, že žil César nebo kdo byl Shakespeare a Kolumbus.

Na přední místo v hierarchii cílů klademe vytváření osobních postojů k ostatním lidem, vztah k přírodě, ke vzdělání a k nalézání pocitu vnitřního uspokojení při pohledu na výsledky vlastní práce.

Metody

V současné výuce se preferuje metoda dokonalého výkladu podávaného učitelem, spojeného s frontální experimentální činností žáků, často formálně řízenou. Je nutno posílit heuristickou, resp. poloheuristickou metodu výuky, která umožní využít a rozvíjet skryté intelektuální schopnosti žáků. Tradiční metody výkladu se často omezují na pouhé přejímání poznatků, v lepším případě s následnou aplikací poznatků užitím nacvičených algoritmů.

Chceme, aby výuka fyziky byla hrou a dobrodružstvím poznávání nikoliv jen proto, aby se žáci bavili, ale hlavně z toho důvodu, že nalézání vnitřního štěstí z úspěchů produktivního myšlení a konání je nejlepším hnacím motorem pro činnost v celém lidském životě.

Chceme, aby se metody výuky fyziky (podobně, jak to činí současné trendy ve vyučování cizím jazykům) přiblížily spontánnímu učení, které je nesporně efektivnější než současná školní výuka.

Jednotlivá probíraná fyzikální témata budou vycházet z otázek, úkolů a potřeb denní praxe, jak naznačují následující dva ilustrující příklady:

kapesní svítilna,
světelný elektr. obvod
v domácnosti

elektrický obvod
a jeho součásti

plynový a elektrický vaříč

teplo, teplota,
práce elektrického proudu,
účinnost.

Vhodnou volbou žákům předkládaných problémů budeme směřovat nejen k tomu, aby si žák vytvářel syntetickou síť operabilních poznatků, ale také k tomu, aby výuka fyziky měla formativní funkci (hospodaření energií, ochrana životního prostředí, volba budoucího povolání..).

Slovník

V současné výuce fyziky při rozvíjení vyjadřování převažuje sled, kdy nové pojmy a příslušné vztahy jsou nejdříve zaváděny, a teprve v další fázi naplňovány věcným obsahem a rozvíjeny v aplikacích. V procesu spontánního poznávání je většinou pořadí opačné. Dítě si přirozeně a maximálně efektivně rozvíjí svůj slovník tím, že

např. slovo „jablko“ až následně přiřazuje obrazu jablka již otisknutému ve své mysli, přičemž tento otisk zahrnuje nejenom tvar a spektrum barev, ale i vůni a nezaměnitelnou chuť, zkušenost s trháním jablek spojenou někdy i s pádem ze žebříku. Chtěli bychom i učitelům umožnit analogický postup výstavby fyzikálního slovníku tak, že první etapou bude rozvoj obsahové a operační stránky pojmů a vztahů, které se v první aproximaci buduje i pomocí nestandardních pojmů hovorového jazyka. Teprve v následné fázi předpokládáme, že bude docházet k zavádění kanonizovaných pojmů, a to v maximálně zúženém rozsahu, než je běžné v současné výuce fyziky.

Nová funkce chyby ve výuce

S novým pojetím výuky úzce souvisí i nová role, kterou přisuzujeme chybě v procesu poznávání.

Pokud je žák jen příjemcem "pravdivých" informací od učitele, i když si je v lepším případě dodatečně sám ověřuje, jsou chyby, kterých se poté dopouští, většinou chápány jako negativní signál např. o tom, že nedával pozor, doma se neučil, že špatně chápe a pod.

Zcela jiná je situace při výuce, která vychází ze žáka a ve které není učitel písařem na nepopsanou tabuli mysli žáka, ale trenérem a konzultantem ze zákulisí zaostřujícím jeho pohledy tak, aby u něj simulovaně, ve zrychleném tempu probíhaly příbuzné procesy k procesům, jakými se poznatky lidstva o přírodě vyvíjely.

Žáci, kteří formulují svá pozorování, vysvětlení a závěry (bez ohledu na to, zda se ukáží být nakonec správné či chybné), musí svá tvrzení v diskusi se spolužáky a učitelem obhajovat např. provedením verifikačního experimentu, věcnou argumentací, nebo uznat námítky oponentů a svoje závěry opravit. Poznání a přiznání chyby ve vlastní úvaze je prezentováno jednoznačně jako pozitivní prvek.

Ztráta strachu z možné chyby dovoluje žákům, aby o svých názorech na řešení předkládaných problémů otevřeně diskutovali, přemýšleli o tvrzeních svých spolužáků a aby chybu chápali jako velmi často se vyskytující, průvodní, přirozený jev na cestě za poznáním.

Tímto způsobem budou žáci vedeni i ke kritice vlastního pohledu na okolní svět, k pěstování schopnosti korigovat své názory, k rozvíjení kritického sebehodnocení. To považujeme za jeden z důležitých cílů výuky, který rovněž překračuje hranice vyučovacího předmětu.

Současně ovšem žáci budou vidět, že ve věci poznávání přírodních zákonů neplatí ani principy demokracie (o pravdivosti či mylnosti výroku nerozhoduje většina), ani autorita (výrok učitele či text učebnice), ale odpověď dává sama příroda.

Fyzika jako pracovní nástroj

Stejně jako matematika, tak i fyzika bude v občanské škole pojata aktivně, **uživatelsky**, ve spojení s běžnou technikou, s potřebnou složkou numerických výpočtů a s posílením grafického popisu (schémata, grafy, diagramy), při podstatné redukci algebraického vyjadřování.

K uskutečnění těchto záměrů by mělo přispívat i to, že chceme ve výuce používat co nejčastěji jednoduché předměty denní potřeby, a tak bourat v současnosti rozšířené představy, že fyzikální zákony mají platnost omezenou na prostor učebny fyziky laboratoř a fyzikální přístroje, zatímco skutečný svět se řídí jinými, „vlastními“, zákony

Esteticko-emocionální prvky ve výuce

Za důležité považujeme, aby se při výběru výukových témat přihlíželo i k esteticko-emocionálnímu náboji učiva. Přítomnost krásy i úsměvu ve vyučování fyzice považujeme za jednu z nutných podmínek v úsilí získat zájem žáka a motivovat ho pro sebevzdělávání. Motivační prvky chceme přitom zdůrazňovat nejen v oblasti poznatkové, ale rozšířit motivaci na část, zahrnující tvorbu nových pojmů.

Rozumovou, charakterově-mravní a estetickou složku výchovy chceme přitom vzájemně pevně svázat, neboť nejde o části, které by byly na sobě nezávislé nebo které by si spolu dokonce konkurovaly, ale jde o složky těsně propojené.

Závěr

Fyzika v občanské škole nebude vyučována jako soubor poznatků určitého druhu, ale jako předmět, který bude kultivovat kreativní schopnosti žáků tím, že budou hledat při výuce i domácím experimentování řešení otázek, které jim klade bezprostřední okolí.

Ve výuce fyziky chceme vést žáky k **moudrosti**, která zahrnuje vedle rozumu i charakter, morálku a estetické cítění. Součástí této moudrosti je i rozvíjení pocitu vnitřního štěstí z vlastního díla, ať jde o výrobek rukou, produkt ducha nebo poskytnutou pomoc.

Učitel fyziky by měl mít přitom možnost bez vnějších direktiv volit vhodné cesty a prostředky k dosažení jasně vytyčených cílů vzdělání žáka na daném typu školy a věkovém stupni.

B Architektura stavby předmětu

Cílové okruhy popisované v této části nepředstavují chronologicky uspořádaný systém, ale jen věcně utříděný obsah, který může být různými učiteli (ve shodě s autory učebnic) různým způsobem časově řazen a didakticky pojat. Předpokládáme přitom, že tento obsah bude v následující etapě práce rozpracován (včetně ilustrativních příkladů) do tří úrovní standardů - fyzikálních podlaží výukového kužele, které budou jasně konkretizovat hladiny dovedností, intelektuálních operací a poznatků, které si může žák, učitel, případně škola volit jako cílové mety výuky fyziky podle svého zaměření.

Přehled cílových okruhů:

1. Látky a jejich vlastnosti
2. Pohyb a síla
3. Elektrické a magnetické jevy
4. Světelné a zvukové jevy
5. Tepelné jevy
6. Energie a její přeměny
7. Země a vesmír

Obsah okruhů se stručným popisem metodické taktiky

1. Látky a jejich vlastnosti

1.1 Žáci na základě pokusů a rozbořem konkrétních příkladů z denní zkušenosti poznávají, že látky mohou být pevné, kapalné nebo plynné. Zkoumají a porovnávají jejich společné a různé vlastnosti, jako je pevnost, stlačitelnost, tekutost apod. Na konkrétních příkladech se učí rozlišovat mezi pojmem látka a těleso z dané látky.

Pozorují jevy difuze v kapalinách a ve vzduchu a Brownův pohyb jako projevy neustálého neuspořádaného pohybu částic látek.

Pokusy s elektrováním různých předmětů třením poznávají žáci elektrické vlastnosti látek a získávají první poznatky o elektrickém náboji a o elektrickém poli.

Na základě pokusů s permanentními magnety získávají žáci první představu o magnetických vlastnostech látek a magnetickém poli. Poznávají, že i Země je magnet.

1.2 Pokusy a příklady z denní praxe žáci zjišťují, že látky mohou být dobrými nebo špatnými vodiči tepla. Poznávají praktické využití těchto vlastností látek v domácnosti, v oblékání, ve stavebnictví apod. (Podrobněji o tepelných vlastnostech látek viz okruh 6.) Žáci pomocí pokusů zjišťují, že látky mohou být vodiči elektrického proudu nebo izolanty, popř. polovodiči. Seznamují se s chováním rezistoru, izolantu a polovodičových prvků v obvodu stejnosměrného proudu s příklady využití těchto elektrických prvků. (Podrobněji o elektrických vlastnostech látek viz okruh 4).

Žáci získávají první informace o částicovém složení látek a později o vzájemném silovém působení stavebních částic. Seznamují se s jednoduchými modely pevných krystalických látek, kapalin a plynů, které využívají při interpretaci tepelných jevů. Na základě poznatků o částicovém složení si vysvětlují i některé další vlastnosti látek (elektrická vodivost, mechanické vlastnosti...).

2. Pohyb a síla

2.1 Zkoumáním pohybů různých těles ze svého okolí (např. pohyb šneka, růst fazole, jízda dětského autíčka, chůze spolužáka) získávají žáci základní představu o mechanickém pohybu. Učí se popisovat týž pohyb z různých vztažných soustav. (Například popisují pohled na pád kuličky z jedoucího vlaku a při pozorování z nádraží.) Poznávají, že klid a pohyb tělesa jsou relativní pojmy. Pro popis pohybů používají pojmy dráha, čas a trajektorie.

Od intuitivní představy o „rychlejším“ a „pomalejším“ pohybu dospějí žáci studováním konkrétních pohybů k zavedení pojmu rychlost, a to jednak rychlost rovnoměrného pohybu a jednak průměrná rychlost nerovnoměrného pohybu.

U zvoleného pohybu zkoumají pokusně vztah dráhy a času a zjištěnou závislost zaznamenávají tabulkou, grafem a v případě rovnoměrného pohybu i z matematiky známým matematickým vztahem.

2.2 Jednoduchými pokusy se žáci přesvědčují o vzájemnosti silového působení dvou těles (ruka tlačí na stůl, stůl na ruku apod.). Postupně si upřesňují své intuitivní představy o vztahu pohybu a síly. Měli by objevit, že působení síly se projeví změnou pohybu (uvedením do pohybu, zrychlením, zpomalením nebo zastavením, změnou směru pohybu), nikoliv pohybem. Pozorují projevy brzdících sil (odpor vzduchu, tření, valivý odpor,...) na pohyb předmětů.

Žáci se učí vnímat a odhadovat svalovou sílu, měřit sílu siloměrem a znázorňovat ji orientovanou úsečkou. Postupně se seznamují s projevy působení gravitační, elektrické a magnetické síly.

Pokusy a rozбором příkladů z praxe zjišťují, že na těleso může současně působit více sil a účinek na těleso závisí na jejich výslednici (pokusy s přetahováním). V jednoduchých případech se učí určit výslednici sil graficky, popř. výpočtem (síly stejného a opačného směru, síly vzájemně kolmé).

Na základě pokusů i osobních zkušeností by měli žáci objevit, že pohybové účinky síly na těleso závisí na velikosti síly, na hmotnosti tělesa a době, po níž síla působí (obsah druhého pohybového zákona). K neformálnímu pochopení prvního pohybového zákona (zákona setrvačnosti) si musí žáci zafixovat vědomí existence třecích a odporových sil. (Měření dojezdu vozíčku po různém povrchu, brzdě dráhy na různých vozovkách). Po seznámení s třetím pohybovým zákonem (zákonem vzájemného působení těles) se žáci rozбором konkrétních situací učí rozlišovat síly vzájemného působení (magnet přitahuje hřebík a hřebík přitahuje magnet) a síly, které jsou v rovnováze (Země táhne tašku dolů, já ji zadržuji rukou, která ji drží nahoře - nejde o akci a reakci).

2.3 Zkoumáním otáčivých účinků síly na páku by žáci měli objevit podmínku rovnováhy na dvojzvratné houpačce. Pro jednodušší zápis této podmínky se naučí používat pojem moment síly. Žáci pak vyhledávají v praxi příklady užití páky, určují osu otáčení a ramena sil.

2.4 Rozбором konkrétních příkladů si žáci uvědomují deformační účinky síly. K jejich popisu se učí používat pojem tlak a dospějí k potřebě jeho odlišení od tlakové síly. (Tlak jako podíl působící síly a plochy, na kterou síla působí.)

2.5 V návaznosti na poznatky o vlastnostech kapalin a plynů (viz okruh 1.1) získávají žáci na základě pokusů představu, že tlak v tekutinách (např. vzduchu v hustilce) může být vyvolán pístem (vnější silou) (pro kapaliny Pascalův zákon), ale určitý tlak v tekutinách (tedy i u zmíněného vzduchu v hustilce) je vyvolán gravitačním působením pole Země na „vrstvy“ tekutiny (hydrostatický tlak, atmosférický tlak).

Z pozorování pokusů a zkušeností z praxe žáci vyslovují odhady tlaků a verifikují své domněnky pokusem. Kontrolují je výpočty příslušných tlaků, tlakové a vztlakové síly. Na základě pokusů a s použitím tabulek aplikují žáci získané poznatky při řešení úloh a dějů z praxe (hydraulický lis, potápění, plování a vznášení se těles v kapalině, vznášení se těles ve vzduchu).

3. Elektrické a magnetické jevy

3.1 Pokusy se žáci seznamují se základními elektrostatickými jevy (viz okruh 2.1). K jejich vysvětlení se postupně učí používat pojmy elektrický náboj, elektrické pole. Seznámí se s jednoduchým modelem atomu, jeho základními částicemi a jejich elektrickým nábojem. Poznají zjednodušené vysvětlení jevů elektrování těles třením, elektrostatická indukce. Naučí se experimentálně určit znaménko náboje zelektrovaného tělesa a porovnávat náboje pomocí elektrometru. Objevují modelování elektrických polí zviditelněním průběhu siločar.

Na příkladech z denního života i výrobní praxe si uvědomí možnosti využití těchto jevů (např. ekologické odlučovače popílku) i nutnost předcházet jejich negativním důsledkům (např. samovznícení pásu papíru v papírně).

3.2 Žáci se seznámí s jednoduchým elektrickým obvodem, např. v kapesní svítilně. Naučí se sestavovat obvod, zaznamenávat a číst pomocí elektrotechnických značek schéma obvodu. Pokusem se učí rozlišit elektrické vodiče a izolanty.

Seznámí se s vlastnostmi rezistoru ve srovnání s vedením stejnosměrného elektrického proudu kapalinami, plyny a polovodičovými prvky.

Naučí se měřit elektrický proud a elektrické napětí. Experimentálně zkoumají vztah mezi těmito veličinami a dospívají ke grafickému a matematickému vyjádření (rovnici) Ohmova zákona pro kovové vodiče. Pomocí veličiny elektrický odpor si ho vyjádří jako vztah tří proměnných a naučí se s ním operovat při řešení různých problémů v konkrétním obvodu. Naučí se zapojovat spotřebiče za sebou, vedle sebe a vyhledávají tato zapojení v praxi, např. zapojení žárovek v bytě, na vánočním stromku, spirály plotýnky apod.

3.3 Pokusem žáci objeví, že kolem vodičů s proudem je magnetické pole. Poznají vlastnosti elektromagnetu a možnosti jeho praktického využití. Experimentálně se přesvědčí o působení magnetického pole na vodič s proudem, seznámí se tak s principem činnosti reproduktoru, Deprézskeho měřicího přístroje, elektromotoru.

Na základě pokusů prozkoumají podmínky vzniku indukovaného elektrického proudu (jev elektromagnetická indukce). Poznají, jak se tohoto jevu dá využít ke vzniku střídavého proudu a k jeho transformaci. Seznámí se s rozdílnými a shodnými projevy stejnosměrného a střídavého proudu.

Seznámí se se zjednodušeným modelem vedení elektrického proudu v kovech, kapalinách, v plynech a v polovodičích jako s usměrněným pohybem volných částic s elektrickým nábojem.

4. Světelné a zvukové jevy

Žáci jsou vedeni k chápání světelných a zvukových jevů jako reálného, z vnějšku přicházejícího signálu fyzikální podstaty. Seznámí se s funkcí oka a ucha jako receptoru, který funguje na fyzikálních principech.

Vlastnosti světla a zvuku, se kterými se již seznámili spontánně, jsou dalšími jednoduchými pozorováními a pokusy doplňovány, vzájemně propojovány a skládány v ucelenou představu o světle a zvuku.

Posloupnost rozvíjení představ o světle je zřejmá z následující řady:
světelné zdroje (přirozené a umělé, vlastní zdroje a sekundární zdroje světlo odrážející),
pozorování projevů působení viditelného světla dopadajícího na čidlo (oko, fotočlánek, fotoodpor, fotografický film, zelená rostlina ...),
rychlost světla (jen srovnání se zvukem),
zobrazování světla světelným paprskem (odraz a lom světla),
jednoduché optické prostředky (např. zrcadla, čočky, fotografický a promítací přístroj, dalekohled, mikroskop),
barva světla a jeho vlnová délka.

Posloupnost rozvíjení představ o zvuku uvádí následující řada:
zdroje zvuku (hudební nástroje, chvění jako společný znak všech zdrojů zvuku),
pozorování projevů zvuku dopadajícího na čidlo (ucho, membrána, mikrofón ...),
zvuk nadměrné intenzity, hluk a jeho působení na člověka,
ultrazvuk,
rychlost zvuku (pokus na hrubý odhad rychlosti),
šíření zvuku přímé a zprostředkované (nitkový telefon, telefon, rozhlas),
hudba a hudební nástroje,
výška tónu a jeho vlnová délka.

5. Tepelné jevy

5.1 Pokusy i příklady z praxe žáci poznají teplotní roztažnost těles a naučí se ji využívat k měření teploty.

Na příkladech broušení, vrtání, tření rukou apod. žáci poznají, že konáním práce se nástroje, resp. ruce, zahřívají a zvyšuje se tak jejich teplota. Rozborem pokusů a příkladů ze zkušenosti žáků (např. ohřátí lžice v horkém čaji) žáci objeví, že teplota látky se může měnit také tepelnou výměnou, stykem s předmětem vyšší teploty, a to při bezprostředním dotyku těles, vedením nebo zářením. Ke kvantitativnímu popisu tepelné výměny se naučí používat pojem teplo. Objasní si souvislost tohoto pojmu s hovorovým užíváním slova teplo a naučí se rozlišovat teplo a teplotu.

Pokusy zjistí, že teplo předané při tepelné výměně lze zjistit výpočtem ze známé hmotnosti zahřívajícího tělesa, druhu látky, z níž je těleso (měrná tepelná kapacita), a ze zvýšení teploty.

5.2 Žáci na příkladech z přírody a pomocí pokusů pozorují přeměny skupenství látek: tání, tuhnutí, vypařování, var, kapalnění, popř. sublimaci a desublimaci. Zjistí,

že určitá krystalická látka (např. simatan sodný - ustalovač) má určitou teplotu tání, resp. tuhnutí, a že k tání je třeba látku zahřívát (dodat tělesu teplo), aniž se jeho teplota zvyšuje. Rozborem praktických příkladů vypařování z praxe a jednoduchými pokusy zjistí podmínky ovlivňující tento proces (odvádění par, obsah povrchu tělesa, rozdíl mezi teplotou tělesa a okolí atd.). Zkoumají také podmínky varu kapalin a seznámí se s pojmem teplota varu. (Papinův hrnc a jeho hospodárné využívání.)

Pokusy s difuzí objevují souvislost teploty tělesa a rychlosti neuspořádaného pohybu částic tělesa. Poznají zjednodušený mikroskopický model přeměny skupenství látek.

Získané poznatky o tepelných jevech využívají žáci k vysvětlení některých meteorologických jevů a jevů z jejich každodenní zkušenosti.

6. Energie a její přeměny

Postupné naplňování obsahu pojmu energie a představ o způsobech jejích přeměn je přirozenou složkou výuky všech předcházejících cílových okruhů, jak naznačuje níže uvedený přehled:

Látky a jejich vlastnosti (hořlavost - chemická energie, potenciální energie stlačeného plynu)

Pohyb a síla (potenciální energie v gravitačním poli, potenciální energie deformační, pohybová energie).

Elektrické a magnetické jevy (předmět z feromagnetické látky v poli stálého magnetu - potenciální energie v magnetickém poli, elektrostatické působení, generátory elektrického proudu a elektrické spotřebiče - přeměny energie a její přenos).

Tepelné jevy (vnitřní energie a její šíření, energetický obsah různých složek potravy, disipace /znehodnocování/ energie a zákon zachování energie).

Země a vesmír (Slunce jako zdroj jaderné energie, šíření energie zářením a její přeměny na Zemi).

Poznatky z jednotlivých okruhů je třeba syntetizovat a vzájemně propojit s poznatky o přeměnách a přenosu energie z běžných praktických situací, včetně spalování paliv.

Prakticky důležité je vytvoření závěru, že i když se energie při přeměnách zachovává, nejsou všechny její formy z hlediska praktického využití rovnocenné a mohou se stávat hůře využitelné (vytváření postojů - úspory energie).

Vhodným tematem k diskusím je zde srovnání činnosti různých druhů elektráren, které využívají jak zdrojů obnovitelných (z našeho hlediska např. vodní, větrné, sluneční, přílivové), tak zdrojů neobnovitelných (tepelné). Důležité je zahrnout do úvah i zřetele ekologické, t.j. vliv provozu energetických zdrojů na životní prostředí a způsoby jeho ochrany: Úvahy a závěry z výuky tohoto okruhu by měly být důsledně směřovány k tomu, aby ovlivnily chování žáků v denní praxi, a to jak v současnosti, tak v dalším životě.

7. Země a vesmír

Žáci na základě vlastních pozorování ověřují poznatek, že Země má kulový tvar a že se otáčí kolem své osy. Dlohodobým pozorováním stínu svislé tyče zjišťují změnu směru dopadu slunečních paprsků na zemský povrch během roku a dávají tuto skutečnost do souvislosti se střídáním ročních období.

Rotaci Země, oběh Země kolem Slunce, pozorování měsíčních fází a zatmění Slunce a Měsíce modelují pomocí míčů a dávají do souvislosti s pozorováním v přírodě.

Představy o kulatém tvaru Země jsou svazovány s existencí gravitační síly a relativností slova nahoře a dole.

Pomocí modelových přírovnání (Země = fotbalový míč, Měsíc = tenisák, vzdálenost Země-Měsíc = délka tělocvičny -- údaje mohou žáci hledat v literatuře) se vytvářejí hrubé představy o vzdálenostech nebeských těles:

Země - Měsíc,

Země - Slunce,

Slunce - další blízké stálice naší galaxie,

Mléčná dráha - jiné galaxie.

Diskutujeme při tom o omezeních, která z toho vyplývají pro možnosti poznávání okolního vesmíru kosmickými lety (UFO), a o možnostech jiného poznávání vesmíru.

Dlohodobým pozorováním planety Venuše nebo Marsu žáci objevují rozdíl mezi pohyby stálic a planet.

Jaderná syntéza jako zdroj sluneční energie a význam sluneční energie pro život na Zemi.

Znečišťování ovzduší a možné důsledky pro život na Zemi.

C Zdatnosti

Rozvíjení poznávacích schopností žáků, dovedností a intelektuální operability.

Schopnost cíleného pozorování fyzikálního děje (jevu).

Dovednost popsat pozorovaný jev slovně i písemně.

Zachytit pozorovaný jev jednoduchou kresbou, resp. sérií kreseb.

Naměřené hodnoty zapsat do vhodně zvolené tabulky s uvedením veličin a použitých jednotek.

Dovednost sestavit jednoduchou experimentální sestavu podle návodu doprovázeného schematickým obrázkem.

Reálnou experimentální sestavu zachytit kresbou, resp. stručně slovně popsat.

Umět používat k měření příslušných veličin tato měřidla:

délkový metr, pásmo, posuvka, mikrometrický šroub,

úhломěr, rovnoramenné váhy, kuchyňské váhy,

ručkové a digitální stopky,

teploměr laboratorní a lékařský,

odměrný válec, hustoměr,

siloměr, tlakoměr,

ampérmetr, voltmetr.

Umět číst údaje na elektroměru, plynoměru, vodoměru a vypočítat platbu.
Provádět pozorování lupou a mikroskopem.

Dovednost určit výpočtem hodnotu veličiny změřením veličin jiných:

hustota (hmotnost / objem),
rychlost (dráha / čas),
moment síly (síla . rameno síly),
tlak (síla / plošný obsah),
práce (síla . dráha),
výkon (práce / čas),
kmitočet (počet kmitů / čas),
teplota (hmotnost . přírůstek teploty . měrná tepelná kapacita),
elektrický odpor (napětí / proud).

Dovednost řešit jednoduché fyzikální úlohy užitím fyzikálních veličinových rovnic ve slovním nebo algebraickém vyjádření.

Dovednost zachytit do tabulky soubor změřených uspořádaných dvojic hodnot dvou vzájemně závislých veličin (např. čas, teplota) a závislost těchto veličin popsat verbálně.

Dovednost přečíst z grafu a zapsat do tabulky uspořádané dvojice hodnot zobrazených veličin (Jaká byla teplota ve 12 hodin?).

Určit v daném grafu extrémy zobrazení nezávisle proměnné veličiny (Kdy byla teplota největší či nejmenší a jaké hodnoty dosáhla?).

Dovednost provést jednoduchý měrný pokus podle písemného návodu (Jak se změní elektrický proud v baterce při výměně žárovičky?).

Vyhledávat v matematicko-fyzikálních tabulkách:

chemickou značku, atomové číslo a relativní atomovou hmotnost prvku,
hustotu a měrnou tepelnou kapacitu dané látky,
teplotu tání a teplotu varu dané látky,
výhřevnost paliv,
součinitel smykového tření pro danou dvojici styčných ploch,
měrný elektrický odpor kovu,
parametry Slunce, Země a Měsíce (hmotnost, poloměr, střední hustota),
údaje o planetách sluneční soustavy.

Sestavit elektrický obvod podle schématu.

Daný reálný elektrický obvod popsat schematem (popř. navrhnout obvod požadovaných vlastností a nakreslit jeho schéma.

Navrhnout, provést a interpretovat pokusy:

porovnávající pád dvou předmětů za různých podmínek,
ukazující různé účinky síly (pohybové i deformační) na těleso,
svědčící o pohybu částic v kapalinách,
svědčící o pohybu částic v plynech,
prokazující velkou stlačitelnost plynu ve srovnání se stlačitelností kapalin a pevných látek,
potvrzující vzrůst tlaku s hloubkou ponoření do kapaliny,
porovnávající vzájemné silové působení předmětů nabitých souhlasným a nesouhlasným nábojem,

kterými lze zjistit směr zemského magnetického pole v daném místě pomocí magnetky,
kterými lze zjistit průběh magnetických indukčních čar v okolí magnetu nebo elektromagnetu,
kterými lze rozřadit předměty na elektricky vodivé a nevodivé,
kterými lze zjistit, zda předmět je z feromagnetické látky,
sestavení baterie elektrických článků tak, aby došlo ke zvýšení získaného napětí,
ukazující působení magnetického pole na vodič s proudem,
ukazující princip elektromotoru,
ukazující princip generátoru elektrického proudu, z nichž lze srovnat úhel dopadu a odrazu světla na rovinném zrcadle,
modelující vznik měsíčních fází,
modelující vznik zatmění Slunce a Měsíce,
modelující příčiny různých ročních období,
změření polohy ohniska čočky užitím slunečního světla,
nalezení polohy skutečného obrazu předmětu (plamen svíčky) vytvořeného spojnou čočkou,
rozklad slunečního světla hranolem.

Materiální vybavení pro výuku

Žákovské a demonstrační učební pomůcky

K výše popsanému obsahu výuky fyziky ve velké většině škol (výjimky tvoří školy nově otevřené) v zásadě postačuje stávající vybavení školními demonstračními pomůckami, soupravami žákovských pomůcek a přístrojů, které byly v minulém období školám dodány formou ústředních dodávek. Je však třeba finančně zajistit jejich opravy, údržbu a v některých případech obnovu (např. akumulátory) a náhradu neopravitelných poškozených pomůcek.

Z témat nově zařazených chybí na školách 2. cyklu pomůcky pro výuku o zvuku (mikrofon, reproduktory, zdroje).

Spotřební materiál

Výuka vyžaduje přiměřenou částku na nákup spotřebního materiálu, který je třeba každoročně obnovovat (baterie, pojistky, žárovničky, vodiče, projekční žárovky, chemikálie atd). Za minimální částku považujeme 40 Kč na žáka za rok.

Předměty denní potřeby

V navrženém pojetí chceme zvýšit podíl experimentů s běžnými prvky denní potřeby (kuchyňské nádobí, elektrické vařiče, lampy, dětské elektrické i mechanické hračky, sifonová láhev, sportovní potřeby, např. kolo, atd), které sice nejsou v současnosti součástí školních kabinetů fyziky, ale které by si většinou mohli žáci přinášet nebo by je školy mohly získávat z jiných zdrojů (nadace, sponzoři, rodiče). Předpokládáme, že právě s těmito předměty budou žáci převážně doma experimentovat (viz též bod E).

Vybavení učebny

Učebna by měla být upravena tak, aby umožňovala především praktické experimentální činnosti žáků v průběhu výuky. Prostředí učebny by mělo být technicky podnětné ve svém působení na žáky a estetické. Provedení úprav musí být takové, aby bez úhony odolávalo dětské všetečnosti. Pro experimentování žáků je nejvhodnější počet dva žáci ve skupině.

Důležité je v tomto pojetí i uložení pomůcek a potřeb. Musí být takové, aby jejich příprava, rozdávání i úklid probíhaly s minimálními časovými nároky a za účinné pomoci žáků.

Vazby na jiné vyučovací předměty

Nejtěsněji je vyučovací předmět fyzika vázán ve vstupech s matematikou, ve výstupech s chemií a občanskou výchovou.

Z hlediska kooperace s matematikou lze říci, že všechny pro výuku fyziky potřebné matematické znalosti a operační dovednosti budou k zahájení výuky fyziky v 6. třídě občanské školy na potřebné úrovni zvládnuty a předpokládáme i v základu fixovány. Na jejich dalším zpevnování se bude podílet i fyzika (grafy, tabulky, převody jednotek, numerické výpočty, řešení rovnic, výpočty obsahů ploch a objemů jednoduchých těles, rýsování...).

Z hlediska kooperace s občanskou výchovou mohou sloužit poznatky z výuky fyziky jako východisko diskusí (fyzikální zákon a zákon občanský, principy demokracie - většinové rozhodování a pravdivost fyzikálního poznatku, týmová práce, sebeuspokojování tvůrčí prací jako zdroj motivace, ekonomika vedení domácnosti...).

Z hlediska kooperace s chemií se domníváme, že fyzika bude fázově předbíhat o 1 rok výuku chemie a žáci do chemie budou vstupovat se základními fenomenologickými znalostmi o vlastnostech některých látek (vzduch, CO₂, kyslík, kovy, voda) i elementárními představami o jejich částicovém složení.

Exkurze

Nepovažujeme za účelné kumulovat exkurze k fyzikální problematice, či dokonce všechny exkurze, do jednoho období (např. do posledního měsíce školního roku). Při takovém nahromadění by asi nedocházelo k propojení poznatků z vyučování s praktickými aplikacemi, ale i vzhledem k časové odlehlosti by exkurze degradovaly na jistý druh školních výletů i proto, že by získané pohledy už nebyly v diskusích ve třídě následně zakotveny. Dáváme z uvedených důvodů přednost průběžným exkurzím v celém školním roce.

Laboratorní práce

V 6. ročníku v 2. pololetí budou uskutečněny laboratorní práce v rozsahu 1 hodiny, v 7. a 8. ročníku v rozsahu 1 hodiny v 1. i 2. pololetí.

D Speciální problémy

Domácí příprava žáků

Chceme, aby domácí příprava žáků spočívala hlavně v domácím experimentování s běžně dostupnými předměty a v hledání kvalitativních řešení zadávaných problémů (např. Změř spotřebu elektrické energie k uvedení 1 l vody do varu v hrnci otevřeném a přiklopeném pokličkou, v hrnci se širokým a malým dnem,...). Proti současnému stavu chceme snížit počet kvantitativních úloh, které žáci řeší použitím naučených algoritmů. Většina zadávaných domácích úkolů by měla být dobrovolná a jejich plnění by bylo jedním z předních klasifikačních kritérií.

Hodnocení

Podkladem pro hodnocení žáka bude v první řadě aktivita při řešení zadávaných miniproblémů ve třídě, aktivita v domácí přípravě, projevující se zpracováváním dobrovolných domácích úkolů (důležitě pro žáky s menší rychlostí práce), výsledky písemného zpracování zadaných úkolů ve vyučování (pokud možno omezit vliv časových limitů). Doporučujeme v maximální míře doplnit nebo i zcela nahrazovat dílčí hodnocení známkou verbálním hodnocením.

Diferenciace

Předpokládáme, že otázku diferenciací budou jednotlivé školy i učitelé řešit podle svých podmínek. Za standardní řešení navrhuje členění žáků ve třídě do vyvážených pracovních týmů po 4 až 5 žáčích, ve kterých by byli zastoupeni žáci různě intelektuálně, manuálně i snahově zdatní.

Spolupráce s rodiči

Spolupráci s rodiči doporučujeme navázat m.j. ve třech základních směrech.

- Umožněním jejich osobní účasti na výuce vedené učitelem je seznamovat bezprostředně se způsobem výuky fyziky na škole (dny otevřených dveří).
- Využíváním znalostí rodičů v některém z oborů svázaných těsněji s fyzikou (elektrikář - seminář při vyučovací hodině na téma "bezpečná práce s elektrickým proudem").
- Spolupráce s rodiči při řešení ekonomických problémů spojených s výukou fyziky (nadace, sdružení rodičů).

Pomoc učitelům fyziky

Relativně husté sítě škol vzdělávajících učitele fyziky, resp. vzdělávacích center (např. Pražské centrum vzdělávání pedagogických pracovníků), by mohlo být využito k poskytování informací, resp. konzultací ke konkrétním fyzikálním i didaktickým problémům, ať telefonátem nebo písemnou formou. To by doplnilo osobní kontakty učitelů, které dnes probíhají převážně formou seminářů.

Matematika

A Pojetí matematiky

Skutečným jádrem matematiky jsou problémy a jejich řešení.

Paul R. Halmos

Matematika je metoda předpovídání pomocí formálních kalkulů Přitom cíl, s jakým matematik kalkulů používá, je rozšiřovat naše poznání za hranice faktické evidence, „vypočítat fakta“ chybějící ve skutečnosti Geometrie je metoda předpovídání pomocí rýsování.

Petr Vopěnka

Cíle

Matematiku v občanské škole budeme chápat především jako prostředek řešení úloh. Matematika poskytuje žákům vyjadřovací prostředky k popisu kvantitativních stránek světa, jak ho poznávají v běžném životě i v ostatních předmětech, pomáhá jim i v orientaci v prostoru, v němž žijí. Poskytuje jim i metody řešení úloh. V uvažovaném věku žáků nejde o výchovu matematiků. Budeme se snažit, aby matematika byla maximálně **jednoduchá, názorná a aplikovatelná**. Matematika by měla vyrůstat ze zkušenosti žáků, matematiku se mají žáci učit nikoliv pasivně a reproduktivně, ale **aktivně a uživatelsky**.

V matematice máme mnoho příležitostí rozvíjet řadu rysů budoucí osobnosti žáka, které jsou užitečné pro každého. Máme na mysli především **kritičnost a sebekritičnost** (matematika umožňuje hodnocení výsledků), **pracovitost a iniciativu** (výsledky nezískáváme automaticky, ale vyžadují pracovní úsilí, hledání vhodných postupů vyžaduje originální přístupy). Usilujeme o to, aby se matematika stala příležitostí k rozvíjení **spolupráce a sebedůvěry** (navržená řešení se mohou provádět i ve skupinách). V matematice bychom měli rozvíjet **představivost a tvořivost**. Představivost je významnou složkou přístupu k řešení problémů (dovést si představit, myšlenkově konstruovat i jevy, které dosud nenastaly), tvořivost je v matematice možné rozvíjet i při řešení úloh, které nevyžadují příliš velký objem faktických znalostí.

Z jistého hlediska je tedy matematika řešení úloh. Jsou-li to úlohy z nematematického světa, je přitom významné učit žáky modelovat příslušné jevy matematickými prostředky (např. rovnicemi, vzorci, funkcemi, grafy, geometrickými schémata, ...) a pomocí nich odpovídající úlohy řešit. Vlastní matematická část celkového řešení úlohy je de facto nezávislá na obsahu původní úlohy. Těžištěm této fáze řešení je použití (formálních) matematických kalkulů. Neodmyslitelnou složkou celkového řešení je proto posouzení adekvátnosti, smysluplnosti či přijatelnosti matematického řešení z hlediska původního zadání, z hlediska skutečného obsahu.

„Matematický svět“ bude v uvažovaném věku žáků relativně „malý“. Jde především o poznání základních vlastností množiny přirozených, celých, racionálních a reálných čísel, o početní výkony v těchto oborech s využitím vhodné techniky a poznání vlastností určitého souboru relací a funkcí. Geometrická složka vzdělání spočívá v poznání základních vlastností roviny a prostoru, rovinných a prostorových geometrických útvarů, včetně důležitých pojmů aplikovatelných v různých předmětech učebního plánu (obvody, obsahy, objemy). Některé geometrické úlohy řešíme rýsováním, které je důležitou složkou matematiky a jejich aplikací.

Jazyky matematiky

Významným vzdělávacím úkolem matematiky je přirozené zavedení a dobré zvládnutí matematického vyjadřování. Jde jednak o jazyk aritmetiky, v němž se žáci naučí provádět operace v desítkové soustavě, jednak o jazyk algebry. V něm žáci poznávají různé vzorce, které ve zhuštěné formě umožňují efektivně pracovat s informacemi (rovnice, nerovnice, ...). „Jazyk vzorců“ se ovšem musí zavádět postupně a je v občanské škole vždy spjat s jazykem „kolem vzorců“. Symboliku (např. množinovou) je třeba zavádět pouze v nejnútnejší míře tak, aby vyjadřování zjednodušovala, nekomplikovala. Důležitými vyjadřovacími prostředky matematiky jsou různá grafická schémata a geometrické obrázky.

Přístupy k matematice

Podobně jako v obecné škole nebude ani na občanské škole matematika žákům „předávána“. Matematika musí i zde vyrůstati ze zkušeností žáků, musí být výsledkem hledání odpovědí na otázky, které mají pro žáka smysl a jsou pro něho aktuální. V této etapě hledání a vytváření matematických poznatků se nevyhneme ani omylům a chybám. Ty jsou spojeny s každou tvůrčí prací a je třeba je využít k poučení. Zdrojem matematických poznatků však nejsou jen otázky z okolního světa žáků. Od samého začátku se i v matematice samé vyskytují zajímavé problémy, které mohou žáky zaujmout, a které mohou být podnětem k hlubšímu proniknutí do ryze matematických souvislostí.

Významným rysem matematiky je, že „funguje“, že přináší nové výsledky, nové informace o studované realitě. Poznávané zákonitosti nacházejí vyjádření ve formě, která je odráží. Pravidelnosti, zákonitosti, souměrnosti, ... mohou přinášet i estetické uspokojení.

Závěr

Matematika má mezi vyučovacími předměty zvláštní postavení. Předmětem jejího zkoumání nejsou ani jevy přírodní (jako je tomu např. ve fyzice, chemii nebo přírodopisu), ani společenské (jako je tomu např. v dějepise nebo občanské výchově). Matematika umožňuje poznávání jak okolního světa jako celku, tak i jednotlivých jeho částí (přírody, společnosti, ...). Je tedy spíše metodou a jazykem. Základní úkol

občanské školy spočívá v tom, naučit žáky užívat matematiku k lepší orientaci ve světě, v němž žijí. K tomu je třeba dobrá znalost číselných oborů včetně operací s čísly v desítkové soustavě a dobré ovládnutí příslušných algoritmů. Základní a nejtěžší úkol vyučování matematice spočívá ovšem v tom, jak naučit žáky dobře matematiku aplikovat. Proto je velmi důležité pěstovat interdisciplinární vazby a podporovat podle možností řešení úloh „komplexní povahy“, které nejen ukazují na význam matematiky pro praxi, ale mohou při vhodné přípravě být i podnětem k hlubšímu rozvíjení matematiky.

B Stavba předmětu matematika

Z globálního pohledu, který je v této části formulován, jsou rozlišeny čtyři hlavní složky matematiky:

1. Aritmetika
2. Algebra
3. Geometrie
4. Aplikace matematiky

V další etapě jsou rozpracovány uvedené čtyři okruhy do jednotlivých ročníků, z nichž budou patrné návaznosti dílčích témat a úroveň zvládnutí příslušných poznatků, pojmů a dovedností, včetně jejich ilustrací na příkladech a úlohách. Uvedené čtyři tematické okruhy se vyskytují ve všech čtyřech ročnících občanské školy. Zpravidla půjde nejdříve o podněty vyvolané nematematickými i matematickými problémy, o vybudování příslušné poznatkové struktury aritmetického, algebraického či geometrického typu, poznání a nácvik práce v příslušném matematickém modelu a rozpracování systému úloh, které vedou k aplikacím probírané teorie.

Stručná charakteristika jednotlivých složek matematiky v občanské škole:

1. Aritmetika

Přirozená čísla poznávají žáci v řadě jejich aplikací z běžného života, např. čísla jako počty prvků množiny (odpověď na otázku kolik), čísla jako pořadí členů v posloupnosti (odpověď na otázku kolikátý), čísla jako veličiny (odpovědi na otázky jak dlouhý, jak drahý, ...), čísla jako složky početních výkonů, u nichž můžeme zdůrazňovat buď algebraický nebo aritmetický aspekt (v algebraickém pohledu jde např. o zákonitost typu komutativity násobení, v algoritmickém pohledu jde např. o to, jak vypočítat součin, ...) a konečně čísla jako kódy, označení určitých objektů (poštovní směrovací čísla, ...). Žáci poznávají teoretickou neomezenost oboru přirozených čísel, vedeme je k dovednosti provádět odhady a výpočty s čísly v omezeném rozsahu z paměti, písemně podle algoritmu a pomocí kalkulátoru. Číselné veličiny nebývají pouze čísla celá, ale i čísla racionální. V tomto smyslu, i s účelným využitím kalkulátoru, rozšiřujeme číselný obor. Na základě podnětů z praxe zavádíme čísla

záporná a početní operace s nimi. Aritmetické operace spojujeme v účelné míře s jejich geometrickými znázorněními, např. s pohybem po číselné ose.

Množina uspořádaných dvojic čísel vede ke kartézskému strukturování a znázornění dvojic čísel v rovině. Východiskem budou zkušenosti žáků z praxe (šachovnice, grafy teploty, ...).

Pro praxi je důležité poznání základních funkčních závislostí, např. typu $y = x + 3$, $y = 3x$, $y = x^2$, ..., přímé úměrnosti, nepřímé úměrnosti a jejich vlastností, včetně aplikací k řešení úloh spjatých s realitou. V celém kurzu matematiky bychom měli pěstovat numerickou kulturu tak, aby se žáci dovedli orientovat v kvantitativních informacích, dovedli je zpracovávat a hodnotit (procenta, grafy, ...).

Významnou složkou aritmetického učiva jsou otázky spjaté s dělitelností. I toto učivo vychází z podnětů řešení úloh z reality, je to však zároveň i oblast, na níž lze podle možností žáků ukázat i příklady abstraktnějších matematických úvah (věty o dělitelnosti). Na pojmově jednoduchém učivu je přitom možné řešit zajímavé úlohy nejrůznější obtížnosti.

2. Algebra

Jak jsme poznamenali již v části o jazycích matematiky, je jedním z úkolů občanské školy vybudovat srozumitelný a užitečný algebraický jazyk. Jeho zavádění musí být postupné, jeho elementy si žáci přinášejí již ze školy obecné, kde je např. tabulací různých hodnot připravován pojem proměnné. Práci s mnohočleny a řešení rovnic by měli žáci nejen dobře pochopit, ale měli by příslušné dovednosti i rutinně zvládnout. Je to potřebné jak pro praxi (aplikace různých vzorců), tak i pro teorii (zdůvodnění nějakého tvrzení může být převedeno na „výpočet“). Algebra v občanské škole má především „činnostní“ charakter. Žáci by měli pochopit i efektivitu a jednoduchost algebraického jazyka. Nejtěžší ovšem bývají otázky „překladu“, např. slovních úloh do tvaru rovnice, soustavy rovnic, Této problematice je nutno věnovat náležitou pozornost od samého začátku. Měli bychom se vyvarovat jakéhokoliv formalismu. Je to důležité zejména proto, že algebra je po aritmetice patrně prvním umělým jazykem, který žáci poznávají, a jeho dobré pochopení znamená významnou přípravu pro studium, a to nejen v matematice a přírodních vědách.

3. Geometrie

Geometrie navazuje jak tematicky, tak i formami práce na přístupy, které byly rozvíjeny v obecné škole. Žáci se seznamují manuálními činnostmi s modely geometrických útvarů (mozaika a stavebnice), s vlastnostmi geometrických útvarů v rovině a v prostoru. Geometrie není v občanské škole deduktivní, ale spíše „konstruktivní“. Spolu s modelováním se pěstuje v geometrii kreslení a rýsování. Struktura geometrie není formálně-logická, nevycházíme ze žádné axiomatické soustavy s posloupností primitivních pojmů, ale budujeme strukturu didaktickou. Na základě zkušeností s prostorem, v němž žáci žijí, poznáváme, že prostor (rovinu) lze vhodným způsobem dělit a vyplňovat. Dělení roviny přímkou lze modelovat přeložením listu papíru,

uzavřená lomená čára, která sama sebe neprotíná, vede k představě mnohoúhelníku atp.

Zkušenosti s měřením délek, vyplňováním částí roviny kameny mozaiky nebo prostoru kostkami vede k poznání principu vyplňování, který je základem představ o délce, obsahu a objemu. Tyto poznatky souvisejí úzce s technickou praxí a studiem přírody, váží však i aritmetiku s geometrií. Geometrická znázorňování přirozených, racionálních a reálných čísel opět umožňují hlubší poznání jejich vlastností. Tato znázornění jsou ovšem aplikovatelná i při různých způsobech zpracování dat o společnosti a přírodě a vedou tak nejen k jejich hlubšímu pochopení, ale i k jejich hodnocení.

Mnoho důležitých geometrických pojmů je při jejich neformálním zavádění spjata s mechanickým pohybem a souvisí úzce s fyzikou. Dráha bodu při pohybu může být zaznamenána čarou jako jeho trajektorie, přímý pohyb vede k poznávání úsečky, kruhový k poznávání kružnice. Rýsování zaznamenává výsledek pohybu, na rozdíl od fyziky však nepřihlíží k jeho průběhu (rychlost, rovnoměrnost, ...). Kinematické představy stojí i v pozadí rozvíjení pojmů shodnost a podobnost, které rovněž souvisejí s fyzikálními jevy. Všechny pohyby se uskutečňují v prostoru (v jednorozměrném při pohybu po přímce, ve dvojrozměrném při pohybu v rovině a v trojrozměrném při pohybu v reálném prostoru).

Mnohé geometrické pojmy jsou úzce vázány s fyzikálními zkušenostmi, svislá příímka volného pádu je kolmá na vodorovnou rovinu hladiny klidné vody, Částmi prostoru jsou tělesa, která mohou prostor vyplňovat jak v praxi technické (stavba zdi z cihel, ...), tak v praxi fyzikální (objemy těles). Poznávání souměrností v přírodě, v technice i v žákově okolí vede ke geometrickému pojmu souměrnost (osová a středová) a ke studiu geometrických zobrazení, která opět souvisejí s pohyby (posunutí - vektor, otáčení - kružnice, otáčení v prostoru - koule, ...).

Po stránce obsahu lze geometrické učivo občanské školy vymežit těmito hesly:

- a) Poznání základních geometrických útvarů a jejich vlastností (trojúhelník, čtverec, kruh, kružnice, obdélník, lichoběžník, rovnoběžník, čtyřúhelník, pětiúhelník, ... , vlastnosti středních příček, těžnic, os úhlů, os stran a výšek trojúhelníku, vlastnosti tětiny a tečny kružnice, vlastnosti krychle, kvádrů, hranolu, jehlanu, kužele, koule, ...).
- b) Řešení úloh o obvodu a obsahu navazuje na učivo o délce úsečky, souvisí s představami o vyplňování prostoru a má opět četné aplikace. Odvození vzorců, které je maximálně názorné, předchází manipulativní činnost s vyplňováním prostoru, která může ve většině případů navodit ideu, jak příslušné vzorce odvodit. Náležitou péčí je nutno věnovat technicky důležitým aplikacím typu převodů jednotek a poznávání funkčních závislostí.

V matematice chceme pěstovat nejen složky matematické kultury, ale i složky obecné kultury. Nejdříve se stručně zmíníme o složkách obecné kultury.

Složky obecné kultury:

- a) Umět s porozuměním číst text, v případě potřeby umět text přeformulovat, vyjádřit co nejstručněji podstatné informace v něm obsažené, vyjádřit tyto informace podle jejich povahy symbolicky, obrázkem, rovnicí atp.
- b) Umět vyhledávat informace a pracovat s nimi. Zde máme na mysli i práci s tabulkami a jinými soubory dat, včetně grafů a diagramů.
- c) Umět pozorovat přírodní nebo společenské jevy, hodnotit je a příslušné informace připravovat ke zpracování. Podle určitých kritérií jevy klasifikovat.
- d) Umět hodnotit výsledky řešení úloh, umět určit základní ideje, matematické vzory a vztahy, umět rozpoznat chyby a omyly.

Složky matematické kultury:

1. Numerická kultura:

- a) Umět řešit přiměřené úlohy z reality až do konečného výsledku, a to podle povahy úlohy buď z paměti, přsemnými algoritmy nebo dostupnou výpočetní technikou. Úlohy řešit pomocí přiměřených matematických metod.
- b) Mít dobré představy o přirozených, celých, racionálních a reálných číslech, umět s těmito čísly provádět potřebné výkony, výsledky hodnotit a prověřovat. Umět pracovat s procenty.
- c) Umět aplikovat numerické výpočty v ostatních předmětech.

2. Algebraická kultura:

- a) Umět pracovat s mnohočleny a lomenými výrazy podle pravidel s porozuměním osvojených.
- b) Umět řešit lineární rovnice a soustavy dvou lineárních rovnic a nerovnic, včetně řešení grafického.
- c) Umět vypočítat "neznámou ze vzorce" v rozsahu potřebném pro geometrii, fyziku, chemii.
- d) Umět aplikovat základní algebraické dovednosti v ostatních předmětech.

3. Geometrická kultura:

- a) Umět sestavit geometrický útvar ze základních prvků.
- b) Umět naryšovat pomocí pravítka a kružítka základní množiny bodů daných vlastností (kružnice, osa úsečky, osa úhlu, ...).
- c) Umět řešit základní geometrické úlohy na výpočet obvodu, obsahu, povrchu a objemu.
- d) Mít dobrou geometrickou představivost, která umožní řešit jednoduché úlohy technické praxe (sítě a modely těles, ...).
- e) Umět nakreslit popsanou geometrickou situaci, včetně zobrazení krychle, kvádrů, jehlanu, válce a kužele.

4. Technická kultura:

- a) Umět měřit délky s přesností na mm, cm, dm a m. Umět měřit úhly s přesností na stupně. Umět odhadnout délky a vzdálenosti předmětů, odhadnout velikosti úhlů.
- b) Umět spolehlivě převádět jednotky délky, obsahu a objemu.
- c) Umět posoudit výsledky výpočtů délek, obsahů, povrchů, objemů z hlediska reálnosti výsledku, popřípadě odhalit chyby.
- d) Umět číst informace z grafů, diagramů a jednoduchých technických výkresů.
- e) Umět narýsovat tužkou a popsat jednoduchou geometrickou situaci, včetně základů kótování.
- f) Umět pracovat se soubory dat, s tabulkami.
- g) Umět spolehlivě pracovat s kalkulátorem.
- h) Umět uplatnit geometrické znalosti a dovednosti při měření v technické praxi a v přírodě.

D Náležitosti

Za podstatné považujeme postupné snižování počtu žáků ve třídě tak, aby učitel mohl soustavně organizovat práci při vyučování v menších skupinách žáků. Předpokládáme, že učitelé i žáci budou mít k dispozici nově pojaté přehledné učebnice a sbírky úloh a dat, které mohou být zpracovány i ve formě praktik (s řešenými i neřešenými soubory úloh). Každý žák by měl mít možnost pracovat individuálně s kalkulátorem. Matematické tabulky by měly být uzpůsobeny práci s kalkulátorem a mohou být částečně zredukovány.

Na geometrii bude žák potřebovat kružítko a dva trojúhelníky, kromě čistého papíru je vhodné používat i čtverečkový a milimetrový papír. Při vhodných příležitostech pracujeme s modely a sítěmi těles. Rozvíjíme systematicky nejen rýsování, ale i kreslení od ruky.

Kromě standardního vybavení učebny kvalitní tabulí a zpětným projektorem doporučujeme nevelkou nástěnku pro prezentování výsledků práce žáků, případně pro organizování a vyhodnocování dobrovolné matematické soutěže.

Pěstování matematické kultury žáků vyžaduje čas, chceme žáky pro matematiku získávat a ukazovat jim tento předmět jako předmět zajímavý a užitečný. To není možné při formálním probírání učiva, jeho nácvičku a zkoušení.

Volitelná výuka by neměla být využívána k rozšiřování objemu učiva, ale k jeho zkvalitnění a prohloubení.

Vazba na jiné vyučovací předměty

Matematika poskytuje všem předmětům jednak vyjadřovací prostředky k hodnocení kvantitativních vztahů, které se v nich studují, jednak obecně kulturní pojmy, jako např. vztah, závislost, funkce, ... Dokáže precizovat, popsat a dovést do takových forem, které umožňují nejen dobrý přenos informací, ale i jejich zpracování. Jádro matematiky občanské školy tvoří poznatky aplikovatelné v ostatních předmětech.

Nejdůležitější vazby má matematika na ty předměty, které formulují výsledky studovaných zákonitostí algebraicky (např. rovnicí, funkcí, ...), graficky (graf, diagram, geometrické schéma, ...) nebo numericky (růst nebo pokles v procentech, ...). Takovými předměty jsou především fyzika, chemie, zeměpis, přírodopis, občanská výchova.

Podněty matematické povahy lze najít např. i v tělesné výchově (porovnávání výkonů, rozsah zájmů, ...), ve výtvarné výchově (souladnosti, pravidelnosti, ...) a v dalších předmětech.

Ve všech předmětech bychom se měli snažit matematické metody a matematické poznatky využívat. Pomůže to matematice i těmto předmětům.

Koordinace matematiky s ostatními předměty je důležitý úkol, kterému je třeba věnovat zvláštní pozornost.

Podle místních podmínek lze organizovat exkurzi na pracoviště s výpočetní technikou nebo s aplikacemi matematiky. Ale jen v tom případě, když je možno zajistit takovou úroveň, aby poznání bylo pro žáky občanské školy poučné a srozumitelné. K užitečným matematickým zaměstnáním patří i práce v terénu, odhadování, měření, vyměřování ap.

E Speciální problémy

Domácí příprava žáků

Součástí matematické kultury je dobrá úroveň dovedností potřebných pro běžný život a efektivní studium dalších předmětů. Tento charakter má např. numerická matematika zvládnutá pomocí kalkulátorů a odhadů. K tomu, abychom mohli úlohu pomocí kalkulátoru řešit, musíme umět převést problém do vhodného matematického vyjádření. Další takovou oblastí jsou základy algebry, jmenovitě úpravy algebraických výrazů a řešení lineárních rovnic. Z geometrie jsou to např. základní konstrukční úlohy a úlohy o velikostech geometrických útvarů. Je přirozené, že k efektivnímu osvojení zmíněných tří oblastí je nutné zadávat i domácí úlohy a kontrolní písemné práce.

Matematiku budeme pěstovat i řešením zajímavých a podnětných problémů a projektů. K nim je účelné soustřeďovat pozornost a iniciativu podle zájmů a možností

žáků. Úlohy tohoto typu lze rovněž dávat za domácí cvičení, ovšem s výrazným rysem dobrovolnosti a pouze s možností kladného hodnocení v případě úspěchu.

Využití počítačů

Navržená koncepce vyučování matematice nepředpokládá systematické využití počítačů. Avšak tam, kde jsou k využití počítačů dobré podmínky, doporučujeme je i v matematice vhodně využívat. Máme na mysli zejména oblast aplikací matematiky, rozvíjení funkčního myšlení a geometrickou představivost. Počítače mohou sloužit i k efektivní organizaci vyučovacího procesu (např. opakování, zkoušení, ...).

Předpokládáme, že v širší míře budou počítače využívány ve volitelných předmětech.

Hodnocení

Podkladem pro hodnocení žáků budou jednak výsledky písemných prověrek minimální úrovně dovedností, které budou taxativně stanoveny, jednak úspěchy žáků při samostatné práci na řešení problémů, získávání kvalitních výsledků v modelování úloh a v rýsování. Vztah a zájem o předmět, aktivní projev ve vyučování budou zahrnuty do hodnocení žáka.

Diferenciace

Volnost diferenciačních možností považujeme za samozřejmou.

Podle podmínek školy je však nutné, aby se učitelé snažili poskytnout žákům, kteří mají o matematiku hlubší zájem, i hlubší matematické vzdělání. Tím nemyslíme více poznatků, ale takový přístup k nim, který ukáže hlubší teoretické souvislosti, bohatší rozsah a větší kvalitu aplikací. Se žáky, kteří mají hlubší zájem o matematiku, je možné na konci občanské školy klást a řešit i otázky zaměřené na zdůvodňování matematického tvrzení. Důkazy ve školské matematice musí mít ovšem pro žáka smysl, musí žáka přesvědčovat. V některých případech budou mít ráz experimentů a příkladů, v jiných případech půjde o ověření na modelu (např. rýsováním). K deduktivním úvahám můžeme vést zájemce jen postupně a spíše výjimečně. Je to možné např. v některých úlohách o dělitelnosti a v některých problémech geometrické povahy. Důkazy ve škole by měly být především školou argumentace. Nejsou tedy otázkou specificky matematickou, ale mají i význam všeobecný. V matematice můžeme zvláště dobře přispět k výchově v tomto duchu, neboť je zde dosti příležitostí konstruovat příklady na podporu nebo vyvrácení určitého tvrzení.

Učební osnovy

Základní charakteristiky jednotlivých ročníků

6. ročník

Stylem i obsahem navazujeme na koncepci matematiky pro obecnou školu tak, aby přechod žáků byl plynulý. Jádrem učiva je dobré zvládnutí početních operací s přirozenými a desetinnými čísly včetně využití kalkulátorů. Geometrie se soustřeďuje na rýsování.

7. ročník

Vycházíme ze studia závislostí především praktického charakteru a připravujeme jeden ze základních matematických pojmů, pojem funkce (tabelace, grafy, ..., lineární funkce, obvody, obsahy, souměrnosti, ...). Matematika má výrazný aplikační charakter (přímá úměrnost, procenta, trojčlenka, ...).

8. ročník

Dobré zvládnutí algebraického jazyka a dovršení numerické matematiky (rovnice, mocniny, odmocniny, ...). Dokončuje se studium geometrie pravoúhlého trojúhelníku (Pythagorova věta, ...), rozvíjejí se konstrukční úlohy.

9. ročník

Dovršení učiva ucelením poznatků pro aplikace (soustavy lineárních rovnic, goniometrické funkce, povrchy, objemy).

Osnovy matematiky 6. až 9. ročníku

Učivo matematiky každého ročníku je shrnuto do několika témat. Základní poznatky a pojmy jsou uvedeny **tučným písmem**, činnosti a dovednosti *kurzívním*. V závěru každého tématu je uveden výběr příkladů, které charakterizují úroveň zvládnutí příslušného učiva. Každý ročník uzavírá několik námětů a příkladů aplikačního charakteru.

Učivo osnov není řazeno v časové posloupnosti. Ve většině případů se budou jednotlivá témata prolínat a doplňovat. Aplikace stojí na začátku každé kapitoly učiva (např. jako motivace) a na jejím konci jako prostředek ověření úrovně osvojení učiva.

Osnovy obsahují základní učivo. Rozšiřující učivo je uvedeno vždy na konci tématu. Hlavní podíl rozšiřujícího učiva je ovšem v náročnějších úlohách, hlubším porozumění a ve sledování teoretických souvislostí. Tyto aspekty nejsou v osnovách zpravidla výslovně uváděny.

6. ročník

1. ČÍSLA A POČÍTÁNÍ S NIMI

Přirozená čísla. Jejich čtení a zápis. Vyhledávání a hodnocení číselných údajů. **Celá čísla.** Jejich motivace reálnými situacemi (teploměr, dluhy, trestné body, ...). **Absolutní hodnota celého čísla.** Rozvíjení představ o velikostech čísel. Porovnávání čísel. Pěstování smyslu pro číselné údaje. **Zlomky, desetinná čísla.** Počítání z paměti, písemné, pomocí kalkulátoru. **Číselný výraz. Závorky. Znázorňování a porovnávání čísel. Zaokrouhlování a odhady.** Měření délek (m, cm, mm), odhadování výsledků, pohyb po číselné ose, znázorňování čísel na číselné ose a řádovém počítadle. **Souvislost početních operací (sčítání - násobení, ...).** Dvojice inverzních početních operací (zkouška). Pěstování numerické kultury. Vytváření posloupností čísel (přičítání určitého čísla, ...). **Příklady jednoduchých zlomků.**

ROZŠIŘUJÍCÍ UČIVO

Náročnější výpočty z paměti.

PŘÍKLADY

1. Čtení a zápis čísel:
 $4\ 326 = \text{čtyři tisíce tři sta dvacet šest} = 4 \cdot 1000 + 3 \cdot 100 + 2 \cdot 10 + 6$
2. Porovnávání čísel:
 $- 877 < 8; 14 + 27 < 54 - 11; - 12 < - 5$
3. Zaokrouhlování:
 $4000 < 4326 < 5000, 4326 \approx 4000$
4. Počítání z paměti:
 $43 + 58; 100 - 27; 3 \cdot 20; 3 \cdot 400; 5 \cdot 12\ 000; 3,2 \cdot 10; 43,5 \cdot 100;$
 $875 : 1\ 000$
5. Vypočítejte písemně nebo s kalkulátorem:
 $873 \cdot 516; 216,8 : 42; 5123 : 0,8$
6. Vytváření představ:
 $1/2$ bochníku, $3/4$ hodiny, $1/10$, $1/100$ (geometrická znázornění).
7. Užití jednoduchých vztahů mezi desetinnými čísly, zlomky a procenty na příkladech z praxe:
 $0,5 = 1/2 = 50\ %; 0,25 = 1/4 = 25\ %; 0,1 = 1/10 = 10\ %;$
 $0,01 = 1/100 = 1\ %$

2. SLOVNÍ ÚLOHY

Slovní úloha a její zápis. Čtení úlohy (s porozuměním). **Řešení úlohy.** Podle potřeby přirozené znázornění úlohy. Zápis vztahů mezi čísly. Užívání závorek. Zápis údajů pomocí písmen (např. označení neznámé). Uspořádání vztahů (např. do tabulky). Řešení úlohy (např. úsudkem nebo rovnicí). **Rovnice. Řešení rovnice na základě vlastností početních operací.** Modelování rovnosti pomocí rovnoramenných vah. Znázornění prováděných operací šipkami. **Zkouška rovnice dosazením. Zkouška řešení slovní úlohy.**

ROZŠIŘUJÍCÍ UČIVO

Úlohy podněcující diskusi.

Úlohy s nadbytečnými údaji.

Úlohy formulované žáky.

PŘÍKLADY

1. Které číslo je o 13 menší než 32?
2. Určete neznámé číslo. Zvětším-li jeho polovinu o 5, dostanu 20.
3. Pro která x platí: $x + 7 = 14$, $2x + 4 = 10$, $x - 7 = -2$, $7 = 1/2 x$
4. Sešit stojí dvakrát více než blok. Za 2 sešity a 3 bloky jsem zaplatil 49 Kč. Kolik stojí blok? Kolik sešit?
5. Alence trvá cesta do školy 15 minut, Bety 12 minut (přitom jdou stejně rychle). Jak daleko bydlí od školy Alenka, jestliže Bety bydlí 600 m od školy?
6. V 8 hodin byla teplota 7°C . V noci teplota poklesla o 10°C , během dne o 10°C stoupla. Jaká byla nejnižší noční a nejvyšší denní teplota?

3. ÚVOD DO ALGEBRY

Slovní a symbolické vyjádření vztahů. Postupné uvádění do algebraického jazyka. **Proměnná, algebraický výraz.** Dosazování do výrazu. Vyplňování tabulek. **Závislost. Propedeutika funkce. Funkce a její graf.** Čtení grafu funkce. Sestrojování grafů závislosti (empirických, daných slovně, daných tabulkou, daných předpisem). Zápis vztahů mezi čísly. Vytváření tabulek. **Lineární rovnice.** Řešení lineární rovnice (experimentováním, na základě vlastnosti operací).

PŘÍKLADY

1. Doplňte tabulku:

x	1	2	-1	-2	0,7	
$y=2x$						1,4
$y=x+2$						
$y=2x+3$						

- Znázorněte několik dvojic čísel $[x, y]$ daných tabulkou na čtverečkováném papíru.
- Každou minutu ujdu 50 metrů. Znázorněte dráhu, kterou jsem ušel za 1, 2, 3, ... minuty.
- Sledujte růst fazole po dobu 14 dnů. Znázorněte její růst na milimetrovém papíru.

4. POČETNÍ GEOMETRIE

Kvadr, krychle, obdélník, čtverec. Přemísťování modelů těles (krabice a krabičky). Vrchol, hrana, stěna tělesa. Počítání vrcholů, hran a stěn tělesa. Přemísťování těles. Půdorys, nárys, bokorys. Pohledy na tělesa. Pravý úhel. Vytvoření sítě tělesa z krabičky. Koule, kružnice. Poloměr koule, poloměr kružnice. Rozvíjení představ a smyslu pro prostor. Úsečka a její délka. mm, cm, dm, m, km. Měření úseček s danou přesností. Odhady a zaokrouhlování. Používání vhodných jednotek. Převádění jednotek. **Obvod a obsah čtverce a obdélníku.** mm², cm², dm², m². Výpočet obvodu a obsahu čtverce, obdélníku a pravoúhlého trojúhelníku (podle potřeby na základě měření). **Objem a povrch kvádrů. Síť krychle a kvádrů. Jednotky: litr, dm³, cm³, mm³, m³.** Kreslení krychle a kvádrů. Odhady a kontroly.

ROZŠIŘUJÍCÍ UČIVO

Výpočty obsahů složitějších geometrických útvarů.

Výpočty objemů a povrchů těles vzniklých z krychlí a kvádrů.

Modelování těles ze sítí.

PŘÍKLADY

- Sestavte ze 2 krabiček stavbu a nakreslete její půdorys, nárys a bokorys.
- Doplňte tabulku:

Délka hrany krychle (cm)	1	10	2	
Objem krychle (cm ³)				
Povrch krychle (cm ²)				16

- Vypočítejte, kolik m² měří podlaha vaší třídy a kolik m³ vzduchu ve vaší třídě připadá na jednoho žáka.
- Vypočítejte obsah a obvod narysovaného pravoúhlého trojúhelníku. Potřebné rozměry změřte.
- Kolik papíru je třeba na výrobu 1 000 krabiček od léků? Potřebné rozměry změřte. Spotřebu papíru na záložky odhadněte.

5. KONSTRUKČNÍ GEOMETRIE

Poznávání geometrických útvarů ve skutečnosti. Kreslení a volné rýsování geometrických tvarů. **Trojúhelník. Rovnostranný trojúhelník. Rovnoramenný trojúhelník. Ostroúhlý, pravoúhlý, tupoúhlý trojúhelník.** Konstrukce trojúhelníku ze tří stran. **Vrcholy, strany, úhly v trojúhelníku. Měření úseček a úhlů. Čtverec, obdélník, rovnoběžník, lichoběžník, čtyřúhelník.** Poznávání vlastností čtyřúhelníků. Kreslení čtyřúhelníků ve čtvercové síti. **Strana, vrchol, úhlopříčka, úhel čtyřúhelníku.** Konstrukce čtverce, obdélníku. **Kružnice, střed, poloměr, průměr.** Rýsování kružnic. **Přímky rovnoběžné, různoběžné.** Rýsování rovnoběžných, různoběžných a k sobě kolmých přímk. **Pravoúhlý rovnoramenný trojúhelník. Střed úsečky. Pravoúhlý trojúhelník s úhly 30°, 60° (jako část rovnostranného trojúhelníku).** Konstrukce úhlů velikosti 90°, 60°, 30°, 45° bez úhloměru. Sestavování souměrných útvarů ze souboru geometrických útvarů (mozaika), i z těles. **Souměrné útvary. Vytváření souměrných útvarů pomocí zrcadla. Osa úsečky, osa čtverce, osa obdélníku, osa kružnice.** Rýsování os souměrnosti. Kreslení útvarů v různých čtvercových sítích. Zvětšování a zmenšování geometrických útvarů. **Poloha bodu v rovině (uspořádaná dvojice čísel).** Konstrukce souměrných útvarů. Rýsování obrázků v technické praxi. Písmo, druhy čar.

ROZŠÍŘUJÍCÍ UČIVO

Mnohoúhelník. Dělení mnohoúhelníku na části. Konstrukce posloupnosti geometrických útvarů.

PŘÍKLADY

1. Narýsujte 3 shodné rovnostranné trojúhelníky se stranou dlouhou 6 cm.
2. Sestavujte ze 6 shodných rovnostranných trojúhelníků geometrické útvary.
3. Narýsujte několik linek (rovnoběžné a stejně od sebe vzdálené přímky).
4. Narýsujte přímky a, b, c, d tak, aby platilo: $a \perp b, b \perp c, c \perp d$.
5. Narýsujte čtverec ABCD se stranou AB dlouhou 32 mm a kružnice $k(A, 32 \text{ mm}), m(C, 32 \text{ mm})$.

6. APLIKACE

NÁMĚTY A PŘÍKLADY

1. Výběr, třídění, hodnocení informací. Diskuse.
2. Tabulky výdajů, spotřeby, náklady, Vodorovné a svislé součty.
3. Číselné údaje v technické praxi (např. dopravní značky, kótování, ...).
4. Přehledy o cenách potravin v jednotlivých dnech, týdnech, ... prodejnách. Diskuse.
5. Matematika všedního dne. Kolik km ujdeš? Kolik gramů potravin sníš? Kolik litrů tekutin vypiješ? ... za den, za týden, za život? ... Tabulky, grafy. Srovnání.
6. Kolik lidí žije ve tvé rodině, třídě, ve vaší obci, v republice, Evropě, na Zemi.
7. Kolik měsíců, týdnů, hodin, minut, sekund má rok?

8. Rozdělte spravedlivě částku. Diskuse.
9. Vypočítejte si průměrný prospěch, průměrnou výšku žáka ve třídě.
10. Kreslete růst „kolonie čtvercových buněk“, jak roste strom, vzorek, ...
11. Slovní úlohy ze života žáků (ceníky, tarify, ...).
12. Čtení informací z jednoduchého technického výkresu nebo diagramu (prostorový, sloupcový, kruhový, ...).

PROJEKTY

- A. Rozpočet rodiny
- B. Naše obec

7. ročník

1. DĚLITELNOST

Násobek. Dělitel. Prvočíslo. *Určování násobků a dělitelů daného čísla. Rozklad čísla na prvočísla. Nejmenší společný násobek. Největší společný dělitel. Jejich určování. Využití ve slovních úlohách. Čísla soudělná a nesoudělná. Znaký dělitelnosti (2, 3, 4, 5, 6, 9, 10). Řešení úloh o dělitelnosti. Vytváření číselných posloupností.*

ROZŠIŘUJÍCÍ UČIVO

Odvození znaků dělitelnosti.

PŘÍKLADY

1. Rozložte číslo 100 na prvočísla.
2. Určete všechny dělitele čísla 20.
3. Určete n (10, 25), D (10, 25) a ověřte, že jejich součin je roven $10 \cdot 25$.
4. Určete nejmenší počet čtvercových dlaždic, jimiž můžeme vydláždít obdélníkovou plochu s rozměry 280 cm a 1200 cm.
5. Určete délku nejkratší tyče, z níž můžeme vyrobit beze zbytku jak čtrnácti-centimetrové, tak osmicentimetrové kolíky.

2. DĚLENÍ CELKU NA ČÁSTI

Celek a část. Zlomek, racionální číslo. Desetinná čísla. *Užití racionálních čísel k vyjádření částí celku. Porovnávání racionálních čísel zapsaných různým způsobem. Rozšiřování a krácení zlomků. Provádění početních operací s racionálními čísly (např. $1/2 + 2/6$; $6/8 - 1/10$; $1/3 \cdot 5/8$; $2/5 : 4/7$; $0,2 + 0,07$; $0,2 - 0,8$; $0,35 \cdot 3,27$; $325 : 0,04$) i na kalkulátoru. Znázorňování racionálních čísel na číselné ose. Různé zápisy a znázornění téhož racionálního čísla ($7/10 = 0,7$, $3/4 = 3 : 4 = 0,75$; znázornění úsečkou, obdélníkem, čtvercem, kruhem). Použití čtverečkovaného a milimetrového papíru. Zaokrouhlování desetinných čísel. Poměr dvou čísel. Úměra. Příímá a nepřímá úměrnost. Procento. Řešení slovních úloh úsudkem a trojčlenkou. Řešení úloh na určení počtu procent, procentové části a základu. Užití smíšených úloh v praxi.*

ROZŠIŘUJÍCÍ UČIVO

Složitější úlohy z praxe. Poměr 3 čísel.

PŘÍKLADY

1. Znázorněte na číselné ose čísla $0,7$; $4/5$; $2,5$; $25/5$; $7/3$.
2. Vypočítejte obvod a obsah obdélníku s rozměry $a = 9,5$ cm, $b = 27,4$ cm.
3. Vypočítejte cenu svetru. Původně stál 470 Kč. Byl zlevněn a) o 42 %, b) na 42 %.
4. Kolik procent žáků ve vaší třídě tvoří děvčata, kolik chlapci?
5. 17 % výdajů podniku, tj. 27 000 Kč jde na nákup strojů. Kolik činí celkové výdaje podniku?
6. Kapr dlouhý 42 cm váží 4 kg. Váží kapr dlouhý 21 cm 2 kg?

3. LINEÁRNÍ ROVNICE A LINEÁRNÍ FUNKCE

Lineární rovnice s racionálními koeficienty. Řešení rovnic na základě vlastností početních operací. **Ekvivalentní úpravy rovnice.** **Zkouška.** Různé metody řešení slovních úloh (úsudek, tabelace, experimentování, rovnice). Řešení úloh z praxe. **Rostoucí a klesající závislosti. Přímá úměrnost ve tvaru $y = 3x$ ($x > 0, y > 0$).** **Graf přímé úměrnosti.** **Nepřímá úměrnost ve tvaru $y = 4/x$ ($x > 0, y > 0$).** **Graf nepřímé úměrnosti.** Poznat závislost ze znění slovní úlohy. Rozlišit přímou a nepřímou úměrnost od jiné závislosti. Konstrukce tabulek a grafů. Čtení informací z grafu funkcí. **Lineární funkce.** Lineární funkce jako popis reálné situace. Příklady rostoucích a klesajících funkcí. Příklady jiných závislostí.

PŘÍKLADY

1. Řešte rovnice:

$$\begin{array}{lll} 0,5x = 10; & (2/3)y = 10; & 7x = 0,05; \\ 12x + 6 = 3; & 0,3 + 0,4y = 1; & x + 4 = 3x - 5. \end{array}$$

2. Doplňte tabulku:

x	0,1	0,2	0,3	0,4	0,5		
$y = 4x$						2	
$y = 4x+2$							

3. Nakreslete grafy funkcí:

$$y = x, \quad y = x + 1, \quad y = x + 4, \quad y = 2x,$$

$$y = 3x, \quad y = (1/2)x, \quad y = 2x - 1, \quad y = 2x + 2.$$

4. 7 kg hrušek stojí 84 Kč. Kolik stojí 15 kg?
5. Diskutujte o situaci: 1 kravata stojí 90 Kč, 2 kravaty stojí 150 Kč, 3 kravaty stojí 200 Kč.
6. 4 dělníci vykopou příkop za 16 hodin. Za jak dlouho by ho vykopalo 5 dělníků?

4. POČETNÍ GEOMETRIE

Výška trojúhelníku (*diskuse o výšce hory a o výšce domu*). **Obvod a obsah trojúhelníku**. **Čtyřúhelníky** (čtverec, obdélník, kosočtverec, kosodélník, lichoběžník). **Obvody a obsahy těchto čtyřúhelníků**. *Odvození vzorců na modelech. Výpočty obvodů a obsahů. Údaje dané, údaje je nutno změřit nebo jinak zjistit. Převody jednotek, práce s vhodnými jednotkami. Vliv změny údajů na výsledek. Hodnocení přesnosti výsledku. Určování čtyřúhelníků podle jejich vlastností. Krychle, kvádr, hranol, jehlan. Jejich sítě. Objem a povrch krychle a kvádrů. Válec, kužel, koule. Kreslení půdorysů, nárysů a bokorysů těles. Kreslení názorných pohledů na tělesa. Modelování těles pohybem (válec, koule).*

ROZŠIŘUJÍCÍ UČIVO

Odvození vzorců pro obsahy čtyřúhelníků.

PŘÍKLADY

1. Vypočítejte obvody a obsahy narýsovaných geometrických útvarů (čtverec, obdélník, trojúhelník, rovnoběžník, lichoběžník). Potřebné údaje změřte.
2. Sestavte ze dvou krabiček těleso a kreslete několik pohledů na ně.
3. Sestavte několik útvarů ze shodných rovnoramenných trojúhelníků se základnou 8 cm a k ní příslušnou výškou 7 cm. Vypočítejte jejich obsahy.
4. Kolikrát se zvětší povrch a objem kvádrů, jestliže se každý jeho rozměr ztrojnásobí?
5. Narýsujte několik obdélníků s obsahem 768 mm². Narýsujte několik obdélníků s obvodem 56 mm.

5. KONSTRUKČNÍ GEOMETRIE

Úhel, osa úhlu. *Měření a přenášení úhlů. Shodnost trojúhelníků podle vět (sss), (sus), (usu). Konstrukce trojúhelníků. Rýsování úhlů dané velikosti. Konstrukce osy úhlu. Rýsování trojúhelníků a hodnocení přesnosti rýsování. Zápis konstrukce. Vnitřní úhly trojúhelníku. Součet vnitřních úhlů v trojúhelníku a ve čtyřúhelníku. Trojúhelníková nerovnost. Dělení úsečky na shodné části. Dělení úsečky v daném poměru. Vzájemná poloha přímky a kružnice. Vzájemná poloha dvou kružnic. Rýsování kružnic. Konstrukce tečny kružnice v jejím daném bodě. Konstrukce útvarů v souměrnosti podle osy a podle středu. Konstrukce útvaru v posunutí. Kreslení útvaru podle vzoru. Kreslení útvaru v různých sítích. Modelování útvarů souměrných podle roviny v prostoru. Osová souměrnost čtverce a obdélníku. Středová souměrnost kružnice a rovnoběžníku. Vyhledávejte souměrné útvary v přírodě a v technice.*

ROZŠIŘUJÍCÍ UČIVO

Věta Ssu o shodnosti trojúhelníků. Konstrukce trojúhelníků, jsou-li dány dvě strany a úhel.

PŘÍKLADY

1. Narýsujte trojúhelník, je-li dáno $a = 68$ mm, $b = 49$ mm, $c = 52$ mm. Změřte jeho úhly.
2. Narýsujte dva trojúhelníky s úhly 30° , 60° , 90° .
3. Vyznačte část roviny společnou třem kruhům.
4. Narýsujte kružnici $k(S; 4$ cm), zvolte na ní body A , B , C a v každém z nich sestrojte tečnu kružnice k .
5. Narýsujte obdélník a posuňte ho v daném směru o danou délku.

6. APLIKACE

1. Užítí souboru informací k řešení úloh (jízdní řády, ceníky, tarify, plány, ...)
2. Shromažďování, třídění a hodnocení dat z ekonomického, ekologického a společenského života. Řešení úloh s využitím těchto dat (mzdy, daně, zisky, ztráty, ceny, slevy, splátky, úroky, ...)
3. Rozhodování o charakteru závislosti, které jsou dány slovně, tabulkou, grafem.
4. Diskuse o dělení v daném poměru a výsledku utkání v daném poměru. Úlohy o směsích (recepty, ...). Výkresy, mapy.
5. Nakreslete vhodný diagram o rozdělení obyvatelstva v poměru $60 : 40 : 20$.
6. V prvním pololetí vzrostly ceny o 10% , v druhém rovněž o 10% . O kolik % vzrostly ceny celkem?
7. Narýsujte několik obdélníků, které mají strany v poměru $2 : 3$.
8. Spolupracovníci se mají rozdělit o $12\,000$ Kč v poměru $3 : 7$. Kolik dostane každý?
9. Narýsujte 3 kružnice o poloměru 4 cm tak, že každá se dotýká zbývajících dvou.
10. Sestavte z krychlí několik staveb, je-li dán jejich půdorys a nárys (sjednocení čtverců).
11. Určete rozměry několika kvádrů s objemem 1 litr.
12. Určete tloušťku listu papíru v knize. Určete spotřebu papíru na tuto knihu.

PROJEKTY

- A. Obchod s potravinami
- B. Souměrnost v přírodě, v technice, v umění

8. ročník

1. REÁLNÁ ČÍSLA

Řešení numericky náročnějších lineárních rovnic. **Mocnina a odmocnina kladného čísla.** Výpočet mocnin a) z paměti, b) písemným násobením, c) pomocí kalkulačtoru. Tabulky druhých a třetích mocnin. Výpočet druhé odmocniny pomocí tabulky a kalkulačtoru. Jednoduché příklady na určení třetí odmocniny odhadem a pomocí tabulky. **Desetinný rozvoj racionálního čísla.** Zápisy typu: $6\ 372,48 = 6 \cdot 10^3 + 3 \cdot 10^2 + 7 \cdot 10 + 2 + 4 \cdot 0,1 + 8 \cdot (0,1)^2$. **Informace o číslech iracionálních.** Znázornění reálných čísel na číselné ose. $\sqrt{2}, \sqrt{3}$ jako příklady iracionálních čísel. Zaokrouhlování reálných čísel na čísla racionální. **Vztahy mezi množinami čísel přirozených, celých, racionálních a reálných.** Pomocí $\sqrt{\quad}$ a vypočítat $\sqrt{(100a)}, \sqrt{(0,01a)}$ atp.

PŘÍKLADY

1. Odhadněte z paměti a pomocí tabulek druhých mocnin $\sqrt{10}, \sqrt{100}, \sqrt{1000}, \dots$
2. Odhadněte z paměti a pomocí tabulek třetích mocnin $\sqrt[3]{10}, \sqrt[3]{100}, \sqrt[3]{1000}, \dots$
3. Vypočítejte z paměti $0,1^2; 0,1^3; 10^3; 100^3, \dots$
4. Vypočítejte délku strany čtverce s obsahem $1 \text{ m}^2, 10 \text{ m}^2, 100 \text{ m}^2, 1000 \text{ m}^2$. Kde se můžete s takovými čtverci setkat?
5. Vypočítejte délku hrany krychle s objemem $1 \text{ litr}, 1 \text{ m}^3, 10 \text{ m}^3, 100 \text{ m}^3$. Kde se můžete s takovými krychlemi setkat?
6. Řešení rovnic:
 $3(x - 4) = 24; 3x - (5 - 2x) = 6x - 7$

2. POČÍTÁNÍ S MNOHOČLENY

Proměnná, jednočlen, dvočlen, ..., mnohočlen. Algebraické zápisy slovních vyjádření typu: číslo o 2 větší než x , druhá mocnina x , sudé číslo, liché číslo, násobek čísla 5, druhá mocnina lichého čísla, ... **Násobení mnohočlenu číslem, vytýkání z mnohočlenu. Součet, rozdíl a součin mnohočlenů.** Počítání s mnohočleny s přirozenými, celými, racionálními a desetinnými koeficienty. Poznávání významu konstant. Lineární funkce.

PŘÍKLADY

1. Zapište druhou mocninu libovolného lichého čísla.
2. Zapište číslo o 3 větší než polovina čísla a .
3. Porovnejte obvody a obsahy dvou obdélníků, jestliže se každá strana jednoho z nich zvětší dvakrát.
4. Vypočítejte:
 $a(a + 1);$ $(a + b)(a^2 + 2ab + b^2);$
 $(3x^2 + 2x - 1)(x - 2);$ $(0,1x + 3)(0,1x - 3);$
 $(3a^2 + 6a + 3) : 3$
5. Šestrojte do téhož obrázku grafy funkcí:
a) $y = x;$ $y = 0,2x;$ $y = 1,2x$
b) $y = 0,5x;$ $y = 0,5x + 0,6;$ $y = 0,5x + 1$

3. POČETNÍ GEOMETRIE

Pythagorova věta. Výpočet délky třetí strany pravoúhlého trojúhelníku, jsou-li dány délky dvou jeho stran. **Užití Pythagorovy věty.** Užití věty obrácené. **Trojúhelník s poměrem stran 3 : 4 : 5.** Výpočet délky úhlopříčky ve čtverci a v obdélníku. Výpočet délky tělesové úhlopříčky krychle a kvádrů. Výpočet vzdálenosti dvou bodů daných souřadnicemi. **Obvod a obsah kruhu.** Vysvětlení čísla π . Měření délky kružnice na tělese tvaru válce. **Povrch a objem válce. Síť válce.**

ROZŠIŘUJÍCÍ UČIVO

Důkaz Pythagorovy věty.

Přibližné konstrukce (např. délka kružnice).

PŘÍKLADY

1. Sestrojte úsečky, jejichž délky v cm jsou $\sqrt{2}$, $\sqrt{3}$.
2. Je dán rovnoramenný trojúhelník se základnou 8 cm a k ní příslušnou výškou 7 cm. Rozhodněte nejdříve rýsováním, pak výpočtem, zda je tento trojúhelník rovnostranný.
3. Vypočítejte obsah rovnostranného trojúhelníku (pravidelného šestiúhelníku) se stranou délky 10 cm. Odvoďte vzorce pro příslušné obsahy.
4. Vypočítejte obvod a obsah rovnoramenného lichoběžníku se základnami 20 cm, 10 cm a výškou 8 cm.
5. Narýsujte kruh, který má stejný obsah jako čtverec se stranou dlouhou 6 cm.

4. KONSTRUKČNÍ GEOMETRIE

Vlastnosti trojúhelníků. Osy úhlů, osy stran, těžnice, výšky. Kružnice trojúhelníku opsaná a vepsaná. Konstruktivní ověření vlastností trojúhelníku. Množiny bodů daných vlastností: osa úsečky, osa úhlu. Thaletova kružnice. Souměrnost rovnoramenného a rovnostranného trojúhelníku. Dělení čtverce, obdélníku a rovnostranného trojúhelníku na shodné části. Kružnice nad přeponou pravoúhlého trojúhelníku. Množiny středů kružnic, které procházejí daným bodem a mají daný poloměr, dotýkají se dané přímky a mají daný poloměr, dotýkají se dané přímky v daném bodě, dotýkají se dané kružnice a mají daný poloměr. Dotýkají se dvou soustředných kružnic. Konstrukční úlohy o trojúhelníku. Konstrukční úlohy o čtyřúhelníku, které lze převést na konstrukce dvou trojúhelníků. Konstrukce kružnice.

ROZŠIŘUJÍCÍ UČIVO

Důkazy množin bodů daných vlastností.

Složitější konstrukční úlohy.

PŘÍKLADY

1. Sestrojte lichoběžník, jsou-li dány a) jeho základny, výška a úhlopříčka, b) všechny jeho strany.

2. Sestrojte kružnici, která se dotýká dané přímky (kružnice) v daném bodě a prochází dalším daným bodem.
3. Sestrojte všechny kružnice o poloměru 3 cm, které se dotýkají daných navzájem kolmých přímek.
4. Sestrojte všechny kružnice, které se dotýkají tří přímek.
5. Středem S kružnice k procházejí přímky a , b . Ověřte, že průsečíky přímek a , b s kružnicí k jsou vrcholy obdélníka.

5. APLIKACE

NÁMĚTY A PŘÍKLADY

1. Spotřeba materiálu na technické konstrukce (zábradlí, mříž, ...).
2. Spotřeba materiálu na výrobu předmětů složených z těles jednoduchých tvarů (dveře jako kvádr, stůl jako několik kvádrů, ...).
3. Úlohy čerpající ze společenských, technických a jiných problémů (spoření, úvěry, spotřeba materiálu, ...).
4. Konstrukce a výpočty na plánech a technických výkresech.
5. Úlohy o dopravních situacích.
6. Geometrie bicyklu.
7. Úlohy řešené pomocí sítí.
8. Úlohy o směsích, pohybu a společné práci. Řešení úsudkem, rovnicí, graficky.
9. Úlohy technického charakteru o objemech (kabel jako válec, ...).
10. Složitější úlohy o procentech.
11. Parketáže roviny.
12. Funkční závislosti ve finanční praxi.

PROJEKTY

- A. Stavíme rodinný dům
- B. Provoz a údržba automobilu

9. ročník

1. ALGEBRAICKÁ TECHNIKA

Řešení numericky náročnějších lineárních rovnic. **Soustava dvou lineárních rovnic o dvou neznámých.** Dosazovací a sčítací metoda řešení soustav. Znázornění všech dvojic $[x, y]$, pro něž platí $2x + y = 4$. Grafické řešení soustavy lineárních rovnic. **Úprava algebraických výrazů. Výpočet neznámé ze vzorce. Lomené výrazy. Znalost a aplikace rovností:** $(a + b)^2 = a^2 + 2ab + b^2$, $(a - b)(a + b) = a^2 - b^2$, $(a - b)^2 = a^2 - 2ab + b^2$. Umět vypočítat $(a + b)^3$, $(a - b)^3$. **Užití algebry ke zdůvodnění tvrzení. Užití algebry v technické praxi (vzorce), užití algebry ve finanční praxi (procenta ...).**

ROZŠIŘUJÍCÍ UČIVO

Řešení soustavy tří rovnic.

Dělení mnohočlenu mnohočlenem.

Náročnější úpravy algebraických výrazů.

PŘÍKLADY

- Láďa a Jirka hrají kuličky. Láďa říká kamarádovi: Dej mi tři kuličky a bude me jich mít stejně. Kolik kuliček má každý?
- Znáznorněte množinu všech dvojic $[x, y]$, pro něž platí:
 $x + y = 4$ a $x - y = 4$.
- Řešte soustavy rovnic:
a) $x - y = 4$ b) $2x + 4y = 10$ c) $0,1x + 4y = 0,2$
 $x + y = 9$ $3x - y = 5$ $x - 0,7y = 2$
- Proč je druhá mocnina libovolného lichého čísla lichá?
- Vypočítejte: $(x - y)^2$, $(2 - 3x)^2$, $(4y + b)^2$, $(x + 2y^2)^2$
- Rozložte na součin $4x^2 - 1$; $4x^2 + 8x + 16x^3$;
 $ax + bx + ay + by$; $16y^2 + 8yb + b^2$
- Vypočítejte r z rovnice $S = \pi r^2$.
- Proveďte naznačené početní výkony:
 $1/a + 1/b$; $a/b - (a + b)/a$; $1/x \cdot (x + 4)$;
 $a/b + c/d$; $a/b \cdot c/d$; $a/b : c/d$;
 $2/(a + b) - 3/(a + b)^2$; $1/(a + b) - 2/(a^2 - b^2)$.

2. FUNKCE

Shrnutí poznatků o funkcích. Lineární funkce. Rýsování grafů. Aplikace lineárních funkcí. **Kvadratická funkce** $y = x^2$. **Parabola jako graf kvadratické funkce.** Příklady jiných funkcí. Tarify poštovního. Graf nepřímé úměrnosti. **Goniometrické funkce.** $y = \sin x$, $y = \cos x$, $y = \operatorname{tg} x$ **ostrého úhlu.** Konstrukce grafů goniometrických funkcí pomocí jednotkové kružnice nebo kalkulátoru. Užití goniometrických funkcí k řešení úloh o pravoúhlém trojúhelníku. Aplikace goniometrických funkcí v praxi.

PŘÍKLADY

- Sestrojte na milimetrový papír grafy funkcí $y = x^2$, $y = 2x^2$, $y = 1/2 \cdot x^2$.
- Vypočítejte obsah trojúhelníku ABC , je-li dáno $a = 8$ cm, $c = 10$ cm, $\beta = 80^\circ$.
- Vypočítejte úhly v pravoúhlém lichoběžníku, jsou-li dány délky všech jeho stran.
- Vypočítejte výšku věže, kterou vidíme ze vzdálenosti 120 m pod úhlem 28° .

3. POČETNÍ GEOMETRIE

Obvody a obsahy geometrických útvarů. Přehled, shrnutí a prohloubení učiva. Zdůvodnění některých vzorců. **Povrchy a objemy těles.** Přehled shrnutí a prohloubení učiva. **Povrch a objem jehlanu, kužele, koule.** Výpočty s užitím Pythagorovy věty a goniometrických funkcí. **Aplikační úlohy. Síťe a průměty těles.** Řešení stereometrických úloh v rovině. Modelování těles.

ROZŠIŘUJÍCÍ UČIVO

Komolá tělesa. Jejich objem a povrch.

PŘÍKLADY

1. Objemy staveb, budov, nádob,
2. Sestrojte kruh, který má stejný obsah jako dané mezikruží.
3. Kolik % objemu krychle činí koule této krychli vepsaná?
4. Sestrojte síť šestibokého hranolu.
5. Vypočtete povrch a objem kužele s poloměrem podstavy $r = 10$ cm a výškou rovněž 10 cm.

4. KONSTRUKČNÍ GEOMETRIE

Souměrnost podle souřadnicových os a podle počátku. Konstrukce souměrných geometrických útvarů daných souřadnicemi. **Posunutí v souřadnicovém systému.** Konstrukce obrazu geometrického útvaru v posunutí. **Podobnost trojúhelníků. Věty o podobnosti trojúhelníků.** Konstrukce podobných geometrických útvarů. Konstrukce útvaru v daném zmenšení (zvětšení). **Poměr podobnosti. Stejnolehlost.** Konstrukce obrazu útvaru ve stejnolehlosti.

PŘÍKLADY

1. Sestrojte obraz daného trojúhelníku v souměrnosti podle osy x , osy y , podle počátku.
2. Sestrojte dva čtyřúhelníky, které mají stejné úhly, ale nejsou podobné.
3. Zvětšete daný trojúhelník třikrát. Kolikrát se zvětší jeho obvod a kolikrát jeho obsah?

5. APLIKACE

NÁMĚTY A PŘÍKLADY

1. Výpočty povrchů a objemů z technické praxe (objem nádrže, kabele, ...).
2. Úlohy o pohybu a přepravě.
3. Úlohy o spotřebě materiálu (spotřeba asfaltu na silnici, spotřeba cihel na zeď, komín, ...).
4. Grafické jízdní řády.
5. Výpočty vzdáleností v technické praxi a v přírodě.
6. Obsahy pravidelných n -úhelníků ($n = 3, 4, 5, 6, \dots$).
7. Geometrie na stavbě.
8. Jak závisí obsah čtverce (pravidelného šestiúhelníku, kruhu, ...) na jeho obvodu?
9. Je vnitřní rám obdélníkového obrazu podobný vnějšímu?

PROJEKTY

- A. Provoz na malé železniční stanici
- B. Příprava výroby jednoduché součástky
- C. Geometrie a umění

Občanská výchova

Úvod

Význam výchovy k občanství je veliký. Žádná společnost a žádný stát nemohou být bez občanů. Bez občanů nelze také ničeho docílit, jak to dobře ilustruje i zhroucení předchozího režimu. Naše země stojí před mnoha problémy: ekonomika, ekologie, sociální péče, školství, legislativa, vše je postupně obnovováno, či dokonce nově založeno. To je úkolem občanů. Stát, v kterém chceme žít, musí být budován zdola. Hlavní změnou v celém chápání výchovy k občanství je vztah státu a občana. V minulém režimu byl stát výrazem určitého společenského řádu a byl pevně nadřazen občanům. Výchova směřovala k tomu, aby lidé uspokojovali potřeby státního režimu. Nejzávažnější ideou této koncepce je, že výchova k občanství nebude vychovávat občany pro stát, ale lidi pro život. Má-li výchova k občanství formovat především člověka pro dobré vedení života, pak její posláním je hluboce etické a mravní: jde tu o dobro v celém životě každého jednotlivého člověka. Neznamená to zakrývat existenci zla. Předpokládá to ale jednoznačně se rozhodnout pro úsilí o dobro, nenechat se fascinovat zlem. Ani tím, které může přijít, ani tím, které v naší osobní a národní historii zanechalo své stopy. Přes jednoznačné rozhodnutí pro pozitivní výuku toho, co je dobro lidského života, musí vědomí o existenci zla vést učitele i k tomu, že bude v žácích pěstovat rozhodnost a statečnost, aby se dokázali zlu postavit. Aby tam, kde zlo hrozí rozbořit jejich osobní nebo společenský život, dokázali rázně zaujmout pevné mravní stanovisko, vyjádřit je a hájit, a s klidnou, ale neochvějnou myslí nést případné důsledky svého statečného činu. Neboť prvním a nezastupitelným úkolem výchovy k občanství je dovést mladého člověka k uvědomění si sebe sama jako svobodné bytosti, k uvědomění si důstojnosti této svobody a zodpovědnosti za její utváření v každodenním drobném rozhodování a při velkých rozhodnutích. V nich se lze totiž vskutku svobodně přiklonit k dobru, nebo otrocky zvolit cestu největších výhod a nejmenšího rizika. Výchova k občanství musí ukázat, že zůstáváme natolik lidmi, nakolik si uchráníme - byť za cenu obětí - svou vlastní svobodu: svobodu názoru, osobního přesvědčení a životního úsilí.

Tak budeme připravovat lidi k tomu, aby se utvářela společnost schopná sebevlády. Taková společnost pak vyzvedne právní a státní uspořádání, které by ji chránilo a vedlo, tj. garantovalo práva jedince a dávalo pevný (zároveň však dostatečně široký a pružný) rámec společenské spolupráci. Jde tedy především o budování neodmyslitelných předpokladů demokracie, která se může úspěšně rozvinout pouze ve společnosti, kde většina lidí má sociogenní vlastnosti, jako je zájem o obecné dobro, velkorysost, tolerance, přirozená sebekázeň a schopnost spolupráce, sociální cit atd. Všechny tyto vlastnosti však spočívají na jednom základním předpokladu demokracie, tak neznámém našemu povědomí, že i jeho jméno vymizelo z našeho slovníku, totiž na občanském přátelství. Mníme tím schopnost pozitivně, přátelsky se otevřít dialogu s každým člověkem všude tam, kde jde o naše společné dobro. Otevřít se a předpokládat, že tomu druhému, stejně jako mně, o toto obecné dobro skutečně jde. Tento náš počáteční vklad důvěry může být zajisté zklamán, chybí-li však úplně, jsme my

sami - a ne někdo jiný - zdrojem neporozumění, ustrnutí společenského dění, občanských rozbrojů.

Materiál výchovy k občanství se skládá ze šesti složek:

1. vlastivědné
2. právní
3. ekonomické
4. antropologické
5. ekologické
6. politologické

Na jejich výstavbě se ovšem podílejí poznatky z mnoha vědních oborů, např. dějepisu, bohemistiky, folkloristiky, religionistiky, psychologie, sociologie, filozofie, etiky, estetiky aj.

Mnohost vědních disciplín, které se nějakým způsobem podílejí na celku výchovy k občanství, by mohla vyvolat dojem, že jde o jakousi encyklopedickou vševědu a že učitel tohoto předmětu má být naprostým polyhistorem. Co se vzdělání učitele týká, měl by to jistě být člověk s dosti širokým rozhledem a bylo by velmi dobré, kdyby byl skutečným odborníkem v některé ze zúčastněných disciplín. Taková odbornost v některé disciplíně mu totiž dá jednak vzdělanostní kázeň, jednak ho bude chránit před všeobecnou povrchností ve všem ostatním. Je samozřejmé, a není to na závadu, že podle svého zaměření bude více uplatňovat svou speciální odbornost a že žáci jedné školy budou lépe vybaveni v otázkách ekonomických, žáci druhé v otázkách právních apod. Celkovou vyváženost a potřebnou úplnost látky je však třeba chránit.

Rozsah materiálu se bude jevit jinak, uvážíme-li, že ve výchově k občanství jde především o vytvoření určitých vztahů a o etický postoj. Jde o výchovu, nikoli o nauku.

Výchovné záměry tohoto předmětu v praktických činnostech rozvíjí navazující předmět Rodinná výchova.

Stručně charakterizujeme hlavní cíle, kterých by měl učitel dosáhnout v jednotlivých, výše jmenovaných, složkách občanské výchovy:

Smyslem vlastivědné složky je pozvednout v mladých lidech vědomí o přináležitosti k národnímu společenství, jehož hodnoty (krása země, kulturní bohatství, dějiny, jazyk) jsou i jejich hodnotami. Úcta k těmto hodnotám a hrdost na ně pak povedou žáky k jejich ochraně a rozhojňování.

Cílem právní výchovy je ukázat, že život lidí moderní společnosti má právní rámec, a představit právní řád jako ochranu občana i celku. Skrze toto pochopení pozitivní i restriktivní stránky práva lze vést žáky k plnému pochopení demokratické státnosti.

Cílem ekonomického vzdělání je naučit žáky zodpovědnému hospodaření (v domácnosti, v obci, později v národních i nadnárodních hospodářských strukturách) a pomoci jim úspěšně se začlenit do ekonomického života společnosti, díky vlastní tvořivosti, práci duševní i fyzické, jež jsou zdrojem tvorby nových hodnot.

Smyslem antropologické složky je představit úkol člověka stát se zralou osobností, která se dokáže svobodně ujmout svého místa ve světě a otevřít se tajemství lásky a společenství.

Smyslem výchovy ekologické je ukázat přírodu jako dar a člověka jako svobodného, ale zodpovědného hospodáře, který se z darů života a země dokáže radovat a užívat je, kultivovat a ochraňovat.

Cílem politologické výchovy je uvést mladého člověka do způsobu soužití lidí v občanské společnosti, vybudované podle principů demokracie.

Ve všech složkách občanské výchovy jde o vystižení toho podstatného, co daná disciplína vypovídá o lidském životě. V každém oboru chceme seznamovat mladého člověka s těmi poznatky a způsoby uvažování, které budou moci ve svém konkrétním a každodenním životě uplatnit i při snaze o stručnost. Osnovy, které jsou předkládány, jsou záměrně podány v jakési maximální šíři, aby ukázaly celé bohatství látky. Přitom je však možné najít celkem nevelké jádro tohoto materiálu, které považujeme za závazné minimum.

V úplně minimální podobě je výchova k občanství vyjádřena výše uvedeným přehledem cílů šesti položek, dále v osnovách jednotlivých ročníků hlavními tématy. Z těch bez poškození celku nemůže být žádné pominuto. V jejich rámci se učitel může opřít o doporučená (graficky zvýrazněná) osnovná hesla, nemusí se však soustředit pouze na ně. Z ostatního bude učitel podle své zkušenosti a zodpovědnosti a také podle lokální potřeby vybírat. (Předpokládá se i to, že učitel inspirován duchem těchto osnov může v části hodin zcela sám zvolit jinou látku, kterou považuje za důležitou.)

Výchova k občanství má trojí úkol:

1. přinést nové informace,
2. vychovávat k občanským postojům,
3. integrovat poznatky z jiných předmětů do celku vzdělanosti.

Jsou tu jednak podávány informace, které děti v žádném jiném předmětu nedostanou (např. právní a ekonomické), jednak občanská výchova integruje a doplňuje poznatky jiných předmětů (dějepis, přírodopis, zeměpis aj.).

Překrytí a s ním spojený případný dvojitý výklad téhož ve dvou předmětech nelze považovat za nedostatek. Jde o dva výklady z podstatně jiného úhlu pohledu, věnované odlišným stránkám dané skutečnosti. Zatímco odborné předměty pojednávají především o věcné stránce analyticko-systematickým způsobem, výchova k občanství pojednává o vztahových a etických momentech z hlediska lidských postojů.

Protože v tomto předmětu jde též o výchovu k demokracii, nesmíme přehlédnout důležitost uvedeného překrytí a různého vidění jedné skutečnosti při ontogenezi demokratické psychiky jedince. Žáci jsou tím vedeni ke vzdělanému pohledu na skutečnost, totiž k tomu, aby sami v sobě měli schopnost pluralitně myslet a zvažovat situaci z různých pohledů. Jen takto formovaní lidé jsou totiž schopni budovat a hájit demokracii. Demokracii nelze jen zachovávat, je třeba ji neustále vyjadřovat a vytvářet, což ovšem mohou jen lidé vnitřně svobodní a demokratičtí.

Zde leží jeden z hlavních, byť poněkud skrytých úkolů předmětu výchovy k občanství v celku školní výchovy vůbec. Je předmětem integrujícím poznatky z mnoha předmětů do celku vzdělanosti. Právě tím, že k předmětům, které jako vláknina osnovy leží vedle sebe, bude přidán tento útek, vznikne celek školní látky. Právě zde může vznikat ucelený názor člověka na skutečnost a společnost, která nás

obklopuje. Takový pevný bod založí sebevědomí, sebejistotu a bude východiskem k navázání vztahů, jež mají vytvářet lidské společenství.

Nové pojetí tohoto předmětu zohledňuje dvojí potřebu žáků, současnou i budoucí. Budoucí je v jejich připravenosti na život. Současná je v jejich pocitech školáků. Výchova k občanství bude zajisté přinášet mnoho poznání, ale není to nauka založená na sdělovaných (nových) faktech. Tento předmět v podstatě výchovný nese jiný druh informací. Naším záměrem je učinit jej jakýmsi místem reflexe a zklidnění mezi ostatními předměty.

Osnovy výchovy k občanství vytvářejí určitou představu o světě, určitý ucelený názor na život. Výchova k občanství nesmí znovu zplanět ve státní ideologickou indoktrinaci. Učitel musí taktně upozornit na to, že člověk svobodně hledající pravdu může mít jiný názor a je povinen ho hájit. Vždy však musí mít na zřeteli obecná etická hlediska, především ta, která jsou vyjádřena v naší ústavě.

Didaktické rozvržení učiva je rozepsáno v osnovách pro jednotlivé ročníky a uvedeno vždy kratší předmlouvou. Navíc je veškerý materiál podán také v systematickém uspořádání podle jednotlivých složek výchovy k občanství. Toto druhé seřazení (téžoz) materiálu může učiteli usnadnit práci tam, kde se podle představy bude chtít odchýlit od zde navrženého a doporučeného časového postupu.

Pro celkové pochopení předmětu je však vhodné poznat také vnitřní logickou strukturu, na níž je látka budována do organického celku:

Základem jsou dva myšlenkové plány. V horizontálním plánu je osou vlastivěda, zarámovaná do složek ekonomické a právní (schéma č. 1).

SCHÉMA Č. 1

ekonomie

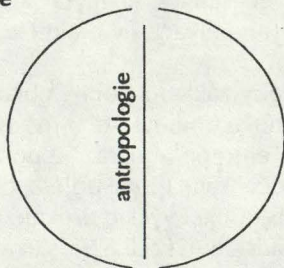

právo

Ve vertikálním plánu je osou složka antropologická, zarámovaná do složek ekologické a politologické (schéma č. 2).

SCHÉMA Č. 2

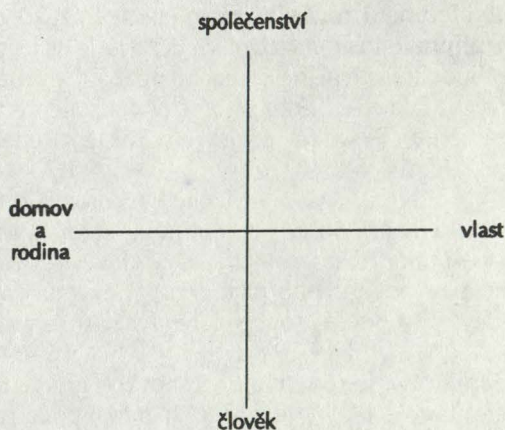
ekologie

politologie

Osy obou plánů mají na vrcholech základní, výchozí a cílové pojmy (schéma č. 3).

SCHÉMA Č.3

Etika není zvláštní součástí tohoto předmětu, protože je jeho nejvlastnějším obsahem, ve všem přítomnou dimenzí.

Výchovu k občanství bychom proto mohli stejně dobře nazvat etickou antropologií. Veškerá činnost člověka je zde ukázána ve své mravní dimenzi, aby občané státu pevně stáli na mravních základech, které dávají tvar a pevnost národní ekonomice, sociálním jistotám, právní normě, celému životu společnosti. Bez zdravé morálky se všechny pojmy, kterých jsme užili k zarámování našeho materiálu, zhroutí, resp. promění se v jiné. Tak se člověk stane sobcem, společensví se promění v jakýsi válečný stav, vlast se stane uzavřenou pastí, domov vězením či tajnou norou, stát totalitou atd.

Etika, která je základem každé výchovy, není a nesmí být podávána formou moralizujících výkladů. Zůstává v osnovách skryta, ale veškerý probíraný materiál je vřazován do jednotného etického vidění lidského života.

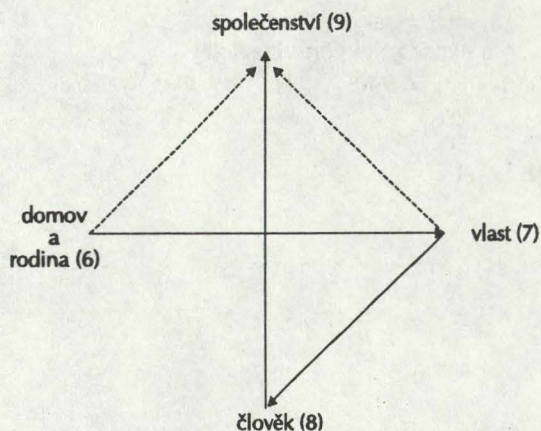
Jde přece o to, aby žák porozuměl zákonům, kterým lidská svoboda v životě podléhá. Aby se mu otevřel pohled na celý horizont zodpovědného sebeutváření a aby ho výuka vybavila i nezbytnými praktickými pravidly, jež mu umožní, aby sám našel svou lidskou cestu a důstojnost. Měl by porozumět základním etickým pojmům, jako je svoboda, dobro, zlo, přátelství, láska, zrada, pravda a lež atd. Žák má nabýt schopnosti porozumět svým současným i v budoucnu prožívaným životním situacím a najít klíč k jejich správnému řešení. Nesmí se přitom zapomínat ani na zcela praktickou rovinu řešení různých situací, složitých a konfliktních, poučení o technických stránkách mezilidské komunikace i v praktickém ohledu umožňuje rodinná výchova.

Předmět je koncipován tak, aby základní pojmy občanství byly dětem předvedeny na jejich vlastní zkušenosti domova (rodiny), který má své vnitřní uspořádání, vedení, ekonomiku, zvyky, okolí atd. Tento první obraz je postupně rozšiřován, nejprve na centrální pojem výchovy k občanství, tj. na pojem obce, dále na pojmy regionu a státu. Samozřejmě, že pak následuje i výklad překračující hranice státu a umísťující naši vlast do nadnárodních a nadstátních celků. Posléze je celá naše planeta ukázána

jako země lidí, tedy jako náš nejširší domov. Sled učiva však nemohl být postaven na takto jednoduchém rozšiřování výchozího prostoru domova. Museli jsme přihlížet i k psychickému zrání dětí a respektovat jistou dynamiku poznání. Od známé, vlastně ještě dětské a velmi obrazné představy domova (v 6. třídě) jdeme cestou rozšíření horizontu a jakéhosi určitějšího uchopení skutečnosti k pojmu vlast (v 7. třídě).

Poté (v 8. třídě) se pozornost obrátí k žákovi samému, k jeho nitru a k jeho vědomé reflexi. Odtud, od pojmu člověk a prožitku lidské konečnosti, je možno (v 9. třídě) ukázat transcendence. Osnovy směřují k pojmu společenství, který zahrnuje nejen jednotlivé lidi, ale i jejich domovy a země (vlasti). K schématu č. 3, které je statickým obrazem materiálu výchovy k občanství, může přidat jeho dynamický (pedagogicko-didaktický) obraz ve schématu č. 4, kde plné šipky ukazují postup výkladu, čárkované naznačují i logiku výkladu v 9. ročníku, kde se veškerá látka syntetizuje.

SCHÉMA Č. 4

Osnovy mají ozřejmit celkový smysl předmětu a poskytnout pedagogům dostatečnou řadu opěrných bodů. Na učiteli bude, aby této konstrukci vdechl život a propůjčil jí přesvědčivost své mravní autority. Význam osobnosti učitele je u výchovy k občanství daleko větší než u jiných předmětů.

6. ročník

Učební osnova 6. ročníku

Rok v jeho proměnách a slavnostech

Domov a rodina

Naše vlast

Obec, region, země

7. ročník

Učební osnova 7. ročníku

Rodina, národ, vlast

Majetek a bohatství

Přírodní bohatství a jeho ochrana

Kultura a její rozvíjení

Stát a právo

8. ročník

Učební osnova 8. ročníku

Člověk a dospívání

Já a ty, hledání druhého blízkého člověka

Člověk hledající svůj svět

Člověk hledající sám sebe

Člověk a předpoklady soužití

Člověk a předpoklady zapojení do lidské spolupráce

Člověk a předpoklady harmonického soužití se světem

9. ročník

Učební osnovy 9. ročníku

Smysl společenství

Občanská společnost

Sdružování občanů, obec, stát

Občan v právních a ekonomických vztazích

Život člověka na planetě Země

Svět a Evropa

Přehled osnovných hesel

Vlastivěda

Právo

Ekonomie

Antropologie

Ekologie

Politologie

6. ročník

Látka 6. ročníku opakuje a prohlubuje to, co žáci znají z vlastivědy i ze svého života. Hlavními pojmy látky jsou domov a rodina. Na ně je soustředěn zájem II. tematického celku. Domov a rodina jsou ukázány ve všech svých základních aspektech: Kdo rodinu utváří, jaké vztahy jsou mezi jejími členy, kde rodina žije (včetně bezprostředního okolí), její život ekonomický a základní právní poučení. Ukáže se tu dále na to, jak se rodina setkává s dalšími lidmi, pojedná se o přátelství a sousedství atd. Cílem tohoto celku je ukázat domov jako místo milého pobývání mezi nejbližšími lidmi, upevnit úctu k rodině a lásku k domovu.

Učitel zde má zvláště náročný úkol vhodným způsobem překlenout rozdíl mezi ideálním pozitivním obrazem rodinného života a reálnou zkušeností dětí (neúplné či narušené rodiny). Látku je třeba podat tak, aby nebyla zastírána bolestná místa a přitom se otevřel výhled k hodnotám spořádaného rodinného života, jak je načrtnut v osnovných heslech.

Život rodin má dále svůj časový rytmus. Tomu je věnován zvláštní tematický celek, v osnovách z důvodu časového postupu výkladu postavený na prvé místo. Tento celek nazvaný *Člověk v rytmu času* ukáže základní frázování času a provede nás cyklem dne, týdne a roku. V rámci ročního cyklu se postupně probírají svátky.

a významné dny, způsoby slavení a folklorní zvyky, v úzké návaznosti na vegetační cyklus přírody. Tato návaznost umožňuje připomínat i hygienické a ekologické zásady navazující na proměny v přírodě. Cílem tohoto tématu je ukázat, jak pevně je život člověka zasazen do rytmu přírody. Obtížným nárokem tohoto celku je zůstat zde zcela nad růzností náboženské, konfesijní a také národnostní či rasové příslušnosti žáků i často diametrálních odlišností v zájmovém zaměření jejich rodin.

Je pochopitelné, že materiál tohoto tematického celku učitel vhodně rozdělí do průběhu roku, tj. věnuje jeho obecné části první hodiny v roce a v jednotlivých dílčích heslech bude pokračovat v průběhu celého roku.

III. tematický celek nazvaný *Naše vlast* přináší prozatím velmi obraznou a citově motivovanou představu o naší zemi. Vypráví o počátcích dějin, o slavných předcích, o těch, kdo nás proslavili, o tom, nač můžeme být hrdi. Pojedná také o mateřské řeči. Cílem, který zde učitel má sledovat, je vzbudit zdravou (ne nekritickou) lásku k zemi, v níž žijeme.

IV. tematický celek *Obec, region, země* přenesse mnohé výklady o domově na širší prostor našeho života, se zvláštním důrazem pojedná o obci a regionu i o celé zemi. Totéž citové přilnutí, které učitel chtěl posílit při výkladu o domově, je cílem i tohoto celku, neboť také obec, region a vlast jsou naším domovem.

III. a IV. tematický celek jsou přípravou na látku 7. ročníku, jehož hlavním pojmem je vlast.

UČEBNÍ OSNOVA

Počet hodin 66

I. tematický celek

ROK V JEHO PROMĚNÁCH A SLAVNOSTECH

(Počet hodin 10 - 12)

Člověk v rytmu času:

- den a noc, jítro, poledne, večer
- čas k práci, ke hře, k odpočinku, ke spánku, hygienické zásady
- týden - pracovní dny a neděle
- cyklus roku: jaro, léto, dvě fáze podzimu, zima
- sezónní práce, jídlo, zábavy
- opakující se slavnosti, cyklus církevního roku, význam slavení (svátky rodinné, narozeniny, jmeniny, výročí svatby)

Září a říjen:

- první fáze podzimu
- oslava skončení sezónních prací (dožínky, dočesná)
- úcta k plodům
- chléb a víno
- svátek sv. Václava a sv. Ludmily
- 28. říjen
- Den OSN

Listopad:

- druhá fáze podzimu
- úcta k předkům, hřbitovy, rodinné a rodové tradice
- 17. listopad

Prosinec:

- advent, Mikuláš, příprava na vánoce, chystání dárků, význam daru, přijetí daru
- vánoce, slunovrat a vánoce křesťanské
- vánoční zvyky, betlém a stromek, stromy republiky, koledy
- silvestr a Nový rok, zvyky tříkrálové

Leden a únor:

- masopust, význam karnevalu

Březen a duben:

- předjaří, otvírání studánek
- jarní očista, půst a jeho význam hygienický, psychologický, náboženský
- první jarní den
- velikonoce, svátky jarního probuzení a velikonoce křesťanské (biblické vyprávění), velikonoční zvyky
- narozeniny T.G.M.
- Den učitelů
- pálení čarodějnic
- 1. máj

Květen:

- konec II. světové války, 4. - 8. květen
- měsíc květů (mariánské slavnosti)
- svátek matek

Červen:

- počátek léta a svatodušní svátky, letní slunovrat
- svátek sv. Jana Křtitele

Červenec a srpen:

- sv. Cyril a Metoděj, Jan Hus
- výlet a pouť
- plán na prázdniny - volný čas není prázdný čas

II. tematický celek

DOMOV A RODINA

(Počet hodin 20 - 15)

Domov:

- místo známé, **pocit domova**, „náš“ svět

Uspořádání bytu (domu):

- **centrum rodinného života, stůl** (původně oheň)
- rozličnost místností a koutů
- domácí knihovna, rádio, televize, gramofon
- **místo slavení**
- obrázky předků, **kříž**, u protestantů Bible, u Židů svícen ap.

Rodina:

- **rodina jako základní přirozené prostředí**
- nesamozřejmost a ohroženost rodiny
- **láska**, jako to, co rodinu vytváří
- všechny projevy lásky, všednost, **odcizení, věrnost**
- **vztahy v rodině**, role v rodině, **řád v rodině** (všední den a svátek, vyprávění a čtení, řád a výběr při sledování televize)
- fáze lidského života
- historie rodiny (rozzrůstání rodiny, zrození, smrt, trvání rodiny, neúplná rodina, důsledky rozvodu nebo smrti jednoho z rodičů, sirotci)
- širší rodina
- vztah generací
- funkce rodiny (biologická, výchovně-vzdělávací, ekonomická, emotivní, péče o fyzické a duševní zdraví)
- dětské domovy a vesničky SOS jako náhrada rodiny
- lidé, kteří žijí sami

Rodina a právo:

- člověk vstupuje do vztahů regulovaných právem (způsobilost člověka být subjektem práva)
- manželství - vznik a zánik, vztahy mezi manžely (základ dobré rodiny)
- rodičovství - vztahy mezi rodiči a ostatní vztahy v rodině
- náhradní péče (pěstounství)
- i děti jsou chráněny právně

Hospodaření domácnosti:

- **rodinný rozpočet** - příjmy a výdaje rodiny
- **osobní rozpočet** - kapesné
- **rozhodování o hospodaření**
- **šetrnost** - šetrný vztah k věcem, úspory
- **práce** - zdroj příjmu a bohatství, podíl dětí na práci v domácnosti
- **úcta k práci a jejím výsledkům**, správný vztah k penězům

- **zodpovědnost**
- pojmy „můj“ a „náš“

Otevřenost a uzavřenost domova:

- **zasazenost rodiny do širšího okolí, lidé v tomto okolí, host v rodině, sousedé**
- vycházení z domova a rodiny, setkání, seznamování se, důvěra, neosobní vztahy, cizí lidé
- **setkání - osobní, věcné, anonymita, pozdrav, otevřenost a uzavřenost, důvěra a nedůvěra, lhostejnost, stud**

Lidská setkání:

- našinec, přespólní
- cizinec jako barbar, host nebo bližní
- obraz nepřítele
- přátelství - sympatie, sblížení, důvěra, věrnost, vzájemná pomoc
- naplnění života v přátelství, skupiny, hnutí dětí a mládeže, party

Rovnost a nerovnost:

- závislost, nedostatečnost, podřízenost (kojenec, malé dítě, nemocný, postižený, staří lidé)
- zvýhodnění, nadřazenost, vedení (silák, aristokrat, velitel, boháč, prominent, ředitel)
- změny vztahů, formy soupeření ve společnosti (zápas, soutěž, volby)
- rovnost - partnerství (ve sportu, ve veřejném životě, v ochraně před tvrdostí života)
- hodnota zdraví, lidé tělesně či duševně postižení, jejich integrace

Domov a jeho přírodní okolí:

- rozmanitost, krása a **jedinečnost tohoto okolí**, jeho symboličnost
- voda, země, nebe
- rostliny, zvířata - domácí, divoká, chovná
- **kultivace okolí domova**
- městský a vesnický dům
- **humna, zahrádka, ulice, park**
- **ohrožení okolí domova lidskou činností**
- nepohoda, zima, déšť a přístřeší domova
- **začlenění domova do okolí a závislost na přírodě a jejím obhospodařování**
- **vesnická podoba** této závislosti
- **městská podoba** této závislosti a **oddalování se od přírody**

III. tematický celek

NAŠE VLAST

(Počet hodin 6 - 8)

Čechy a Morava:

- pověsti o počátcích národa, **Libuše, Přemysl, Velkomoravská říše**

Slavní předkové:

- např. sv. Ludmila, **sv. Václav**, Přemysl I., Přemysl II., **sv. Anežka Přemyslovna**, **Karel IV.**, **Hus**, **Žižka**, Jiří z Poděbrad, Chelčický, Komenský, Balbín, Dobrovský, Palacký, Havlíček ...

Co nás proslavilo:

- vědci a vynálezy (např. Mendel, Janský, Ressel, bratřenci Veverkové ...)
- výrobky (např. plzeňské pivo, Škodovka, sklo ...)
- umělci a díla (např. Dvořák, Janáček, Seifert ...)
- přírodní útvary (např. léčivé prameny, jeskyně, polodrahokamy)

Jazyk mateřský:

- úloha jazyka v lidském životě
- různé jazyky a lidé jiných národností
- **poklad moudrosti** - rčení, písemnictví
- pozdravy, jazyková kultura

IV. tematický celek

OBEC, REGION, ZEMĚ

(Počet hodin 15 - 20)

Obec:

- katastr obce, domovské právo, obecní zastupitelstvo
- významná místa obce, (náměstí, **radnice**, **kostel**, hřbitov, knihovna, muzeum, škola)
- **památky obce** a úcta k nim, velcí rodáci

Život v obci:

- významná místa kraje
- **památky kraje** a úcta k nim
- velcí rodáci v našem kraji
- zvyky a tradice
- nářečí, regionální literatura, regionální publikace, muzika, tanec, jídla

Hlavní město Praha:

- poloha v Čechách a v Evropě - křižovatka, sídlo prezidenta
- významná místa a památky Prahy (např. katedrála, **Karlův most**, Staroměstské náměstí, galerie, **Národní divadlo**, Vladislavský sál, Židovský hřbitov...)

Významná místa:

- místa událostí (např. bitevní pole - bitva u Chlumce n. C., Lidice...)
- místa shromáždění (např. pouť u Vavřínečka, Strážnické slavnosti, Jizerská padesátka)
- místa oslav (např. Velehrad, Pražské jaro)
- hrady
- památníky (např. Lánský hřbitov, Tereziín...)

Národnostní menšiny:

- jejich výčet a charakteristika (např. Slováci, Maďaři, Romové, Poláci...), jejich jazyková, kulturní a historická odlišnost
- vztahy k našim sousedům, od nichž menšiny pocházejí

(Volné hodiny 3 - 6)

7. ročník

Pohled na rodinu a její hodnoty, který se dítěti otevře výchovou k občanství v 6. ročníku, se v tomto roce rozšiřuje vstupem do širšího lidského společenství: do země, která je vlastní dítěti. Podstatným úkolem zde bude probudit v žákovi pocit *náležen* k této zemi, dovést ho k jistému - ne k absolutnímu a ne k omezujícímu - druhu ztotožnění se s jejím pravým kulturním a duchovním bohatstvím. Odtud se odvinou i následující vztahy, city a postoje dítěte:

- hrdost na umělecké, myšlenkové, hmotné aj. bohatství země, tato hrdost bude základem i pro vědomí vlastní lidské důstojnosti občana,
- *občanské přátelství* jako ochota k dialogu a ke spolupráci s každým občanem na společném úkolu, kterým je naše vlast nám všem,
- vědomí a ocenění *přírodní krásy* země a ochota k péči o ni,
- schopnost *obětavosti a statečnosti* při ochraně vlasti a při spolupráci na vzrůstu jejího ekonomického a duchovního bohatství,
- zájem o *evropský* kontext naší vlasti a o její zapojení se do kulturního a ekonomického vývoje ve světě; takový na pravdě založený zájem umožní žákům vidět klady i zápory ostatních zemí a naučit se rovnocennému partnerství s jejich obyvateli.

Skladba 7. ročníku výchovy k občanství by měla učiteli umožnit, aby žáky k těmto cílům logicky vedl. V prvním tematickém celku (*Rodina, národ, vlast*) je důraz kladen na postupné překračování rámce rodiny směrem ke stále širšímu lidskému společenství a na prohlubující se etický vztah k vlasti, její řeči, kultuře a dějinám. Druhá část (*Majetek a bohatství*) hovoří o významném, ale nikoliv prvotním místě, které v celku lidských hodnot náleží hmotnému bohatství a práci, jež je jeho zdrojem. Žák je tím veden k respektování materiálních hodnot své země, podobně jako třetí tematický celek (*Příroda*) ho učí vnímavosti k jejímu krajinnému a ekologickému bohatství. Jak

v ekonomii, tak v ekologii je kladen důraz na lidsky zodpovědný mravní přístup ke každé svěřené, byť sebemenší hodnotě.

Ve čtvrtém tematickém celku (*kultura a její rozvíjení*) může učitel před očima žáka rozvinout panoráma lidské kulturní tvořivosti a na významných příkladech z našeho i světového kulturního bohatství ukázat význam umění a kultury v lidském životě. Současně může citlivým vedením u svých žáků dosáhnout i toho, aby kulturu nejenom obdivovali v uměleckých dílech, ale aby jí dávali náležitě místo i ve svém každodenním chování, ve svých soukromých i veřejných projevech a ve svých vztazích k druhým lidem. Více než v jiných ročnících výchovy k občanství bude zde tedy učitel dbát na její nezastupitelnou etickou dimenzi.

Konečně pátá část (*Stát a právo*) ukazuje vlast jako právní stát. Ve srovnání se státními celky jiných dob a jiných civilizací zde učitel může ukázat demokratické státní uspořádání jako hodnotu, o níž je třeba neustále pečovat dialogem a snahou o pochopení druhého člověka, a to zvláště v otázkách s obecně občanským významem.

Bude na učiteli, aby našel nejvhodnější způsob, jak žáky dovést k cílům tohoto ročníku. V žádném případě ale ať nezapomíná na vždy nové zdůraznění vlasti a národa jako jistého kulturního, jazykového a duchovního společenství: vždy jde vlastně o to, aby se lidé téže země naučili *spolu žít* v míru a toleranci. Kéž by způsob projednávání jednotlivých složek předmětu (ekonomie, ekologie atd.) i zvolené metodické postupy (návštěva výstav, hosté ve vyučování, poslech kazet a gramodesek...) vždycky směřoval k tomu, aby mladí lidé zatoužili šťastně a tvořivě žít v zemi, kterou by s hrdostí a láskou nazývali svou vlastí.

UČEBNÍ OSNOVA

Počet hodin: 66

I. tematický celek

RODINA, NÁROD, VLAST

(Počet hodin 6 - 8)

- fáze lidského života (dětství, **dospělost**, stáří)
- vztah generací (**závislost a samostatnost**, **vzájemná pomoc**, osamostatnění se od rodičů, **vlastní rodina**, závislost starých rodičů, příbuzní, různé role, úcta)
- host v rodině, chování k hostu, pohostinnost, úcta, zdraví
- tradice (prostor, v němž se rodíme, vyrůstáme), dějiny, **mravy**, navazování na tradici, **její svobodné rozvíjení**
- výchova, vzdělání (vývoj, vědomosti, schopnosti, jejich rozvíjení a harmonie, **utváření osobnosti**)
- země a národy v ČR: Čechy, Morava a Slezsko; Češi a menšiny
- národ, rodina a širší společenství (rody, kmeny, kmenová společenství, **národy**, země, státy), rodina jako instituce v rámci národa a státu
- řeč jako společný svět, do něhož vrůstáme a který vytváříme (**materština** a národní vědomí, **vyprávění** a příběhy jako pochopení a vyjádření dobra a zla ve světě, cizí jazyky)

- vlast (společná země, její příroda, kultura, historie), cizina
- vztah k vlasti (odpovědnost, vědomí souvztažnosti)
- osobnosti a díla, která nás proslavila (např. Komenský, Masaryk, Čapek, Janáček, Seifert...)
- národní a státní symboly (**hymna, znak, vlajka**, státní svátky, hlavní město, slovanská lípa...)
- národní bohatství (přírodní zdroje, kulturní a umělecká díla, tvořivost a schopnost lidí)

II. tematický celek

MAJETEK A BOHATSTVÍ

(Počet hodin 6 - 8)

- majetek (osobní, rodinný, obecní)
- zdroje získávání majetku a jeho tvorba (**aktivní - práci**, pasivní - dědictví, dar), nečestné obohacování, pojem a hodnota řemesla
- zacházení s majetkem a způsob jeho užívání (z estetického i etického hlediska)
- majetková nerovnost a sociální spravedlnost
- odpovědnost vůči druhým
- vlastnictví (pojem, vznik, zánik, spoluvlastnictví, ochrana vlastnického práva, bezpodílové vlastnictví manželů)
- odpovědnost občana za způsobenou škodu
- podíl každého člověka na bohatství celku

III. tematický celek

PŘÍRODNÍ BOHATSTVÍ A JEHO OCHRANA

(Počet hodin 6 - 8)

- krajina (její rozličnost, jedinečnost, různorodost a stabilita, podnebí, hory, řeky)
- prvky vytvářející osobní vztah ke krajině a vlasti (např. hrad na kopci, most přes řeku, důvěrně známá místa)
- kultivace krajiny (osídlování, mýcení, zavlážování, budování cest; města a vesnice; pole, zahrady, rezervace)
- vzdalování se od přírody, vytváření relativně samostatného světa (městská krajina, průmyslová krajina, vztahy městské kultury a krajiny, sídliště)
- ne zcela známé účinky lidských zásahů do přírody (odpadky, znečištění...); i dobře míněný čin může mít negativní účinek; nenahraditelnost zničeného života
- návrat k přírodě, chování v přírodě, (výlety, tábory, chaty), **ochrana přírody**
- rytmus roku (roční období, měsíc, týden, den)

IV. tematický celek

KULTURA A JEJÍ ROZVÍJENÍ

(Počet hodin 10 - 12)

- na každém kroku se setkáváme se stopami kulturní aktivity člověka (kultura jako obydlování a rozvíjení světa)
- různé **významy pojmu kultura** (kultura stolování, bydlení, kulturnost, vkus a nevkus)
- vztah k umění (co všechno lze hledat v umění, funkce magická, náboženská, poznávací, estetická, výchovná, komunikativní ...)
- umění jako celistvý výraz „ducha doby“ (**antika, románské umění, gotika**, renesance, **baroko**, klasicismus, romantismus, secese, moderní umění)
- soudobé umění jako výraz současného vidění světa, strukturální postupy, abstrakce, geometrismus, konceptualismus (snaha vytvořit vztah k tomuto umění a porozumět mu)
- druhy umění: literatura, divadlo, film, hudba, výtvarná umění (architektura, sochařství, malířství, užité umění)
- kulturní instituce (muzea, divadla, galerie, kina, knihovny, kulturní domy)
- rozvíjení tvořivosti, aktivní a pasivní zábava, volný čas
- masmédiá (přínos a prokletí)

V. tematický celek

STÁT A PRÁVO

(Počet hodin 20 - 22)

- vývoj společnosti ke státu, vznik státu a právních norem; právní norma jako výsledek činnosti státního orgánu (rod, kmen, sjednocování kmenů, vznik jednotného státního území, hranice); ochrana státu vnitřní (policie) a vnější (armáda); politická strana
- historické typy států a formy jejich vlád při zabezpečování autority státu (např. **stát otrokářský**: orientální despotie - Egypt, klasická antická polis - Atény; **stát feudální**: absolutní monarchie - Francie, stavovská monarchie - Polsko, městská republika - Benátky, Tábor; **stát liberalistický**: **ústavní monarchie** - Anglie; **parlamentní republika** - Itálie; **stát totalitní** - Stalinova sovětská republika, hitlerovské Německo)
- státoprávní řešení národnostní otázky (autonomie - Katalánsko v rámci Španělského království, unitární stát - Polsko)
- základní principy konstituování státní moci (volby, zastupitelské orgány státu, prezident, soudy, prokuratura, advokacie, notářství)
- práva a povinnosti občanů (svoboda slova, svědomí, vyznání, shromažďovací, spolčovací)
- vztah autority a lidské svobody (**přirozená** - morální autorita, vynucená autorita); právní norma jako vzor společenského chování občana, jeho dobrovolná a vynucená realizace; uvědomělost občana v podřízení se autoritě, protispoločenské chování: pomsta versus právní trest
- právo a morálka (např. v životě rodiny, ve škole, subjektivní chápání spravedlnosti a křivdy - nespravedlnost)

(Volné hodiny 8 - 10)

8. ročník

Látka 8. ročníku obsahuje pouze minimum faktů, zato však její pochopení vyžaduje od žáků jistou míru reflexe a vhledu do struktur, v nichž se sice každodenně pohybujeme, ale právě proto nejsme zvyklí o jejich smyslu hovořit. Z této okolnosti vyplývá i jistá obtížnost látky, která však při vhodném podání může v žácích probudit vlastní tvůrčí myšlení. Domníváme se, že právě ze snahy o motivaci žáků k takovému přemýšlení by mělo vycházet i vlastní didaktické zpracování látky.

Smysl výchovy k občanství v 6. a 7. ročníku směřoval k tomu, aby se mladý člověk učil citlivě rozhlížet kolem sebe a chápal souvislosti věcí v blízkém či vzdáleném horizontu a aby rozuměl hlasu svého srdce, nakolik ho tento hlas poutá k domovu a pomáhá mu orientovat se ve světě. Osmý ročník přináší změnu pohledu, který se nyní obrací k mladému člověku samotnému.

Tématem 8. ročníku je hledající a dospívající člověk. Člověk, který se začíná vymaňovat ze sítě přirozených autorit, který začíná vidět svět, sám sebe i ostatní jinými očima a pociťuje zcela nová hnutí mysli i nové city (I. tematický celek). Člověk, který hledá nové lidské společenství (II. tematický celek), který novým způsobem hledá svůj svět (III. tematický celek) a sám sebe (IV. tematický celek). V rámci II. tematického celku by mělo být dále ukázáno, jak mladý člověk hledá společenství: jednak v budování přátelských vztahů, jednak v začlenění do společného světa lidské komunikace a jednak v partnerských vztazích. V tomto celku by měla být na vhodných místech připomenuta i možná nebezpečí v této oblasti, která plynou z velké míry nezkušenosti a často také z neblahých vlivů okolí. Tato nebezpečí by však neměla zahánět mladého člověka do idyličnosti dětství ani být využívána jako příležitost k formalizujícímu moralizování. Učitel by se měl spíše snažit vést své žáky k nahlédnutí, že nemá-li se jejich svoboda změnit v sebestravující a okolí ohrožující bezuzdnost, potřebují si osvojit také jistou dávku moudrosti a řádu. V III. tematickém celku by měl mladý člověk začít hlouběji chápat souvislosti v přírodě, hierarchii forem bytí a specifiku svého místa v této hierarchii a v nově odkrytém celku světa. V rámci těchto „základů filozofie přírody“ je možné žákům ukázat i členění a vnitřní souvislost jednotlivých přírodních věd a integrující roli člověka, a tedy i výchovy k občanství.

V návaznosti na předchozí celky by mělo být v IV. tematickém celku ukázáno, jak se každý člověk při hledání štěstí a naplnění svého života setkává nejen se zlem, které na něj zvnějšku doléhá, ale také se svou vlastní vinou a konečností. Učivo se zde dostává ke svému centrálnímu bodu, kdy by se žáci měli učit chápat a přijímat svou konečnost jako předpoklad plného rozvinutí své svobody a nalezení smyslu života.

Tak by také měli začít rozumět předpokladům společenství ve státě a společnosti (V. tematický celek), vlastního začlenění do spolupráce na společném lidském díle (VI. tematický celek) a harmonického soužití se světem (VII. tematický celek).

Mladý člověk by měl tedy nahlédnout, že naplnění lidského hledání lze nalézt pouze ve společném lidském světě, který však bude mít již jinou podobu, než měl v dětství, a v němž bude také on hrát jinou roli. Hlavním rysem této nové role je právě přijetí zodpovědnosti za smysluplné rozvíjení nově objevené svobody. Zároveň se již zde předznačuje to, co bude vlastním tématem v devátém ročníku: že člověk

může naplnění svého života najít pouze v překročení sebe samotného a v otevření se společenství.

Počet hodin 66

UČEBNÍ OSNOVA

I. tematický celek

ČLOVĚK A DOSPÍVÁNÍ

(Počet hodin 4 - 6)

- člověk jako člen rodiny, **dospívání, závislost**
- **samostatnost**
- **proměna vidění světa**, sebe, ostatních lidí
- **osvobození od rodičovské autority**, pocity sebeprožívání: kritika rodičů a dospělých, volnost, rozlet mládí, doma a svět
- **hledání nového naplnění života** (touhy, snění, ideály)

II. tematický celek

ČLOVĚK HLEDAJÍCÍ SPOLEČENSTVÍ

(Počet hodin 8 - 10)

Já a ty, hledání druhého blízkého člověka:

- **setkání**
osobní, věcné, anonymita, pozdrav, seznámení, otevřenost a uzavřenost, důvěra a nedůvěra, lhostejnost, stud
- **zážitek odlišnosti druhého člověka**
nepředpojatost, snášenlivost (rasová, náboženská, národnostní aj.)
- **přátelství**
sympatie, sblížení, důvěra, vzájemná pomoc, bratrství, láska mezi přáteli, pevnost přátelství, věrnost, zrada
- **skupiny, party, další společenství mladých** (skauting)
naplnění života ve skupině (dobré a špatné vlivy), omezování osobní svobody a důstojnosti; osobnost, autorita a moc vůdce, zneužití moci, násilí a šikanování; mládežnické a zájmové organizace
- **osamělost**

Komunikace:

- otevírání svého nitra, úmysl, cit, něha, jejich projev; výraz tváře, neverbální komunikace
- **řeč**
setkání v řeči, možnost otevřít se druhému, pravda, lež, polopravda;
forma řeči, vyprávění, prosba, rozkaz, poděkování, konverzace, informace, úvaha, projev, báseň, beletrie, fráze, „řeči“ ...

společný svět řeči, do něhož vrůstáme a který vytváříme
(mateřština, její různé podoby, slang)

- **dialog**
uznání druhého jako partnera, otevřenost, tolerance, úcta, pokora, naslouchání,
neochota naslouchat

Člověk jako muž a žena:

- odlišnost, přitažlivost, touha, zvědavost, stud; **sexualita jako výraz lásky, upadlé podoby sexuality**, sex bez lásky, konflikt nezávaznosti a nezvratitelnosti následků (nezodpovědně založená manželství, pohlavní choroby, AIDS)
- **láska**
cit, zamilovanost, proměna světa, výzva k vlastní proměně, prohlubování této proměny;
láska jako forma bytí a života, radost lásky, radost z oběti pro milovaného člověka, hledání pouhého vlastního uspokojení
- **hledání partnera**
vhodný čas, čekání, trpělivost, vliv okolí
- **manželství**
vtělení lásky, svazek lásky;
přijetí druhého, darování se druhému, manželský slib, svatební obřad;
věrnost, úcta, tolerance, pochopení;
partnerský svazek jako základ světa, do něhož přicházejí a ve kterém vyrůstají děti;
děti jako dar a ztělesnění vzájemné lásky;
instituce manželství, manželství; obec a stát;
transcendentální, náboženský a posvátný rozměr manželství;
nebezpečí individualismu, formálnost a nezávaznost manželství, rozvody

III. tematický celek

ČLOVĚK HLEDAJÍCÍ SVŮJ SVĚT

(Počet hodin 6 - 8)

- **člověk a svět**
vycházení z domova, otevírání se světu,
rozdíl mezi světem přirozené zkušenosti a světem přírodních věd
- **hierarchie forem bytí**
neživá příroda: živly, neživé věci, výrobky;
dělitelnost, rozprostraněnost, prostor, kvantita,
kvalita, látka, tvar (**fyzika, chemie**)
živá příroda: živý organismus, rostlinná podoba, látková
výměna, růst, druh, individuum, rozmnožování (**botanika**);
živočich: smysly, fyziognomie, výraz, potrava, vlastní pohyb,
aktivita, chování, instinkty, život ve společenství,
pohlaví; zrození, smrt (**biologie**)
- **člověk jako rozumný živočich**
člověk jako tvor mezi ostatními tvory, jako součást přírody (**biologie člověka**);
rozum, vztah ke světu jako k celku, poznání, abstrakce,

- pojmy, logika, zásady správného myšlení;
pohled na sebe sama, reflexe, otevřenost budoucnosti;
 odpovědnost, sebevláda, otázka smyslu celku
- **lidské tělo a duše**
 mé tělo, **tělesnost jako způsob života na světě a s druhými;**
zdravý způsob života, zodpovědnost za vlastní podíl na zdraví,
 kultivace tělesnosti;
lidská duše, jednota těla a duše
 - **čas**
rozdíl času lidského života a událostí a času fyzikálního,
 minulost, přítomnost, budoucnost;
 vzpomínka, očekávání, možnost, uskutečnění,
 den a noc, spánek, bdění, **rytmus dne, týdne, roku,**
soustředěnost, rozptýlenost, řád
 - **lidský život jako dar**
 zrození, **zážrak života, obrana života a jeho důstojnosti, potrat;**
smrtnost;
 nehotovost lidského života, **lidský život jako úkol**

IV. tematický celek

ČLOVĚK HLEDAJÍCÍ SÁM SEBE

(Počet hodin 10 - 12)

(dobro, zlo a smysl lidského života)

- **pravda**
 pravdivost v poznání i požadavek kladený na jednání
- **sebereflexe, sebeovládání, svědomí**
 poznej sám sebe;
schopnost překročit sám sebe a činit dobro
- **solidarita**
lidská vzájemnost, pomoc;
odpuštění
- **nemoc, lidská konečnost**
 utrpení, nemoci ...
- **vina**
 lež, zrada, bezpráví, násilí, války ...
- **člověk zápasí s nouzí a zlem**
odvaha, statečnost, věrnost, trpělivost, vytrvalost
- **člověk se tváří v tvář zlu, vlastní vině a konečnosti ptá po smyslu svého života**
hledání odpovědi, přehlušení otázky, **náhrazky životního smyslu** (opojení mocí,
 násilím, zlem; život ve lži, primitivní sexualita, drogy, alkohol)
- **svoboda a odpovědnost k přijetí vlastní konečnosti**
 svoboda a moudrost, svoboda a řád;
svoboda druhých

ČLOVĚK A PŘEDPOKLADY SPOLUŽITÍ

(Počet hodin 15 - 18)

- **člověk a řád celku společnosti**
tradiční rodina, **přirozená autorita**, určené role ve společnosti
- **moderní demokracie**
otevřený systém společenských rolí;
důstojnost lidské osoby, rovnost před zákonem;
svoboda svědomí, ekonomické svobody
- **geneze moderní demokracie a myšlenky lidských práv**
staré civilizace jako „veliké domácnosti“, kasty,
otroctví nikoliv jako zlo, ale jako součást tehdejšího řádu světa;
od otroctví k občanství;
křesťanství a rovnost před Bohem;
křesťanství a naplnění života v **svobodném přijetí služby;**
listina práv a svobod, konec absolutistických monarchií a **konstituce**, americká
a francouzská revoluce
- postupy vedoucí k **poškození lidských práv, diktatury, totalitní systém, nacismus, komunismus**
- současné problémy v oblasti lidských práv a svobod
lidská práva, individualismus, skupinový individualismus, nenávisť, rasismus, kolektivistický totalitarismus, tajná společenství, anarchie, **terorismus;**
OSN - **Všeobecná deklarace lidských práv**, Helsinky, **třetí koš;**
Charta 77;
Ústavní listina práv a svobod
- **právo jako neosobní garant osobních vztahů**
svoboda, práva a povinnosti, řád společnosti
- **člověk jako subjekt, který žije v právních vztazích a tato práva vytváří**
způsobilost člověka nabývat práva a povinnosti;
člověk právním subjektem od narození;
právní ochrana života před narozením, od narození k smrti;
dospělost - způsobilost svými úkony zakládat, měnit nebo rušit
právní vztahy;
smlouva - základní dvoustranný právní úkon, druhy smluv;
odpovědnost za škodu;
zlo, **zločinnost, soud, trest;**
smrt, dědické právo
- právní a mravní rozměr lidského společenství
právní a mravní normy, jejich vzájemný vztah a možný střet
- **ekonomické a sociální napětí**
vědomí sounáležitosti, spoluzodpovědnosti za vztahy mezi lidmi;
osobní a obecné zájmy
- **občanské přátelství a předpoklady demokracie**
živá a plná účast na životě společnosti

VI. tematický celek

ČLOVĚK A PŘEDPOKLADY ZAPOJENÍ DO LIDSKÉ SPOLUPRÁCE

(Počet hodin 4 - 6)

- **druhy životního nasazení:** obživa, zaměstnání, podnikání, povolání
- **volba povolání, osobní schopnosti,** vlohy, zájmy
- **možnosti výběru** zaměstnání a uplatnění v něm; **ekonomické předpoklady:** kolik stojí příprava na povolání **z hlediska rodiny a společnosti**
- **etická kritéria volby povolání,** zodpovědnost při volbě povolání: moje rodina, která mi umožňuje studovat
- **neúspěch při volbě povolání,** konfrontace se svou vlastní konečností, **tvůrčí rozvinutí své svobody a přijetí omezenosti svých schopností**
- **volba povolání jako jednorázový akt a jako příležitost k osobnímu zrání,** závislost volby povolání na celkové hodnotové orientaci mladého člověka
- **smysl povolání;** povolání, které člověka rozvíjí a ve kterém je schopen uplatnit se pro dobro sebe i společnosti

VII. tematický celek

ČLOVĚK A PŘEDPOKLADY HARMONICKÉHO SOUŽITÍ SE SVĚTEM

(Počet hodin 4 - 6)

- **člověk jako tvor mezi ostatními tvory**
lidská závislost na přírodě, soužití s ostatními formami života v přírodě
- **člověk poznává svět**
mýty, pochopení světa jako celku, rozum, znalosti, zkoumání světa, **přírodní vědy**
- **člověk jako svobodný tvůrce**
člověk vnáší do přírody nové prvky; možnost odhadnout následky zásahů do přírody; disharmonie a nová harmonie
- **člověk jako tvůrce civilizačních a uměleckých hodnot**
- **člověk jako moudrý hospodář**
zodpovědnost za svět,
moudrost a tajemství světa,
náboženství, stvoření, láskyplný boží řád

9. ročník

Učební látka 9. ročníku shrnuje a rozvíjí dosud probíraný obsah předmětu výchova k občanství zhruba ve trojím ohledu:

1. snaží se ukázat na pojmu *společensví* vnitřní souvislosti konkrétních skutečností vnějšího světa s postoji každého jedince
2. zpřesňuje a v nových souvislostech podává ty pojmy, které na úrovni nižších ročníků mohly být uvedeny jen zjednodušeně
3. nově přináší některé informace, které lze vysvětlovat pouze v kontextu určitého porozumění abstraktním pojmům z oblasti individuálního a společenského života.

Dva hlavní tematické celky jsou rozloženy nerovnoměrně. Kratší z nich nese název *Smysl společensví* a kromě rekapitulace elementárních prvků a vztahů v lidských společensvích obohacených o horizont individuálního vidění jsou zde naznačeny základní otázky motivace nadosobních postojů. Budiž zdůrazněno, že se jedná především o nastolení otázek, nikoliv ideologických odpovědí. V látce 9. ročníku je řada témat, u kterých je nutno respektovat možnost různých světonázorových a kulturních východisek. To se vztahuje zejména na etické aspekty. Myšlenkové vyústění prvního tematického celku akcentuje prožitkovou a lidskou dimenzi celku dalšího, nazvaného *Občanská společnost*. To je důležitá okolnost, neboť látka k tomuto tématu je značně bohatá a různorodá a může se snadno rozpadnout na nesourodé mozaiky mnoha informací, ve kterých se špatně určují proporce. Důraz na nadosobní a mravní hodnoty, který byl vyústěním tematického celku *Smysl společensví*, se v dalším výkladu několikrát vrací, vždy v myšlenkové souvislosti probírané látky. S ohledem na komplexnost pojmu *Občanská společnost* je tato látka dále strukturována do šesti podcelků.

Téma *Občan ve státě* ukazuje různorodost, bohatost a odstupňovanost vztahů, jimiž člověk vstupuje do různých pospolitostí. Těžiště látky je ve výkladu nutnosti právního vymezení těchto vztahů a ve zpřesnění státoprávní problematiky, která byla již v nižších ročnících. Závěrečný akcent je položen na problematiku lidských práv, a to jak z hlediska právně politického, tak z hlediska mravního.

Téma *Občan v právních a ekonomických vztazích* navazuje výkladem právního řádu a nutnosti právního vědomí. Dosažená přesnost pojmů a věcnost pojetí se dále zaměřuje na ekonomické otázky, jejichž rozvržení chce nejprve vysvětlit základní faktory hospodářského života národního hospodářství, dále zapojování jednotlivce do těchto vztahů a lidský aspekt hospodářské politiky. Vyústěním je opět poukaz na relativitu lidské situace v podmínkách ekonomického rozvoje jako připomínka kulturního a mravního horizontu probraných témat.

S tím je úzce spjata problematika ekologická, která je náplní části *Život člověka na planetě Zemi*: Na problematiku biologickou se vlastně jen odkazuje, zde se rozebírají spíše civilizační trendy, které současnou situaci přírody způsobily, následuje rozbor možných a žádoucích postojů člověka a společenského charakteru krize; zdůrazněna je možnost změn ve stylu života a potřeba mezinárodní spolupráce v globálním měřítku.

Téma *Svět a Evropa* je z tohoto hlediska otevřeno poukazem na škodlivost mezinárodní izolace. Rozvíjí se obecným výkladem otázek mezinárodní spolupráce s uve-

dením příkladů, podrobněji je vysvětlena evropská problematika. Téma uzavírají rozbory vztahu k cizině a k cizincům a potřeba chápání a respektování cizích kultur. Běžní turisté vidí cizí zemi převážně skrze porovnání životních úrovní. Výklad těchto otázek je příležitostí pro téma *Sociální vztahy*, interpretované skrze protiklad závistivého a pomáhajícího postoje. Objasnění pojmu sociální péče a cítění pak vyúsťuje ve výzvu k aktivnímu přemáhání sobectví.

Závěrečné téma nese název *Výchova k demokracii*: Navazuje na mravní nároky předchozího výkladu a ukazuje, jakými mechanismy se skutečně demokratická společnost brání negativnímu vlivu těch, kdo takové nároky neakceptují nebo chtějí zneužívat prostředím občanského přátelství. Úplný závěr však znovu obrací pozornost k možnostem a úkolům jednotlivce, jehož osobní štěstí je do značné míry spjata s osudy společnosti a s jeho aktivním působením v ní.

Různorodost a obsáhlost látky zahrnuté do učiva *Výchovy k občanství* v 9. ročníku je tak značná, že vyžaduje specifické podání. U tematických okruhů a celků je spolu s osnovnými hesly naznačen často přístup k pojetí. Je dáno syntetickým charakterem podání; u některých hesel (posvátné, sebenalézání) je zcela nevyhnutelné. Tím se osnovy 9. ročníku dost zřetelně odlišují od ročníků předcházejících. (V určitém stupni se vychází vstříc učitelům, kteří zatím nemají po ruce učebnice.) Právě zde je na místě uplatňování obecné zásady pro výuku tohoto předmětu - proporcionální zestručnění látky, kterou by nebylo možno náležitě objasnit. V tomto směru je účelné ponechat volbu na osobním přístupu učitelů s tím, že důraz se klade na mravní vyznění látky, na pochopení souvislostí mezi různými aspekty osobního a společenského.

UČEBNÍ OSNOVA

Počet hodin 66

I. tematický celek

SMYSL SPOLEČENSTVÍ

(Počet hodin 4 - 6)

(rekapitulace látky nižších ročníků)

Sdílení:

- různé úrovně a struktury společenství jako sdílení:
 - zázemí a domova,
 - obce a krajiny,
 - tradice, kultury a jazyka,
 - státního celku a hranic,
 - národního sousedství a kontinentu,
 - planety,
 - lidského osudu a údělu

Spolupráce:

- v rodině, při obživě, v odborném společenství

- ve vztazích dodavatele a odběratele
- v zájmové činnosti, ve veřejné činnosti
- ve službě a vzájemné pomoci ostatním lidem

Podmínky spolupráce:

- vzájemný zájem, vzájemná důvěra
- porozumění, domluva, soulad podmínek
- prostředí (skutečný prostor pro spolupráci, bezpečí, vyloučení rušivých vlivů)

Společenská dobra:

- to, co napomáhá zajištění a rozvoji podmínek i výhodnosti spolupráce
- shoda v hodnocení, vzájemná výhodnost
- význam radosti ze společného díla, z lidského kontaktu nad prací, z dobrého obchodu, při poskytování a přijetí služby

Zdroje radosti:

- opravdovým bohatstvím jsou lidské vztahy
- sdílení a součinnost jako zdroje, ze kterých se naplňuje naše srdce, ze kterých se napájí naše porozumění pojímám jako:
dobro, zodpovědnost, svědomí, svoboda;
krása, tvořivost, umění, soulad;
pravda, poznání, tajemství, moudrost;
úsměv, veselí, humor, umění odstupu

Posvátné:

- to, co přitahuje, vyvolává úctu a respekt, ba i strach, to s čím se nežertuje a neexperimentuje
- křehkost a zranitelnost dobrých věcí (posvátnost dítěte, uměleckého díla, zákonů party)
- varující skutečnosti poukazují na posvátnost lidského údělu, který může být ohrožen (tabu přírodních národů, odmítání hazardu, třináctá komnata)
- mýtus, náboženství, respekt ke zvláštnostem různých náboženství, křesťanství, osobní Bůh, zosobnění toho, kdo sdíleným a vzájemným vztahem naplňuje a pomáhá určovat společenství
- posvátný rozměr skutečnosti života (svátost)
- láska jako symbol společenství a bytí vůbec

Posvátnost rodiny:

- lidé, kteří se potřebují, aby spolu byli ne v každodennosti, ale zcela zásadně (zřejmě při dlouhém odloučení, při postižení rodiny smrtí, těžkou nemocí, rozvratem)
- trojí koncept lásky:
 svazek manželů,
 péče o potřeby druhých,
 péče o štěstí druhých
- závislost úspěchu manželského vztahu na přítomnosti všech rovin lásky, radost ze soužití

- východisko pro odpovědné pojetí partnerství, pro vědomou sebevýchovu k lásce, pro přípravu k budování nového domova
- přívětivá rodina je místem setkání dalších lidí, a tím oporou a prvkem utváření společnosti

II. tematický celek

(Počet hodin 55 - 60)

OBČANSKÁ SPOLEČNOST

II.1 SDRUŽOVÁNÍ OBČANŮ, OBEC, STÁT

(Počet hodin 8 - 10)

Organizovaná pospolitost:

- přirozené a volné seskupení
- pro některé oblasti spolupráce a součinnosti lidí je nutno vytvářet postupy a pravidla sdružování
- **mnohvrstevnost sdružování**, zvláštnosti
- spolky, společnosti, komory, odbory, humanitární organizace, církve
- politické strany
- obce, státy; nutnost právního vymezení

Stát, ústava, státní zřízení:

- stát jako pospolitost občanů se společnou ústavou, územím; obranou a měnou
- druhy států z hlediska členění a státního zřízení
- ústava - struktura a obsah
- rozvržení moci:
 - zákonodárné (parlamenty)
 - výkonné (vláda)
 - soudní (různé druhy soudů)
- součinnost státní správy a samosprávy

Státnost českých zemí:

- historické vztahy v regionech Čech, Moravy, Slezska
- formování naší státnosti do vzniku ČSR
- vývoj v letech 1918-1989
- hledání nových forem státního uspořádání
- současný stav

Svoboda sdružování a demokratické principy samosprávy:

- lidé se nemají spolčovat ke zlým věcem - jediné omezení sdružování (výklad odkáže na pozdější rozbor)
- svoboda i ve stanovení vnitřních pravidel
- pravidla autoritativní a demokratická (převaha)
- demokracie přímá a nepřímá, princip svěření pravomoci a zastupování
- volební procedury

- zastupování v obecních a územních orgánech, volební zákony - zastupitelstva
- různé úrovně zastupitelských orgánů

Občanství, lidská práva a povinnosti:

- člověk a občan, práva přirozená a dohodnutá
- státní příslušnost, bezdomovectví, azyl
- pojetí práv a povinností jako mravní sebevymezení
pospolitosti občanů a zapojení do mezinárodního společenství
- konkrétní úpravy lidských a občanských práv: všeobecná
deklarace lidských práv, Helsinské hnutí, Ústavní listina práv a svobod
- otevřené otázky (pojetí práv jako přednostní aspekt práv toho druhého,
např. menšiny)
- otázky ekonomických práv a jejich vymahatelnosti
- podmínky péče o lidská práva, respekt k právu vůbec

II.2 OBČAN V PRÁVNÍCH A EKONOMICKÝCH VZTAZÍCH

(Počet hodin 6 - 8)

Právní řád a jeho udržování:

- nezbytnost právní úpravy rozsáhlých oblastí života, ve kterých jde o korektnost
a sledovatelnost dění (příklady: sousedství, rodina, ochrana života, zdraví a majetku,
daně)
- zákon a další závazné předpisy; hledání práva podle dřívějších zkušeností
a podobných příkladů
- právo: občanské, správní, trestní, pracovní, hospodářské a mezinárodní
- soudy, státní zastupitelství, advokacie, policie

Hospodářský život:

- dělba práce, výrobní a nevýrobní sektor, pojem hodnoty
(užitečnost, vzácnost, pracnost), směna a funkce peněz
- tržní hospodářství, soukromý a státní sektor; hospodářská soutěž a monopoly
- zvláštní postavení některých tzv. rozpočtových rezortů
(kultura, školství a zdravotnictví, věda)
- možnost různých zdrojů prostředků, aktivizace

Národní hospodářství:

- struktura z hlediska vlastnictví (soukromé, státní, jiné)
- struktura z hlediska zaměření (suroviny a výrobní prostředky,
přímá spotřeba, služby, ostatní)
- struktura z hlediska členění na odvětví národního hospodářství
(klasifikace oborů apod.)
- postavení národního hospodářství v světové ekonomice

Člověk v hospodářském životě:

- příprava na obživu a uplatnění, vzdělání všeobecné a speciální; celoživotní

vzdělávání (nejen profesní dovednosti a poznatky, ale také umění jednat, rozhled, jazyky, schopnost orientace, tvořivost aj.)

- vztah k práci, schopnost, kooperace
- různorodé možnosti uplatnění a obživy; zaměstnání a z toho vyplývající vztahy; samostatné nebo společné podnikání (obor, vztahy); význam kvality a korektnosti pro pověst podniku; svobodná povolání (tvořivost, iniciativa)

Hospodářská politika:

- cíle hospodářské politiky: ekonomický růst, stabilita měny, vyrovnanost bilance a zaměstnanost
- nástroje hospodářské politiky: pravidla hospodářské soutěže a další předpisy, daňový systém, státní rozpočet, (veřejné výdaje, strukturální programy)
- vztahy k zahraničí: cla, pohyb finančních prostředků, integrace, obchod

Meze rozvoje civilizace:

- proměny důrazu, který lidé v dějinách kladou na různé složky moci a bohatství: početnost válečníků, síla zbraní, mocenská expanze, ekonomická síla a expanze, technologický náskok
- relativní stabilita základní lidské situace
- civilizační neduhy cenou za pohodlí a konzum
- **kulturní sféra** jako citlivý odraz problémů společnosti (pravdivý obraz je často varující a pomáhá, zkreslený obraz problému zakrývá a svědčí o mravním úpadku)

II.3 ŽIVOT ČLOVĚKA NA PLANETĚ ZEMI

(Počet hodin 6 - 8)

Ekologické dějiny:

- od dobývání životního prostoru přes etapu iluze o panování nad přírodou až k ohrožení podmínek života a vědomí odpovědnosti
- vztah mezi úrovní kultury a technickými možnostmi a postupy člověka; nevyváženost vývoje a její důsledky
- necitlivá expanze evropské civilizace
- druhý extrém - náznaky zelené diktatury

Planetární problémy:

- vznikají v důsledku nahromaděných účinků lidské činnosti, které se při obecném a masovém využívání projevují buď přímo, nebo s určitou časovou prodlevou (vzrůst obsahu škodlivin ve světovém oceánu, narušování ozonoféry, skleníkový efekt, rozsáhlé zániky biotopů v Jižní Americe a Africe a další)

Potřeba změny postojů člověka:

- dosavadní orientace na rozvoj a konzum, objev vzájemných vztahů mezi liniemi rozvoje a zákonitost jejich mezí
- nové podněty pro technologie (nelze přeceňovat)

- přímé zdravotní a nepřímé psychologické vlivy na život člověka - ekologická nouze
- hledání nového mravního i ekonomického vztahu

Dějinná odpovědnost za osud Země a lidstva:

- bytí člověka a života se stalo nesamozřejmým
- Země jako kosmická loď s omezenými zásobami a křehkým systémem zajišťování podmínek
- mnohavrstevnost úcty k životu a bohatství jeho forem
- mezinárodní bezpečnost a odstraňování napětí, hladomory; demografie, ekonomické zaostávání mnoha zemí
- mocný podnět pro mezinárodní spolupráci na všech úrovních a pro aktivizaci států, nevládních organizací jednotlivců

II.4 SVĚT A EVROPA

Mezinárodní společenství:

- národy a státní pospolitosti občanů mohou žít v izolaci jen za cenu mnoha velmi závažných a podstatných ztrát
- nezbytnost utváření lidské pospolitosti jako celku:
 - z hlediska kulturně mravního,
 - z hlediska potřeby řešení řady problémů,
 - v rámci mezinárodní spolupráce
- kolektivní bezpečnost, zdroje napětí, životní prostředí a různé aspekty ekonomického vývoje, spolupráce mezi státy
- vládní aktivity mezinárodní (OSN, UNESCO, WHO, FAO aj.) a dvoustranné spolupráce v rámci mezinárodních nevládních organizací, přímá spolupráce nevládních organizací

Příklady oblastí spolupráce:

- kolektivní bezpečnost (NATO, bývalá Varšavská smlouva, jiná regionální seskupení, KEBS)
- regionální koordinace (OAS, OAJ, Pentagonála aj.)
- účelová seskupení (OPEC aj.)
- vyšší formy integrace (Evropské společenství - viz dále)
- důležitou oblastí spolupráce je sjednocování tvorby norem a standardů, mezinárodního práva, ochrany duševního vlastnictví a průmyslových práv, boje s organizovaným zločinem apod.

Evropské procesy:

- jednotící prvky evropské kultury a civilizace: řecká filozofie, římské právo a křesťanství
- společná zkušenost katastrofických válek a režimů
- mnoho podob napětí mezi regiony, národnostmi a skupinami; zkušenost z jejich překonávání
- organizační struktury, seskupení; EHK regionální hospodářská komise OSN,

Rada Evropy - politická spolupráce demokratických zemí,
Evropská společenství - nástroj mnohostranné spolupráce a integrace 12 zemí,
tzv. přidružené členství, ESVO - ostatní vyspělé země k posílení hospodářské
spolupráce

- neúspěšnost integračních snah zemí bývalé RVHP

Cizina a cizí kultury:

- cesty do ciziny, poznání, poučení, nové horizonty
- zážitek cizoty (zátěž komunikace v cizím jazyce)
- stesk po domově, nové vidění domova a návrat
- porozumění pro cizince v našem prostředí, vstřícnost, pohostinnost a přívětivost
- cit pro vnímání a meze pochopitelnosti kultur jiných kontinentů
(Arábie, Indie, Čína, Latinská Amerika)
- zaniklé kultury, přírodní národy

II.5 SOCIÁLNÍ VZTAHY

(Počet hodin 6 - 8)

Životní úroveň:

- odvozena z hospodářského života, spočívá v kvalitě i rozsahu osobní i tzv. společenské spotřeby obyvatel
- rozdíly v životní úrovni různých zemí (průměry)
- rozdíl v životní úrovni mezi různými vrstvami téže společnosti
- průměr v dané zemi jako výsledek kulturní a vzdělanostní úrovně lidí, technologické a ekonomické úrovně hospodářství, převládajícího životního tempa, spotřebních návyků
- touha po vyšší životní úrovni; její realita, zaostávání, nezaměstnanost, úpadek

Sociální péče:

- sociální politika státu, její význam politický, ekonomický, humanitární a mravní
- příprava a nastavování tzv. sociální sítě pro lidi, kteří nenacházejí uplatnění či zdroje pro život tradičním způsobem:
 - děti, mládež,
 - postižení a dlouhodobě nemocní,
 - nezaměstnaní,
 - jinak znevýhodnění (etnické skupiny, propuštění vězni),
 - staří,
 - uprchlíci a bezdomovci
- úroveň sociální sítě a motivace, potřeba sociálního cítění, vědomí odpovědnosti ve všech vrstvách společnosti i u jednotlivých lidí
- depriváční působení odkázanosti na instituce, humanitární organizace a činnost jednotlivců

Sebenalézání v druhých lidech:

- radost, když je někdo potěšen dárkem od nás
- partnerství a rodina
- práce a hra s dětmi, spolupráce

- vnímání a prožitek uměleckého díla
- soucit, význam pomoci a oběti (radost tohoto druhu je sice hluboká, klade však na nás značné nároky, jimž nejsme vždy ochotni dostát, představa společnosti samých hodných lidí je nereálná, je však dobré vědět, že skrze pomoc druhým můžeme hledat své lepší já, pokud chceme)

II.6 VÝCHOVA K DEMOKRACII

(Počet hodin 8 - 10)

Společné ovzduší a jeho dynamická stabilita:

- ochota jednotlivců respektovat podmínky práv a svobody všech, meze této ochoty
- tendence k sobectví a touze ovládat jsou vcelku přirozené; společnost i jednotlivci musejí hledat kulturní a účinné formy předcházení negativním vlivům těchto tendencí
- další negativa; agresivita, nesnášenlivost a závist
- nutnost zabezpečit takový vztah mezi státem a jednotlivcem, ve kterém stát hájí práva jednotlivce a jednatel podporuje státní orgány
- v ovzduší převládající loajality jsou podmínky pro občanské přátelství

Péče o demokracii:

- kromě všech aspektů ústavnosti, lidských práv a celkové úrovně právního vědomí zlepšuje situaci demokracie svobodný a nezávislý tisk a další informační média (svobodný přístup k veřejným informacím státních a samosprávných orgánů, svobodné kulturní instituce umožňující jak tvůrcům, tak kulturní veřejnosti výměnu názorů a postojů k nejrůznějším otázkám apod.)
- neklidu a nejistotě ve společnosti se dá předcházet korektním zjišťováním veřejného mínění

Člověk jako tvůrce demokracie:

- sebevláda a trvalá ochota k sebevýchově jsou základní podmínkou toho, aby byl člověk schopen přispívat k demokratickému ovzduší
- pěstování občanských ctností jako součást sebevýchovy
- pojem osobnosti, směřování ke zralosti
- osobní cíle a trojí pojem štěstí (příznivá náhoda, intenzivní pocit radosti, vyrovnaný životní postoj)
- osobní budoucnost s druhými lidmi
- nadosobní horizont, práce pro druhé přímá i ve službě veřejnosti

Šťastný domov:

- dříve se probíral jako příklad známého, nyní jej chceme vidět jako budoucnost a úkol (může to být: nenaplněný obraz, dávno minulý sen, stesk po domově, přizpůsobené nahodilé prostředí; nejbližší okolí osoby, nejbližší okolí rodiny)
- obec, region, domov a svět
- rozšiřováním povědomí domova sice musím vydržet víc rozmanitých nesnází a nároků, ale tím osvobozuji a obohacuji sebe i jiné

SYSTEMATICKÉ USPOŘÁDÁNÍ MATERIÁLU VÝCHOVY K OBČANSTVÍ

V tomto oddíle je materiál výchovy k občanství systematicky uspořádán do šesti složek, z nichž sestává. Hlavním účelem tohoto podání je ukázat jednotlivé složky výukového materiálu v jeho dynamice a vnitřním kontextu. Při rozdělování materiálu do jednotlivých ročníků se totiž dostávají různá osnovná hesla do jiného kontextu, do kontextu tematických celků, a v něm mohou nabývat poněkud jiného významu. Nahlédnutí do systematického uspořádání materiálu usnadňuje pochopení záměru a cíle výchovy k občanství.

Vlastivěda

Cílem vlastivědné složky výchovy k občanství, která navazuje na výuku vlastivědy v obecné škole a opírá se o výklady dějepisu, českého jazyka a zčásti zeměpisu, je zasadit jinak obecné výklady do konkrétní situace naší země. Jde o to:

1. přivést žáky ke zdravé hrdosti národní a příslušnosti státní;
2. pozvednout jejich vědomí o přináležitost k národnímu společenství, jehož minulost (dějiny) je i jejich minulostí;
3. vybudovat u nich pevný, ale nikoliv omezující vztah k místu, kde žijí (k obci - regionu - vlasti);
4. upevňovat úctu k jazyku a písemnosti, které jsou nejen znakem národní svébytnosti, ale též pokladem národní moudrosti;
5. upevňovat úctu ke kulturním projevům a hodnotám a ukázat žákům, že na svou národní tradici mohou být hrdi jedině tehdy, když ji sami dále předávají, její hodnoty chránějí a rozmnožují;
6. ukázat, že naše vlast i celá ČR je včleněna do větších kulturních celků Evropy a světa.

Materiál vlastivědy je logicky seřazen do tří řad:

Prvá se týká prostoru. Na ní jdeme od pojmu domova, který je prvním, intimně známým a milým "naším" světem, cestou otevírání horizontu k pojmům obec, region, vlast, přes pojem hranice k pojmům cizina, Evropa a svět.

Druhá se týká času. Na ní je otevřen horizont času. Žák je veden od mlhavých mýtů přes naznačení dějinných událostí ke vzniku našeho současného státu. Na této cestě se ukazuje, jak se dějinná paměť opírá o velké postavy, události a jejich místa, která nabývají symbolického významu. Nejde přitom o dějepis, ale o to, aby žáci pochopili dějinnou hloubku národního života.

Třetí se týká projevů národního života. Zde je upozorněno na řeč, zvyky, kulturu v obou jejích složkách, tj. v umělecké a ve vědní a technické. Na materiálu kultury jsou ukázána jak naše národní specifika, tak naše souvislost s jinými kulturami. To se týká především kultur národů a menšin v rámci ČR. K látce této řady patří i výklad o státních symbolech.

Výklady vlastivědné v závěru pomáhají k objasnění vztahu mezi pojmy společnost a stát, národ a kultura a vyústí v obrazu země jako domova lidí, o jehož štěstí máme pečovat.

PŘEHLED OSNOVNÝCH HESEL

1. Domov

- prvý horizont života, místo milé a intimně známé, které má své uspořádání (centrum rodinného života, různé místnosti, místo slavení atd.), které má svůj životní rytmus (dny všední a sváteční, rodinné oslavy atd.) a které má své obyvatele (rodinné příslušníky s různou rolí, otec, matka, sourozenci atd.)
- předkové a rodinné tradice, zvyky

2. Obec

- vědomí přináležitosti, právo pobytu, vyobcování
- žít spolu x vedle sebe; významná místa obce: náměstí - radnice - kostel - hřbitov
 - knihovna - škola - nemocnice ...
- rozličnost rolí: řemesla, lékař, učitel;
potřební: chudák, blázen
- katastr; majetek; práce a hrdost na ni
- veřejné mínění, dobrá pověst

3. Region

- společenství mravů a řečí; význam dialektu
- odlišnost jako přínos celku
- význam místního hospodářství a kultury
- významná místa regionu
- významné postavy regionu

4. Naše země

- položení na křižovatce Evropy - rozvodí
- příroda, k níž patříme; kolébka a hrob, země živitelka
- patria - po předcích zděděná (domov, který máme zvelebovat a chránit)
- země a národy ČR: Čechy, Morava a Slezsko, menšiny

5. Hranice

- dělicí čára, otevřenost a uzavřenost
- pojem horizontu, na němž je jiný, jinak uspořádaný svět
- naši sousedé

6. Cizina

- význam znalosti cizích zemí, pochopení vlastní země přes cizinu, příklady odlišného názoru

7. Evropa

- tři sloupy evropanství: právo, filozofie, náboženství
- evropská kultura
- evropské oblasti: „Západ“, „Východ“, Střední Evropa
- naše kultura nás pevně staví do celku Evropy

8. Jiné kultury

- arabská kultura, Čína, Indie, američtí Indiáni ...
- základní hodnoty lidské existence
- velké symboly a pojmy všem společné: úsměv, chléb, víno (nápoj), dítě, žena, země (moře), domov, host, potřebný
- krása

9. Čas a dějinnost

- mytický čas a počátek dějin - nejzazší paměť
- význam pověstí: zpětná projekce pojmu správnosti
- výklad české mytologie
- Velká Morava
- dějiny jako příklady a osudy lidí
- zkušenost a dějinná paměť národa
- současnost jako výslednice dějinného pohybu a otevření do budoucnosti

10. Události

- žijeme v událostech
- zlomové okamžiky dějin, kontinuita a diskontinuita dějin
- bitvy, vítězné i prohrané
- vyhlášení míru
- dojednání, vznik státu, obnovení nezávislosti ... (příklady: mír vestfálský, Mnichov, zrušení nevolnictví, Bílá hora, upálení Husa, 28. říjen ...)

11. Místa

- místa událostí (např. Vladislavský sál, rodné domy...)
- místa shromáždění (např. Říp, Václavské náměstí...)
- místa slavení (např. poutí, Vavřinec, Velehrad...)
- hroby a památníky (např. Lány, Lidice, Staroměstské nám.)

12. Postavy a role

- výběr velkých postav naší minulosti lze učinit tak, že zároveň ukážou hlavní role ve společnosti a funkce ve státu, např.:
vladař: Čech, sv. Václav, Přemysl I., Masaryk;
biskup: sv. Vojtěch;
šlechtic (stavovský představitel): Karel st. ze Žerotína;
učitel: Jan Ámos Komenský;
podnikatel: Tomáš Bába;
vůdce: Žižka, Kozina;
učenec: J.G. Mendel

13. Instituce

- analogicky k strukturaci v předchozím tématu lze ukázat na vznik institucí, např.: školství: univerzita, akademické gymnázium, místní školy; soc. péče: špitál na Františku; sněm: Vladislavský sál, parlament; soudy a vězení: Pankrác, Bory; atp.

14. Řeč

- úloha jazyka v životě člověka, různé jazyky a lidé různých národností, jazyková kulturnost, pozdravy
- poklad moudrosti: popisná jména, rčení, písemnictví
- jazykové problémy v českých zemích

15. Zvyky

- způsoby slavení (náboženství, hlavní svátky roku)
- folklorní projevy (kroj, muzika, tanec)
- jídlo
- nešvary

16. Umění - kultura

- kulturnost jako vše prostupující moment (kultura bydlení, odívání, jídla)
- hlavní druhy umění; příklady děl (Národní divadlo, Mánesův orloj, Smetanova Má vlast, Myslbekův sv. Václav atd.)
- vrcholná období české kultury: gotika, baroko, počátek republiky
- příklady postav s významem národním, národu drahých (např. Smetana, Aleš, Němcová, Seifert atd.) a světově proslulých (Janáček, Tichý, Čapek atd.)
- sport; slavní sportovci

17. Věda a technika

- vědy přírodní a společenské
- vzdělanost; univerzita
- velké postavy (Janský, Heyrovský, Hrozný, Komenský, Mendel, Freud, Křižík)
- vynálezy (ruchadlo, turbína)
- slavné výrobky (české sklo, Škodovka ...)

18. Stát a národní symboly

- hymna, znak, vlajka, hl. město, státní svátek, památné dny, hrob Neznámého vojína
- lípa, Vltava

Právo

Obsah státoprávní složky k předmětu výchova k občanství směřuje ke konstituování základů právního vědomí žáků. Jedná se tedy o část vybraných problémů z oblasti státovédy a jurisprudence, které mají vytvořit u žáka vědomí neoddělitelného sepětí s právním řádem, přiblížit mu konkrétní zásady vzniku a rozvoje státu jako historického a společenského fenoménu a ukázat cesty k jeho posilování, zdokonalování, event. úpadku.

Žák by měl zvládnout minimální pensum odborné terminologie z oblasti působení třech druhů státní moci (zákonodárné, výkonné a soudní), dobře pochopit roli občana demokratického státu v procesu konstituování státní moci, dále pochopit svoji účast na ovlivňování státního mechanismu, tj. zejména v oblasti kontroly výkonné státní moci a zasahování do zákonodárného procesu (volby).

Vzhledem k nezastupitelnosti státoprávní oblasti, prostupující téměř všechny sféry společnosti, je nutno vymezit i takové vztahy, jako je vztah práva a morálky v obecné rovině jejich smyslu a funkce ("právo je minimum morálky"), objasnit, že přístupy právních a morálních norem k určitým jevům jsou sice rozdílné, nicméně mají hlubokou a v podstatě stejnou funkčnost a integritu v posláních lidské osobnosti a v definování jejího postavení ve světě vůbec. Vyústěním těchto myšlenkových okruhů je výklad pojmu spravedlnost, svoboda, autorita, kde státoprávní oblast logicky navazuje na předchozí a soustředěné výklady dalších oborů předmětu výchova k občanství. Autorita práva prostřednictvím státu je zde pojímána jako finální, udržovaná represivními složkami, jejichž použití je však v demokratickém státě plně odůvodněno službou této instituce národu a společnosti.

Celý státoprávní výklad v těchto osnovách má proto tyto tři okruhy:

1. výklad vzniku státu a jeho postavení v právním řádu;
2. exkurs historickoprávní, jehož smyslem je ukázat, že téměř všechny jevy, o kterých se dosud žáci ve společenskovědních předmětech učili, jsou ovlivněny státoprávní oblastí a že civilizovaná společnost je bez státu a práva nemyslitelná;
3. výklad právních pojmů, se kterými se občan denně střetává v běžném životě při realizaci svých hospodářských a občanských cílů.

Učitel ať však ve všech rovinách svého výkladu nezapomene zdůrazňovat, že právo a stát jsou zde pro společnost (národ), nikoliv naopak.

OSNOVNÁ HESLA PRÁVA

1. Vývoj společnosti ke státu:

- prvobytně pospolná společnost jako společnost nestátní
- charakteristika jejího výrobního způsobu a její společenské organizace
- ekonomické a společenské předpoklady její diferenciacce
- primitivní mravní normy jako projev veřejného mínění a nástroj společenského usměrňování
- vznik státu jako společenské instituce
- vznik práva jako normy určitého chování ve společenských vztazích sankcionované státem
- političnost státu a jeho vázanost na mocenské struktury vládnoucích skupin, jejich podmíněnost ekonomická a politická, snaha těchto skupin ovládnout stát a vnútit mu svoji vůli
- stát jako nástroj interspolečenské disciplíny
- problematika vícenárodnostních států (federace)
- vývoj a kvalita státu jsou ovlivněny ekonomickou, morální a kulturní úrovní společnosti, kodifikace práva

2. Stát a jeho právní režimy:

- ve východních despotiích (Sumer, Babylon, Čína, Indie, Izrael) právo jako nástroj a akt pomsty (Chammurabiho zákoník ve starém Babyloně)
- Egypt
- v antických státech (Řecko, Řím, helénizované monarchie vytvořené Alexandrem Velikým); aténská demokracie, zákonodárce Solón, římské právo
- středověké státy (městské a teokratické republiky, absolutní monarchie, stavovské monarchie, personální unie); právo církevní, městské, zemské; zákonodárci středověku, hlavní mocenská struktura státu, cechy
- rozpad středověkého státu; liberalistický stát - jeho základy, vývojové fáze, formy; humanizace práva, právo jako akt výchovy; osobně svobodný soukromý podnikatel jako opora státní moci

3. Základní pojmy platného práva:

- druhy právních odvětví
- právní norma
- právní odpovědnost
- zavinění a vina
- tresty
- charakteristika volební soustavy
- orgány státu (vláda, prezident, parlament, soudy, notářství, advokacie, státní zastupitelství,
- vztah spravedlnosti a práva, právní kultura a právní vědomí jako projev celkové kultury národa (společnosti)

Ekonomie

Ekonomické poznatky prezentované v rámci výchovy k občanství by měly přispět ke kultivaci ekonomického myšlení občana a pomáhat mu v racionálním ekonomickém rozhodování. Půjde především o výběr a objasnění základních ekonomických pojmů a problémů, s nimiž se bude žák setkávat v praktickém životě. Výklad ekonomických poznatků by měl vycházet z rozboru ekonomických jevů a zákonitostí v rodině a poukázat na to, že k dobrému chodu rodiny přispívá i zodpovědné hospodaření domácnosti. Dále je třeba seznámit žáka se širší ekonomickou realitou jak v rámci obce, tak i celého národního hospodářství. Hlavní důraz by měl být kladen na přípravu k odpovědné volbě povolání a na snahu pomoci mladému člověku k úspěšnému začlenění do ekonomického života společnosti. Žák by se měl rovněž seznámit se strukturou a fungováním našeho národního hospodářství a s místem naší země ve světové ekonomice, aby mohl realisticky posuzovat postavení naší země ve světě.

Výklad by měl ukázat hospodářství jako výsledek lidské tvořivosti a ekonomické struktury jako nutnou podmínku a řád lidské spolupráce.

Cílem výuky ekonomie v rámci výchovy k občanství je přispět k výchově mladého člověka, který by smysl svého života neviděl v konzumu a hromadění majetku, ale byl by schopen stát se dobrým hospodářem, který zodpovědně pečuje o svůj i obecný majetek, ve svém zaměstnání nachází radost a pracuje pro dobro své i společnosti.

PŘEHLED OSNOVNÝCH HESEL EKONOMIE

1. Hospodaření domácnosti:

- rodinný rozpočet, osobní rozpočet
- rozhodování o hospodaření
- šetrnost, šetrný vztah k věcem, úspory
- práce - zdroj příjmů a bohatství
- úcta k práci a jejím výsledkům
- zodpovědnost

2. Majetek a bohatství:

- majetek (osobní, rodinný, obecní)
- zdroje získávání majetku a jeho tvorba (aktivní, pasivní, nečestné obohacování)
- zacházení s majetkem a způsob jeho využívání
- majetková nerovnost a sociální spravedlnost
- odpovědnost vůči druhým
- vlastnictví (ochrana vlastnického práva)
- odpovědnost občana za způsobenou škodu
- podíl každého člověka na bohatství celku

3. Volba povolání:

- osobní schopnosti, vlohy, zájmy
- druhy životního nasazení (obživa, zaměstnání, podnikání, povolání)
- možnost výběru zaměstnání

- ekonomické předpoklady
- etická kritéria volby povolání
- zodpovědnost při přípravě na povolání
- neúspěch při volbě povolání

4. Člověk v hospodářském životě:

- volba povolání, vstup do zaměstnání
- zaměstnanec a zaměstnavatel
- zodpovědnost za vykonávanou práci
- konkurenceschopnost
- osobní vztahy na pracovišti
- sociální zabezpečení, nemocenské pojištění a podpory v nezaměstnanosti
- invalidita, vztah k nemocným

5. Národní a světové hospodářství:

- charakteristika našeho národního hospodářství, jeho struktura a fungování
- charakteristika světového hospodářství
- místo naší země ve světovém hospodářství
- hospodářská politika

Antropologie

Tématem antropologie v rámci výchovy k občanství je člověk ve své zasazenosti do světa, ve své tělesnosti a časovosti (*Individuální rovina*), člověk jako konkrétní osoba žijící ve společném lidském světě (*Interpersonální rovina*) a člověk jako ten, kdo smysl a naplnění svého života nachází v plné míře v přesahu sebe samotného.

Výchozím orientačním bodem celého výkladu by měla být rodina jako místo žité a plodné lásky a jako základní společenství otvírající se transcendentnu. Hybným momentem výkladu by pak měla být dynamická proměna vlastního vztahu mladého člověka k tomuto společenství.

Smyslem antropologie je tedy ukázat člověka jako bytost, jejímž úkolem je být svobodnou, zodpovědnou a zralou osobností, která je schopna ujmout se svého místa ve světě, lidské kultuře a dějinách a otevřít se tajemství lásky a společenství. Tak vede antropologie mladého člověka k tomu, aby poznal, nakolik je v utváření vlastní osoby zodpovědný za šťastný život svých blízkých. Podobně mu dá pocítit, že dobrou péčí o každé společenství lidí (rodina, obec...) kladně proměňuje a rozvíjí sám sebe.

Téma „člověk“ může také posloužit jako průsečík umožňující pochopit smysl celku odborných školních disciplín a jejich významu pro sebepochopení a utváření vlastní osobnosti.

PŘEHLED OSNOVNÝCH HESEL ANTROPOLOGIE

Výchozí téma:

- rodina (v ní jsou předznačeny a obsaženy tři roviny, podle kterých jsou uspořádány další otázky)

Individuální rovina:

- člověk a svět
- neživá příroda
- živá příroda
- člověk jako rozumný živočich
- tělo a duše
- čas, životní rytmus
- zdraví
- smrtelnost
- lidský život jako dar a úkol

Interpersonální rovina:

1. Já a ty:

- setkání
- přátelství
- skupiny, společenství mládeže

2. Komunikace:

- lidské nitro, otvírání se světu
- řeč
- dialog
- společný lidský svět, osamělost

3. Muž a žena:

- láska
- hledání partnera
- manželství

4. Fáze lidského života:

- vztah generací
- tradice
- výchova, vzdělání

5. Obživa:

- člověk jako hospodář
- příroda a civilizace

6. Spolupráce, lidské dílo:

- výroba, ekonomie
- majetek, bohatství, chudoba
- skromnost
- tvorba a konzum
- umění

7. Lidské společenství:

- obec, národ, stát
- právo, lidská práva
- autorita, vláda, politická moc
- vlastní a cizí kultura, svět

Lidská konečnost, transcendentální a posvátný rozměr:

- zlo (vnější a vnitřní limity člověka, nouze a vina; zápas s nouzí a zlem; odvaha, statečnost, věrnost)
- otázka po smyslu lidského života (sebereflexe, pokora; svoboda a přijetí vlastní konečnosti)
- lidská vzájemnost a solidarita (odpuštění)
- dobro (zodpovědnost, svědomí, svoboda)
- krása (tvořivost, umění, soulad)
- pravda (poznání, moudrost)
- posvátné (mýtus, náboženství, křesťanství, osobní Bůh, vtělení, církve, svátosti)

Závěrečné shrnutí:

- zralá osobnost, šťastný člověk a lidské ctnosti, člověk a tajemství
- dějiny jako úkol, kultura a její prvky

Ekologie

Tématem ekologie v rámci výchovy k občanství je člověk, svět a jejich vzájemný vztah. Svět v tomto vztahu vystupuje jednak jako prostředí, ve kterém se rozvíjí lidský život, jednak jako příroda se svou vlastní svébytnou a jedinečnou hodnotou, krásou a důstojností. Člověk pak na druhé straně vystupuje v tomto vztahu jednak jako součást přírody, jednak jako svobodná bytost schopná vytvářet relativně autonomní svět lidí a jejich výtvorů; je tvorem biologicky determinovaným, ale zároveň i tvorem, který do přírody vnáší vlivy destabilizace a značného ohrožení.

Výuka ekologie má žákům předvést vnitřní konflikt naznačeného vztahu. Člověk si v průběhu historie navykl užívat přírody jako svého svrchovaného vlastnictví, ze kterého čerpá bez ohledu na možné důsledky. Dokud jeho činnost měnila jen kulturní ráz obnovujícího se života v krajině, neměl tento postoj ničivé účinky. Lidská civilizace se vyvíjela v přírodním rámci a přinášela nové hodnoty, aniž by výrazně zasahovala do celkového řádu a bohatství přírody. Expanze evropské civilizace a její proměna na průmyslovou však z člověka hospodáře učinila jakéhosi dobyvatele a kořistníka. Ten ve svém počínání dospěl ke dvěma kritickým momentům: na jedné straně ve

velkých krajinných celcích radikálně zhoršil podmínky svého života samotného, na straně druhé dramaticky ohrožuje vnitřní bohatství přírody a jejích poměrů jako celku.

Ekologická látka ve výchově k občanství využívá poznatků z biologie a dalších předmětů, směřuje však k cíli spíše etickému. Ukazuje sepětí postojů jednotlivce k přírodě s důsledky aktivit výroby a techniky. Někdejší moudrý hospodář věděl, že přírodu musí respektovat, poznávat a při svém využívání i ochraňovat. Aby lidstvo skutečně dospělo k této pozici, je nutno ukazovat a rozvíjet odpovědnost jednotlivců za své vlastní i společenské prostředí.

PŘEHLED OSNOVNÝCH HESEL EKOLOGIE

1. Jedinečnost přírody a života:

- úcta ke všemu živému - život nelze nahradit
- úcta k neživé přírodě - změny jsou zpravidla nevratného charakteru
- náležité zacházení s přírodním bohatstvím - limity zásob
- čtyři elementy: voda, vzduch, země, oheň (energie)

2. Hierarchie hodnot v přírodě:

- spotřeba - přeměna jako přirozený zákon života
- etika: vztah zabití a oběti, ničení a užívání
- člověk jako vrchol přírody, jeho postavení inter pares a jeho závislost na nejnižších typech života (bakterie, červi)
- kulturnost ekologicky nezávadných postupů, důstojnost zvířat ve velkochovech atp.

3. Člověk a příroda:

- člověk jako přirozená součást přírody - jeho biologická determinovanost
- člověk jako tvůrce; jeho zásahy do přírody a vzdalování od přírody: městská kultura, výroba, odpady; problematika osídlování: mýcení, zavlazování, spásání apod.
- vztah k přírodě a chování "městských" lidí v přírodě - výlety, chataři
- péče o navázání na přirozený cyklus přírodního dění v technizované městské společnosti, sezonní jídla, rytmus dne a roku v činnosti a odpočinku, význam svátků
- psychologie a hygiena v technické civilizaci

4. Člověk - pán přírody:

- rozumnost a schopnost předávat; ovládnutí přírody a s tím spojená zodpovědnost
- přirozenost člověka je, že přenáší do přírody destabilizaci
- kruté a sobecké podmaňování přírody může vést až k sebeohrožování lidí
- příroda jako výzva k hledání
- moudrost jako zvláštní forma „instinktu“; příroda je vždy složitější než lidské poznání, nevypočitatelné a těžko předvídatelné důsledky lidských zásahů (např. antibiotika, svedení velkých sladkovodních řek do slaného jezera)
- pýcha, megalomanie a porušování rovnováhy v přírodním dění, přírodní obrana

5. Člověk - příroda - technika:

- nápodoba přírody v technice
- využití přírodních zákonů v technice

6. Ekologické dějiny:

- Evropa - postupná tvorba krajiny
- svět; náhlé úkoly poslední doby (Brazílie)
- otázky demografické, problém přemnožení, mravné a nemravné formy řešení

7. Tvorba mikroprostředí jako základ ekologického chování:

- zahrada, čistota a zeleň ulic, estetická tvorba krajiny a v krajině ...

Politologie

Politologická látka ve výchově k občanství má žáky přivést k pochopení základních společenských vztahů, struktur a mechanismů. Náznorný rozbor žákům známých podob pospolitosti umožní výklad těch pojmů, které v sobě nesou politický obsah. Velký důraz je kladen na objasňování mnohavrstevnosti a členitosti vztahů, které jednotlivce zaujímá vůči všem úrovním a způsobům formování společnosti. Teprve pochopení těchto vztahů umožňuje počátek porozumění politickým pojmům. Prvky demokracie v řízení společnosti je nutno vykládat v určité dějinné perspektivě, aby byla zřejmá šíře a hloubka civilizačního i kulturního zranění všech těchto faktorů. Principy demokracie jsou ve své moderní podobě pochopitelné jen na pozadí souvislostí vyplývajících ze staletého vývoje. Podání látky se proto snaží předejít zjednodušenému výkladu politiky jako oblasti boje o politickou moc, výkladu demokracie jako souhrnu procedur, které jsou vládami a politickými stranami využívány „k prosazování vlastních zájmů“. Takto zúžené pojetí politiky zrodilo apriorní předsudek o její „špinavosti“, neboť nepřihlíží k různým typům politické moci a k bohatosti způsobů, jimiž je jednotlivce včleňován do složitě provázané sítě spolkových, místních a regionálních, profesních i odborových struktur. Lidé obohaceni zkušenostmi ze samosprávného režimu těchto prvků „malé politiky“ vytvářejí podmínky pro postupné ozdravování i politiky „velké“.

Soužití lidí v občanské společnosti je možné jenom tehdy, když jakási neviditelná většina pěstuje ideál občanského přátelství. Tento ideál nesmí být vykládán jako utopie nebo moralizující pošetilost, proto jsou žákům vysvětlovány i nevýhody demokracie, její paradoxní stránky a různé příklady kolapsů. Na těchto kolapsech je však možno ukázat také to, že k nim vedlo příliš mechanické, jednostranné a úzké pojetí demokracie, že k nim ve vážné míře přispěla netečnost, lhostejnost a sobectví jednotlivců i skupin lidí. Výběr hesel je směřován k tomu, aby látka vyústila do pochopení jakési občanské odpovědnosti za společenskou ovzduší, jehož demokratičnost ovlivňuje každý jednotlivce.

Látka těsně souvisí (a často se prolíná) s vlastivědou, antropologií, právem a ekonomikou, může se probírat i v rámci jejich osnovných hesel, pokud je dodrženo základní etické pojetí a směřování. Výklad by měl v bohaté míře využít probranou látku z ostatních předmětů, zejména dějepisu a zeměpisu.

PŘEHLED OSNOVNÝCH HESEL POLITOLOGIE

1. Vztahy a struktury ve společnosti:

- základní vztahy v přirozených skupinách
- role, nerovnost v rolích, odpovědnost, závislost, podřízenost, zvýhodnění, nadřazenost
- rovnost a partnerství
- pověření, zmocnění, zastupování
- boj, soupeření, spolupráce
- skupiny přirozené a formální, typy a znaky
- vztahy ve skupinách a mezi skupinami

2. Vývoj organizovaných forem pospolitosti:

- rody, kmeny, kmenová společenstva
- jazyky, národy, migrace, územní společenstva
- zdroje bohatství, tradice, kulty, moc
- sídla, civilizační jádra, předchůdci států
- státy a jejich znaky, státní organismus
- sociální stratifikace a formy vlády
- pospolitost a dělba práce (stavy, cechy, věda)
- mezinárodní vztahy a jejich vývoj

3. Vývoj demokratických prvků v řízení společenských struktur:

- antické civilizace, městské státy
- sbory stařešinů, propůjčování autority volbou
- středověká města, cechy, univerzity
- omezování moci v lenním systému
- zápas o svobodu svědomí a poznání, reformace
- osvícenství a absolutismus, konstituce
- americká a francouzská revoluce
- průmyslová revoluce, rozvoj politického stranictví
- zneužívání principu zastupování, neduhy demokracie

4. Principy současného pojetí demokracie:

- přidělování pravomoci podle zásad uznání většiny
- výkon pravomoci jako kontrolovaná služba veřejnosti
- rozvíjení funkce regionální a místní samosprávy
- rozhodování respektuje práva menšin a jednotlivců
- předchází se kumulaci a hromadění moci
- zákonodárná i výkonná moc se pravidelně obměňuje
- ústava a ústavní zákony vyžadují vyšší míru konsensu
- zákony musí respektovat ústavu
- volební pravidla musí korektně respektovat svobodu a rovnost občanů před zákonem
- nezávislé soudnictví
- aktivní rozvíjení přátelských a integračních svazků se státy demokratické orientace

5. Práva a povinnosti jednotlivců v demokratickém systému:

- přirozená práva člověka, práva občana
- neoddělitelnost práv a povinností, svobod a odpovědnosti
- Všeobecná deklarace lidských práv
- vnitřní mír v zemi a věrohodnost závazků bezpečnosti
- Konference o evropské bezpečnosti a spolupráci
- tzv. třetí koš, občanské iniciativy (Charta 77)
- mezinárodní struktury a lidská práva (Rada Evropy)
- vztah držitele a narušitele práva
- otevřené otázky lidských práv, právo na život, ekonomická práva, práva menšin aj.

6. Demokracie jako mechanismus obnovování rovnováhy ve společnosti:

- svobodné sdružování, odborové a politické organizování
- svobodný tisk a přístup k veřejným informacím
- svobodné vzdělávání a kulturní aktivity
- svoboda svědomí a náboženství
- soukromé vlastnictví a svoboda podnikání
- člověk jako tvůrce svobody, aktivizace jednotlivců při předcházení poruch demokracie v politické, ekonomické i kulturně mravní oblasti
- národnosti

Rodinná výchova

Pojetí a cíle předmětu

Občanská škola má připravit žáky pro život v celé jeho bohatosti. Významnou součástí života, která mnohdy zásadně podmiňuje osobní spokojenost a pocit štěstí člověka, je jeho rodinný život. Úkolem rodinné výchovy je vybavit dítě takovými vědomostmi a zejména dovednostmi, které mu umožní nejen si uvědomit, ale také zvládat bez problémů jeho budoucí roli v rodinném životě a stát se tak spolehlivým, dobrým partnerem a zodpovědným rodičem.

Rodinná výchova se v projektu občanské školy objevuje jako staronový, dříve zcela okrajový předmět. V novém pojetí by se měla stát rodinná výchova spolu s občanskou výchovou, s níž tvoří nedílný celek, jedním z profilujících předmětů občanské školy. Měla by být oním významným prvkem, který pomáhá přetvářet školu, dříve spíše encyklopedicko-školometskou, ve školu pro život.

Rodinná výchova je pojata jako praktická aplikace poznatků, které žáci získávají v hodinách občanské výchovy, popř. v jiných předmětech. Výuka má činnostní charakter. Jejím hlavním cílem je vybavit žáky praktickými dovednostmi pro život v rodině a ve společnosti, pro zdravý životní styl a odpovědné jednání. Učivo rodinné výchovy je rozsáhlé a různorodé. Využívá poznatků z občanské výchovy, ale i dalších předmětů občanské školy (např. přírodopis, fyzika, chemie atd.). Rodinná výchova se tak stává jedním ze stěžejních předmětů, v němž se žáci učí aplikovat teoretické poznatky do každodenního života.

Předpokládáme, že učitel bude k předmětu přistupovat tvůrčím způsobem a program předmětu bude konkretizovat, případně dále rozvíjet s ohledem na podmínky školy. Z těchto důvodů jsou v osnovách uvedeny pouze náměty na druhy činností a dovednosti, které touto činností má žák získat.

V průběhu čtyř let se z žáka - dítěte v rodině - stává jedinec - občan, vybavený teoretickými vědomostmi a dovednostmi pro samostatný život. V blízké budoucnosti si již může vybírat partnera a zakládat vlastní domácnost i rodinu. Této myšlence odpovídá i rozdělení učiva do jednotlivých ročníků.

6. ročník

Učivo 6. ročníku úzce navazuje na témata probíraná v tomto ročníku v občanské výchově. V praktických činnostech rozvíjí a aplikuje téma rodina, její život v průběhu roku, zdravý životní styl. Žáci se naučí např. základy vedení domácnosti, úpravu a údržbu bytu a základním pravidlům péče o zdraví. Vzhledem k charakteru obsahu učiva je plánována výuka ve skupinách. V prvním pololetí skupiny smíšené, ve druhém pololetí skupiny dělené na chlapce a dívky. Plánovaný počet hodin: 66.

UČEBNÍ OSNOVA

1. Obraz života rodiny v průběhu roku

1.1 Péče o prostředí domova

- byt, bydlení, potřeby rodiny vzhledem k bydlení
- rodinný stůl, centrum života rodiny
- úprava stolu k různým příležitostem (narozeniny, jmeniny různá výročí)

Praktické činnosti:

- sběr rostlinného materiálu, jeho sušení
- aranžování živých květů
- péče o pokojové květiny
- úprava stolu k různým příležitostem
- balení dárků
- způsob předávání a přijímání dárků
- situační hry

1.2 Organizace provozu domácnosti

- domácí práce, jejich časové rozvržení v průběhu dne, týdne, roku
- zapojení všech členů rodiny
- uspořádání věcí v domácnosti
- pracovní pomůcky a prostředky
- zásady hygieny a bezpečnosti práce

Praktické činnosti:

- kompletní úklid bytu (pracovny)
- běžný úklid
- udržování pořádku na cvičném pracovišti
- obsluha základních technických prostředků používaných v domácnosti (mechanických i elektrických)
- relaxační cvičení po náročných pracovních úkonech v domácnosti

1.3 Příprava vánočních svátků

- vánoční tradice

Praktické činnosti:

- zdobení cvičného bytu a školy
- adventní věnec
- úprava vánočních kompozic a vánočního stromku
- úprava vánočního stolu
- rychlení větviček okrasných dřevin
- rychlení cibulovin

1.4 Ekonomika domácnosti

- hospodaření s finančními prostředky
- pořizovací hodnota věcí, nákupy
- rodinný a osobní rozpočet

Praktické činnosti:

- sestavení rodinného rozpočtu
- zjišťování cen

2. pololetí

2. Zdraví člověka a péče o ně

- zdravý způsob života, režim dne jednotlivých členů rodiny, čas k práci, čas k aktivnímu odpočinku, ke spánku, otužování
- osobní hygiena, intimní hygiena chlapců i dívek
- duševní hygiena, únava, prostředky relaxace, autogenní trénink
- návykové látky a rizika jejich závislostí (kouření, alkohol a jiné drogy)
- etika dospívání, používání kulturního slovníku v souvislosti se sexualitou
- ochrana proti sexuálnímu zneužití

Praktické činnosti:

- sestavení osobní výkonnostní křivky
- praktická ukázka prostředků používaných v intimní hygieně ženy
- relaxační cvičení, oční gymnastika, autogenní trénink
- praktický nácvik slovních argumentů při obraně proti sexuálnímu zneužití
- základní prvky sebeobrany

3. Obraz života rodiny v průběhu roku

- velikonoční zvyky
- pěstování rostlin v bytovém interiéru a v bezprostředním okolí bytu

Praktické činnosti:

- velikonoční výzdoba cvičného bytu, školy
- pletení pomlázky
- kraslice
- zhotovování doplňků pro pěstování rostlin a jejich aranžování
- ošetřování rostlin, výsev, výsadba, přesazování

4. Bytové doplňky

- funkční a estetické požadavky na bytový doplněk
- vybavení domácí dílny a základní činnosti související s údržbou domácnosti
- práce s textilním materiálem - dívky
- práce s různými materiály: papír, dřevo, plasty, drát, kůže, textil - chlapci
- spojovací materiály - chlapci
- úprava povrchu

Praktické činnosti:

- kompozice ze suchého materiálu
- vyšívání, háčkování, drhání, paličkování, tkaní atd. - dívky
- paspartování, rámování, drobné stavební a údržbářské práce
- chlapci
- údržba kola - chlapci

7. ročník

Učivo 7. ročníku otevírá další dimenzi života rodiny. Důraz je kladen na činnosti, které souvisejí s každodenní přípravou stravy v rodině z hlediska zdravé výživy, estetiky stolování, nákladů na stravování a chování ve společnosti. Pozornost je věnována kultuře odívání. Žáci se naučí připravovat pokrmy, stolovat a provádět základní údržbu oděvu.

Doporučujeme, aby výuka probíhala ve smíšených skupinách v souladu s hygienickými a bezpečnostními předpisy.

Počet hodin: 66

UČEBNÍ OSNOVA

1. Společenské chování

- zdravení, představování, oslovování
- chování v restauraci
- chování v divadle, na koncertě, v kině
- host v rodině, úloha hostitele

Praktické činnosti:

- nácvik verbální a neverbální komunikace formou situačních her

2. Výživa a stravování v rodině

- denní stravovací režim, hygiena výživy
- výživa a zdravotní stav člověka, zásady zdravé výživy
- základní složky potravy
- cizorodé látky v potravním řetězci
- sestavování jídelníčku
- potraviny rostlinného a živočišného původu, pochutiny
- vybavení pracoviště pro přípravu pokrmů
- zásady hygieny, bezpečnosti a ochrany zdraví při práci
- výběr, nákup a skladování potravin
- kultura stolování
- technologie přípravy pokrmů za syrova
- tepelné úpravy pokrmů
- uchovávání ovoce a zeleniny v domácnosti

Praktické činnosti:

- sestavování jídelníčku
- nákup surovin
- rozpočet, vyúčtování
- praktické lekce z technologie (příprava pokrmů dle určené sestavy - vyučující sleduje, aby žáci měli možnost prakticky si osvojit všechny předepsané technologické postupy)
- stolování spojené s ochutnávkou pokrmů

3. Kultura odívání

- funkce a význam oděvu, historie odívání
- móda a vkus
- základní šatník, kritéria pro volbu oděvů k různým příležitostem
- textilní materiály
- hygiena odívání
- udržování jednotlivých oděvních součástí

Praktické činnosti:

- sestavení šatníku
- technologie praní, čištění skvrn, žehlení atd.
- drobné opravy a úpravy oděvů (ruční šití)

8. ročník

Ve výuce 8. ročníku jsou realizovány další praktické činnosti, které rozvíjejí zejména témata fil. antropologie zařazené v občanské výchově a téma biologie člověka probírané v přírodopisu. Témata ze zdravotní výchovy a problémy mezilidských vztahů se znovu otvírají v širším a hlubším kontextu na základě stupně zralosti žáků a jejich schopnosti sebereflexe.

Vzhledem k některým specifickým rolím muže a ženy v životě umožňuje učivo v prvním pololetí dívkám prohloubit znalosti a dovednosti z oblasti odívání a chlapcům z oblasti technických činností spojených s provozem domácnosti.

Doporučujeme proto, aby výuka v prvním pololetí probíhala v oddělených skupinách chlapců a dívek a ve druhém pololetí ve smíšených skupinách.

Počet hodin: 66

UČEBNÍ OSNOVA

1. Kultura odívání - dívky

- funkce, obsluha a údržba šicího stroje
- bezpečnost a ochrana zdraví při práci
- druhy švů
- stříhy a jejich úprava
- technologický postup zhotovení oděvu

Praktické činnosti:

- praktické seznámení s šicím strojem
- zhotovování základních druhů švů
- strojové začišťování švových záložek
- zjišťování tělesných rozměrů
- získávání stříhu
 - a) ze stříhové přílohy
 - b) na míru
- praktické zhotovení výrobků (oděvních součástí)

Technické práce v domácnosti - chlapci

- schémata technických zařízení používaných v domácnosti
- údržba domácnosti, opravy a úpravy v bytě a bytového zařízení
- užití elektrické energie v domácnosti, zásady bezpečnosti práce s elektrickými přístroji a zařízeními, ekonomická a ekologická hlediska užití
- standardní normy pro připojování elektrických spotřebičů a jejich aplikace
- technické komunikační prostředky v bytě, v provozu domácnosti (princip činnosti, možnosti užití)
- výpočetní technika v domácnosti
- práce s jednoduchými přístroji a zařízeními pro zájmovou činnost rodiny a jejich základní údržba (např. fotoaparát, jízdní kolo)

Praktické činnosti:

- čtení jednoduchých výkresů a schémat z hlediska uživatele
- tapetování, vrtání, pájení, řezání, hoblování, broušení
- bezpečné ovládání elektrických přístrojů
- zapojení zásuvky, vypínače, prodlužovací šňůry - zkoušečka
- obsluha fotoaparátu
- montážní práce na jízdním kole

2. pololetí

2. Zdravý životní styl

- aspekt zdraví (tělesné, duševní, emocionální, sociální), komplexní chápání pojmu zdraví, odpovědnost za svůj zdravotní stav
- rizikové faktory ovlivňující zdraví, prevence drogových a jiných závislostí
- rozhodování v náročných životních situacích
- sexuální chování a ochrana zdraví, vyloučení rizikového chování, antikoncepce, zdravotní a etický problém interrupce, nemoci přenosné pohlavním stykem včetně viru HIV/AIDS, přejímání odpovědnosti za své jednání
- péče o nemocného
- první pomoc: při poranění hlavy, páteře
při krvácení, popálení, úpalu, úžehu
při bodnutí hmyzem
při zasažení elektrickým proudem
při poranění končetin
- domácí lékárnička

Praktické činnosti:

- chování v modelových situacích s využitím situačních her
- ukázka antikoncepčních prostředků
- péče o nemocného v domácnosti s využitím situačních her
- obvazová technika
- přenášení raněného
- umělé dýchání

3. Pohled do zrcadla

- péče o čistotu těla
- péče o pleť, základní druhy pleti, pleť v zimě a v létě, pleť v dospívání
- péče o vlasy, vousy
- péče o ruce a nohy
- lékařská kosmetika
- kosmetické přípravky

Praktické činnosti:

- zjišťování druhu pleti
- základní postupy při čištění pleti
- příprava pleťových masek z přírodních materiálů a jejich aplikace
- volba účesu vzhledem k tvaru obličeje
- ošetření rukou a provedení správné manikúry
- dekorativní kosmetika

9. ročník

9. ročník završuje přípravu žáka ke vstupu do občanského života. Témata tohoto ročníku opět prakticky rozvádějí učivo občanské výchovy a připravují žáka pro konkrétní životní situace.

Žáci jsou vedeni k tomu, aby byli schopni zvládnout svou nastávající roli občana, který posléze bude zakládat nový domov.

Výuka by měla probíhat ve smíšených skupinách.

Počet hodin : 66

UČEBNÍ OSNOVA

1. Jsme občany

- základní pravidla pro styk s úřady
- zdravotní a sociální pojištění
- spoření
- volba povolání

Praktické činnosti:

- vyplňování tiskopisů
- sestavování žádosti
- vyřizování základních dokladů (občanský průkaz, pas)
- otevření účtu, založení vkladní knížky, kreditní karty
- formality k uzavření sňatku

2. Tvoříme svůj domov

- zakládání domácnosti, zařizování bytu
- funkční a estetické řešení interiéru
- hygienické požadavky na zařízení některých částí bytu, oslunění, osvětlení, větrání a vytápění
- technické parametry vybavení bytu a spotřebičů v domácnosti, ekonomika jejich provozu
- ekonomika rodinného života, rodinný rozpočet, domácí účetnictví, možnosti snižování nákladů na provoz domácnosti
- provoz v bytě, bydlení a péče o životní prostředí

Praktické činnosti:

- dispoziční řešení bytového interiéru, práce s plánkem bytu a se stavebnicí
- barevné řešení prostoru bytu - výkres s využitím textilního materiálu
- výroba makety bytu (části bytu) - práce s dřevem, papírem, textilem
- sestavení rodinného rozpočtu v modelových situacích
- vedení domácího účetnictví

- práce s katalogy
- orientace ve výběru nabízeného zboží z hlediska účelnosti, ekonomiky a bezpečnosti provozu

3. Budeme rodiči

- manželství, plánování rodičovství, životní role otce a matky
- početí, těhotenství ženy (prenatální vývoj jedince), porod
- péče o novorozence a kojence
- péče o hygienu dítěte
- oblékání dítěte
- ošetřování nemocného dítěte
- handicapované dítě v rodině
- zodpovědnost rodičů za dítě
- rodinné konflikty, způsoby chování ve stresových situacích
- disharmonický vztah mezi rodiči a jeho vliv na dítě
- vícegenerační soužití
- výchova dětí v rodině

Praktické činnosti:

- sestavení jídelníčku a režimu dne těhotné ženy
- péče o hygienu kojence
- příprava kojenecké a dětské stravy
- zhotovování hraček s využitím různých technických materiálů
- situační didaktické hry modelující život rodiny

Tělesná výchova

Motto:

*Zdraví je příliš důležité,
než aby se přenechávalo vědě,
ale také příliš důležité,
než aby se s ním nevědecky zacházelo.*

(H. a M. Diamondovi: *Fit pro život*)

A Vstupní část

Úvod

Program tělesné výchovy v projektu občanské školy je předkládán jako ucelená představa skupiny didaktiků a učitelů tělesné výchovy o cíleném naplňování vývojových a rozvojových potřeb žáků mezi 11.-15. rokem jejich věku v oblasti tělesné kultury a o možnostech pedagogů a rodičů žáků tyto potřeby v podmínkách našich škol (rodin) poznávat, naplňovat a rozvíjet.

Jde o aktualizované pojmenování základních prvků a vztahů ve školní tělesné výchově, jak to vyplývá ze společenských změn, z představ o potřebách života v blízké budoucnosti, z vývoje didaktiky tělesné výchovy, ze znalosti situace ve školní tělesné výchově i z dalších skutečností zvláště výrazných v obecné části projektu.

V podobě programového dokumentu jde o „idealizovaný“ model, ke kterému lze dospívat postupně a který zároveň dává možnost variantního přístupu k řešení některých organizačních a obsahových námětů podle konkrétních podmínek škol. Realizace programu je závislá i na vypracování doplňujících materiálů, na přísunu dalších potřebných informací a na odpovědnosti řídicích pracovníků za vytváření vhodných realizačních podmínek.

Hlavní myšlenky a východiska programu tělesné výchovy

Naplňovat hlavní myšlenky občanské školy - zajistit kvalitní základní vzdělání každému jedinci a připravit ho pro život v moderní občanské společnosti - znamená znát potřeby a kvality člověka v takové společnosti, přehodnocovat a přetvářet funkce a konkrétní působení školy ve prospěch žáků a jejich přípravy a výrazněji propojovat život školy s děním v rodinách žáků, v obci.

Z hlediska tělesné výchovy to mimo jiné znamená postupně **přebudovávat** postoje ke zdraví, dennímu režimu, pohybovým aktivitám, stravování, škodlivinám, přírodě, ekologii, potřebám jiných lidí atd. Znamená to **přetvářet** režim a činnosti ve škole **v souladu** s fyziologickými, psychickými a jinými **potřebami žáků**. **Vybabovat** žáky takovými vědomostmi a praktickými zkušenostmi o pohybu a zdraví, aby mohli **zvažovat** konkrétní situace, **hledat** různá řešení a **uskutečňovat optimální rozhodnutí**

pro sebe i s ohledem na jiné lidi. Znamená to i představovat tělesnou výchovu a sport jako **prospěšné prvky životního stylu moderního člověka** s možnými a v mnohém prokazanými příznivými dopady do oblasti zdraví, osobní kultivace, sociálních vztahů i vzeb s jinými oblastmi lidské kultury.

Takové změny jsou dlouhodobé. Proto stavíme tělesnou výchovu v občanské škole jako **vzdělávací a motivační základ**, který spoluvytváří perspektivní vztah ke zdraví a k pohybu především tím, že je tělesná výchova ve své každodenní (aktuální) podobě **kvalitní** (žáci se naučí, poznají), že je prováděna **v dostatečném množství** a vhodných podmínkách, že v ní **převažují radostné a úspěšné pocity** a prožitky, že poskytuje dostatek **pozitivních vzorů** (příkladů, námětů), že žáka **nepoškozuje** a hlavně **neodraňuje**.

Proto se v programu tělesné výchovy pokoušíme dotvářet nebo měnit ty prvky a vztahy, které mohou upevnit význam tělesné výchovy v celkovém systému vzdělávání a jimiž je zároveň možné lépe ovlivňovat aktuální potřeby žáků, a přispívat tak k rozvoji jejich perspektivního vztahu k tělesné výchově a sportu (tj. změny v činnosti učitele, v režimu škol, ve vztazích škol a rodin).

Východiska pro tvorbu programu tělesné výchovy

Jako základní **východiska** programu zdůrazňujeme následující potřeby žáků a podmínky pro tělesnou výchovu a sport:

- Vývoj žáků ve věku 11-15 let je velmi dynamický, často nerovnoměrný, zasahuje všechny tělní orgány a soustavy a je výrazně stimulován pohybem. **Potřeba pohybu je velká**, denní optimum se pohybuje v tomto období mezi 5 - 4 hodinami denně, lékaři akceptovaná minimální hranice je kolem **2,5 - 2 hodin aktivního pohybu denně**.
- Vlivem nerovnoměrného rozvoje svalů a kostí (hlavně na počátku období), zvyšující se pracovní zátěže i vlivem případných negativních návyků z předchozí etapy vzdělávání nebo životního stylu rodiny roste náchylnost k oslabení pohybové podpůrného aparátu. K primární prevenci žáci **potřebují celkové postupné ozdravení učebních i životních podmínek, soustavnou a cílenou korekci pohybových návyků a návyků držení těla, kompenzaci jednostranné zátěže vsedě, zaměření na rozvoj tělesné zdatnosti** atd. Případná vzniklá oslabení musí být důvodem ke zvýšené starostlivosti o žáka a ke zvýšené cvičební aktivitě, ne naopak. **Omezení pohybu musí být zdůvodněné a výjimečné opatření**.
- Pohlavní, somatické, bioenergetické, biomechanické, psychické a další předpoklady pro pohybové činnosti jsou u jednotlivých žáků rozdílné a v průběhu období se dále diferencují. Vystává **potřeba takové nabídky činností, která umožní dosáhnout cílů ve shodě s konkrétními potřebami a možnostmi každého žáka**.
- Pohybově funkční a zdravotní potřeby žáků i výchovné záměry nemůže zajistit jen povinný předmět. Vzhledem k rozvojovým, kompenzačním, relaxačním aj. funkcím tělesné výchovy je třeba **zařazovat pohybové aktivity s různými účinky do celého**

průběhu dne. Škola se musí stát ve spolupráci s rodinou a sportovními organizacemi centrem pro zajištění nabídky pohybových činností.

- Žáci vstupují do tělesné výchovy v občanské škole s pětiletými zkušenostmi ze vzdělávání na nižším stupni školy, případně v mimoškolní tělesné výchově a sportu. To vytváří **předpoklad i potřebu přistupovat k žákům na vyšší úrovni obsahu didaktických metod a didaktických forem.**
- Pohybové dovednosti a s nimi související poznatky, návyky a vlastnosti nevznikají samovolně a při jakékoli činnosti. Žáci se **potřebují pohyb učit** v cíleném didaktickém procesu. K tomu **potřebují odpovídající prostorové a materiální podmínky.** Současné podmínky pro úspěšnou realizaci tělesné výchovy jsou na řadě našich základních škol limitující. **Pomoc ředitele školy, školských orgánů, rodičů žáků a dalších partnerů** je pro realizaci programu tělesné výchovy nezbytná.
- Zájem o tělesnou výchovu je v daném věku všeobecně velký. Pro udržení tohoto zájmu žáci **potřebují příjemné, estetické a bezpečné prostředí, příznivou pracovní atmosféru,** která je motivuje, kde se nemusejí obávat chyb a selhání, kde nacházejí ocenění vlastní snahy a výkonů, kde jsou svědky vlastního pokroku a úspěchu. Vzhledem ke zvýšené citlivosti na rozpory mezi slovy a činy si žáci **potřebují neustále potvrzovat pozitivní úlohu tělesné výchovy i mimo hodiny povinného předmětu** - u ostatních pedagogů, v rodině, ve sdělovacích prostředcích atd.
- Mnohem víc než v jiných vývojových obdobích podléhají žáci okamžitým náladám a citovým stavům, které mají dopad na jejich výkonnost a ochotu spolupracovat. **Potřebují proto pochopení pro osobní problémy.** Vyžadují respekt vlastní osobnosti, taktní jednání a rozumné řešení konfliktních situací.
- S rozumovým a citovým zráním i uvědomováním si vlastní osobnosti se mění vztahy žáků k vrstevníkům, dospělým i k sobě samým. **Žáci potřebují stále víc potvrzovat svou identitu.** Potřebují zasahovat do činností, uplatňovat své názory, samostatně se rozhodovat a jednat s druhými atd. Potřebují se dostávat do situací a rolí, kdy si uvědomují nadřazenost i podřazenost, odpovědnost i sounáležitost, kdy organizují, řídí, hodnotí atd.
- Žáci daného věku se neradi podřizují příkazům, kterým nerozumějí nebo které jsou vynucovány. Při **zdůvodněných a rozumných požadavcích** jsou ochotni se podřizovat a sledovat i náročné a vzdálené cíle. Potřebují **objektivní zhodnocení své činnosti.**
- Stále ne plně vyvinutý organismus je náchylný na četná poranění a oslabení. Nebezpečí ohrožení vytváří i zvýšená vitalita, aktivita, přeceňování vlastních možností, podcenění nebezpečí. Žáci **potřebují kvalifikované vedení a poučení,** které předem vyloučí poškození nevhodnou zátěží, kolizními situacemi, činnostmi ve znečištěném prostředí. Současně **potřebují získávat kvality umožňující přenos odpovědnosti na ně samé.**

- Tělesná výchova a sport jsou provázeny zvýšenými nároky na fyziologické funkce a pohybově podpůrný aparát. Proto musí být **podpořeny odpovídající výstrojí a výzbrojí**. Žáci potřebují obutí a oblečení, které usnadňuje a zpřijemňuje pohyb a zároveň splňuje podmínky ochrany organismu a hygieny pohybu v různých povětrnostních a klimatických podmínkách. Důležitá je konstrukční nezávadnost náčiní a náradí, jejich odpovídající hmotnost, dostatečné množství, estetické tvary a barvy apod., a to vzhledem k různým pohybovým činnostem.
- Tělesná výchova není jen působení na motorickou složku žáka. Je to i otázka souvisejících poznatků, zkušeností, prožitků. Žáci **potřebují získávat i celý komplex vědomostí, prožitků, názorů, vztahů**, které spojují tělesnou výchovu s jinými oblastmi života a umožňují jim zasvěcenou a aktivní účast na tělovýchovném a sportovním dění. **Potřebují adekvátní vzory, podněty, informace a propagaci** (především vlastní tělesné výchovy).
- Organizace a realizace tělesné výchovy v daném vývojovém období je náročná a odborná činnost. Plné a úspěšné zabezpečení tělesné výchovy vyžaduje **příslušně vzdělaného, motivovaného a stimulovaného učitele tělesné výchovy**, který spolupracuje s ostatními pedagogy a rodiči. Současná společenská realita dává učiteli možnost **využívat manažerské dovednosti** ve prospěch školních i mimoškolních pohybových aktivit žáků.

B Cíle a pojetí předmětu tělesná výchova

Cíle předmětu tělesná výchova

Školní tělesná výchova si převážně přisuzuje větší odpovědnost za žáka a jeho zdraví, než pravděpodobně má a může naplnit. Vede ji k tomu přesvědčení, že je jedinou oblastí ve škole, která ovlivňuje biologickou podstatu žáků, a že musí nahradit veškeré funkce původních pohybových aktivit, které jsou v jejich životě opomíjeny. V podmínkách moderní společnosti zajišťuje školní tělesná výchova pouze určitý (i když velmi významný) podíl na biologickém a motorickém vývoji a na tvorbě zdravého životního stylu.

Tělesná výchova v občanské škole zdůrazňuje tyto cíle:

- **odhalování individuálních pohybových předpokladů,**
- **kultivace pohybových dovedností a rozvoj zdravotně orientované zdatnosti (účelově vybranými činnostmi a v záměrně vytvářeném pohybovém režimu) jako základu pro přesah do budoucí pohybové aktivity moderního člověka,**
- **orientace v psychofyziologických otázkách vlivu pohybové aktivity na život člověka a v racionálním zdůvodnění utvářejícího se postoje k vlastní pohybové aktivitě,**

- **kladné prožívání pohybových činností, upevňující postojovou aktivitu ke sportu a usnadňující překonávání negativních vlivů jeho aktuálního tělesného a psychického stavu,**
- **postupné začleňování žáků do sociálních vztahů v oblasti pohybových aktivit.**

Naplnění daných cílů na úrovni žáků by v dalším životě mělo vést ke **zvýšení celkové kulturnosti jedinců, k odpovědnějšímu vztahu ke zdraví a k cílenějšímu začleňování pohybu do životního stylu jednotlivců i rodin.**

Pojetí tělesné výchovy

Pojetí tělesné výchovy v občanské škole charakterizují následující teze:

Tělesná výchova je součástí všeobecného vzdělávání 11-15letých žáků. Je **vytvářena pro žáky a v jejich prospěch.**

Tělovýchovné vzdělávání v občanské škole nezahrnuje jen povinný předmět, ale celý soubor organizačních a obsahových forem, které vytvářejí **pohybový režim školy.** Obsahové zajištění režimu je věcí učitele tělesné výchovy, organizace a **realizace je také záležitostí ředitele školy, ostatních pedagogů a dalších partnerů.** Povinné a doplňkové formy jsou určeny všem žákům, ostatní formy jsou předkládány jako výběrová nebo zájmová nabídka. Je snaha **vytvořit co nejvíc příležitostí k pohybu pro každého žáka.** Je žádoucí zahrnovat organizaci a realizaci všech forem pohybového režimu do pracovního úvazku učitele tělesné výchovy a dosažené výsledky mezi kritéria jeho hodnocení.

Školám je dána poměrně značná volnost při variantním řešení organizace pohybového režimu. **Fyziologické a hygienické potřeby žáků jsou při organizaci pohybového režimu prvořadé.**

Tělesná výchova je specifický didaktický proces vedený **aprobovaným učitelem,** který je obeznámen s obecnými vývojovými a rozvojovými zákonitostmi daného období, s odpovídajícími učebními postupy a strategiemi a konkrétními podmínkami na škole. Forma dokumentace o tělesné výchově a sportu na škole a podoba přípravy na vyučování je osobní záležitostí učitele (nebo dohody mezi učitelem a ředitelem). Učitel však **musí být v každé situaci schopen doložit, vysvětlit, a obhájit své záměry, postupy a výsledky.** Neaprobované vedení stěžejních forem tělesné výchovy musí být výjimečnou záležitostí. Doplňkové a zájmové formy tělesné výchovy mohou být vedeny i poučeným pedagogem (rodičem) nespecialistou.

Základní formou tělesné výchovy je povinný předmět v rozsahu 2-3 vyučovacích jednotek v týdnu. **Zařazení 3. vyučovacích jednotek** v každém ročníku se neděje na úkor ostatních předmětů a **není započítáváno do učebního plánu.** Při nevyhovujících materiálních podmínkách je možné 3. vyučovací jednotku realizovat i v jiných organizačních podobách (soustředěná výuka, kurzy, kratší formy).

Učivo povinného předmětu je uspořádáno do **tematických celků**. V rámci témat **není učivo členěno do ročníků**. Takto otevřený systém učiva dává **odpovědným a tvořivým učitelům možnost dosáhnout většího didaktického efektu** a přiblížit výuku skutečným potřebám a možnostem žáků. Volný výběr učiva je usměrňován: **závazným zdravotně kondičním programem**, který je vkládán do každé vyučovací jednotky povinného předmětu i dalších forem tělesné výchovy; **doporučeným rozsahem tematických celků**, jehož změna se děje podle určitých pravidel; stanovením závazných činností ve formě **kmenového učiva**, které je učitel (škola) povinen prezentovat v didaktickém procesu; **systémem dílčích cílů**, které navozují zaměření práce s učivem tematických celků. (Poslední dvě kritéria budou dopracována v průběhu ověřování.)

Tělesná výchova je charakteristická **didaktickou transformací nově vznikajících sportů a sportovních myšlenek**. Vedle nových a netradičních sportů jsou do tělesné výchovy přenášeny myšlenky fair play a tolerance zakotvené v evropských sportovních dokumentech.

Do tělesné výchovy je vnášena teorie a praxe **didaktických stylů**. Záměrně jsou uplatňovány činnosti, při nichž žáci vstupují do různých sociálních rolí a skupinových vztahů, zažívají různou míru odpovědnosti a pravomocí, kdy musí překonávat překážky, psychické zábrany. Výběr obsahu a metod je podřízen úrovni a potřebám žáků, charakteru činností, výchovnému záměru, efektivitě výuky a zkušenostem učitele. Pokud učitel s upevněnými a obtížně překonatelnými vzorci vyučovacího chování nebude akceptovat nabídku otevřenosti programu a alternativnosti didaktických stylů, může při naplnění závazného zdravotně kondičního programu nadále postupovat podle dosavadních učebních osnov. Stejně jako v jiných předmětech je možné a vhodné zadávat k procvičení **domácí úkoly**, které vycházejí z konkrétních potřeb žáků a jsou realizovatelné v podmínkách rodin a dostupných sportovišť.

Tělesná výchova v občanské škole **navazuje na učivo nižšího stupně školy**. Učivo obou stupňů se částečně překrývá, což umožňuje využít učivo odpovídající skutečně zjištěné úrovni žáků. Pro dosažení užší návaznosti obou stupňů se **doporučuje využívat při výuce tělesné výchovy v 5. (případně 4.) ročnících 1. stupně základních škol učitele specialisty ze 2. stupně (občanské školy)**.

Tělesná výchova **respektuje pohlavní odlišnosti** žáků. Výuka je koncipována **odděleně** pro dívky a chlapce. Odlišnosti jsou v obsahu a v některých didaktických metodách práce s dívkami a chlapci. Naopak v některých tematických celcích, kde je **společná výuka** z hlediska organizace a bezpečnosti možná a pohledu obsahu a výchovných účinků vhodná, je koedukovaná výuka žádoucí a je **možné ji uplatnit** (např. turistika, lyžování, tanec atd.).

Tělesná výchova je vytvářena na základě **co možná nejlepší znalosti zdravotního stavu každého žáka**, jeho konkrétní pohybové úrovně, úrovně zájmů a potřeb. Proto učitel tělesné výchovy **spolupracuje** podle možností s **ostatními pedagogy, rodiči žáků, lékaři**.

Pro zdravotně oslabené žáky se vytvářejí v rámci jednotlivých forem tělesné výchovy podmínky pro korekci jejich oslabení a pro odpovídající zapojení do činnosti spolu s ostatními žáky. Případně jsou vytvářeny **speciální formy tělesné výchovy se zdravotními programy**. **Zdravotní tělesná výchova** získává v projektu občanské školy zvláštní postavení předmětu, který „doplňuje“ výuku povinných předmětů. Školy mají **povinnost usilovat o zavedení tohoto předmětu** pro žáky III. nebo II. zdravotní skupiny, případně ho zajistit na jiné (spádové) škole. Účast ve zdravotní tělesné výchově neomezuje žáka v účasti v povinném předmětu ani ve volbě jiných forem tělesné výchovy.

Pro realizaci tělesné výchovy je důležitá **včasná informovanost žáků a jejich rodičů** o cílech tělesné výchovy, o specifických výukových nárocích, o způsobech práce a hodnocení v jednotlivých formách atd. Je vytvářen prostor pro průběžné konzultace o potřebách žáků, pro propagaci tělovýchovných a sportovních akcí a pro prezentaci školní tělesné výchovy vůči veřejnosti.

Tělesná výchova je založena na vzájemné **spolupráci učitele a žáků, na jejich vzájemném respektování, snaze pomoci žákovi** rozvinout jeho stávající pohybovou úroveň a **nepřipustit jeho fyzické či psychické poškození**. V tělesné výchově by měl převládnout **pocit důvěry, radosti, rovných možností**, aby se žák nebál projevit.

Hodnocení v tělesné výchově je chápáno především jako **motivační proces**. Je postaveno na znalosti zvládnutelného a individuálně stanoveného cíle. Jeho dosahování a překonávání je posuzováno vzhledem k předchozímu zjištěnému stavu konkrétního žáka. Není tedy posuzován absolutní výkon, ale **změna**. Výrazným rysem hodnocení je posilování vztahu žáka k pohybovým aktivitám, s tím souvisí dostatek příležitostí být hodnocen, moci uspět, prosadit se, zlepšit se.

Svůj zájem o tělesnou výchovu a sport a své pohybové nadání prohlubují žáci v **předmětu sport a pohybové aktivity**. Zaměření tohoto předmětu je mnohem širší než zaměření povinného předmětu a může víc vycházet vstříc zaměření učitele, zájmům žáků, tradicím školy, konkrétním materiálním podmínkám, spolupráci se sportovními organizacemi.

Tělesná výchova na škole je realizována ve specifických podmínkách tělocvičen, hal, bazénů, přírody. Důraz je kladen na **bezpečnost žáků, hygienickou nezávadnost prostředí, estetičnost a účelovou vybavenost**. Odpovědnost a rozhodovací pravomoc učitele tělesné výchovy a ředitele školy vycházejí z platných **hygienických norem a bezpečnostních předpisů**.

Tělesná výchova je **propojována s ostatními předměty**. Staví především na poznacích a dovednostech z biologie (v poučení o lidském těle a zdraví), z ekologie (ve vztahu k přírodě), ze zeměpisu a dějepisu (v poučení o místopise a historii navštěvovaných regionů, o historii a významu tělesné výchovy a sportu), z hudební a výtvarné výchovy (v propojení pohybu s rytmem, melodií, estetikou), z jazykového vzdělávání (v komunikačních schopnostech, v pochopení významu cizích termínů

přenesených do sportu), z rodinné výchovy (v poučení o škodlivinách a dalších aspektech zdravého životního stylu), z občanské výchovy (v etice mezilidských vztahů) atd. Sama je podnětem pro aktivní odpočinek, relaxační postupy, zdravé pohybové návyky, vztah k přírodě, odmítání škodlivin, fair play jednání, k osvojení dopravních a přepravních návyků atd.

Nejdůležitější změny a inovace v tělesné výchově lze charakterizovat takto:

- **změna v chápání zdravotních a pohybových potřeb žáků a v přístupu k jejich naplňování, vytváření maximálně dostupných podmínek pro tělesnou výchovu a sport všech žáků v režimu školy,**
- **větší samostatnost a volnost učitele tělesné výchovy při výběru organizačních forem a obsahových prostředků,**
- **větší odpovědnost a profesionalita učitele při vytváření osobitě didaktické koncepce školy a při naplňování zdravotních a rozvojových potřeb žáků,**
- **uplatnění moderních didaktických přístupů k pohybovému vyučování (styly), které navozují změnu vztahu učitele a žáka, vztahu k vyučování a tělesné výchově,**
- **užší spolupráce s rodiči žáků a ostatními pedagogy při realizaci pohybového režimu žáků.**

C Didaktické inovace

Inovace didaktického přístupu k pohybovému učení

Vývoj učebních osnov tělesné výchovy a přístupů k řízení didaktického procesu⁴⁾ je historií střetávání dvou tendencí:

- a) **dovednostní**, ve které se usiluje o naučení předepsaného množství cvičebních tvarů, dosažení norem, a to i bez zřetele k individuálním somatickým a motorickým zvláštnostem žáků,
- b) **prožitkově rekreační**, jejímž záměrem není osvojení pohybové činnosti, ale uspokojení potřeby po prožitku z pohybu, kompenzace jednostranné zátěže, případně vlastní volba pohybové aktivity. Náradí nebo náčiní tu není inspirací k tvorbě cvičebních tvarů, ale překážkou zvyšující obtížnost pohybové aktivity.

V dovednostním učení převažuje přímé působení učitele a motivace žáků k výkonu, jehož naplnění se stává dynamizujícím faktorem pro utváření vztahu k pohybové

⁴⁾ **Didaktický proces** podle Dobrého (1977,1988). Přívlastek didaktický je sémanticky nadřazen výrazům vyučovací a učební. Zahnuje činnost učitele a žáka, učivo i podmínky, ve kterých se koná.

aktivitě. Široké spektrum různě pohybově disponovaných žáků však vyvolává nutnost diferenciací pohybových úkolů. Didaktická technologie se stává pro učitele složitou. Pohybově nadaní žáci se snaží zdůraznit výkonový aspekt, méně nadaní žáci ztrácejí motivaci, pokud přistup učitele k nim není odpovídající.

Absolutizace prožitkově rekreačního pojetí tělesné výchovy vede naproti tomu k názoru, že „v tělesné výchově je možné dělat všechno, jen když se žáci nějak pohybují, pobaví a hlavně se nezraní“. Krátkodobě lze dosáhnout takovou orientací didaktického procesu u žáků zájem a spolupráci (vstřícnou akceptaci), protože tu působí **pobídka** k pohybové činnosti vybrané podle převažujícího zájmu žáků.

Obě uvedené **tendence se budou zákonitě prolínat i v nové koncepci tělesné výchovy**. Tělesná výchova, obdobně jako naukové předměty, bude usilovat o obecné (pohybové) vzdělání žáků se zdůrazněním jejich individuálních dispozic a schopností.

V nové koncepci je žádoucí, aby se povinná tělesná výchova zaměřila přednostně na **osvojení pohybových dovedností** a souběžně předávaných poznatků, které jsou základem pro rozvoj zdravotně orientované zdatnosti a v syntéze mohou utvářet návod pro budoucí život. Každá vyučovací jednotka musí nabízet žákům s různou úrovní zdatnosti a výkonnosti **přiměřený pohybový program**.

Způsob didaktické transformace učiva je možné uplatňovat ve všech tematických celcích učebních osnov v **prožitkovém zaměření**. Rekreační souvislosti považujeme za doprovodné, zvláště v povinných formách výuky. To nevylučuje kompenzační a relaxační charakter výuky tělesné výchovy vzhledem k psychickému zatížení žáků v denním a týdenním režimu. Ale i při kompenzačních a relaxačních činnostech v hrovém pojetí neherních činností musí jít především o **záměr**, a ne jen o spontánní aktivitu.

Rekreační charakter pohybové aktivity žáků vycházející ze spontánní volby provedení pohybu je více obsahem doplňkových, zájmových či mimoškolních forem tělesné výchovy.

Tělesná výchova by měla ve svém základním didaktickém přístupu k řízení pohybového učení opouštět převažující tendenci k příkazovosti a k přesvědčení, že žák je v rozhodování na učiteli zcela závislý. Převaha přímého řízení učební činnosti a organizace je výsledkem historického vývoje školní tělesné výchovy u nás, která byla přednostně zaměřena na učivo a organizaci. Žák se stává při takovém řízení předmětem učitelovy pozornosti sporadicky, a to při zpětnovazebném působení a při projevech nekázně.

Inspirativním podnětem pro systémovou změnu v didaktickém působení učitele tělesné výchovy je **systém didaktických stylů**^{*)}. Struktura didaktického stylu je dána vzájemnou souvislostí míry rozhodování učitele a žáků, a to před zahájením vyučovací jednotky, v jejím průběhu a po jejím skončení. Ve stylech - příkazovém, praktickém, recipročním a s nabídkou převažuje úměrně danému stylu řízení učitele,

^{*) **Didaktické styly** (Dobry, 1988) představují uspořádání proměnných řídicích činností učitele (trenéra) a činností žáka (hráče) s ohledem na dosahování specifických výchovně vzdělávacích cílů. Odrážejí v plném rozsahu výchovný, rozvíjející a dvoustranný charakter tréninkového procesu v systému školní tělesné výchovy a sportovního tréninku. (Dobry, L.: Didaktika sportovních her. Praha, SPN 1988, s.9.)}

kterým je vyžadována pohybová reakce žáků. Styly za kognitivním prahem (styl vedoucí k řešení nebo objasnění problému, styl vedoucí k autonomnímu výběru učiva, styl samostatně vybíraný žákem) již navozují samostatnou až tvůrčí činnost žáků.

Didaktickému stylu je podřízen výběr didaktických metod, které jsou vztahovány úzce k učivu, a výběr **didaktických forem**. Spektrum didaktických stylů je syntézou dílčích teorií programového učení, problémového nebo kreativního vyučování. Může se stát vhodným východiskem k aktivnímu sociálnímu učení. Předmětem hodnocení efektivnosti didaktického procesu v tělesné výchově jsou:

- a) **Výsledky pohybového učení** vyjádřené testy, normami a kvalitativním posouzením dovedností, které považujeme za východisko k hodnocení úspěšnosti žáka. Jejím **kritériem však není absolutní výkon, ale změna** vzhledem k předchozímu výsledku a individuálním pohybovým dispozicím žáků.
- b) **Změny nebo trvalost postojů žáků k pohybové aktivitě.**
- c) **Sledování tzv. efektivních tendencí v didaktické interakci** jako nové kritérium pro posouzení inovační koncepce didaktických stylů v působení učitele. Musíme si však uvědomit, že výsledky zjišťování účinnosti procesuálního kritéria učitelovy práce nepodléhají očekávané kontrolní praxi a jejich účinky nebudou pravděpodobně bezprostředně zjištělné.

Nejdůležitější podněty pro změnu přístupů k pohybovému učení:

- **přenášet rozhodování na žáky** v těch fázích pohybového učení, ve kterých lze působit na jejich samostatnost, aktivitu a tvořivost. Zapojením žáků do organizační spolupráce vytvořit účinnější podmínky pro učební a výchovnou činnost učitele,
- **vytvářet sociálně interakční podmínky pro vysokou frekvenci individuálních kontaktů učitel-žák** a oslabit tím neosobní „filtr“ třídy,
- **dávat přednost instrukcím a zpětnovazebním informacím s věcným a integračním obsahem** (rada, pomoc, dopomoc). Zvláště korekci považovat za pomoc žákovi přiblížit se normě osvojované činnosti a dávat jí přednost před negativistickým vyjádřením chyby,
- **upřednostňovat emocionální působení učitele** s integrační kvalitou před citově neutrální vyučovací činností.

D Formy a obsah tělesné výchovy

Organizační formy tělesné výchovy

V projektu občanské školy jsou navrhovány tyto organizační formy tělesné výchovy:

Druh formy	Název formy (zkratka)	Určení	Hodinová dotace s variantami realizace	Obsahové zaměření
Povinná	Tělesná výchova (TV)	Pro všechny žáky	2-3 vyučovací jednotky za týden Varianty: A-2 VJ/týden B-2 VJ v 1. týdnu 3 VJ ve 2. týdnu C-3 VJ/týden D-2 VJ/týden a dotace pro 3. VJ využita pro sezónní výuku, soustředěnou výuku, kurzy E-2 VJ/týden a dotace pro 3. VJ členěna do 2 až 3 úseků pro kondiční nebo zdravotní činnosti	Základní vzdělávání- rozvoj základních dovedností, schopností, poznatků, návyků, postojů atd., realizace zdravotně kondičního programu. Pomocí účelově vybraných činností v souladu s potřebami a předpoklady žáků
	Výchova v přírodě (VP) (Cvičení v přírodě)	Pro všechny žáky	8-10 VJ v každém ročníku mimo vyučování (členěno podzim - jaro)	Aplikace dovedností, poznatků a návyků v přírodním prostředí. Nejen TV činnosti
	Zdravotní tělesná výchova(ZTV)	Pro žáky III. nebo II. zdravotní skupiny	2 VJ/týden Varianty: A-2 ucelené VJ B-1 ucelená VJ a 2 kratší formy v týdnu C - celá dotace 2 VJ členěna na kratší formy (3-4) v týdnu	Vyrovňovací a kondiční program podle konkrétního oslabení žáků

Druh formy	Název formy (zkratka)	Určení	Hodinová dotace s variantami realizace	Obsahové zaměření
Volitelný (nepovinný)	Sport a pohybové aktivity (SPA)	Pro zájemce o danou formu	2 VJ i více/týden Varianty: A - 2 VJ/týden monotematické polytematické B - soustředěná výuka, kurzy C - kombinace A+B	Specifický rozvoj zájmů žáků v návaznosti na TV i ve sportech, které nejsou v TV
Doplňková	Rekreačně pohybový program (RPP) - cvičení v hodinách jiných předmětů	Pro všechny žáky	1-2x v průběhu VJ Varianty: A - hromadné cvič. všech žáků B - samostatné cvič. v jednotném časovém úseku C - samostatné cvič. cvičení jednotlivců podle potřeby	Kompenzace jednostranné zátěže vsedě nebo vstoje, duševní hygiena, regenerace sil, zlepšení pozornosti
	- rekreačně pohybové přestávky	Pro všechny žáky	20-40 min, 2x a vícekrát týdně, mimo učebnu, v areálu školy, v blízkém přírodním prostředí	Kompenzace zátěže, regenerace sil, relaxace, rozvoj kondice, korekce oslabení podle potřeb a podmínek žáků
	- cvičení v jiných úsecích dne	Pro všechny žáky	Podle možností školy ve vhodných podmínkách	-
Zájmová	- Školní sportovní klub (ŠSK)	Pro zájemce o danou formu	Podle možností škol a žáků, realizováno i za úplatu (podle podmínek školy)	Doplnění předchozích forem
	- Zájmové kroužky (ZK)			
	- Jiné formy			

Obsah povinné tělesné výchovy

Návrh obsahového zaměření povinného předmětu Tělesná výchova je určitým mezičlánkem mezi učebními osnovami pro Tělesnou a sportovní výchovu z roku 1988 a předpokládanou definitivní podobou nového programu (učebních osnov), který bude dopracován na základě výsledků experimentálního ověřování tohoto

návrhu. Předkládaný návrh vypouští některé překonané pasáže, doplňuje obsah a přichází s některými variantami organizace a realizace obsahu.

Přehled tematických celků

Tematický celek	Doporučený rozsah							
	6.roč.		7.roč.		8.roč.		9.roč.	
	CH	D	CH	D	CH	D	CH	D
Poznatky z tělesné kultury	průběžně							
Organizace činností v TV - pořadová cvičení, komunikace v TV, hygiena a bezpečnost v TV	průběžně							
Průpravná, kondiční, koordináční, vyrovnávací, relaxační, tvořivá průběžně a jiná cvičení	průběžně				závazné činnosti zařazované do všech vyučovacích jednotek podle potřeb žáků			
Pohybové hry	průběžně							
Sportovní gymnastika	25%	20%	25%	20%	20%	20%	20%	20%
Rytmická gymnastika, tanec, moderní formy cvičení s hudbou	5%	15%	5%	15%	5%	25%	5%	25%
Úpoly	10%	5%	10%	5%	15%	5%	15%	5%
Atletika	25%	25%	25%	25%	25%	25%	25%	25%
Sportovní hry	25%	25%	25%	25%	30%	20%	30%	20%
Turistika a pobyt v přírodě								
Plavání	}		+)		7 dní			
Lyžování								
Bruslení								
Testování a časová rezerva	10%	10%	10%	10%	5%	5%	5%	5%

^{*)}Sezónní sporty se organizují na školách s vhodnými podmínkami v rozsahu do 20% celkové hodinové dotace při využití časové rezervy a při rovnoměrném zkrácení ostatních tematických celků - maximálně však o 1/4 dotace určené pro tematický celek. Z hlediska zdravotních potřeb daného věku by měla být snaha o zajištění výuky plavání. Při nevyužití časové rezervy pro sezónní sporty může být posílen jakýkoli tematický celek. Při zcela nevyhovujících podmínkách pro některý tematický celek nebo naopak při výborných podmínkách pro některou pohybovou činnost je možné provést se souhlasem ředitele školy, při zabezpečení zdravotně kondičního programu a zajištění nabídky kmenového učiva úpravy tematických celků i ve větším rozsahu (nad 20%).

Poznatky z tělesné kultury

- informace o jednotlivých formách tělesné výchovy v pohybovém režimu školy (cíle, obsah, možnosti účasti)
- základní informace z dějin tělesné kultury v ČR a ve světě
- tradice a aktuální dění v tělesné výchově a sportu školy, obce, regionu, ČR; nejvhodnější příležitosti pro tělesnou výchovu a sport v místě bydliště
- základní významy a funkce tělesné výchovy a sportu; pohybový režim
- rekreační, výkonnostní, profesionální sport; zdravotní a léčebná tělesná výchova
- informace o osvojovaných činnostech a jejich využití mimo povinný předmět a mimo školu
- tělesné a fyziologické parametry, jejich měření, zaměření pohybové činnosti podle zjištěných údajů
- zdravotně vhodné a nevhodné činnosti, postupy a podmínky pro tělesnou výchovu a sport; vliv dopingových prostředků a jiných škodlivin na sportovní činnost a na zdraví
- tělovýchovná a sportovní terminologie
- aktivní a pasivní vztah k tělesné výchově a sportu; sportovní diváctví
- informační zdroje o tělesné výchově a sportu
- vhodné vybavení pro tělesnou výchovu a sport; vhodné oblečení a obutí pro jednotlivé pohybové činnosti, samostatný výběr a nákup některé výstroje a výbroje

(Teoretické poznatky jsou vždy spojovány s praktickými pohybovými činnostmi a se získáváním vlastních zkušeností žáků. To platí i pro specifické poznatky v dalších tematických celcích.)

Organizace činností v tělesné výchově - pořadová cvičení, komunikace v tělesné výchově, bezpečnost v tělesné výchově

Poznatky a návyky

- zásady organizace činností, prostoru a cvičenců při různých pohybových činnostech a v různém prostředí; ochrana přírody
- pravidla osvojovaných her a sportů
- příprava a propagace jednoduchých tělovýchovných a sportovních akcí
- povely, signály, smluvená gesta, smluvené značky - způsoby komunikace v tělesné výchově a sportu
- zásady bezpečnosti při osvojovaných činnostech v různém prostředí a v různých podmínkách; záchrana a dopomoc; první pomoc při poranění a úrazech; účelná a bezpečná výstroj a výbroj v tělesné výchově a sportu
- zásady hygieny při osvojovaných činnostech v různých podmínkách
- chování a jednání při pohybové činnosti; zásady fair play a tolerance ve sportu
- základní péče o výstroj a výbroj, náčiní, nářadí a jiné pomůcky; drobné opravy výstroje a výbroje
- výběr a příprava vhodných podmínek pro cvičení

Pohybové činnosti

- pořadová cvičení, jejich využití při rychlých a bezpečných přesunech žáků
- reje
- činnosti na smluvené povely, signály, gesta, znamení, podle výstražných a orientačních značek atd.
- příprava a úklid používaného náčiní a nářadí; úprava povrchů některých cvičišť a ploch před pohybovou činností a po ní
- příprava jednoduchých sportovních soutěží a akcí
- ošetření drobných poranění, první pomoc při zlomeninách, tepenném krvácení, bezdeší (umělé dýchání, stabilizační poloha), omrzlinách, popáleninách, šoku
- praktická aplikace zásad bezpečnosti a hygieny v různých podmínkách tělesné výchovy a sportu; záchrana a dopomoc

(Organizace pohybových činností, prostoru a žáků je vždy spojována s konkrétní pohybovou činností a s konkrétním prostředím. Poznatky a dovednosti z oblasti první pomoci jsou aplikací poznatků a dovedností získávaných v předmětech biologie, rodinná výchova aj. ve specifických podmínkách tělesné výchovy a sportu.)

Průpravná, kondiční, koordinační, relaxační, vyrovnávací, tvořivá a jiná cvičení

Poznatky a návyky

- základní význam jednotlivých druhů cvičení; konkrétní účinek jednotlivých cviků; vytváření účelově zaměřených sestav cviků a jejich správné využití v denním režimu
- technika jednotlivých cviků (pohybů), správné dýchání při cvičení; zdravotně správné provádění cviků
- způsoby rozvoje kondičních a koordinačních schopností
- podstata únavy, jednostranného zatížení, svalové nerovnováhy; zásady kompenzačních vyrovnávacích a relaxačních cvičení
- způsoby kontroly a korekce cvičení (v kolektivu, samostatně)
- měření tepové frekvence, její význam pro regulaci pohybové činnosti
- správné držení těla a jeho částí v různých pracovních a cvičebních polohách; výška sedacího a pracovního nábytku a další faktory ovlivňující úroveň pohybové podpůrného aparátu
- význam soustředění na cvičení a vnímání pocitů při cvičení
- příprava organismu pro různé a různě náročné pohybové činnosti
- vhodné podmínky pro jednotlivé druhy cvičení; využití audiovizuální techniky; výběr vhodné doprovodné hudby

Pohybové činnosti

- protahovací a napínací (strečinková) cvičení
- rychlostně silová cvičení prováděná v anaerobní alaktátové zóně metabolického krytí (do 10-15 s) maximální intenzitou

- vytrvalostní cvičení prováděná v aerobní zóně metabolického krytí (nad 2 minuty) mírnou intenzitou
- obratnostní a pohyblivostní cvičení
- kompenzační, relaxační a dechová cvičení
- cvičení pro správné držení těla a jeho částí v různých pracovních a cvičebních polohách
- vyrovnávací cvičení (korektivní)
- dynamická cvičení (pro zahřátí organismu)
- motivační (zábavná) cvičení
- tvořivá a napodobivá cvičení
- ucelené soubory cvičení pro:
 - * cvičení v hodinách jiných předmětů
 - * cvičení po probuzení
 - * cvičení po dlouhém sezení a stání
 - * cvičení pro duševně pracující
 - * cvičení "pro každý den"
 - * cvičení pro přípravu organismu před různou pohybovou činností

Jednotlivá cvičení je možné provádět jako cvičení:

- bez náčiní: cvičení jednotlivců, dvojic, skupin - na místě, z místa - rytmizovaně, s hudebním doprovodem, podle individuálního tempa
- s náčiním: s krátkou a dlouhou tyčí - s krátkým a dlouhým švihadlem - s různými druhy a velikostmi lehkých míčů - s plnými míči (D do 2 kg, CH do 3 kg) - s jinými druhy bezpečného házecího náčiní - s malými a velkými šátky (plachtami) - s pálkami, raketami a jinými druhy odpalovacího náčiní - s obruč a různými kroužky - se stuhou a jiným náčiním rozvíjejícím ladnost a tvořivost pohybu - se siliči - s posilovacími a skákacími gumami - s činkami (D do 2 kg, CH do 3 kg) - s lanem na přetah - s různými bezpečnými břemeny pro nošení a přenášení (do 10 % hmotnosti žáků) - s pomůckami vhodnými pro psychorelaxační cvičení - s bezpečným náčiním pro klouzání a jízdu (koloběžky, skateboardy atd.) - s plovoucím náčiním (ve vodním prostředí) aj.
- s využitím náradí: laviček - beden - koz - koňů - metacích stolů - trampolínek - žebřin a žebříků - hrazd - kruhů - bradel - lan a tyčí na šplh - překážkových drah - umělých horolezeckých stěn - žíněnek a matrací - jiného volného nebo pevně ukotveného náradí - běhátek - rotopedů - posilovacích strojů
- s využitím přírodních podmínek: přírodních překážek - terénních nerovností - přírodních útvarů a předmětů vhodných pro lezení, šplhání, házení atd. - různého přírodního prostředí (sněhu, vody atd.)

(Zařazování speciálních zdravotních cviků nebo cviků z různých zdravotních systémů, např. hathajógy, je podmíněno dokonalou teoretickou a praktickou přípravou učitele. Totéž platí i pro činnosti v posilovnách. Obsah tohoto tematického celku je důsledně spojován s celým pohybovým režimem a z každým tematickým celkem. Kondiční, koordinační a zdravotní cvičení jsou zařazována do každé vyučovací jednotky. Nevhodná cvičení a pohybové činnosti: pohybové činnosti bez dostatečné

průpravy organismu, činnosti s maximálním úsilím v anaerobní laktátové zóně metabolického krytí (30-90 s), celkové a lokální přetěžování nadměrnou zátěží - nad 15 % hmotnosti žáka, náročné izometrické posilování, opakované výskoky, seskoky a dopady na tvrdou podložku, činnosti nevhodné z hlediska konkrétního zdravotního oslabení žáka, činnosti ve vodním prostředí a se zvýšenou intenzitou při menstruaci, činnosti v nevhodných klimatických a ekologických podmínkách, v prostorách odporujících zásadám bezpečnosti a hygieny, ve výstroji a výzbroji neodpovídající charakteru cvičení, s předměty a ozdobami ohrožujícími zdraví a bezpečnost cvičenců, pobytové činnosti bez povinných ochranných a bezpečnostních prostředků. Platí pro veškeré pohybové činnosti v pohybovém režimu školy.)

Pohybové hry

Poznatky, návyky

- technika osvojovaných činností, pravidla a taktika osvojovaných pohybových her
- pohybové hry s netradičním náčiním, možnosti využití předmětů denní potřeby k pohybovým činnostem a hrám, příprava vlastního netradičního náčiní
- specifika bezpečnosti při osvojovaných pohybových hrách a činnostech s netradičním náčiním
- různé úkoly vyplývající z herních funkcí a rolí, odpovědný přístup k jejich plnění

Pohybové činnosti

- pohybové hry pro upevnění osvojovaných pohybových dovedností a dovedností ovládat různé náčiní
- pohybové hry pro rozvoj pohybových schopností a jiných osobnostních vlastností (v různém tělocvičném prostředí)
- pohybové hry pro rozvoj tvořivosti, napodobivé hry
- pohybové hry pro získání „pocitu“ vody, sněhu, ledu
- psychomotorické hry

Sportovní gymnastika

Poznatky, návyky

- význam gymnastických cvičení (pro držení těla, estetiku pohybu)
- technika osvojovaných pohybových činností
- koordinace svalového napětí a uvolnění, zpevněné držení těla a jeho částí
- soustředění na cvičení, překonávání strachových zábran při cvičení na náradí a při koordinačně náročnějších cvicích
- dopomoc a záchrana ve sportovní gymnastice
- základy pravidel a rozhodování ve sportovní gymnastice

Pohybové dovednosti

Akrobacie

- kotoul, metodické obměny kotoulu (ve vazbách, na zvýšené podložce, letmo, vzklopmo - ze zvýšené podložky)
- kotoul vzad, metodické obměny kotoulu vzad (ve vazbách, ze šikmé podložky, do zášvihů, do stoje na rukou)
- stoj na lopatkách
- stoj na rukou (u opory, s dopomocí, samostatně s výdrží, ve vazbách)
- přemet stranou (vlevo, vpravo, ve vazbách)
- rondat
- přemet vpřed
- přemet vzad
- rovnovážné polohy v postojích, sedech
- skoky na místě (s čelným nebo bočním roznožením, kadetový, přípatmo, s doprovodnými pohyby paží, s obraty, se změnami postojů)
- skoky z místa (jen D) - (dálkový, jelení, nůžkový, kadetový, čertík)
- salto vpřed (odrazem z můstku nebo z trampolínky)
- přešvih skrčmo, odbočmo ve vzporu ležmo (jen CH)
- kola únožmo (jen CH)
- krátké sestavy z osvojených cviků (podle zadání, samostatně sestavené)
- jednoduchá akrobatická cvičení ve dvojicích, ve skupinách

Přeskoky (s použitím pružného můstku nebo trampolínky)

- skoky (prosté, prohnutě, se skrčením přednožmo, s přednožením roznožmo, s celým obratem, s vícenásobným obratem)
- roznožka (přes kozu našří, nadél i s oddáleným odrazem, přes bednu našří, přes bednu nadél - jen CH)
- skrčka (přes kozu našří i s oddáleným odrazem, přes bednu našří, přes bednu nadél - jen CH)
- odbočka přes bednu našří

Hrazda - po čelo

- ze svisu stojmo nadhmatem přešvih skrčmo do svisu vnesmo vzadu - svis střemhlav
- náskok do vzporu - zákmihem seskok (sešín vpřed)
- výmyk (ze svisu stojmo odrazem jedno nož, obounož, tahem - jen CH)
- přešvihy únožmo ve vzporu (pravou, levou - vpřed, vzad)
- vzpor jízdmo - spád vzad a vzeprání závěsem v podkolení nebo vzeprání jízdmo
- toč jízdmo
- podmet
- jednoduché vazby a sestavy z osvojených cviků (podle zadání, samostatně sestavené)

Hrazda - doskočná (jen CH)

- komhání ve svisu
- výmyk - sešín

Kladina - 1 m (převážně D)

- chůze (přísunný a přeměnný krok, s doprovodnými pohyby paží, s doprovodnými pohyby nohou, s obraty)
- rovnovážné polohy (v postojích, sedu, kleku, váha předklonmo)
- náskoky (do vzporu dřepmo únožného, přešvihem únožmo do vzporu sedmo vzadu, do vzporu dřepmo, do vzporu dřepmo únožného, do vzporu stojmo rozkročného)
- klus
- poskok (přísunný, přeměnný, do podřepu měrného)
- obrat (ve výponu měrném - ve stojí, podřepu, dřepu; jednoož přednožením, zanožením, skrčením únožmo)
- jednoduché vazby a sestavy (podle zadání, samostatně sestavené)

(Některé jednodušší prvky lze využít i v tělesné výchově chlapců, především pro rozvoj obratnosti, koordinace pohybů, rovnováhy, jako motivační činnosti atd.)

Bradla - po boky (jen CH)

- ručkování ve vzporu
- komíhání ve vzporu - zánožka, přednožka (i s obratem)
- kotoul
- stoj na ramenou - zákmihem i z volna (tahem)

Kruhy

- komíhání ve svisu
- svís vznesmo (střemhlav)
- houpání (s obraty u předhupu, u záhupu, seskok u záhupu)

Rytmická gymnastika, tanec, moderní formy cvičení s hudbou

Poznatky, návyky

- význam rytmicke gymnastiky a tanců (pro správné držení těla, estetiku pohybu, soulad pohybu s hudbou, společenský kontakt)
- technika osvojovaných cvičení bez náčiní a s náčiním
- základní hudebně pohybové vztahy (rytmus, tempo, metrum, takt, dynamika pohybu, melodie)
- specifika hygieny a bezpečnosti při rytmicke gymnastice, tancích a moderních formách cvičení s hudbou
- druhy tanců
- druhy moderních forem cvičení s hudbou
- základy tvorby jednoduchých pohybových skladeb, samostatný výběr vhodného rytmickeho nebo hudebního doprovodu

Pohybové činnosti

- technika základních pohybů (chůze, klus, taneční kroky, skoky, cviky rovnováhy, obraty)

- technika cvičení z hlediska správného držení těla
- cvičení s náčiním (švihadlo, závoj, míč; stuha, tlukátko, tamburína - jen D) - v různém tempu a rytmu
- vyjádření dynamiky pohybem (piano, forte, crescendo, decrescendo)
- jednoduché pohybové etudy zaměřené na rytmické útvary - 2/4, 3/4, 4/4 takt (jen D)
- vyjádření hudby pohybem (vlastní improvizace)
- tance (základní držení těla, základní taneční kroky a postavení partnerů v jednotlivých tancích, technika tanečního pohybu):
 - * lidové tance (nejlépe z oblasti místa školy)
 - * společenské tance (základní kroky a figurace)
 - * diskotékové tance (základní figurace)
 - * country tance (základní typy párových a kruhových tanců)
- jazzgymnastika (technika jazzového pohybu, jednoduché sestavy jazzgymnastického cvičení,
- aerobní gymnastika (bez náčiní, step aerobic - aerobní cvičení s využitím bedýnek, rubberband - aerobní cvičení s využitím gumových proužků, heavy bands - aerobní cvičení s činkami, ropico - aerobní cvičení se švihadly, fitbal - aerobní cvičení s velkými gumovými míči aj.)

(Učitel vybírá podle zájmu žákyň jen některé formy tanců nebo cvičení s hudbou, případně stručně informuje o větším počtu forem. Výuku tanců a pohybových činností s hudbou je možné provádět i v koedukované skupině žáků.)

Úpoly

Poznatky, návyky

- význam úpolových sportů pro sebeobranu a brannost
- technika osvojovaných činností
- právní aspekty využití a zneužití úpolových činností, etický přínos úpolů
- specifika bezpečnosti a hygieny při úpolových činnostech
- druhy úpolových sportů

Pohybové činnosti

- přetahy, přetlaky
- úpolové odpory v různých polohách
- pád (vzad skulením do kolébky, kotoulem přes rameno, stranou, převalem, navazování pádů)
- střežové postoje a odpory v nich
- držení soupeře na zemi, boj o únik z držení na zemi (jen CH)
- obrana proti objetí zepředu
- obrana proti škrcení (zepředu, zezadu)
- obrana proti úchopům zápěstí
- obrana proti seku shora
- aikidó - přidržení paže, výkrut zápěstí, vytočení zápěstí
- karatedó - přímý úder rovnostranný, vrchní kryt, vnější kryt, kop vpřed

Atletika

Poznatky, návyky

- význam atletické všestrannosti pro celkový tělesný rozvoj a zvyšování tělesné zdatnosti
- základy techniky a taktiky atletických disciplín
- bezpečnost při atletických činnostech, pohyb po hřišti (stadiónu), především u hodů a vrhů
- základní pravidla atletických soutěží s důrazem na měření výkonů a na určování pořadí
- zásady organizace atletických soutěží
- startovní povely u běhů

Pohybové činnosti

- technika speciálních běžeckých cvičení - liftink, skipink, zakopávání, předkopávání
- technika běhu
- běh na 60 m (sprint)
- běh na 1500 m D, běh na 3000 m CH
- běh v terénu do 20 minut souvisle rovnoměrně, do 12 minut souvisle rovnoměrně i střídavě (nerovnoměrným tempem)
- štafetový běh (štafetová předávka spodním obloukem, činnost předávajícího a přebírajícího)
- překážkový běh (přes přírodní, improvizované a nízké překážky - do 76,2 cm) s důrazem na překážkový rytmus a pohyb přetahové nohy
- skok do dálky (ze zkráceného a plného rozběhu, spojení rozběhu s odrazem)
- skok do výšky (přes latku různými způsoby - volba podle konkrétních podmínek, spojení rytmického rozběhu s odrazem)
- hod míčkem 150 g (kriketovým) na dálku a na cíl (z místa, ze tří kroků, z rozběhu)
- hod míčkem 350 g na dálku a na cíl (z místa, ze tří kroků, z rozběhu)
- vrh koulí - D do 3 kg, CH do 5 kg (kulařská gymnastika, vrh z místa, sun, spojení sunu a vrhu)

Sportovní hry

Poznatky a návyky

- význam sportovních her z hlediska rozvoje herních dovedností a herních vztahů
- úkoly hráčů v utkání (ve funkci hráče v poli, brankáře, časoměřiče, rozhodčího, v roli kapitána družstva atd.)
- základní pravidla sportovních her
- specifika bezpečnosti a hygieny při sportovních hrách
- příprava utkání

Obybové činnosti

lázená

utkáńf

základy herních systémů

- postupný útok proti osobní obraně (rozestavení útočníků při založení útoku, přechod na útočnou polovinu, útok v prostoru před brankou soupeře, početní převaha docílená výměnou míst)
- postupný útok s jedním pivotem (udržování rozestavení hráčů při přihrávání a výměně míst)
- osobní obranný systém na celém hřišti (rozebírání útočníků k osobnímu bránění, udržování obranného postavení při přechodu na obrannou polovinu i před vlastním brankovištěm, proklouzávání, přebírání při chybě spoluhráče)
- územní obranný systém 0 : 6 (zhušťování obrany na stranu míče, přistupování k útočníkovi s míčem, přebírání proti výměně míst útočníků)

herní kombinace

- útočná kombinace založená na přihrávání (mezi dvěma útočníky, zakončená střelbou nebo přihrávkou)
 - útočná kombinace založená na přebírání (křížení)
 - obranná kombinace zajišťování
 - obranná kombinace založená na proklouzávání (při osobním bránění) a přebírání (zejména při územním bránění)
- herní činnosti jednotlivce
- uvolňování bez míče (během, změnou směru a rychlosti, pro vrchní nebo spodní chycení míče obouruč)
 - uvolňování s míčem (dvěma až třemi kroky, driblinkem)
 - přihrávka (vrchní jednoruč ze země - vpřed, do stran; z místa na stojícího nebo běžícího spoluhráče, po chycení míče v běhu, po uvolnění s míčem; ve výskoku)
 - střelba (vrchní jednoruč ze země ze všech střeleckých prostorů, v náskoku z prostoru pivota a křídel, ve výskoku z prostoru spojky; z místa, po uvolnění dvěma až třemi kroky, po chycení míče v běhu; v pádu)
 - obsazování útočníka bez míče a s míčem (volné, těsné)
 - postavení, postoj brankáře, chytání střel z různých střeleckých prostorů

Kopaná (jen CH)

utkáńf

základy herních systémů

- postupný útok (zaujímání a dodržování stanoveného rozestavení, udržení míče přihrávkami pod kontrolou družstva, zakončení útoku střelbou)
 - rychlý protiútok (založený brankářem, obráncem)
 - územní obrana (obsazování herního prostoru určené hráčské funkce, dodržování postavení mezi útočníkem a vlastní brankou; individuální obsazování ve vlastním herním prostoru na vlastní polovině hřiště a na 3/4 hřiště)
- herní kombinace
- útočná kombinace založená na přihrávce
 - útočná kombinace založená na „přihrej a běž“ (2 - 1, 2 - 2)

- obranná kombinace založená na vzájemném zajišťování a na přebírání do šířky a do hloubky
- herní činnosti jednotlivce
 - výběr místa (uvolňování, nabíhání)
 - zpracování míče (převzetí míče vnitřní stranou nohy; tlumení míče vnitřní stranou nohy nebo chodidlem, vnější stranou nohy; stažení míče nártem, stehnem, hrudníkem)
 - přihrávka po zemi na krátkou nebo střední vzdálenost (vnitřní stranou nohy a vnitřním nártem), obloukem na střední vzdálenost (vnitřním nártem), přihrávka čelem ve stoji a ve výskoku
 - vhazování míče
 - střelba přímým nártem z místa a po vedení míče; prvním dotykem po přizemnění přihrávce (vnitřní stranou nohy); hlavou ve stoji a ve výskoku
 - vedení míče (přímým směrem, se změnou směru; zastavení míče zašlápnutím)
 - obcházení soupeře (obhozením, krátkou „kličkou“)
 - obsazování hráče bez míče, s míčem
 - obsazování prostoru (1 - 2)
 - odebrání míče (vběhnutím do přihrávky, vypíchnutím přihrávky)
 - činnost brankáře (základní postoj; chytání přizemních, polovysokých a vysokých míčů, chytání ve výskoku; přihrávání míče rukou - vyhazování, přihrávání míče nohou - výkop; další činnost hráče v poli)

Košíková

- utkání
- základy herních systémů
 - útočný systém založený na rozestavování čtyř útočníků bez míče kolem útočníka s míčem: 2 - 1 - 2 , resp. 1 - 2 - 2 (na zadní polovině po získání míče, při přechodu ze zadní poloviny na přední, na přední polovině)
 - osobní obranný systém (přechod na zadní polovinu po ztrátě míče nebo po vstřelení koše, snaha o neustálé krytí přiděleného útočníka)
- herní kombinace
 - útočná kombinace založená na početní převaze útočníků nad obránci (zejména 2 - 1, 3 - 1, 3 - 2)
 - útočná kombinace založená na akci „hod' a běž“
 - obranná kombinace založená na proklouzávání (vnitřní proklouzávání, vnější proklouzávání)
- herní činnosti jednotlivce
 - uvolňování bez míče (náhlou změnou směru a rychlosti, různé způsoby uvolnění - přímý únik, „V“ únik apod.)
 - uvolňování s míčem na místě (obrátkou vpřed a vzad, základy klamných pohybů)
 - uvolňování driblinkem (na místě, v pohybu) bez vizuální kontroly míče, zahájení a ukončení driblinku)
 - přihrávání (základními způsoby - jednoruč a obouruč trčením, vrchní přihrávka jednoruč, obouruč; přihrávání na místě a v pohybu; chytání míče na místě a v pohybu)

- střelba (z místa jednoruč nebo obouruč, v pohybu po dvojtaktu, z krátké vzdálenosti jednoruč vrchem)
- krytí útočníka s míčem (zejména na zadní polovině)
- krytí útočníka bez míče (zejména na zadní polovině)
- krytí prostoru při početní převaze útočníků (situace 1 - 2)

Odbíjená

- utkání
- základy herních systémů
 - hráč, který nepřijímá podání, je nahrávačem při hře dvou proti dvěma na zmenšeném hřišti
 - každý střední u sítě nahrávačem při hře tří proti třem a čtyř proti čtyřem na zmenšeném hřišti
 - každý střední u sítě (v zóně III) nahrávačem při hře pěti proti pěti a šesti proti šesti na hřišti normálních rozměrů (9x18 m)
 - každý u sítě (v zóně II) nahrávačem při hře pěti proti pěti a šesti proti šesti na hřišti normálních rozměrů (9x18 m)
- herní kombinace
 - s nahrávačem u sítě (v zóně III) - přihrávka - nahrávka - odbití míče k soupeři
 - s nahrávačem u sítě (v zóně II) - přihrávka - nahrávka před sebe (krátká, dlouhá) - odbití míče k soupeři obouruč, jednoruč (smeč)
 - postavení při příjmu míče od soupeře 2 - 0, 2 - 1, 3 - 1 při hře menších kolektivů; 4 - 1, 5 - 1 s nahrávačem v zóně III nebo II při hře na hřišti 9x18 m
 - postavení proti útoku soupeře s jednoblokem 1 - 2 - 3
- herní činnosti jednotlivce
 - odbití obouruč vrchem (z místa, po pohybu; nad sebe, před sebe, za sebe, pod úhlem - na určenou vzdálenost)
 - odbití obouruč spodem (z místa, po pohybu; před sebe, pod úhlem - na určenou vzdálenost)
 - odbití jednoruč vrchem z místa (lob), ve výskoku (smeč)
 - podání (spodní v čelném postoji, vrchní v čelném postoji)
 - přihrávka na nahrávače u sítě
 - nahrávka před sebe
 - jednoblok proti smeči

Softball

- utkání (průpravná hra odpalem ze stativu - teeball; utkání podle zjednodušených pravidel)
- herní kombinace
 - součinnost běžce a pálkaře při odpalu
 - krádeže met
 - vyautování pálkaře na první metě
 - vyautování běžce tečováním
- herní činnosti jednotlivce
 - odpalování
 - běhání po metách

- nadhazování
- chytání a zpracování odpalu
- přihrávání (jednoruč vrchním obloukem)

Lední hokej

- (jen CH - s minimální výstrojí a výzbrojí: přílba - pokud možno s celoobličejovým krytem, pevné rukavice, holenní chrániče, suspensor, náloketníky)

- utkání
- základy herních systémů
 - postupný útok (zejména z obranného pásma)
 - přesilová hra
 - územní obrana po celém hřišti
 - kombinovaná obrana
- herní kombinace
 - útočná kombinace „přihrej a jed“
 - útočná kombinace založená na zpětné přihrávce
 - obranná kombinace založená na odstupování
 - obranná kombinace založená na zdvojování
- herní činnosti jednotlivce
 - vedení kotouče
 - přihrávání a zpracování kotouče
 - střelba
 - uvolňování s kotoučem
 - obsazování soupeře
 - osobní souboje
 - činnosti brankáře (pohyb a postavení v brance, chytání střel, zmenšování střeleckého úhlu)

Ringet

(především D - s minimální výstrojí a výzbrojí: pevné rukavice, náloketníky, holenní chrániče, doporučená přílba)

- utkání
- herní činnosti jednotlivce
 - vedení kroužku
 - přihrávání
 - pohyb hráčky po kluzišti podle hráčské funkce a její úkoly

(V každém školním roce se vyučují dvě sportovní hry, které učitel vybírá z házené, kopané, košíkové, odbíjené, softbalu a při splnění bezpečnostních podmínek i z ledního hokeje u chlapců a ringetu u dívek. Odbíjená se doporučuje zařazovat až od 7. ročníku. Výuce ledního hokeje a ringetu musí předcházet výuka bruslení. Při vymezování didaktického systému učiva se vychází z výkonu žáků a družstva v dané sportovní hře nebo v průpravné hře, která se jí svými pravidly blíží.)

Turistika a pobyt v přírodě

Poznatky, návyky

- význam turistiky pro zdraví, rozvoj specifických dovedností, pro poznávací činnost, vzhah k přírodě, sociální kontakty
- druhy turistiky (pěší, vodní, lyžařská turistika, cykloturistika, horská turistika aj.)
- specifika bezpečnosti při turistice a pobytu v přírodě, obsah příruční lékárničky, správné poskytnutí první pomoci v improvizovaných podmínkách, KPZ
- stravování a pití na turistických akcích
- turistické a topografické značky, čtení mapy
- stavba tábořiště, zakládání ohňů, rušení tábořiště a ohniště
- orientace v přírodě podle přírodních úkazů, podle busoly, kompasu
- zacházení s nožem, pilkou, sekerou, jednoduché opravy výstroje a výzbroje
- zásady přípravy turistické akce, znalost nejbližších dopravních spojů a způsobů přepravy
- obecné zásady chování při přepravě v různých dopravních prostředcích, práva a povinnosti cestujících, bezpečnost přepravy
- základní dokumentace z turistické akce (fotografie, kronika aj.)
- ochrana přírody, zdrojů pitné vody, turistického značení aj.
- pravidla silničního provozu (role chodce, cyklisty), dopravní značení a signalizace, základní údržba a oprava kola

Pohybové činnosti

- chůze v terénu (ve skupině, v pochodovém tvaru - délka pochodové trasy od 10 do 20 km)
- bezpečný a ekonomický pohyb v terénu
- chůze s překonáváním přírodních překážek, s plněním různých úkolů (např. určování vzdáleností, hledání předmětů atd.)
- běh v terénu po vyznačené trase, chůze střídaná s během (do 30 minut)
- orientační běh (v různých modifikacích)
- cvičení pro rozvoj kondičních a koordinačních schopností s využitím terénních nerovností, přírodních útvarů, předmětů
- jízda na kole, horském kole (do 30 km) - v podmínkách mimo silniční provoz, v silničním provozu
- jízda na běžeckých lyžích (do 20 km) ve středně náročném terénu
- jízda na pramici, kánoí - na tocích nejnižší obtížnosti klasifikace
- další turistické činnosti vhodné pro věk 11-15 let

(Osvojování poznatků v tomto tematickém celku se neděje jen v předmětu tělesná výchova, ale i v řadě dalších předmětů. Tělesná výchova je většinou pouze využívá a důsledně spojuje s pohybovými činnostmi a s pobytem v přírodě. Při přesunech a turistických činnostech - na kole, lodi, v horském prostředí atd. je podmínkou bezpečná znalost trasy, terénu, možných nebezpečí a dodržování všech bezpečnostních předpisů.)

Plavání

Poznatky, návyky

- význam plavání pro zdraví, regeneraci sil, rozvoj pohybových schopností
- technika osvojovaných činností
- specifika hygieny při plavání, sprchování, mytí, starost o kůži
- specifika bezpečnosti při plavání, chování v prostorách bazénů
- záchrana tonoucích, dýchání z úst do úst
- základní pravidla plaveckých disciplín, měření výkonů, startovní povely

Pohybové činnosti

- prohloubení adaptace na vodní prostředí
 - rytmické dýchání s výdechem do vody na místě
 - ponoření a setrvání pod hladinou (minimálně 10 s)
 - ve splývání pohyb kolem délkové osy, ve splývavé poloze pohyb kolem šířkové osy
 - opakované ponořování do hloubky ve vertikální poloze pomocí pohybů paží – „bobink“
 - lovení předmětů z hloubky „kachním ponorem“ (max. ze 2 m)
- zdokonalení osvojené plavecké techniky
 - korekce chybných návyků
 - zdokonalování souhry pohybů daného plaveckého způsobu
 - nácvik startovního skoku, základní obrátky
- nácvik dalšího plaveckého způsobu (volba ze způsobů prsa, kraul, znak - jedním způsobem na prsou, jeden naznak)
 - nácvik prvků plaveckého způsobu, souhra
 - nácvik startovního skoku, obrátky podle daného plaveckého způsobu
- zvyšování plavecké vytrvalosti
 - prodlužování plaveckého úseku jedním způsobem min. na 200 m
 - štafety s využitím plaveckých způsobů, prvků, s jinými úkoly
 - střídání plaveckých způsobů na úseku 200 m
 - opakované plavání úseků 25-50 m (3-4x) s krátkými odpočinkovými intervaly (5-10 výdechů do vody)
- nácvik specifických dovedností užitého plavání a jejich aplikace při záchrane tonoucího osobním zásahem
 - šlapání vody (30 s - 1 min), změny směru v plavání
 - nezávodní plavecké způsoby - základní znak, bok
 - přenášení a tažení předmětů, dopomoc unavenému plavci (1 způsob ve dvojici, 1 ve trojici), tažení tonoucího (1 způsob 10 m) - demonstrace dýchání z „úst do úst“
 - skok do „neznámé vody“
 - plavání pod hladinou v bazénu s dohledem na dno - max. 6 m
 - kombinované činnosti (např. skok - plavání - změna směru - vylovení předmětu atd.)

- další specifické dovednosti ve vodě
 - základní pády, seskoky a skoky do hloubky (i z 1 m prkna)
 - prvky synchronizovaného plavání (splývání naznak s vodorovnými pohyby rukama - „osmičky“, „baletní noha“, „delfín“)
 - prvky vodního póla (základní přihrávky, vedení míče, střelba na cíl, hra se zjednodušenými pravidly na mělčině)

Lyžování

Poznatky, návyky

- význam lyžování pro zdraví, pro vytváření vztahu k přírodě, pro rozvoj pohybových schopností
- příprava výstroje a výzbroje
- specifika bezpečnosti při lyžování - chování na sjezdovkách, v běžecké stopě, organizace pohybu družstva v různých podmínkách, jízda na vleku, orientace v zimní krajině, výstražné značky, horská služba, přivolání pomoci, ošetření poranění v podmínkách zimní přírody
- technika osvojovaných činností
- základní pravidla lyžařských disciplín

Pohybové činnosti

- nošení lyží
- chůze sunem, skluzem (na běžeckých lyžích)
- výstupy (chůzí, předdupem, stranou, jednostranným a oboustranným odvratem)
- obraty (na rovině a v mírném svahu přešlapováním, přívratem, odvratem, přednožením, zanožením, přeskokem, výskokem, specifika obrátů v prudším svahu)

Běžecký výcvik

- odšlapování, bruslení (na rovině, ze svahu, do mírného protisvahu)
- jízda odpichem soupaž, skluzy na jedné lyži (na rovině, z mírného svahu)
- přejíždění terénních nerovností
- brzdění a zastavování (jednostranným a oboustranným přívratem, smykem)
- běh (střídatý dvoudobý, soupažný jednodobý a dvoudobý - v běžecké stopě, bruslením)
- vyjížďka do terénu (v mírně náročném terénu, středně náročném terénu)
- závody v běhu (D do 3 km, CH do 5 km)

Sjezdový výcvik

- odšlapování, bruslení
- přejíždění terénních nerovností (s dojezdem do roviny, do protisvahu, na prudším svahu)
- brzdění oboustranným přívratem
- základní oblouk
- modifikované oblouky, sjíždění ve ztížených podmínkách (terénních, sněhových)
- jízda v brankách

- jízda v běžném provozu sjezdovek
- nácvik sjezdu (v bezpečném terénu)

Bruslení

Poznatky, návyky

- význam bruslení
- pravidla bezpečnosti při bruslení na umělé a přírodní ledové ploše
- výstroj (výběr bruslí a jejich broušení, vhodné oblečení a jeho ochranná funkce - hlavně rukavice)

Pohybové činnosti

- chůze v botách s bruslemi mimo led (přednožování skrčmo poníž)
- vstup na led s dopomocí (pouze pro úplné začátečníky)
- vstávání z ledu
- základní postoj
- chůze vpřed
- dvouoporová jízda vpřed v zrcadlových vlnovkách („buřtíky“)
- dvouoporová jízda vpřed ve střídavých vlnovkách
- zastavení přívratem levou (pravou), oboustranným přívratem („pluhem“)
- rovnovážná cvičení (dřepy, přerušovaná dvouoporová jízda vpřed ve střídavých vlnovkách, jízda po levé, pravé s přednožováním, zanožováním apod., výskok odrazem snožmo na místě a za pohybu)
- jízda vpřed
- zastavení z jízdy vpřed snožmo s půlobratem („hokejové zastavení“)
- jízda vzad (postup stejný jako u jízdy vpřed)
- obraty (trojkový snožmo, přestoupením - měsíkový)
- odšlapávání vpřed
- překládání vpřed
- překládání vzad

Testování

Poznatky, návyky

- význam testů pro ověřování vlastní tělesné zdatnosti, úrovně pohybového aparátu, úrovně pohybových dovedností
- základní testy využitelné v běžném životě, zaznamenávání výsledků, jejich vyhodnocování, podmínky správného testování

Pohybové dovednosti

- základní testy svalové nerovnováhy
- základní testy kondičních a koordinačních schopností

E Metodické poznámky k realizaci tělesné výchovy v projektu občanské školy

Autoři programu tělesné výchovy považují učivo za potenciální požadavek kladený na žáky. Jeho zdynamizování v procesu pohybového učení je úlohou učitele. Na vyšším stupni základní školy vyučují TV většinou speciálně vysokoškolsky vzdělaní učitelé, proto požadujeme v projektu občanské školy od každého z učitelů vytvoření nebo korekci **osobitě didaktické koncepce** pohybové aktivity školy, založené na organizačním a metodickém propojení povinných a nepovinných forem tělesné výchovy s ozdravně rekreačním programem (doplňkové formy) a zájmovou tělesnou výchovou.

1. Naplňování hlavních záměrů projektu bude mít **dlouhodobější procesuální charakter**. Očekáváme postoje kritické i odmítavé i nepřipravenost k alternativnímu vyučování. Takové postoje budou často podpořeny i nevhodnými materiálními podmínkami školy. Navrhujeme proto, aby byl předložený projekt tělesné výchovy akceptován učiteli variantně.

Varianta A:

Učitel **přebírá z nového programu pouze upravené úvodní tematické celky** zařazované do vyučovacích jednotek průběžně. Zaměřuje se na **zpřesnění zdravotně kondičního programu** a prosazuje ho do všech forem tělesné výchovy v režimu školy. U ostatních tematických celků **se nadále přidržuje členění učiva do ročníků** a dělení na základní a rozšiřující učivo. Učivo dosavadního 5. ročníku využívá jako prostředku pro ověření úrovně žáků nebo ho zařazuje do výuky pro žáky, kteří jsou na úrovni tohoto obsahu.

Varianta B:

Učitel plně akceptuje celý program tělesné výchovy navržený v projektu občanské školy, který mu slouží i pro výběr učiva. Sám vytváří didaktickou koncepci tělesné výchovy podle konkrétních podmínek žáků a školy.

- Zpřesňuje závazný **zdravotně kondiční program** a prosazuje ho do všech forem tělesné výchovy v režimu školy.
- **Učivo**, které není nijak členěno, **vybírá podle konkrétních potřeb žáků** i vlastních předpokladů a dosahuje tak vyšší účinnosti pohybového učení. **Přidržuje se doporučeného rozsahu tematických celků**, ale podle konkrétních materiálních podmínek školy **může navrženou představu upravovat**. Základní myšlenkou doporučených rozsahů je zajistit žákům nabídku základních činností, které jsou stěžejní pro další vzdělávání i pro jejich mimoškolní činnost.

- **Přejímá myšlenku didaktických stylů** a zavádí ji postupně do řízení didaktického procesu.

2. Zdůrazňováním didaktické koncepce činnosti učitele tělesné výchovy chceme podtrhnout závaznost metodického zpracování učiva a **cílené usilování o dosažení pohybového výkonu žáka v souladu s jeho předpoklady**. Činnostní povaha tělesné výchovy umožňuje, aby byla přijata účinná zpětná vazba pro posouzení výsledků učení.

- Povinné a všeprolínající **působení na přímé držení těla** a funkční stav pohybové podpůrného aparátu bude kontrolováno **svalovými testy**, jejichž aplikace bude dostupná učitelům, žákům i rodičům. Bude podněcovat promyšlenou tvorbu rozvíjení, kompenzačních cvičení i domácích úkolů. Může sloužit i k dalším kontrolním účelům.
- Povinné **zaměření na rozvoj kondice** a bioenergetické kapacity mladého organismu bude poměřováno **UNIFITTESTEM**, který obsahuje vybrané motorické testy a základní somatické ukazatele (**nebo jiným testovacím souborem** zpracovaným na podobné úrovni). Učitelé budou z výsledků vyvozovat zaměření a intenzitu kondičního programu ve všech formách tělesné výchovy v režimu školy i pro domácí úkoly (pro skupiny žáků i jednotlivce).

Poznámka: Je třeba odmítnout jakékoli zjednodušení a zformalizování výsledků testování ve směru k žákovi (absolutizace výkonů), ale i kontrolními orgány směrem k učitelům.

3. **Otevření nabídky sportů a tělovýchovných odvětví předpokládá odpovědného a tvořivého učitele**, který si je vědom potřeby relativně všestranného působení na žáka, ale jehož osobní odborné dispozice a materiální podmínky školy umožňují ve vybraných sportech a činnostech dosáhnout vyššího vzdělávacího a výchovného efektu než při „dogmatickém“ naplňování učebních osnov.

Znamená to také, že z hlediska psychomotorického vývoje žáků je **pro některé sporty nebo tělovýchovná odvětví výhodnější usilovat o dosažení vyššího výkonu** nebo dokonalejšího osvojení **pohybové dovednosti v nižších ročnících**. Je tomu tak např. u akrobatické a nářadové gymnastiky, rytmické gymnastiky, tanců, pohybových her, některých sportovních her (házená, kopaná, softball aj.) i sezónních sportů (plavání, bruslení atd.). Ve vyšších ročnících **se prohlubuje zájmová diferenciací žáků**, preference sportovních her, úpolů a některých sezónních sportů (lyžování, lední hokej aj.) u chlapců a esteticky nebo kondičně pojatých druhů všeobecné gymnastiky u dívek. Jsou **sporty a tělovýchovná odvětví, které by měly prolínat rovnoměrně celým programem tělesné výchovy v občanské škole** - sportovní a rytmická gymnastika, sportovní hry, atletika, turistika, podle materiálních podmínek i plavání a další sezónní sporty. Konečný výběr a proporce učiva necháváme v programu tělesné výchovy v projektu občanská škola na učitelích tělesné výchovy. Tvořivý učitel, manažersky aktivní ve vytváření materiálních podmínek, vnáší do didaktické koncepce

tělesné výchovy v rozumné míře i nové a méně známé sporty (ringo, floorball, korfbal aj.), rekreační, kondiční a relaxační činnosti atd., které pohybovými, motivačními, sociálními a výchovnými hodnotami mohou i předčít tradiční obsah tělesné výchovy. Taková činnost je vítána a podporuje autoritu tělesné výchovy na škole i v široké veřejnosti.

4. Zaměření na pohybový výkon je chápáno v širokém rozsahu pojetí od přesně prováděných kompenzačních a vyrovnávacích cvičení až po náročné cvičební tvary a sportovní nebo kondiční činnosti. **Utváření pohybového výkonu žáků** je výrazem vzdělávací dimenze tělesné výchovy. Proces jeho utváření **musí být spojen s poznatkovými** (informačními) **vjemy a především s prožitkem**, který přechází v uspokojení nebo až radost z pohybu. Prožitkovost tělesné výchovy je neoddělitelnou citově emocionální dimenzí pohybového učení a bude navozována:

- variantní didaktickou činností - didaktickými styly,
- metodickou propracovaností programu,
- snahou o modernizaci materiálních podmínek výuky.

F. Podíl tělesné výchovy na profilu absolventa občanské školy

Tělesná výchova by do mozaiky kvalit žáka občanské školy měla přispívat především v oblastech:

- **etiky:** utvářením vztahu ke své osobě, k hodnotám života a zdraví; formováním odpovědnosti za zdraví své i jiných; uplatňováním korektních vztahů při soupeření s jiným člověkem (fair play); tolerantností k pohybovým možnostem a výkonům jiných; schopností radovat se z pohybu a přátelských vztahů bez přeceňování významu vítězství či porážky;
- **estetiky:** spojováním pohybu s krásou, ladností, čistotou, účelností i úpravností; schopností poznat a ocenit estetický a zvládnutý pohyb, chápat pohyb (i ve spojení s hudbou) v přírodě jako prožitek, který obohacuje člověka o pěkné dojmy; chápat diváctví jako společenskou situaci s nutným ohledem na jiné;
- **vůle:** utvářením schopnosti překonávat obtíže, cílevědomě směřovat za cílem, který je v mém zájmu a pro můj prospěch (zdravotní, společenský)
- **sebezpoznání:** schopností poznávat své možnosti; umět je hodnotit i posouvat; schopností uvědomit si nedostatky a handicap a umět se s nimi vyrovnávat ;
- **vztahu k přírodě:** pochopením přírody jako prostředí pro sport nejvhodnější (zdraví, prožitky), které však plní své funkce jen v nenarušeném stavu
- **utváření životního stylu:** poznáváním účinků tělesné výchovy a sportu; v různých situacích dne a obdobích života; poznáváním příznivých vztahů v rodině při společném sportování atd.

Hudební výchova

Hudební výchova v občanské škole navazuje na dosaženou hudební úroveň žáků a rozvíjí plynule cíle, úkoly a obsah hudební výchovy ve škole obecně.

Hravé přístupy k pěveckým, poslechovým, instrumentálním a hudebně pohybovým činnostem se zde postupně proměňují v tvořivou a cílevědomou práci žáků s hudebním materiálem (písně, poslechové skladby, hudebně pohybové hry, prvky tanců apod.).

Také na tomto stupni školy by hudební výchova měla umožňovat žákům kompenzovat a uvolnit pracovní napětí a nabídnout radostné prožitky.

Hlavním vzdělávacím cílem předmětu je zajistit další hudební rozvoj žáků.

Učitel hudební výchovy podněcuje jejich samostatný hudební projev ve škole i mimo školu, podporuje jejich zájem o hudbu a motivuje pozitivní vztah k umění vůbec. Na tomto stupni školy by tak měly být položeny základy další, už samostatné orientace žáků ve světě hudby.

Hudbu žáci prožívají nejen citově. Učí se chápat i její společenské funkce a na úrovni dosaženého individuálního hudebního rozvoje hudbu také hodnotit.

Obsah učiva je zaměřen na osvojování a uspořádávání hudebních poznatků a dovedností v oblasti tzv. hudby vážné i populární.

Žáci zpívají jednohlasé i vícehlasé písně lidové a umělé. Poslouchají vokální a instrumentální skladby. Hrají doprovody na orffovské nebo klasické hudební nástroje a keyboardy. Snaží se o pohybové vyjádření výrazu zpívané písně nebo poslouchané skladby. Osvojují si prvky vybraných dobových tanců.

Při poslechu hudby by se žáci postupně měli orientovat v základních žánrových a stylových typech hudby. Učí se chápat hudbu v širších vazbách a souvislostech hudebně estetických, společensko-užitných i společensko-historických. Vytvářejí si základní představy o životě a díle nejvýznamnějších našich i světových skladatelů.

Získané hudební poznatky, zkušenosti a osvojené dovednosti by měly umožnit žákům hudbu tvůrčím způsobem pěvecky, nástrojově a pohybově obměňovat a kultivovat jejich schopnosti v improvizacích. Tak žáci získávají postoje a hodnotící měřítko, které budou schopni aplikovat i na hudbu, která je často obklopuje i zahrnuje v nežádoucích disproporcích.

Při styku s hudbou se u žáků prohlubuje a kultivuje nejen smyslové vnímání, ale formují se i jejich osobnostní postoje a otevírá se jim svěbytný svět hudební kultury.

Smysl rozvíjení hudebnosti souvisí podstatným způsobem se zásadami filozofie výchovy a vzdělávání v občanské škole tak, že u této vyhraněné věkové skupiny mládeže sobě vlastními specifickými prostředky:

- prohlubuje a kultivuje sociální citlivost a konstruktivní formy mezilidské sounáležitosti a spolupráce,
- rozvíjí obecně lidskou schopnost a potřebu estetického vnímání, výběru a hodnocení,
- zakládá a cílevědomě pěstuje kreativní přístup k úkolům a otázkám a učí je zvládat jak připraveností k individuálnímu nasazení a sebeukáznění, tak ochotou k týmové součinnosti v pracovní skupině, třídě, ansámbly nebo sboru.

Hudební výchova se tak významně podílí na osobnostním rozvoji i na socio-kulturním vyzrávání absolventa občanské školy. Předpokládá se, že iniciační, obecně socializační a humanizující funkce hudební výchovy se budou zhodnocovat po vstupu do praktického života. Získaná osobnostní aktiva, zejména osvojené dovednosti, probuzené schopnosti a tvořivost se budou transformovat do smysluplného uplatnění v nejrůznějších profesích stejně jako v kvalitě občanského, rodinného a osobního života žáků.

A Pojetí hudební výchovy v občanské škole

Úvod

Hudební výchova v občanské škole má charakter kulturní, estetický a společenský. Jejím **základním rysem jsou tvořivé „objevitelské“ přístupy k hudbě a múzickým činnostem**. Hudební aktivity by tu měly být radostí a podnětem k hudebnímu sebeuplatnění žáků.

Setkávání žáků s hudbou napomáhá k jejich orientaci v široké paletě hudebních druhů, žánrů a stylů, rozvíjí u nich smysl pro krásu, otevírá jim vstup do světa umění.

Navazuje se zde na dosaženou úroveň hudebního rozvoje žáků v obecné škole. Ta by jim měla umožňovat kultivovaně zpívat, hrát doprovody písní i jednoduché skladbičky na orffovské nástroje a keyboardy, s porozuměním naslouchat hudbě, hudbu vyjadřovat pohybem a vytvářet si o ní své soudy.

Systém hudební výchovy na občanské škole se uskutečňuje v třístranném přístupu k hudbě prostřednictvím aktivit receptivních (žák si hudbu osvojuje), reprodukčních (žák zpívá, hraje, reaguje na hudbu pohybem) a částečně i produkčních (žák hudbu vytváří).

Základním rysem systému je činnostní přístup k hudbě. Ve všech hudebních činnostech je dítě aktivním účastníkem. Učitel je spíše rádcem a nenápadným koordinátorem hudebních aktivit. Tomuto pohledu je podřízena volba metod a prostředků. Výuka je jakousi muzikantskou dílnou, v které žák získává zkušenosti, rozvíjí schopnosti, dovednosti a návyky, poznatky a vědomosti.

Cílem hudební výchovy v občanské škole je:

- další rozvoj hudebních schopností a dovedností žáků,
- rozvoj jejich orientace ve světě hudby v její historické, žánrové a stylové podobě,
- podpora aktivní účasti žáků na kulturním životě školy a obce,
- kultivace jejich smyslu pro umělecké a kulturní hodnoty.

K dosažení těchto cílů směřují žáci plněním tří okruhů úkolů:

1. osvojováním hudebního materiálu - písní, vokálních a instrumentálních skladeb a hudebně pohybových projevů,

2. osvojováním hudebních činností - vokálních, poslechových, instrumentálních, hudebně pohybových,
3. osvojováním základních vědomostí o hudbě a jejích tvůrcích, které jsou podmínkou uvědomělého chápání hudby a aktivního hudebního projevu.

Těžiště hudební výchovy je ve zpěvu a poslechu hudby.

V oblasti vokálních činností se směřuje k vyšší technické a uměleckoestetické úrovni jednoduchého vícehlasu.

V oblasti poslechu hudby, v návaznosti na osvětlení dobových souvislostí, se usiluje o základní poučení o slohových, žánrových a stylových podobách hudebního díla.

Činnosti instrumentální a hudebně pohybové chápeme nejen jako ilustraci zvukové stránky hudby a doprovod vokálního projevu, ale i jako východiska k rozvoji improvizčních dovedností.

Hudebně pohybovou výchovu vnímáme, stejně jako ostatní činnosti, nejen jako prostředek k rozvoji hudebních schopností žáků, ale i jako prostředek lidské komunikace.

Významným principem a základním rysem hudební výchovy je důraz na tvořivost. Tvořivý přístup k hudebně výchovné práci se uplatňuje ve všech složkách hudební výchovy (prvky improvizace vokální, instrumentální, pohybové, textové atd.).

Měřítkem účinnosti a úrovně hudebně výchovného konání je nejen nárůst hudebních dovedností žáka, ale, a to především, intenzita jeho estetického zážitku, který při setkávání a manipulací s hudbou pocítí.

Hudba je žákovi nejen prostředkem kultivace, ale i prostředkem sebepoznání. Ovlivňuje jeho přístupy k životu a napomáhá formovat jeho životní styl.

B Rozvržení učiva

Učivo jednotlivých ročníků je členěno **tematicky**:

6. ročník - Hudba mého domova, regionu a vlasti

7. ročník - Proměny české hudby

8. ročník - Hudba překračující hranice času, vzdálenosti a rozdílů mezi lidmi

9. ročník - Člověk a hudební dílo

Rámcový obsah učiva je rozvržen do jednotlivých ročníků ve formě tabulek. Grafické uspořádání naznačuje stupeň vzájemné propojenosti jednotlivých hudebních činností, postupný nárůst požadavků na schopnosti a dovednosti v jednotlivých ročnících i v průběhu celé občanské školy, a zároveň poslouží i k rychlejší orientaci učitele.

Hudební činnosti tvoří vzájemně provázaný celek, ve kterém jsou jednotlivé didaktické záměry řešeny ve vzájemném propojení. Např. při osvojování písní dbáme na pochopení hudebního a textového obsahu žáky spolu s péčí o rozvoj jejich hlasových dovedností. Stejnou pozornost věnujeme vypracování instrumentálního doprovodu. Průběžně i následně provádíme sluchovou analýzu (žáci posuzují kvalitu

vokální reprodukce, nápaditost doprovodu atd.), vedle toho se žáci snaží pohybově vyjádřit hudební náladu či rytmickou pulsaci osvojované písně.

Podobně můžeme vyvozovat hudební pojmy (např. polyfonie). Žáci mohou vyslechnout skladbu s polyfonní fakturou, osvojit si píseň s polyfonním vedením hlasů a u poslouchané či spolužáky reprodukované polyfonie vyjádřit charakter polyfonní skladebné techniky pohybem. Následně mohou vytvořit melodii vhodnou k polyfonní realizaci na lehce ovladatelné hudební nástroje. K dosažení didaktického záměru může být počátečním impulsem a východiskem jakákoli hudební činnost.

C Schopnosti, dovednosti a poznatky

Vokální činnosti: zdokonalování hlasové techniky, sjednocování hlasového rozsahu, rozšiřování hlasového rozsahu, vědomá intonační orientace v zápisu diatonických durových a mollových písní, schopnost vědomé intonace volných nástupů, hlavních a vedlejších stupňů v durových tóninách a hlavních stupňů v tóninách mollových. Dosahování přiměřeného hudebního výrazu při technicky správném a intonačně čistém zpěvu písní jednohlasých, dvojhlasých, a podle možností i tříhlasých.

Poslechové činnosti: při poslechu sólového zpěvu učitele i sólového zpěvu spolužáků žáci sledují a hodnotí tvoření tónů, intonaci, rytmickou přesnost, frázování a dynamiku, výslovnost a výraz.

Posuzují kvalitu doprovodu, nápaditost a schopnost doprovod improvizovat u učitele i spolužáků.

Při poslechu skladeb nejvýznamnějších skladatelů žáci rozlišují typy komorních sdružení i orchestrů, v elementární míře zde dovedou rozeznat hudební nástroje a nástrojové skupiny.

Na základě poznatků získaných v průběhu jednotlivých ročníků si vytvářejí předpoklady pro orientaci v základních výrazových prostředcích charakteristických pro jednotlivé epochy dřívější i hudbu 20. století, a to v oblasti hudby vážné i populární.

Hudební slohy a žánry dovedou rozpoznat a jednoduše charakterizovat (hudba gotiky, renesance, baroka, klasicismu, romantismu a 20. století).

V oblasti hudby populární dovedou rozpoznat hudební žánr (populární hudba 19. a 20. století: píseň z doby národního obrození, kramářská píseň, populární drobné skladby velkých mistrů, hudba dechová, jazzová, country and western, folková, rocková atp.).

Seznamují se se vztahem obsahu a formy na hudebních dílech charakteristických pro vybraná slohová období.

Prostřednictvím epizod ze života skladatelů, těsně spjatých s vybranými skladbami, si žáci vytvářejí základní představu o době, životě a díle tvůrců poslouchaných skladeb. U dalších poslouchaných skladeb se vedle hudebně teoretických ponaučení seznamují pouze s názvem skladby a jménem skladatele.

Instrumentální činnosti jsou zaměřeny na:

- podporu rytmické představivosti,
- podporu intonační představivosti horizontální (výstavba melodie),
- podporu představivosti vertikální (výstavba akordů),
- podporu interpretačních a produkčních schopností a dovedností (hra doprovodů a prvky improvizace).

Žáci hrají a vytvářejí přede hry, mezihry a dohry v různých nástrojových seskupeních i sólově, hrají z jednoduchého notového zápisu i improvizovaně na nástroje orffovské, zobcovou flétnu, případně na nástroje klasické či elektronické.

Pokoušejí se o jednoduchou harmonizaci a hru za pomoci T/D/S. Osvojené vědomosti i dovednosti aplikují na dvoudílnou a třídílnou malou písňovou formu a rondo.

Hudebně pohybové činnosti: pomáhají rozvíjet, upevňovat a zkvalitňovat prvky rytmického a intonačního výcviku, umožňují analytický přístup ke slyšené hudbě.

Žáci se snaží o pohybové vyjádření hudebního výrazu poslouchané skladby. Osvojují si základní prvky dobových tanců vybraných uměleckých epoch. V těsné návaznosti na osvojované taneční písně a skladby určené k tanci se pohybují v pravidelném 2/4 nebo 3/4 taktu i se změnami taktu sudého a lichého (např. ve furiantu). Seznamují se s pohybovými prvky, které vycházejí ze společenských tanců ovlivněných jazzem a moderní populární hudbou.

D Náležitosti

Návrh materiálního vybavení pro výuku

Pianino, kytara, housle, violoncello, nástroje dětského hudebního instrumentáře, keyboardy, CD přehrávač, kazetový magnetofon, kvalitní gramofon, výkonné reproduktory, video, notová tabule, učebnice pro všechny ročníky základní školy, zpěvníky, obrazy skladatelů atd.

Učebna hudební výchovy

Měla by sloužit pouze pro výuku hudební výchovy. Měla by být upravena tak, aby umožňovala praktické muzicírování žáků v průběhu výuky. Prostředí učebny by mělo působit esteticky. Všechny učební pomůcky by měly být snadno dostupné.

Vazby na jiné vyučovací předměty

Nejtěsněji je vyučovací předmět hudební výchova vázán na nepovinné předměty: **sborový zpěv, skupinová hra na hudební nástroj.**

Z hlediska textové složky písní a hudebních děl je vazba na **český jazyk a literaturu.**

Z hlediska tělesného pohybu spojeného s hudbou je vazba na **tělesnou výchovu.**

Z hlediska historického výkladu v oblasti poslechu hudby je vazba na **dějepis a výtvarnou výchovu.**

Z hlediska hry na hudební nástroje a užití nosičů zvuku (v oblasti hudební akustiky) je vazba na **fyziku**.

Hudební beseda, hudební aktivity žáků mimo vyučování

Specifickou formou organizace výchovně vzdělávacího procesu v hudební výchově je skupinová práce žáků při přípravě a realizaci **hudební besedy**.

Specifickým rysem předmětu je sepětí práce v hodině s aktivitou žáků mimo vyučování - někteří žáci navštěvují pěvecký sbor či hudební, popřípadě taneční obor v základní umělecké škole.

Všichni žáci mohou s konkrétním posluchačským záměrem sledovat hudební a hudebně dramatické pořady rozhlasu a televize, pořizovat si z nich amatérské magnetofonové záznamy, navštívit zkoušky místních hudebních, dramatických či tanečních souborů, účastnit se věkově přiměřených hudebně kulturních akcí v obci apod.

Hudební výchova se tak může stát dětem radostí, zdrojem životních podnětů i přitažlivou příležitostí k přiměřenému hudebnímu sebeuvědomění a sebeuplatnění.

Hodnocení

V občanské škole platí zásada, že hudebně teoretické (naukové) učivo je vyvo- zováno ze znějící hudby, má podpůrný charakter a není předmětem klasifikace. Pojmy, uvedené k osvojení, nejsou určeny k definování a klasifikování. Žáci však rozumějí jejich významu, používají je při komunikaci v hudebních činnostech a při sdělování svých hudebních prožitků.

Hodnocení v hudební výchově má funkci motivační, informační, stimulující, povzbuzující, nikoliv postihující. Při hodnocení žáků učitel respektuje jejich zájem i možnou jednostrannost zaměření k některému typu hudební činnosti.

Učitel hudební výchovy

Základem úspěšné práce hudební výchovy je **kvalifikovaný učitel**, který by měl být schopen muzikantsky vést třídu (schopnost improvizace doprovodu k písňm i ostatním hudebním činnostem, dovednost upravovat hudební materiál).

Aprobovaný učitel by měl zvládnout problematiku řízení sboru, problematiku hry na hudební nástroj i problematiku zpěvu.

Měl by hudebně žít i mimo školu. Tato nutnost je tím větší, čím je menší obec, ve které žije.

Měl by spolupracovat s organizacemi podporujícími rozvoj hudební výchovy (např. Česká hudební společnost, Hudební mládež aj.).

E Doporučený hudební materiál

Lidové písně

Aby nás Pán Bůh
Až půjdeš okolo
A já su synek z Polanky
Až já pojedu přes ten les
Co se stalo v městečku Hodoníně
Červená, modrá fiala
Dobrou noc
Ej, padá, padá rosička
Heja, hoja, žena moja
Jede Janošek
Káča má
Kdes, holubičko, lítala
Kdyby tady byla taková panenka
Krásna, krásna
Když jsem šel z Hradišťa
Když se ten Tálinskej rybník
nahánf
Letěla husička
Měla jsem milého sokolíka
Na horách, v dolinách
Na těch panských lukách
Náchodský zámeček
Pase ovčák ovce
Proč si k nám nepřišel
Sluníčko za hory zachází
Stojí zahrádka trněná
Sulislavský kostelíčeku
Tancuj, tancuj
To ta Helpa
V širém poli hruška stojí
Vandrovali hudci
Zahrajte mně, páni muzikanti
Znám já hájíček
Žalo děvče

Koledy

Dej Bůh štěstí
Chtíc, aby spal
Já bych rád k Betlému
Narodil se Kristus Pán
Pásli ovce

Ach není, tu není
Bul bych já to chlap
Anička, dušička, kde si bola
Běžf voda, běžf
Čerešničky
Čf to husičky
Ej, od Buchlova
Ej, škoda šuhajku
Išla Marina
Já mám svou panenku v Roudnici
Kdyby byl Bavorov
Kdož sú božf bojovníci
Kdybich já věděla
Kdybys měla, má panenko, sto ovec
Když jsem já šel tou Putimskou branou

Ková synek
Marjánko, Marjánko
Mračf se, mračf
Na rozloučenf
Na tú svatú Katerinu
Neříkej nic
Petrovický zámek
Sedlák, sedlák, sedlák
Stará bába jede
Stůj břfzo zelená
Tam okolo Levočí
Týnom, tánom
Ty šašovský louky
V širém poli studánečka
Za starú Breclavú
Zahučely hory
Znám já jeden krásný zámek
Žádnj neví, co sou Domažlice

Den přeslavný
Jak jsi krásné
My tři králové
Nesem vám noviny
Pochválen buď Ježíš Kristus

Půjdem spolu do Betléma
Štědej večer nastal
V Betlémě se svítí

Slyšte, slyšte pastuškové
Tichá noc (Fr. Gruber)
Veselé vánoční hody

Písně jiných národů a písně umělé

Avignonský most (franc.)
Buráky (amer.- J. Fallada)
Bratříčku, zavírej vrátka (K. Kryl)
Co na světě mám rád (J+V+W)
Červená řeka (amer.- I. Fischer)
Dajana (P. Anka-Z. Borovec)
Ezop a brabenec (J+V+W)
Holubí dům (J.Uhlíř+E.Synek)
Chlupatý kaktus (E.F.Burian, J. Gruss)
Jednou budem dál (amer. - I. Fischer)
Klokočí (Š+S)
Loď John B (amer.- A. Hájek)
Marnivá sestřenice (Š+S)
Na okně seděla kočka (Š+S)
Náměšť (J. Hutka)
Plavovlásky (franc. - H. Jelínek)
Rolničky (amer.)
Růžička (nápěv 17.stol. - J. Tichota)
Severní vítr (Uhlíř + Svěrák)
Tisíc mil (H. West, I. Plante -
I. Fischer)
Tři tamboři (franc. - H. Jelínek)
Valčíček (J. Nedvěd)
Vymyslel jsem spoustu nápadů
(Janda + Chrastina)
Zelený pláně (amer.- I. Fischer)
Život je jen náhoda (J+V+W)

Batalion (franc.-D. Vančura)
Bláznova ukolébavka (P. Dydovič,
F.Řebíček)
Černý muž (amer.- E. Knos)
David a Goliáš (J+V+W)
Dítě školou povinné (Š+S)
Gaudeamus igitur (J. Blažek)
Honky tonky blues (Š+S)
Kde hučí řeky proud (amer. - J. Blažek)
Jó, třesně zrály (amer.)
Kaňonem takhle k večeru (Š+S)
Malé kotě (Š+S)
Morituri te salutant (K. Kryl)
Na předměstí stával dům (V. Jara)
Niagara (amer.- E. Ingriš)
Pramínek vlasů (Š+S)
Růže z Texasu (amer. I. Fischer)
Řekni, kde ty kytky jsou (P. Seeger,
J.Beart-J.Fikejzová)
Šaty dělají člověka (J+V+W)
Vadí, nevadí (Uhlíř + Svěrák)

Stěnka Razin (ruská)
Veselé vánoce (Vomáčka + Borovec)
Večerní zvon (ruská)
Vozíčku, ke mě leť (amer. - J. Joran)
Zlaté střívký (amer. - W. Dubský)

Poslechové skladby

Seikilova píseň
Cunctipontens genitor (organum)
Kalenda maya
Hospodine pomiluj ny
Dřevo se listem odieva
Kdož sú boží bojovníci
Guillaume de Machaut: Si je souspir
Adam Michna z Otradovic: Loutna česká
Palestrina: Missa papae Marcelli
William Byrd: Přísála a buben

Veni, sancte, spiritus
Verbum bonum (hymnus)
Píseň z Mastičkáře
Svatý Václave
Povstaň, povstaň, velké město Pražské

- G. Gabrieli: Deus in nomine tuo
 Kryštof Harant z Polžic: Qui confidunt in Domino
 Orlando di Lasso: Echo
 J. D. Zelenka: Sinfonia concertante
 P. J. Vejvanovský: Serenáda in C
 B. Černohorský: Fuga č. 2 d moll
 A. Vivaldi: Čtvero ročních dob, Šest flétnových koncertů,
 Koncert pro kytaru a orchestr
 G. F. Handel: Vodní hudba, Hudba k ohňostroji, Mesáš
 J. S. Bach: Dobře temperovaný klavír, Toccata a fuga d moll,
 Braniborské koncerty, 4 orchestrální suity
 C. Monteverdi: Nářek Ariadny
 A. Corelli: Concerto grosso (výběr)
 J. V. Stamice: Symfonie B dur
 J. Mysliveček: Sonáta A dur pro cembalo, Symfonie D dur
 F. X. Brixi: Koncert pro varhany D dur, Koncert F dur pro varhany a orchestr
 F. V. Míča: O původu Jaroměřic
 J. J. Ryba: Česká mše vánoční
 L. Mozart: Dětská symfonie
 J. Haydn: Symfonie č. 45 Na rozloučenou, Symfonie č. 1 Lukavická,
 Symfonie G dur S úderem kotlů
 W. A. Mozart: Klavírní koncert C dur, Malá noční hudba,
 Divertimento D dur, Kouzelná flétna, Don Juan, Turecký pochod
 L. van Beethoven: Symfonie č. 5 Osudová, Symfonie č. 6 Pastorální,
 Symfonie č. 9 s Ódou na radost,
 Symfonie č. 4 Eroica, Sonáta c moll Patetická, Appassionáta,
 Sonáta f moll, předehra Egmont, Fidelio
 F. Škroup: Kde domov můj
 B. Smetana: České tance, Prodaná nevěsta, Hubička, Libuše, Má vlast,
 Smyčcový kvartet č. 1 Z mého života, Salonní polky
 A. Dvořák: Moravské dvojzpěvy, Slovanské tance, Česká suita, Novosvětská,
 Koncert pro violoncello a orchestr h moll, Symfonie č. 6 D dur,
 Rusalka, Jakobín, Stabat Mater, Sv. Ludmila,
 F. Schubert: Kvintet A dur Pstruh, Nedokončená
 R. Schumann: Spanilá mlynářka, Klavírní koncert č. 2
 F. Chopin: Mazurka C dur, Polonéza A dur, Sonáta c moll,
 Etuda c moll Revoluční, Preludium cis moll,
 Klavírní koncert č. 2 f moll
 H. Berlioz: Fantastická symfonie, Harold v Itálii
 F. Liszt: Sonáta h moll, Preludia
 R. Wagner: Lohengrin, Mistři pěvci norimberští, Tristan a Isolda
 J. Brahms: Uherské tance
 A. Bruckner: 9. symfonie (Te Deum)
 G. Verdi: Nabucco, Traviata, Aida
 G. Rossini: Tankred, Lazebník sevillský
 P. I. Musorgskij: Obrázky z výstavy

- G. Bizet: Carmen
 P. I. Čajkovskij: Klavírní koncert b moll, Labuť jezero, Italské capriccio
 V. Novák: Slovácká suita, V Tatrách
 J. Suk: Serenáda Es dur
 C. Debussy: Syrinx, Moře
 L. Janáček: Lašské tance, Symfonieta, Liška Bystrouška
 B. Martinů: Otvírání studánek
 G. Mahler: Symfonie č. 1 D dur
 I. Stravinskij: Svěcení jara
 S. Prokofjev: Symfonie č. 1 Klasická, Romeo a Julie
 B. Britten: Průvodce mladého člověka orchestrem
 A. Honegger: Symfonie č. 2
 C. Orff: Carmina burana
 A. Schonberg: Ten, který přežil Varšavu
 P. Eben:
 I. Hurník:
 E. Zámečník: Brouk Pytlík, Ferda Mravenec
 S. Havelka: Listy Jeronýmu Pražskému
 O. Nedbal: Polská krev
 L. Bernstein: West side story

Soubory, orchestry, interpreti

Lidová píseň a hudba

Musica Bohemica, Konrádyho dudácká muzika, Plzeňský lidový soubor, BROLN, Jasénka, Vsacan, Technik, Hradišťan, Olšava, Strážnická cimbálová muzika, J. Šuláková, S. Volavý, Z. Bláha, J. Černý

Jazz, rock, pop, folk

R. A. Dvorský, K. Vlach, J. Ježek, K. Hála, G. Brom, Semafor + Suchý + Šlitr, Olympic, ETC, Framus 5, V. Merta, J. Hutka, J. Nohavica, Spirituál kvintet, Brontosauři, Mine-sengři, Kantoři, P. + H. Ulrychovi

Jazz, blues

Scott Joplin, King Oliver, Bunk Johnson, Bessie Smith, Luis Armstrong, Duke Ellington, Count Basie, Benny Goodman, Glen Miller, Modern Jazz Q, Ornet Coleman

Rock, pop

Ch. Berry, F. Domino, E. Presley, P. Anka, R. Charles, Everly Brothers, Shadows, Beatles, Bee Gees, Rolling Stones, Cream, Who, Kinks, J. Mayall, Pink Floyd, Jethro Tull, Yes, Queen, Scorpions, R. A. M

Folk, country

Woody Guthrie, Bob Dylan, Simon + Garfunkel, Donovan, Joan Baez, Peter, Paul + Mary, John Denver, Hank Williams, Johnny Cash

F Doporučená literatura

1. Viskupová, B.: Hudba a pohyb, Supraphon, Praha 1987
2. Herden, J. a kol.: Hudba pro děti, Univerzita Karlova, Praha 1991
3. Drábek, V.: Popularizace hudby, H + H, Jinočany 1992
4. Navrátil, M.: Nástin vývoje evropské hudby 20. století, MONTANEX, Ostrava 1993
5. Holas, Č.: České národní písně a tance, Praha 1908
6. Plicka, K. - Volf, Fr.: Český rok, Praha 1960
7. Plicka, K.: Český zpěvník, Družstevní práce, Praha 1940
8. Daniel, L.: Naše písťalka, Horizont, Praha 1983
9. Hutka, J.: České a moravské balady, Šafrán, Praha
10. Jindřich, J.: Chodský zpěvník I. - VIII., SNKLHU, Praha 1955
11. Mouryc, F. - Posová, R.: Zpěvník lidových písní, Fortuna, Praha 1992
12. Frolec, V.: Vánoce v české kultuře, Vyšehrad, Praha 1989
13. Vetterl, K.: Lidové písně a tance z Valašskoklobučka, ČSAV, Praha 1955
14. Sušil, Fr.: Moravské národní písně, Čin, Praha 1941
15. Smetana, R. - Václavek, B.: České písně zlidovělé, ČSAV, Praha 1955
16. Pernica, B.: Říkadla, škádlivky, lidové hry a písně, Havl. Brod 1952
17. Erben, K. J.: Prostonárodní české písně a říkadla, Praha 1939
18. Weis, K.: Český jih a Šumava v písni, Praha, nedat.
19. Janáček, L. - Váša, P.: Moravské písně milostné, Praha 1930
20. Spirituál kvintet, Bočan a spol., Praha 1992
21. Spirituál kvintet, FS UMI, Praha 1992
22. J + V + W.: Život je jen náhoda, Music Cheb 1993
23. Já písnička I., II., Music Cheb 1992

G Doporučená diskografie

1. Vybrané poslechové skladby pro ZŠ (6. - 9. roč.), Supraphon 1964
2. Poslechové skladby pro ZŠ (6. - 9. roč.), Supraphon 1976
3. Poslechové skladby pro hudební výchovu, (5. - 8. ročník), Supraphon 1986
4. Dějiny hudby v příkladech I. - VI., Supraphon 1968 - 72
5. Géniové světové hudby I. - III., Supraphon 1977
6. Česká duchovní hudba baroka a klasicismu, Supraphon 1967
7. Dějiny českého divadla, Academia, Supraphon 1971
8. Česká renesenční hudba, Supraphon 1984
9. Vokální hudební formy, Supraphon 1961
10. Hudba v katedrále Notre-Dame, Supraphon 1975
11. Carl Orff: Hudba pro mládež (Schulwerk), Praha 1967
12. Antalogie chodské lidové hudby, Supraphon 1971
13. Divadlo Semafor 1959-69, Supraphon 1978

6. ročník

Vokální činnosti	Instrumentální činnosti	Poslechové činnosti	Hudebně pohybové činnosti
<p>Upevňování již osvojených pěveckých dovedností (nasazení tónu, dýchání, vokalizace, dělení slov, frázování).</p> <p>Uplatňování již osvojených intonačních dovedností v durovém a mollovém tónorodu.</p> <p>Rozšiřování hlasového rozsahu s oporou o hlavový tón (h - e²).</p> <p>Jednohlasý a vícehlasý zpěv. Lidový dvojhlas (pokusy žáků o jeho samostatné vytváření - tercie, sexty).</p> <p>Vokální realizace hudebního výrazu vycházející z hudební a textové složky osvojované písně.</p> <p>Osvojení nejméně 10 písní (dle výběru učitele písně instrumentálního a vokálního typu).</p> <p>Osvojení české státní hymny.</p>	<p>Hra přede hry, mezihry, dohry a doprovodu na orffovské hudební nástroje rytmické i melodické s využitím T/D/S/ (v moll durová D)</p> <p>Hra a pokusy o improvizaci jednoduchých skladbiček na snadno ovladatelné hudební nástroje v rozsahu sexty (převážně sekundové kroky) - malá dvoudílná a trojdílná forma, rondo.</p> <p>Počátky orientace na klaviatuře (klavír, keyboardy), hra základního tónu v T/D/S.</p>	<p>Hudba mého domova, regionu a vlasti:</p> <p>Hudba, kterou posloucháme doma. Typy a druhy skupin a malých orchestrů v populární hudbě.</p> <p>Hudební osobnosti našeho regionu. Skladatelé, interpreti. Typy lidových kapel. Sběratelé lidových písní.</p> <p>Hudba určená pro slavnostní příležitosti. Instrumentální (hymna; slavnostní pochod - např. Josef Suk, V nový život). Vokální (např. B. Smetana, Česká píseň, J. J. Ryba, Česká mše vánoční - výběr).</p> <p>Hudební nástroje. Role nástroje sólového a doprovodného v hudbě populární, lidové i tzv. vážné.</p> <p>Osvojení nejméně 10 poslechových skladeb.</p>	<p>Pohybové vyjádření kontrastu v hudbě (dynamika, tempo, metrum, sólo a tutti).</p> <p>Pohybové vyjádření malé dvoudílné a trojdílné formy a ronda.</p> <p>Pohybové vyjádření slavnostní nálady odvozené od hudby určené k slavnostní příležitosti.</p> <p>Taktování: ve 2/4, 3/4 a 4/4 taktu. Předtaktí.</p> <p>Osvojení nejméně 1 uceleného hudebně pohybového projevu.</p>
<p>Tvořivá práce s šestnáctinovými hodnotami. Tvořivá práce s durovými a mollovými diatonickými útvary (melodickými i souzvuky) při hře předvětí a závětí.</p>		<p>Ukázky lidové hudby a lidových tanců Čech a Moravy. Osvojení pohybových prvků regionálního lidového tance. Polonéza (např. A. Dvořák, Rusalka).</p>	
<p>Pojmy k osvojení vyvozené ze znějící hudby.</p> <p>Epizody ze života skladatelů.</p>	<p>Šestnáctinová nota, šestnáctinová pomlka; prima, oktáva, sekunda velká a malá; čtyřčtvrteční takt, předtaktí. Fanfára, slavnostní pochod. Lidový dvojhlas, lidová kapela (hudební nástroje v kapele dudácké, hudecké a cimbálové, primáš, kontrás); hudební nástroje a jejich úloha v malých hudebních skupinách populární hudby (melodické a doprovodné ve folku, rocku, jazzu, malém dechovém orchestru). Vokální duo, trio, sbor (dětský, ženský, mužský, smíšený). Smyčcový kvartet. Suk, J. J. Ryba aj.</p>		

7. ročník

Vokální činnosti	Instrumentální činnosti	Poslechové činnosti	Hudebně pohybové činnosti
<p>Upevňování již osvojených pěveckých dovedností (hlasových, rytmických i intonačních).</p> <p>Rozšiřování hlasového rozsahu s ohledem na individuální předpoklady žáků.</p> <p>Terciové postupy v dur i moll. Střídatý púltón spodní a vrchní (např. d, cis, d; g, as, g).</p> <p>Jednohlasý zpěv, volný dvojhlas, epizodický trojhlas (s prodlevou v třetíh hlase či intonačně nenáročný).</p> <p>Dvojhlas případně trojhlas s polyfonním vedením hlasů (kánón, lidové písně s totožným harmonickým půdorysem, vhodné vokální skladbičky renesance a baroka).</p> <p>Osvojení nejméně 10 písní (lidových a charakterizujících zvukovou proměnu české hudby).</p>	<p>Hra doprovodů (s předehrou, mezihrou, dohrou) na orffovské hudební nástroje a keyboardy.</p> <p>Hra jednoduchých skladbiček v rozsahu oktávy (s využitím sekundových a terciových kroků). Zvuková nápodoba hudby gotické (např. organum - pohyb melodie v souběžných kvartách a kvintách). Zvuková nápodoba hudby barokní (s prvky imitace).</p> <p>Hra doprovodů na klávesový nástroj (hra základních tónů v T/D/S; střídatý bas u T/D).</p>	<p>Proměny české hudby:</p> <p>Zvuková podoba hudby gotické (např. chorál /husitský/ píseň Mastičkář).</p> <p>Zvuková podoba hudby renesanční (např. K. Harant z Polžic).</p> <p>Zvuková podoba hudby barokní (např. P. J. Vejvanovský).</p> <p>Zvuková podoba hudby klasicismu (např. J. Mysliveček).</p> <p>Hudba romantismu. B. Smetana. Národní divadlo. Opera. Symfonická báseň. A. Dvořák. Duchovní hudba. Oratorium. Slovanské tance. Z. Fibich. Melodram.</p> <p>Zvuková podoba hudby čs. skladatelů ve 20. století (např. L. Janáček, B. Martinů, V. Novák, J. Ježek).</p> <p>Hudební nástroje Komorní a symfonický orchestr.</p> <p>Orchestr jazzový (big band).</p> <p>Osvojení nejméně 10 poslechových skladeb.</p>	<p>Pohybové vyjádření zvukové podoby hudby předbarokní, baroka a klasicismu.</p> <p>Pohybové vyjádření velké dvoudílné a trojdílné formy (písnové).</p> <p>Taktování: ve 3/8 taktu změny dynamiky a tempa.</p> <p>Osvojení nejméně 1 uceleného hudebně pohybového projevu.</p>
<p>Uplatnění prvků improvizace při vytváření čtyřtaktové předehry, mezihry a dohry (např. v harmonickém půdorysu T, T, D, T).</p>		<p>Dobové tance, osvojení charakteristických pohybových prvků některého z nich. Polka.</p>	
<p>Pojmy k osvojení vyvozené ze znejších hudby.</p> <p>Epizody ze života skladatelů.</p>	<p>Tóny akordické a neakordické. Melodie a harmonie. Stupnice durová a aiolská mollová s 1 # a 1 b. Tónina. Velká a malá tercie, kvinta (čistá), kvarta (čistá). Umělecký sloh, gotika, renesance, barok, klasicismus, romantismus. Chorál. Opera, libreto, recitativ, arie, operní předehra. Komorní orchestr, symfonický orchestr. Velký jazzový orchestr. Symfonická báseň, oratorium, melodram. Programní hudba. J. Mysliveček; B. Smetana; A. Dvořák; L. Janáček; B. Martinů; J. Ježek.</p>		

8. ročník

Vokální činnosti	Instrumentální činnosti	Poslechové činnosti	Hudebně pohybové činnosti
<p>Upevňování již osvojených pěveckých dovedností (hlasových rytmických a intonačních).</p> <p>Rozšiřování hlasového rozsahu s ohledem na fyziologické předpoklady žáků (mutace, poloha hlasu).</p> <p>Postup chromatickým půltónem (např. f, fis, g; g, ges, f).</p> <p>Jednohlasý a dvojhlasý zpěv systematický postup k trojhlasu.</p> <p>Osvojení nejméně 10 písní (lidových i z oblasti populární hudby).</p>	<p>Hra doprovodů (s předehrou, mezihrou a dohrou) na orffovské hudební nástroje a keyboardy.</p> <p>Využití zvukomalebných prvků k vyjádření nálady a mimohudebních představ (v souvislosti s hudbou romantickou, impresionistickou a soudobou vážnou).</p> <p>Hra doprovodu: a) hra akordů (příznávky) či jejich rozklady b) hra basové linky (např. na klávesové nástroje, kytaru, violoncello, basu - u strunných využívat hru na prázdné struny).</p>	<p>Hudba překračující hranice vzdálenosti, času a rozdílů mezi lidmi</p> <p>Hudba doby předbarokní.</p> <p>Hudba baroka. Vokální a instrumentální polyfonie. J. S. Bach. Fuga. Concerto grosso. G. F. Händel. Oratorium.</p> <p>Hudba klasicismu. J. Haydn. Sonátová forma. W. A. Mozart. Instrumentální koncert. L. van Beethoven. Symfonie.</p> <p>Hudba romantismu. R. Wagner. Hudební drama. Impresionismus a hudba 20. století. C. Debussy.</p> <p>Hudba populární, ovlivněná mimo-evropskými kulturami. Jazz, country, rock, reggae, trampská píseň.</p> <p>Hudební nástroje. Nástrojové skupiny symfonického a velkého jazzového orchestru.</p> <p>Osvojení nejméně 10 poslechových skladeb.</p>	<p>Pohybové vyjádření motivu a tématu.</p> <p>Pohybové vyjádření variací.</p> <p>Pohybové vyjádření expozice (např. u fugy)</p> <p>Taktování: legato, staccato. Synkopa a triola v oblasti hudby populární.</p> <p>Osvojení nejméně 1 uceleného hudebně pohybového projevu.</p>
<p>Prvky improvizace při vytváření melodie (využití např. kadenci - T/S/D/T). Prvky improvizace (variacie melodie) při zvukové nápodobě hudby populární (např. T/M./II./D/T).</p>		<p>Pohybové vyjádření hudby tzv. vážné a populární, jejich charakteru, rytmické, tempové a dynamické složky. Vybraný historický tanec.</p>	
<p>Pojmy k osvojení vypozené ze znějící hudby.</p> <p>Epizody ze života skladatelů.</p>	<p>Stupnice harmonická mollová s 1 # a 1b. Sexta malá a velká, septima malá a velká. Polyfonie, homofonie. Hudba expoziční a evoluční. Umělecká epocha, impresionismus, expresionismus. Moteto, fuga, concerto grosso, koncert, sólo, tutti, sonáta, sonátová forma, expozice, provedení, repríza, symfonie, cyklická skladba. Spirituál, work song, ragtime; tradiční jazz, swing, moderní jazz, jazzrock, rock and roll, diskotéková hudba, populární hudba 80. a 90. let našeho století. J. S. Bach; G. F. Händel; J. Haydn; W. A. Mozart; L. van Beethoven; R. Wagner aj.</p>		

9. ročník

Vokální činnosti	Instrumentální činnosti	Poslechové činnosti	Hudebně pohybové činnosti
<p>Uplatňování již osvojených pěveckých dovedností (hlasových rytmických a intonačních).</p> <p>Rozšiřování hlasového rozsahu s ohledem na mutační a pomutační stav žáků.</p> <p>Jednohlasý, dvojhlasý a trojhlasý zpěv.</p> <p>Osvojení nejméně 10 písní umělecky hodnotných a didakticky vhodných.</p>	<p>Hra na orffovské a klasické hudební nástroje (i keyboardy) z notového záznamu i improvizovaně.</p> <p>Hra doprovodů k jedné melodii v různé harmonizaci:</p> <p>a) základními harmonickými funkcemi; b) s bohatší harmonií.</p>	<p>Člověk a hudební dílo.</p> <p>Člověk, tvůrce hudby. Mluvní a zpěvný hlas. Hudební projevy na úsvitu dějin. Egypt. Staré Řecko. Grafický záznam hudby (od kancionálu k zápisu hudby elektronické - vývoj notace).</p> <p>Lidová píseň a její podoby. Milostná, svatební, obřadní, robotní, zbojnická píseň, vojenská píseň, lidová balada aj.</p> <p>Hudba a další umělecké druhy. Hudba a divadlo. Opereta, revue, muzikál, kabaret, divadlo „malých forem“. Hudba a film, hudba a rozhlasová hra. Baletní hudba. Hudební klip.</p> <p>Hudba opouštějící tonalitu. Dodekafonie, čtvrtónová hudba, free jazz, hudba elektronická, hudba konkrétní aj.</p> <p>Zvukový záznam hudby. (Od Edisonova válečku k CD přehrávačům.)</p> <p>Skladatel, interpret a posluchač hudebního díla. Hodnoty v hudebním díle. Modernost a módnost. Hudební kýč. Proměnlivost estetických norem. Konvence a novátorství.</p>	<p>Pohybové vyjádření komplementárního rytmu.</p> <p>Pohybové vyjádření charakteru melodie (stoupající klesající; plynulá, lomená; vlnitá; vyklenutá atd).</p> <p>Pohybové vyjádření polyfonie imitační a neimitační.</p> <p>Taktování: akcent.</p> <p>Osvojení nejméně 1 uceleného hudebně pohybového projevu.</p>
<p>Pokusy o improvizaci melodie s využitím harmonických postupů typických pro populární hudbu (např. dvanáctitaktové blues). Vytváření a zhudebnění vlastních textů.</p>		<p>Typické ukázky hudby tzv. vážné i populární, které jsou druhově i žánrově vázány na učivo. Pohybové vyjádření jejich charakteru, rytmické, tempové, dynamické a textové složky.</p>	
<p>Pojmy k osvojení vyozené ze znějící hudby.</p> <p>Epizody ze života skladatelů.</p>	<p>Komplementární rytmus, polyrytmie u hudby populární. Harmonizace. Partitura. Kancionál. Společenská funkce hudby. Hudba moderní a módní, kýč v hudbě. Opereta, revue, muzikál, divadlo „malých forem“, kabaretní píseň, šanson. Baletní hudba. Scénická hudba. Filmová hudba.</p>		

Výtvarná výchova

A Úvodem

Pojetí a cíle výtvarné výchovy

Koncepce výtvarné výchovy v občanské škole a na gymnáziu úzce navazuje na tento předmět v obecné škole. Prostřednictvím pozorného vnímání a výtvarného vyjadřování je žák motivován k aktivnímu zkoumání světa přírody a jeho zákonitostí, lidí a mnohotvárné lidské činnosti, vesměru tak, jak jsme schopni k němu dosáhnout, i stop, které zanechala moudrost lidského ducha v historii kultury. Hledá význam života, nachází souvislosti, objevuje vztahy. Jeho cílem není jen získat výtvarné dovednosti nebo znalosti a s jejich pomocí se vyslovit, ale především za jejich přispění chápat svět i sama sebe v něm.

Výtvarná výchova učí žáky všimnout si obsahů, které patří k věčným tématům lidské kultury a jejichž prostřednictvím se dobíráme plnosti života. Takovým obsahům říkáme **koncepty**. Skrze ně se výtvarná výchova stýká s mnoha dalšími oblastmi umění i vědy. Ke skutečnému pochopení konceptuálních obsahů - prostoru, času, harmonie, světla, etických pojmů atd. je třeba skloubit jedinečnou osobní zkušenost s tvůrčí aktivitou, se všeobecným kulturním povědomím a s bedlivým pohledem na vlastní jednání. K tomuto těžkému úkolu výtvarná výchova přispívá svými nezaměnitelnými prostředky, a to kultivací smyslového vnímání, rozvojem výtvarného myšlení a bohatě nabízeným prostorem svobodného výtvarného vyjadřování. Tím vstupuje do kontextu veškerých výchovně-vzdělávacích aktivit a získává v něm své nezastupitelné místo.

Cíle výtvarné výchovy lze rozdělit na cíle obecně výchovné a výtvarně vzdělávací.

K obecně výchovným cílům patří:

- uvědomování si sebe sama
- hledání vztahů ke světu přírody a člověka
- pěstování schopnosti vidět a vyjádřit souvislosti
- objevování vlastních životních postojů a cest
- rozvíjení fantazie a představivosti
- posilování osobitosti a komunikativnosti
- trpělivé zkoumání světa a způsobů jeho vyjádření
- radost z objevování, probouzení zájmu a schopnosti jeho uplatnění
- soustředění na svět intuitivních pocitů a snaha o jejich účinné sdělení
- spontánní a nebojácný přístup k realizaci myšlenek jako východisko aktivního přístupu ke světu
- důvěra ve vlastní schopnosti
- samostatný přístup k předkládaným problémům.

Z výtvarně výchovných cílů lze předložit z celé širší možnosti ty, které vyjadřují základní principy výtvarného vedení žáků:

- prožívání smyslových, myšlenkových a výtvarných podnětů

- tvořivé ztvárnění podob a jevů okolního světa
- spojování námětu a jeho obsahu s výtvarným problémem
- objevování náhody, jejich estetických a výrazových kvalit
- zkoumání vlastností výtvarného jazyka a jeho základních prvků - linie, barvy a tvaru v ploše a v prostoru, zkoumání možností výtvarné kompozice
- nalézání vztahu námětu, jeho myšlenky a výrazových prostředků výtvarného jazyka
- objevování řeči technik, nástrojů a materiálů a uplatňování jejich výrazových hodnot
- hledání vztahu námětu a jeho výtvarného podání
- intuitivní putování za skladebným řádem a za výrazovými či kompozičními možnostmi jeho porušování
- pěstování výtvarného myšlení, schopnosti vytvářet varianty a objevovat alternativní cesty
- navazování vztahů k uměleckému dílu
- nalézání vzájemných vazeb mezi funkcí, tvarem a dekorem ve světě věcí
- sebezaražení do struktury výtvarné kultury
- objevování vlastního místa v komplexu životního prostředí.

Přístupy k výchovně-vzdělávacímu procesu

Uvedená charakteristika předmětu vyžaduje odpovídající volbu **výchovně-vzdělávacích priorit**:

- rozvoj kreativity a osobitého výtvarného myšlení umožňuje tvořivé uchopení a vyřešení problému či myšlenky, i samostatné hledání prostředků pro jeho ztvárnění
- vytváření subjektivních přístupů k látce vnáší do objektivních struktur jedinečné impulsy, které pomáhají objevovat skryté skutečnosti a jejich širší významy a zviditelnit je sobě i druhým
- zachování a prohlubování senzibility jako otevřenosti vůči světu je založeno na schopnosti vcítění a přiměřeného reagování nejen ve výtvarné, ale i v obecné rovině
- zkoumání prvků výtvarného jazyka je vede k uvědomělému tříbení prostředků komunikace
- záměrné využívání výtvarných postupů směřuje k tomu, aby byl žák schopen dát jejich prostřednictvím tvar svému výtvarnému sdělení, tj. předvídat, jak bude zvolený postup působit, a této představě přizpůsobit volbu prostředků
- utváření uvolněného a přátelského prostředí ve třídě sleduje individuální vývoj každého žáka, respektuje jeho psychosomatický a výtvarný typ, rozvíjí jeho vrozené schopnosti a samostatnou orientaci ve světě
- na důvěře žáka ve vlastní schopnosti je závislá míra zvědavosti, která ústí do objevitelských aktivit.

Ze získaných zkušeností se postupně utvářejí **základy obecnějšího poznání**, které intuitivně vnímaným výrazovým a výtvarným hodnotám a nalezeným zkušenostem nabízejí pořádkový systém. K němu směřuje práce s uměleckým dílem, která přináší prohloubené vcítění a výtvarné i myšlenkové porozumění světu umění. Tak doplňuje výtvarné vzdělání pohled umělecko-historický a esteticko-umělecký, bez něhož by

bylo výtvarně výchovné působení neúplné a nedovolilo by dohlédnout obsahy a smysl umění ani kultury jako celku.

Metody práce

Každý žák se vyvíjí poněkud jinak - někdy plynule, pomalu či rychle, nebo v náhlých skocích. Průběh vývoje je ovlivněn jeho životními zkušenostmi, osobními vlastnostmi, intelektuálními i výtvarnými schopnostmi a typologickými předpoklady. Znamená to, že známe východisko, spontánní dětský výtvarný projev, a jeho vyústění - výtvarný projev dospívajících. Mezi nimi leží ryze individuální vývojový proces, jehož průběh mnohdy nelze předvídat a který v sobě skrývá nebezpečí tzv. krize dětského výtvarného projevu.

Proto směřujeme na všech stupních vzdělávání k **vytváření mostu mezi výtvarným projevem dětství a dospívání**, který by usnadnil plynulý vývojový proces každému dítěti. Jeho cílem je překlenout období, kdy žák často ulpívá na tradičních znacích dětství a jen obtížně hledá jiné způsoby vyjádření. Pokud je výtvarná výchova nahrazuje jiným typem výtvarných činností, vytváří druhý proud výtvarného myšlení a sdělování. Ten postupně sílí, až dominuje ve výtvarném vývoji žáka a umožňuje mu další cestu bez ztráty zájmu a sebedůvěry.

Metoda, která vychází z vytváření mostu mezi dětstvím a dospíváním, pojímá **téma a jeho obsah** nebo **problém** jako výchozí inspiraci. Postupně se vynořují vazby mezi tématem a dalšími okruhy otázek - světem přírody, techniky, vědy, filosofie či umění. Jednotlivé náměty pak odkrývají hlubší rozměr výchozího tématu a dále ho výtvarně rozpracovávají. Objevuje-li učitel spolu s žáky různé přístupy ke zvolené látce, dříve nebo později se vynoří i konceptuální podstata tématu. Dochází tak nejen k výtvarné tvořivému procesu, ale především k poznávání mnohotvárnosti a víceznačnosti světa i relativity našeho místa v něm.

Seřazením dílčích námětů tematického celku vznikají **řady výtvarných prací** nebo rozsáhlejší **výtvarné projekty**. Výtvarná řada je určena jediné třídě nebo několika kolektivům, které zpracovávají užší téma či výtvarný problém v lineární návaznosti, v logicky řazených a často příčinných souvislostech. Výtvarný projekt je podstatně širší. Obsahuje závažnou myšlenku, ke které se žáci přibližují postupným obklíčováním tématu z různých stran a úhlů pohledu. Jednotlivé výtvarné aktivity v nich odkrývají různé vrstvy poznání a vedou k pochopení skutečnosti jako vícevrstevného útvaru.

Základní **rámec řady nebo projektu** připravuje učitel jako strukturu námětů spojených směřováním k podstatě myšlenky a k pochopení konceptů, které se se zkoumáním motivu vynořují. Může využít pozorného vnímání či prožívání světa, analytickou úvahu, parafrázi, vcítění, výtvarnou výpověď, symbolické sdělení, řeč výtvarného objektu, akce nebo nově vytvořeného prostředí. Ve spojení více přístupů k látce podložených jednotlivými myšlenkami nabývá výsledný celek filozofických, etických, ekologických či jiných obsahů. Z jediného tématu tak v rukou různých učitelů vznikají zřetězení námětů a problémů, které mohou směřovat k odlišným, i když podobně závažným závěrům.

Každý jednotlivý námět obsahuje některý z výtvarných problémů uvedených v učebních osnovách, a to ten, který s námětem přirozeně souvisí. V dalších úlohách ho pak lze dále propracovávat nebo ho vystřídat jinými výtvarnými problémy podle

uvážení učitele. Rámec řady či projektu je pružný - mění se s reakcemi žáků, posouvá se jeho těžiště, vynořují se další souvislosti, prohlubuje se chápání konceptu. Žáci sami objevují nové motivy. Aktivita a spoluúčast všech, kdo se na tvorbě řady nebo projektu podílejí, je nezbytnou podmínkou smysluplného uplatnění tohoto metodického postupu.

Výtvarné řady a projekty strukturují učivo a dávají výuce logiku a řád. Smysluplné celky umožňují žákům nahlédnout do složitosti světa, vedou je ke zvědavosti a k porozumění, k trpělivosti na cestě za poznáním i k činné pokoře před bohatstvím života. Přináší to, co dospívajícím žákům ve škole mnohdy citelně chybí - syntetizující a individualizované poznávání. Proto jsou v mnoha ohledech klíčovým metodickým prostředkem výchovy jako takové.

Uspořádání látky

Osou učebních osnov výtvarné výchovy pro II. stupeň vzdělávání je seřazení látky z pohledu výtvarné problematiky, a nikoli ročníkové struktury. **Učební látka** je koncipována jako přehled výtvarně výchovných problémů, s nimiž se má žák setkat během docházky do občanské školy nebo do nižších tříd gymnázia a některé vybrané partie si osvojit. Jednotlivé okruhy učební látky se vztahují na vyjádření vztahu k námětu v podobě výtvarné výpovědi, na spojování různých postupů vnímání a prožívání se studijní kresbou, malbou či modelováním, na rozvoj výtvarného cítění a myšlení v rámci výtvarných her, etud a návrhů užitého umění a na práci s uměleckým dílem jako součástí výtvarné kultury.

Při výběru námětu i problému zvažujeme složení třídy. Látku volíme podle zájmu a schopností dětí a práci vedeme tak, aby motivovala vcítění i úvahu, kreativní přístup, volbu výrazových prostředků i uvolněné podání. Není stanoveno, které problémy mají přednost před jinými, které zařadit dříve a které později, které postupy jsou vhodné a které méně. Je na učiteli, jaký výtvarný problém z daných nebo i jiných okruhů otázek vybere, s jakým tématem je spojí a jakým je naplní obsahem. Každý učitel se na tyto otázky dívá poněkud jinak - poskytněme mu možnost samostatně utvářet podobu a náplň předmětu.

Obsah výtvarné výchovy je seřazen z pohledu **více možných přístupů k látce**. Jednotlivé soubory příkladů lze chápat jako alternativní způsoby pedagogického vedení žáka. Pokud si učitel zvolí některý z přístupů, pak mu musí věnovat maximální pozornost a pomocí příkladů a úloh jiného typu doplňovat nebo rozvíjet omezené možnosti jediné cesty. Druhý způsob využití příkladů je zcela opačný. Učitel se snaží uplatnit všechny uvedené přístupy, které žákům poskytují ucelenou představu o šíři výtvarné výchovy, a tedy i výtvarné tvorby. Znamená to však, že nebude mít dost času, aby všechny nabízené přístupy důsledně a do hloubky propracoval. I on tedy bude vybírat - některé problémy žáci opravdu poznají, jiných se jen dotknou. S oběma způsoby počítají metodické texty, jejichž nabídku kreativní učitelé jistě rozvedou.

Rozsah látky, který doporučují učební osnovy výtvarné výchovy pro II. stupeň vzdělávání jako nepominutelný, je zdánlivě málo obsažný. Pokud by šlo o pouhé seznámení s učivem, pak by tomu tak bylo. Proces osvojení látky však ve výtvarné výchově neprobíhá jednorázově nebo v kratším časovém úseku. Problém nestojí ani sám o sobě, ale váže se k dalším otázkám a žák se k ní během let mnohokrát vrací.

Osvojená látka se pak stává součástí jeho výtvarného myšlení a současně navozuje další vývoj nazírání. Proces osvojování nekončí - vždy lze o problému dále uvažovat, zkoumat ho v jiných podmínkách, jinak ho koncipovat nebo podat, něco dalšího objevit. Několik výtvarných otázek se může stát i náplní celoživotního díla výtvarného umělce.

Osobnost učitele

Jen kreativní učitel vychová kreativní žáky. Má-li výtvarná výchova jako obor uspět, potřebuje **pedagogické osobnosti**. Tak jako je nezaměnitelnou osobností každý žák, je jím i učitel. Má specifické schopnosti a životní zkušenosti, vnímá různé obsahy, vycítuje odlišná sdělení, vidí svět jinými očima než kdokoli druhý. Jeho výtvarné a pedagogické nazírání se pohybuje mezi dvěma krajnostmi - mezi intuitivním vciťováním a mezi analýzou námětů, obsahů a problémů.

Každý učitel působí poněkud jinak a předává i jiné hodnoty. Tento **subjektivní přístup k výuce** je ve výtvarné výchově přirozený, protože souvisí s principy umělecké tvorby a transformuje je do pedagogického vedení žáků. **Objektivní stránka předmětu** se odráží ve struktuře problémů výtvarné výchovy tak, jak je uvádějí učební osnovy. Subjektivní přístup vnáší do vzdělávacího programu život, emoce, dobrodružství. Objektivní a subjektivní pojmání předmětu tak vytváří nedělitelnou jednotu.

V souvislosti s tímto chápáním výtvarné výchovy mizí tradiční **role učitele**, který žáka vede k osvojení hodnot či dovedností. Nahrazuje ji tolerantní předávání kulturního a všelidského poznání, v němž má učitel významné a odpovědné místo. Doprovází své žáky na cestě k moudrosti a k osobitému vidění světa zakotveného v kultuře lidské civilizace. Je-li učitel osobností, musí umět nejen vymýšlet, probouzet a podněcovat, ale také respektovat možnosti dětí, které vychovává. Základem pedagogické práce se tak stává **vstřícnost vůči zjevným či skrytým výzvám**, které k učiteli směřují od jeho svěřenců.

Aby s nimi učitel našel společnou řeč, aby jim mohl nabídnout dostatek podnětů a informací a aby byl sám dostatečně odborně připraven, vyžaduje výtvarná výchova **trvalé a důsledné vzdělávání**. Je třeba studovat přírodovědnou, technickou i jinou literaturu, bezpečně poznat vše, co se tématu dotýká. Žít v trvalém kontaktu s uměním, sledovat proměny současné výtvarné tvorby a posouvat tak i chápání jazyka výtvarného umění. Vybírat dokumentační materiály, volit a realizovat motivační prostředky, shromažďovat ukázky a příklady. Nabízet způsob podání, který má učitel sám ověřen, nebo nechávat na žácích, aby si formu ztvárnění hledali podle své potřeby výrazu sami. Vést žáky tak, aby přijali výtvarnou výchovu jako proměnu všednosti na oslovující součást našeho života. A dveře k poznání pouze pootevřít. Je na žácích, aby vstupovali vlastními silami.

Způsoby výtvarného vyjadřování

Vedle obecných požadavků výchovně-vzdělávacího charakteru obsahují učební osnovy **aktivní zvládnutí vyjadřovacích prostředků**. Tím je míněn takový způsob osvojování zkušeností, který žákům dovoluje předvídat a tvořivě využívat výtvarných a výrazových účinků jednotlivých postupů. Žák se seznamuje s kreslířským, malířským, grafickým a plastickým projevem, s novými vyjadřovacími prostředky

a s postupy dekorativní tvorby. Z nich si volí ty techniky, které odpovídají jeho potřebě sebevyjádření. Na učiteli tedy leží povinnost předložit žákům dostatečnou šíři možností a současně je dovést ke svobodě volby vyjadřovacích prostředků a způsobu jejich užití.

Kresba je základem výtvarného projevu. **Kresba z představy** navazuje na inspirativní námět a na jeho svobodnou interpretaci. Využívá vícesmyslové motivace, asociací, příběhů, viditelných i skrytých podob skutečnosti, analýzy či podnětů umělecké tvorby. **Setkávání se skutečností** se odvíjí ve dvou polohách, a to jako poznávání a prožívání okolního světa a jako jeho výtvarné ztvárnění. Jeho dynamický charakter je zvýrazněn vědomým spojením přepisu či studie s dalšími výtvarnými problémy. **Kreslířská experimentace** uplatňuje výtvarné hry z pohledu rozvoje výtvarného projevu. Kreslířské etudy se zabývají kvalitami a uplatněním linky ve výtvarné kompozici. Na experimentaci navazuje návrhová kresba, která využívá ilustrace, výtvarných her a etud, nebo stylizačních procesů.

Nejnáročnější výtvarnou činností se v tomto období stává **malba**. V **malbě z představy** někdy ubývá přesvědčivosti, žáci ztrácejí výtvarnou jistotu a je pro ně obtížné uvolněně se malířsky projevit. Proto je tak významný soulad mezi zvoleným námětem a uplatněním výrazové hodnoty volně kladených barevných skvrn. **Malba navazující na setkávání se skutečností** upřesňuje volné podání prožitků a dojmů. Souběžně vzniká individuální významový posun spojený s osobitou barevnou skladbou, a více než ke studii směřuje k výtvarné výpovědi. **Malířská experimentace** nabízí spontánní hru s barevnou skvrnou, která otevírá cestu fantazii, učí zacházet s malířskými prostředky a ocenit kvality barevné skladby. Malířské etudy rozvádějí otázky barevné kompozice a ústí v **návrhové malbě**. Posláním malířského návrhu nebývá cesta k realizaci v materiálu, ale snaha pochopit vztah funkce a barevného řešení návrhu.

Na základní škole se **grafika** vyučuje v plně šíří jen tam, kde je výtvarná výchova rozšířena počtem vyučovacích hodin, vybavená třída, pomůcky, učitel, který se sám grafikou zabývá. **Volná grafika** zde navazuje na kreslířský projev, přetváří ho a s jinými vyjadřovacími prostředky mu dává i nový obsah. Současně dovoluje žákům splnit potřebu vytvářet cosi definitivního, hotového, co lze rozmnožovat. **Grafická experimentace** směřuje k pochopení a zvládnutí grafických technik, k využití otisku i jeho proměn. Pro potřeby základní školy vyhovují nenáročné grafické techniky, klasické postupy jsou vhodné pro rozšířené vyučování nebo pro doplňující zájmovou činnost. **Užitá grafika** se objevuje nejčastěji v podobě návrhů pro knižní, užitou či propagační grafiku a bývá spojována i s písmem.

Modelování a prostorové vyjadřování rozvíjí haptické schopnosti žáka a kultivuje vnímání prostorových vztahů. **Modelování** využívá sochařské hlíny, kterou zpracovává v keramickém nebo sochařském pojetí. Keramika vychází z tvarování válečku či plátu nebo buduje dutý tvar a dekorativně ho zdobí. Plastika navazuje na členění kresby a malby - vytváří plastické kompozice a přepisy představ či pocitů, všímá si skutečnosti, experimentuje. **Tvarování** má dvě podoby. První má spíše intuitivně haptický charakter, kdy dává spontánně podobu tvárným materiálům, proměňuje je a s jejich pomocí vyjadřuje obsah. Druhá podoba tvarování je techničtější a racionálnější a ústí do plastických etud. Obě podoby tvarování využívají především papíru, dále pak plechu, drátu a pletiva. **Konstruování** je racionálně analytická výtvarná aktivita. Z da-

ných tvarů, kde výchozí materiál zůstává bez zásadních změn, žák vytváří nové kompoziční celky. Při jejich koncipování rozvíjí své prostorové cítění,

a to nejvýznamněji při komponování z krabiček, kde se učí pochopit vazby mezi pravidelnými tělesy. Z pohledu architektury tak dochází k rozvoji architektonického cítění prostorových vztahů.

Tyto čtyři okruhy vyjadřování doplňují **nové vyjadřovací prostředky**, které do výtvarné výchovy vnášejí 20. století. Lze jich využít k vystupňování motivace nebo k jinému způsobu prožívání, s jakým se žák jinde nesetkává - například **výtvarné akce, asambláže, tvorba objektů nebo prostředí**. Jiné se uplatňují spíše jako techniky se specifickými sdělnými účinky či jako techniky návrhové - například **roláže, koláže, frotáže a mnohé další**.

Závěrem je třeba zdůraznit **roli výtvarné kultury**. Není sice vyjadřovacím prostředkem, je však jedním ze základních výchovně - vzdělávacích médií. Pozvolna vyjevuje žákům výtvarný řád jako jednu z forem obecně platných souvislostí. Každý řád v sobě skrývá pravidla uspořádání, která odrážejí řád světa, řád vztahů člověka ke světu i k druhým lidem. Celá existence člověka spočívá v hledání vyššího řádu. Výtvarné umění je jednou z jeho podob, která je citem i úvahou uchopitelná jako východisko k novému poznání.

Vyjadřovací prostředky výtvarné výchovy

Volba vyjadřovacích prostředků je podobně specifická jako výtvarné myšlení či řešení úlohy, protože odráží individuální potřeby žáka, jeho cestu ke sdělnosti a intuitivní způsob sebevyjádření. Proto se učební osnovy k vyjadřovacím prostředkům staví volněji - někomu vyhovuje malířské pojetí, jinému kombinování materiálů. Způsobů, jak se výtvarně vyjádřit, je mnoho, odlišují se i různé přístupy k podání jednotlivých technik. Výuku je proto třeba vést tak, aby se žáci seznamovali s více možnostmi, ale aby si mohli zvlášť v práci z představy volit techniku a způsob jejího podání.

Cesty k výtvarné výpovědi

- **měkké a tvrdé kreslířské materiály** podle výběru učitele
- netradiční kreslířské techniky
- **základní materiály a techniky malby**
- **kombinované postupy** podle výběru učitele nebo volby žáka
- **přípravné grafické techniky**
- základní grafické techniky tisku z výšky, podle podmínek školy i z hloubky nebo z plochy
- grafické techniky kombinované s některými dalšími postupy
- **základní modelovací a tvarovací postupy**
- variabilní práce s netradičními materiály
- **tvorba objektů a asambláží**
- vytváření prostředí
- **výtvarné akce**
- **nové postupy dekorativní tvorby** podle výběru učitele

Setkávání se skutečností

- měkké a tvrdé kreslířské materiály podle výběru učitele
- kombinované výtvarné postupy podle výběru učitele nebo volby žáka
- základní techniky malby
- modelování a tvarování
- přepis předmětného světa grafickými prostředky
- výtvarné akce a další postupy vedoucí k prožívání skutečnosti

Poznávání výtvarného řádu

- veškeré kreslířské materiály a techniky
- veškeré malířské techniky
- konstruování, modelování a tvarování
- veškeré dekorativní postupy
- nové výtvarné techniky a netradiční materiály
- práce s počítačem

Výtvarná kultura

- vyjadřovací prostředky výtvarné výchovy podle výběru učitele a volby žáků
- reprodukováné materiály a jejich další využití
- fotografování
- práce s videem

B Obsah předmětu

1. Cesty k výtvarné výpovědi

Výtvarné sdělování je nejvýznamnější složkou výtvarného projevu, protože se v něm nejnaléhavěji uplatňuje výchovná stránka předmětu. Nese v sobě skrytý závažný obsah, koncept, kterým se žák snaží objevit a nalézt pro něj odpovídající výtvarnou formu. Proces hledání obsahu, postoje a jemu odpovídajícího tvaru je založený na soustředěném vnímání, vcitování, přemýšlení a vyjádření představy. Jeho průběh je vysoce individuální, až intimní. Současně oslovuje druhé, kterým předává niterná sdělení.

Východiskem pro výtvarnou výpověď je **téma** výtvarně konkretizované v jednotlivých námětech. Jeho pomocí žák hledá své místo v tomto světě. Pozoruje a prožívá přírodu, poznává zákonitosti, kterými se řídí. Setkává se se světem vytvořeným člověkem, zkoumá jeho podstatu, vnímá civilizační vlivy, učí se pochopit ekologické principy života. Snaží se nalézat souvislosti mezi jevy i své vlastní postavení uvnitř světa a společnosti. Uvědomuje si pocit odpovědnosti za všechno, čeho se dotýká a co k sobě poutá.

Každý výtvarný projev potřebuje i určitou míru poučení. Žák se setkává s rozdílnými podobami výtvarné formy ve své vlastní práci i v tvorbě umělců, učí se je odlišovat a využívat jejich výrazových prostředků. Osvojuje si různé postupy a výtvarné techniky. Zachází s nimi tak, aby jejich pomocí učinil srozumitelné své výtvarné sdělení.

1.1 Základní výchovně vzdělávací požadavky

- kultivace schopnosti vcítění
- uvědomění si sám sebe
- prožívání a pozorování okolního světa
- objevování života jako řady jedinečných a neopakovatelných zážitků
- vytváření citových vazeb k okolí
- rozvíjení sebevýrazu a intuitivní komunikativnosti
- tvořivé postoje k výtvarnému projevování
- poznávání řádu - uspořádanosti, složitosti a působivosti jeho utváření i význam jeho narušování
- vytváření alternativních cest za obsahem, podobou či výrazem námětu

1.2 Příklady přístupu k námětu:

1.2.1 analytický přístup

- analýza námětu a obsahu
- volný přepis námětu či děje
- volba významného bodu příběhu
- záznam průběhu děje - triptych, seriál, vyprávění
- vytváření logických struktur - naučná tabule, polyekran, soubor řešení, kniha
- spolupráce při řešení úloh - velké formáty, objektová tvorba, výtvarné akce, výtvarná prostředí atd.

1.2.2 intuitivní přístup

- zkoumání a vnímání světa všemi smysly
- poznávání sebe sama
- uplatnění výrazu některých zvláštností dětského věku - barevná a tvarová nadsázka, průhlednost, vyklápění atd.
- výtvarný přepis pocitů a představ
- hledání asociace - pojmenování, proměny, slovní vyjádření pocitů či představ, zamyšlení atd.
- prožívání a následné ztvárnění výtvarných akcí
- záměrné využívání dalších výrazových prostředků materiálových kombinací, řeči barev, deformací atd.

1.2.3 výtvarný přístup

- vyvažování potřeb výrazu a možností vyjadřovacích prostředků - technik a materiálů
- utváření individuálního výtvarného jazyka
- podřízení formy výtvarného projevu myšlenke, kterou žák do svého sdělení vkládá
- soulad výtvarného projevu a obsahu i podoby doprovodných textů
- samostatná volba vyjadřovacích prostředků podle osobního cítění výrazu

- respektování rozdílů ve výtvarném projevu plynoucích z typologické orientace a z vývojových odlišností žáků
- ovládnutí základních výtvarných postupů a technik

2. Setkávání se skutečností

Hledání podob světa je procesem, který odkrývá bohatství forem okolní reality. Není výcvikem, který směřuje k věrnému záznamu - spíše pěstuje vnímavost pro tvář každodennosti, pro její výrazové proměny a pro mnohotvárnost jejích podob. Oslovuje, překvapuje. Údiv vyvolává zájem žáků a vede je k pokusům nalézt jedinou a pravou podobu světa. Žáci objevují prožitek, pocit plynutí času, pozorují změny a jejich doprovodné jevy. Dospívají k alternativním motivům, které pomáhají nalézt další poznatky a významové i výrazové posuny. Některé formy přepisu se pak svými účinky blíží výtvarné výpovědi.

Žáci se setkávají s podněty, které trvale působí na jejich smysly, ale které vnímají často jen okrajově. Poznávají pocit tajemství, poezii i estetické hodnoty okolí, na které mnoha způsoby působíme a které nás zpětně ovlivňuje. Studium skutečnosti a jejích podob se tak stává aktivním procesem. Jeho výsledky se mění podle individuálního přístupu žáka, podle jeho schopnosti nacházet objektivní souvislosti či subjektivní vztahy a domýšlet důsledky těchto objevů. Skutečnost přestává být daná a neměnná - je námětem k přemýšlení plným dynamiky.

Setkávání se skutečností vyžaduje určité zkušenosti s řečí vyjadřovacích prostředků. Základním postupem pro ztvárnění bývá kresba obohacená o různé materiálové kombinace, kterými se žák více přiblíží k výrazu reality. Malířský projev přináší barevný výraz, grafika obohacuje přepis o účinnější způsob oslovení. Modelování navazuje na pozorování skutečnosti - učí objekt vnímat hmatem, pozorovat ho ze všech stran a získané postřehy přenést do mnohahledového plastického ztvárnění. Proměny siluet a objemů tak pomáhají žákům vytvořit si plnější představu a mohou vyústit i do výtvarného objektu. Významným prostředkem prožitku, a tedy i motivace, jsou výtvarné akce a instalace prostředí.

2.1 Základní výchovně-vzdělávací požadavky

- poznávání a prožívání světa přírody a světa vytvořeného člověkem
- ztvárnění přírodnin se zřetelem na jejich povrch i stavbu, barvu a tvar nebo uplatnění detailu
- lobjeování světa vytvořeného člověkem - měřítka proporcí, funkce či prostředí, v kterém je můžeme pozorovat
- vyjádření individuálních vztahů k realitě, respektování zvláštností projevovalých typů
- spojení emocionálních nebo smyslových podnětů s objektivním pozorováním
- rozvíjení fantazie a představivosti - asociční proměny námětu, záměny materiálu, parafráze s novým obsahem, spojování sourodých či nesourodých materiálů atd.
- vyhledávání různých podob jednoho motivu
- stupňování výrazu výtvarného přepisu vhodnou volbou vyjadřovacích prostředků
- zkoumání kompozičních a jiných výtvarných vztahů v souvislosti s námětem

2.2 Příklady přístupu k výtvarnému přepisu skutečnosti:

2.2.1 experimentálně objevný přístup

- vytváření individuálních vztahů ke skutečnosti - sbírky přírodnin, netradiční soubory modelů, studium populárně naučné literatury, zásahy do krajiny, výtvarné akce atd.
- aktivní zkoumání modelu - přibližování a vzdalování, zvětšování, izolace rytmů textur, hledání klíčových detailů, srovnání různých podání přepisu atd.
- manipulace s modelem - posouvání, otáčení, převrácení, otevírání, vysypání či rozkrojení
- změny pozorovacího stanoviště - proměny siluety, světla, prostorových vztahů, významu atd.
- záznam průběhu dějů - seriál, polyekran, rozfázování pohybu nebo děje, překrývání vrstev atd.
- motivace skutečností při vytváření zástupných asociací
- výtvarné hry - spojování předmětů v různých proporčních vztazích, vztah podobných i odlišných předmětů, proměňování motivu v jiný atd.
- využití podnětů technické kresby - nárys, půdorys a bokorys, technický výkres, pokus o vědeckou ilustraci, plánky okolí atd.

2.2.2 výtvarný přístup

- citlivé vnímání a podání linií, tvarů, barev a objemů
- pozorování účinků světla jako modelace světlem a stínem
- kultivace vztahu k texturám a faturám - od hmatových her a frotáží k pozorování a přepisu materiálu
- porovnávání typických a vedlejších rysů modelu - nápadnost a obyčejnost, pohled z dálky a z blízka atd.
- pochopení hodnoty detailu, jeho vysvětlující i zcizující podoby
- zkoumání vztahu konstrukce předmětu
- rozvíjení vztahu k prostoru - prožívání a pozorování prostoru, vyjádření prostoru a pocitů, které vyvolává, záznam perspektivních jevů atd.
- spojení výtvarného přepisu s dalšími problémy formy - varianty umístění do formátu, barevné řešení, vztah předmětu a pozadí, proporční vztah k formátu atd.
- hledání vazeb mezi výtvarným přepisem a způsobem jeho podání nebo užitou výtvarnou technikou

3. Poznávání výtvarného řádu

Výtvarné hry, experimentace a kompoziční etudy rozvíjejí výtvarné myšlení žáka. Vycházejí z poznávání vyjadřovacích prostředků, zkoumají prvky výtvarného jazyka, tj. linku, tvar a barvu v ploše i v prostoru, využívají kompozičních zákonitostí, hledají různé skladebné vztahy. Vyústění výtvarných her a etud lze vidět především v návrhových postupech.

Každá úloha je vymezena předem stanovenými nebo společně dohodnutými pravidly hry. Ta kladou určitá omezení pro variace, současně však umožňují širokou škálu individuálních řešení. Sama práce vyžaduje plné soustředění - na vnímání

kompozičních vztahů, na oslovení náhodnými podněty a na cílevědomou výstavbu skladby. Práci lze motivovat reálnými náměty, vlastnostmi materiálů, nástrojů a technik, prvků výtvarného jazyka nebo hledáním skladebných vztahů.

Aktivní poznávání výtvarného řádu rozvíjí cílevědomé myšlení žáků, tvořivý přístup k řešení a soustředěnou pozornost vůči účinkům výtvarného jazyka. Souběžně napomáhá vytvářet základní estetické normy a v jejich porušování hledat nové výrazové prostředky. Výtvarné hry a etudy otevírají prostor k uplatnění fantazie, jindy k analytickému postupu. Tento výchovný aspekt je důležitý u žáků, jejichž výtvarné myšlení svazuje příliš úzký vztah k realitě, nebo kteří prožívají tzv. krizi dětského výtvarného projevu.

Hledání výtvarného řádu navazuje na všechny poznané postupy kresby, malby, grafiky a modelování. Uplatňuje i mnohé další - koláž, frotáž, muchláž, roláž, tupování, střikání, otiskování atd. Vhodnou techniku je třeba citlivě spojit s představou kompozičních vazeb a jejich výrazu. Například texturu lze studovat z pohledu lineárního rytmu, plošných i plastických prvků, barevných skvrn nebo plastické modelace a podle toho volit výtvarné podání.

Při návrhových postupech volíme výtvarné řešení tak, aby návrhová technika umožnila přirozeně navázat realizací, nebo dovolila pochopit vlastnosti předpokládané realizace. To umožní návrhová technika blízká svými výtvarnými účinky technice realizační. Provedení v materiálu lze doporučit pouze tam, kde učitel sám techniku plně ovládá a má s jejím uplatněním vlastní zkušenosti. Realizaci využíváme tam, kde se vyučuje rozšířená výtvarná výchova nebo kde na výuku navazují zájmové činnosti žáků.

3.1 Základní výchovně-vzdělávací požadavky

- odkrývání schopnosti každého jedince při vnímání a používání výtvarného jazyka
- rozvíjení výtvarného myšlení
- výtvarná experimentace jako zdroj aktivního vyjadřování žáků
- vznik a vývoj uvědomělého tvořivého přístupu k výtvarným i obecně tvůrčím problémům
- intuitivní vnímání a uplatňování výrazových vlastností výtvarného jazyka
- hledání skladebného řádu i pokusy o jeho narušování
- uplatnění fantazie při tvorbě variant
- aplikace poznatků do jiných oblastí výtvarných činností
- navazování vyjadřovacích a skladebných vztahů - záměrné uplatnění technik, materiálů a formátů

3.2 Příklady přístupu k hledání výtvarného řádu:

3.2.1 výtvarná hra

- spojení výtvarné hry se zkoumáním okolního světa
- hravé zacházení s výtvarnými materiály a nástroji
- vznik a ocenění zajímavých výtvarných nahodilostí
- uplatnění náhody nebo jejích inspirativních podnětů v dalších výtvarných činnostech
- rozšiřování výrazových možností vyjadřovacích prostředků

- uvolnění výtvarného projevu žáků v době tzv. krize dětského výtvarného projevu a během jejího doznívání

3.2.2 výtvarné etudy

- zkoumání skvrny či bodu, linie, barvy, tvaru, světla, textury atd.
- pěstování citu pro rovnováhu kompozice a pro vztah kompozice a formátu
- poznávání kompozičních zákonitostí - rytmu, proporce, souměrnosti, mnohosti či jedinečnosti atd.
- hledání vztahů uvnitř kompozice - harmonie a kontrasty, dominanta a celek, popředí a pozadí, rytmus a celistvá plocha, proporce a formát atd.
- využívání různých výtvarných technik v plošném i prostorovém pojetí

3.2.3 návrhové postupy

- vymezení problému pomocí analýzy zadání
- logické řazení poznatků a dílčích úkolů
- tvorba návrhových variant
- respektování funkce předmětu nebo jiného výtvarného artefaktu
- užití ornamentů organicky spjatých s účelem, pro který je předmět určen
- návrhy ornamentů vycházejících z užitého materiálu, nástroje nebo techniky, či z využití prvků výtvarného jazyka
- uplatnění vztahu písma a výtvarného řešení návrhu
- využívání základů umělecko-řemeslných dovedností
- volba výmluvné návrhové techniky v souladu s předpokládanou realizací v materiálu
- realizace v materiálu jako vyústění celého procesu

4. Výtvarná kultura

Výtvarná kultura postupuje při utváření vztahu žáka k umění a k životnímu prostředí celou výtvarnou výchovou. Žáci se seznamují s historickými podobami umění jako se svědectvím o dávných dobách a doplňují si tak představy o historii lidského rodu. Navštěvují výstavy, galerie a muzea, poznávají architekturu minulosti a současnosti. Aktivně zkoumají výstavbu uměleckých děl i tvorbu vynikajících uměleckých osobností. Konfrontují své výtvarné snažení s díly, která se podobnými otázkami zabývala, nebo se jimi motivují.

Nejhluběji na žáka působí spojený vztah k umění a vlastní výtvarné aktivity - vede k soustředěnému vnímání, prožívání a ztvárnění díla, které samotné vnímatelské aktivity nevyvolávají s takovou účinností. Obraz, socha nebo jejich reprodukce se zde stává námětem. Žák se pokouší vyjádřit své dojmy, vybírá si detaily, které ho zajímají, a ztvárňuje je, pozoruje výtvarný rukopis, zkoumá účinky jednotlivých prvků výtvarného jazyka. Tvorbu umělce, s kterým se aktivně setkal v dětství, pak poznává i po letech.

Výchovný proces v sobě spojuje emocionální i racionální složky. Někdy má charakter vcífování a prožívání, kdy se žák soustředí na své vjemy, pocity, představy a reakce. Jindy využívá analýzy a objevuje výstavbu uměleckého díla. Jednotlivé

přístupy nejsou alternativního charakteru, ale navzájem se ovlivňují a společně vytvářejí základy pro citlivý vztah k umění.

4.1 Základní výchovně-vzdělávací požadavky

- intuitivní komunikace s uměleckým dílem - vcíťování, reagování, vyjádření postojů
- přijímání krásy a hloubky umění
- tvořivé objevování výrazů a obsahů
- uplatnění vztahů mezi světem umění a světem lidí
- hledání srozumitelnosti uměleckého díla - analýza užitého výtvarného jazyka
- poznávání souvislostí mezi historií lidského rodu a historií umění - umělecké dílo jako autentický svědek minulosti
- objevování životních pocitů naší generace v umění dneška - nastavené zrcadlo, nabídka cesty, pohled do budoucnosti

4.2 Příklady přístupu k látce:

4.2.1 intuitivně-prožitkový přístup

- pozorování uměleckého díla
- dotýkání se povrchů a objemů
- pozorování účinků výtvarného rukopisu
- volný přepis uměleckého díla nebo pocitů, které vyvolává
- přímý kontakt s velkými plochami barev
- vycítění nálady či obsahu uměleckého díla - výtvarný přepis, asociace, literární parafráze, slovní reakce atd.
- objevování dalších významů - symbol, alegorie, jinotaj

4.2.2 analytický přístup

- analýza prvků výtvarného jazyka
- vyhledávání role výrazových prostředků - izolované vztahy lineární, barevné či tvarové kompozice
- vytváření výrazových nebo významových posunů - světlostní nebo grafický přepis, přepis ve změněné nebo redukované barevnosti, zvětšení formátu atd.
- proměny reprodukováného díla - zásahy do reprodukce, koláže a roláže, záměny částí kompozice, rekonstrukce poškozených částí, výstavba nového celku motivovaná útržkem reprodukce, volba výřezu nebo detailu a jejich proměny atd.
- postupné chápání vztahu obsahu a formy - plošné nebo prostorové pojetí, výrazové prostředky, techniky a materiály atd.

4.2.3 kulturně-historický přístup

- pravěké umění
- umění starověkých civilizací
- antika, raně křesťanské umění
- středověké umění - románské umění, gotika
- renesance
- barokní umění, klasicismus

- umění 19. a 20. století
- umění naší doby

4.2.4 doplňující přístup

- sbírání reprodukcí a různé způsoby jejich uspořádání
- návštěvy výstav, galerií a muzeí
- hledání role umění v denním životě - užité umění, knižní kultura, architektura, odívání atd.
- Iseznamování se slohovými rysy výtvarného umění
- poznávání osobností kulturního světa
- návštěvy ateliérů a dílen umělců
- umění a postavy umělců v krásné literatuře - zprostředkování vhodných titulů
- setkávání s odbornou literaturou

C Náležitosti výchovně-vzdělávacího procesu

Navrhovaná hodinová dotace volitelné výuky

V 6. - 9. ročníku 2 hodiny týdně.

Povinná a nepovinná výtvarná výchova se koncepčně neliší. Nepovinná výuka navazuje na výuku povinnou a dále ji rozvíjí. Řady výtvarných prací a výtvarné projekty obohacuje o náročnější problematiku, pro niž neposkytuje povinná výuka dostatečné podmínky. Využívá tak i větších formátů, grafických nebo textilních technik, modelování, tvarování či konstruování. Vedle rozvoje myšlení a kreativity se tak žákům nepovinného vyučování dostává zkušeností s mnoha umělecko-řemeslnými postupy, které mohou být v dospělosti východiskem pro vlastní výtvarné aktivity.

Vazby na jiné vyučovací předměty

Vyučovací předmět výtvarná výchova se volně váže ke všem ostatním předmětům. Motivace výtvarných činností a jejich nosná myšlenka vychází ze všech životních zkušeností žáka a ze struktury informací. Ty získává všemi dostupnými způsoby, doplňuje jimi a proměňuje svůj přehled o světě.

Ve vstupech nejvýznamněji souvisí výtvarná výchova s přírodovědnými předměty a s ekologickou výchovou, k níž hledá citové a etické přístupy. Doplňuje výuku dějepisu o seznámení s autentickými dokumenty - s výtvarným a užitým uměním všech dob. Úzce se váže k literatuře jako k motivaci, k emocionálnímu nebo filozofickému východisku a současně žákům nabízí vedle výtvarného projevu i doplňující literární projev. Součinnost s pracovní výchovou může napomoci oběma předmětům. Žáci si rozšiřují rejstřík dovedností využitelný ve výtvarné výchově, současně vnášejí do pracovního vyučování řadu nových podnětů.

Ve výstupech se výtvarná výchova blíží svým pojetím výchově občanské. Výsledkem výtvarných aktivit je přirozené poznávání etických hodnot a vytváření občanských postojů.

Odborné kontinuální vedení žáka

Umělecká výchova je výchovou smyslového a hodnotového vztahu žáka ke světu. Proto vyžaduje nepřerušovaný vyučovací proces, který po několik let utváří citění a myšlení žáků. Každá změna narušuje již vytvořené vztahy mezi učitelem a žáky a dlouho budované porozumění. Nežli vznikne podobné podhoubí výchovně-vzdělávacího procesu, uplyne rok i dva. Je-li výtvarná výchova vyučována s respektem vůči odbornosti a pedagogickému kontinuu, může přinést nečekané výsledky v osobnostní profilaci žáků.

Zdůrazňujeme proto, že nepominutelným předpokladem smysluplného uplatnění tohoto předmětu jsou **odborné znalosti učitele**, tj. plně kvalifikovaná výuka. Učitel **musí vést žáky průběžně** od 3. třídy I. stupně nebo alespoň od 6. třídy II. stupně, aby mělo jeho výchovně-vzdělávací působení logický řád. **Nekrácená hodinová dotace** je vzhledem k pracovnímu charakteru předmětu naprosto nezbytná - pokud je předmět krácen na jednu vyučovací hodinu, pak čistá doba pro vlastní výtvarné aktivity nepřekračuje 15 - 20 minut. Výtvarně výchovný proces pak neprobíhá a ani výtvarné dovednosti žák nestačí získat.

Vybavení učebny

Výtvarná výchova má výrazný pracovní charakter a využívá řady tradičních i jiných materiálů a pomůcek. Proto je třeba zařídit jednu učebnu jako výtvarnou pracovnu, kde je tekoucí voda, vhodný a omyvatelný nábytek a podlahová krytina. Výuka ve výtvarných projektech vyžaduje, aby byla alespoň jedna stěna učebny pokryta hobrou. Dále je třeba vybavit učebnu jedním či dvěma manipulačními stoly, policemi na materiály a pomůcky, arborem na dětské práce, bednou na hlínu a diaprojektorem s vybavením pro promítání. Tam, kde se ve škole uplatní volitelná výuka nebo rozšíření esteticko-výchovných předmětů, je potřebný i grafický lis a širší škála pomůcek.

Odborná knihovna

Výtvarná výchova vyžaduje dva odlišné soubory literatury. **Pro poučenou práci s tématem** vyžaduje převážně encyklopedické publikace o přírodě a ekologii, o technice, o světě lidí a jejich hmotné kultuře, o historických skutečnostech, o vesmíru, knihy bájí, příběhů, poezie atd.

Pro práci v oblasti výtvarné kultury je třeba doplňovat stávající knihovny o shrnující publikace vztahující se k historii umění, k současné umělecké tvorbě ve světě i u nás, o užitém umění a architektuře, o písnu, designu či perspektivě.

Pro sledování vývoje výtvarné pedagogiky, umělecké a užité tvorby je vhodné knihovnu doplňovat odbornými časopisy. Nezbytnou pomůckou jsou i sbírky diapositivů a videozáznamů.

Učební pomůcky

Kabinety výtvarné výchovy je třeba doplnit o soubory předmětů a přírodnin, z nichž může žák čerpat podněty pro setkávání se skutečností. **Sbírkou předmětů vytvořených a užívaných člověkem** lze získat za pomoci žáků a jejich rodičů. Předměty nemusejí být funkční - důležité je, aby v sobě nesly stopy dotýkání lidských rukou. **Sbírkou přírodnin** lze zčásti vytvořit spolu s dětmi - sbírku kamenů, dřev, stromových kůr, stébel a rostlin, listů, ptačích hnízd a pírek atd. Jiné přírodniny však sbírat nelze. Zde je zapotřebí pomáhat si ukázkami z přírodopisných sbírek nebo jimi doplnit vybavení kabinetu z prostředků školy.

Spotřební materiál

Výuka vyžaduje **drobný výtvarný materiál**, který si žáci obstarávají individuálně, například tužky, pera, temperové barvy či pastely. Výuku je však třeba vybavit těmi materiály a nástroji, které není vhodné nosit z domova, které se prodávají ve velkém balení nebo kterými lze vybavit toho, kdo si pomůcky výjimečně nepřinesl. **Spotřební materiál** je třeba pravidelně doplňovat z prostředků na drobná vydání nebo ze sponzorských příspěvků či jiných zdrojů. Za optimální částku pro doplňování výtvarných potřeb považujeme 40.- Kč ročně na jednoho žáka.

Podle uvážení učitele je třeba žákům poskytovat tuše, inkousty a mořidla, práškovou bělobu s arabskou gumou pro malbu temperou, sochařskou hlínu, rydla, tiskařské barvy, ředidla atd. Za nezbytné považujeme vybavení **rolí balicího papíru** a kreslicími čtvrtkami větších formátů. Pro zkvalitnění výuky doporučujeme zakoupit i několik sad malířských materiálů s širokou barevnou škálou, kterou by si žáci mohli doplnit vlastní, často menší výběr. Je třeba zakoupit či získat i netradiční materiály - dráty, motouzy, pletiva, fólie, polyetylén, zbytky různých druhů papíru.

Domácí příprava žáků

Domácí aktivity žáků spočívají ve sbírání informací, příkladů, ukázek a návrhů řešení, ve vyšších ročnících v práci s odbornou literaturou, které se váží ke společnému vytváření výtvarných řad a projektů. Tyto aktivity jsou dobrovolné. Jejich plnění však svědčí o zájmu žáka. Tento zájem je základním východiskem pro výtvarně výchovný proces a podmiňuje ho i v jeho průběhu. Proto je jedním z předních klasifikačních kritérií.

Hodnocení žáků

Hodnocení žáka je velice náročný proces, na který nelze uplatňovat kolektivní hlediska. Žák se jeden od druhého liší charakterem výtvarného zráním, v kterém se odrážejí jeho intelektuální a výtvarné schopnosti, životní zkušenosti a typologické směřování. Jde tedy o procesy jen obtížně souměřitelné.

Mění se i **pohled na dětskou výtvarnou práci**. Význam pro utváření osobnosti dítěte nemá výsledek výtvarných aktivit, ale sám výtvarně výchovný proces. Ten je podmíněn zájmem a osobní aktivitou žáka. Proto je třeba především oceňovat zájem žáka o výtvarné činnosti a o obecná východiska, z nichž výtvarně výchovné procesy

vycházejí. Individuální aktivita se uplatňuje při hledání možných řešení, při objevování souvislostí, při ponoru do smyslových a jiných prožitků. I tu je třeba náležitě ocenit. Hledání výtvarného jazyka vyžaduje vědomé soustředění na vlastní představu a na způsob jejího ztvárnění.

Má-li žák o práci zájem, je-li aktivní a soustředěný, brzy se dostaví i viditelný výsledek v podobě zajímavého, i když ne třeba výtvarně dokonalého výtvarného projevu. To se odráží ve společné úvaze nad námětem a jeho výtvarným řešením v závěru vyučování. Toto **kolektivní hodnocení a formulace stanovisek** je současně výchovou pluralitního způsobu myšlení, tolerantního respektování druhých a uvědomování si příčin vlastního postupu. Stanovení známky je v tomto procesu méně významné - kolektivní verbální hodnocení žáka přivádí k samostatnému ocenění vlastní práce a k objektivnímu zařazení sebe sama v rámci celé třídy.

Diferenciace

Otázku diferenciace vidíme ve dvou rovinách. **Učitel diferencuje učivo** podle složení třídy a vytváří si odpovídající studijní programy podle schopností žáků, jejich zájmů a preferencí.

Žáci pracují jednotlivě, ve dvojicích, v malých i větších skupinách. **Diferenciace žáků pro skupinové vyučování** respektuje vzájemné vztahy mezi dětmi. Má-li však výsledek vyznít sourodě, je třeba přihlížet i ke způsobu výtvarného projevování a podání jednotlivců. Míra výtvarných dispozic není pro členění do skupin či dvojic tak významná, protože si žáci zcela spontánně rozdělují práci tak, aby byl vstup každého pro vyznění celku přínosem.

Spolupráce s rodiči

Kontakty s rodiči je třeba navázat v několika oblastech:

- seznamovat je s novým pojetím předmětu, se smyslem výuky a s přínosy, které toto pojetí bude mít pro jejich dítě
- předkládat rodičům výsledky výtvarných činností na tematických či výročních výstavách, komentovat podstatu a smysl jednotlivých aktivit nebo ponechat komentář na samotných žácích
- hledat podporu pro novou podobu předmětu
- využívat možností rodičů k zabezpečení výuky klasickými i netradičními materiály
- papírem, pletivou, starým linoleem, dráty, odřezky plechů a fólií atd., dále dokumentováním různých aktivit pomocí videozáznamů, diapozitivů či fotografií atd.

Pomoc učitelům výtvarné výchovy

Vedle seminářů, které vytvářejí prostor pro další vzdělávání učitelů, je nezbytně nutné poskytnout jim prostor pro konfrontaci výsledků. **Porovnání vlastního a cizího přístupu k výuce prostřednictvím žákovských prací** je nejúčinnější metodickou pomocí. Nejde o soutěžení ani o tlak na společné plnění osnov, ale o vzájemnou inspiraci a o vyhranění výtvarně výchovného nazírání učitele.

Zdravotní tělesná výchova

Cíle, pojetí a obsah zdravotní tělesné výchovy

Cíle zdravotní tělesné výchovy

Cílem zdravotní tělesné výchovy v občanské škole je:

- seznámit žáky s jejich zdravotním oslabením (příčiny, zdravotní a pohybové limity), naučit je vnímat zdravotní oslabení jako fakt, se kterým je třeba se vyrovnat (nepřeceňovat, nepodceňovat) a **aktivně ho ovlivňovat**,
- vytvořit předpoklady pro samostatné a systematické využívání vyrovnávacích cvičení (poznatky, technika cvičení, schopnost soustředit se na cvičení, procítování pohybu atd.) i mimo zdravotní tělesnou výchovu, především doma,
- bezpečně zvládnout soubor vyrovnávacích prostředků a uvědoměle ho využívat v denním režimu podle individuálních potřeb a druhu oslabení. Tím částečně nebo úplně eliminovat zdravotní oslabení nebo alespoň zamezit dalšímu zhoršování. Seznámit s nevhodnými pohybovými činnostmi a dalšími vlivy, které by mohly zdravotní oslabení zhoršit.

Pojetí zdravotní tělesné výchovy

Zdravotní tělesná výchova je předmět určený **žákům III. zdravotní skupiny, případně II. zdravotní skupiny**. Do zdravotní tělesné výchovy je žák zařazován na doporučení lékaře a se souhlasem zákonného zástupce.

Zdravotní tělesná výchova je **specificky připravovaný a odborně vedený didaktický proces**, který je zaměřený především na korekci zdravotního oslabení žáka. Činnost v odděleních zdravotní tělesné výchovy je charakterizována **individuální prací učitele se žáky, cvičením podle vlastního tempa, využíváním speciálních cvičení a specifických pomůcek**.

Zdravotní tělesnou výchovu řídí **aprobovaný učitel tělesné výchovy** nebo **rehabilitační zdravotní pracovník**.

Zdravotní tělesná výchova je **obsahovým a motivačním základem** pro ovlivňování zdravotního oslabení. Musí však být **doplňována dalšími pohybovými činnostmi** a opakováním vyrovnávacích cvičení v průběhu dne.

Zdravotní tělesné výchovy se mohou zúčastnit **žáci různých ročníků i obou pohlaví společně**. Rozhodujícím kritériem pro případné členění nebo spojování žáků je druh jejich zdravotního oslabení, etika cvičení, bezpečnost, příznivé klima atd.

V projektu občanské školy má zdravotní tělesná výchova **zvláštní postavení**. Jde o předmět postavený mezi povinné a nepovinné předměty a je povinností školy **zajistit tento předmět v dostatečném rozsahu**. Účast žáků ve zdravotní tělesné výchově jim nezamezuje zúčastňovat se povinné, i všech jiných forem tělesné výchovy v režimu školy v souladu s jejich potřebami a zdravotním oslabením. Rovněž je účast ve zdravotní tělesné výchově neomezuje ve výběru nepovinných předmětů.

Obsah zdravotní tělesné výchovy

Obsah zdravotní tělesné výchovy je dán učebními osnovami předmětu zdravotní tělesná výchova vydaných v roce 1991 ve vydavatelství Fortuna.

Obsah

Předmluva	5
Charakteristika povinných předmětů	12
Charakteristika volitelných předmětů	19
Osnovy povinných předmětů	25
Český jazyk a literární výchova	26
Úvod	26
Komunikační výchova	28
Jazyková výchova: poznatky o českém jazyce a dovednosti jeho analýzy i syntézy	43
Literární výchova	52
Cizí jazyk	58
Cíle vyučovacího předmětu	58
Základní charakteristika obsahu a etap výuky	59
Výstupní požadavky	60
Rámcové pojetí výuky	67
Náležitosti	71
Rozpis jazykových prostředků pro jednotlivé jazyky	73
Dějepis	94
Zeměpis	110
Pojetí zeměpisu v občanské škole	110
Obsah učiva	113
Zdatnosti (žáků na konci výuky)	117
Náležitosti	119
Speciální problémy	120
Přírodopis	122
Cíle a úkoly	122
Metody a formy práce	123
Architektura stavby předmětu	126
Zdatnosti	131
Náležitosti	132
Speciální problémy	133
Chemie	141
Pojetí chemie na občanské škole	141
Obsah učiva	146
Zdatnosti (žáků v závěru výuky)	151

Fyzika	153
Pojetí fyziky v občanské škole.....	153
Architektura stavby předmětu.....	156
Zdatnosti.....	162
Speciální problémy.....	166
Matematika	167
Pojetí matematiky.....	167
Stavba předmětu matematika.....	169
Matematická kultura.....	173
Náležitosti.....	175
Speciální problémy.....	176
Občanská výchova	192
Úvod.....	192
Systematické uspořádání materiálu výchovy k občanství.....	223
Rodinná výchova	237
Pojetí a cíle předmětu.....	237
Tělesná výchova	246
Vstupní část.....	246
Cíle a pojetí předmětu tělesná výchova.....	249
Didaktické inovace.....	253
Formy a obsah tělesné výchovy.....	256
Metodické poznámky k realizaci tělesné výchovy v projektu občanské školy.....	275
Podíl tělesné výchovy na profilu absolventa občanské školy.....	277
Hudební výchova	278
Pojetí hudební výchovy v občanské škole.....	279
Rozvržení učiva.....	280
Schopnosti, dovednosti a poznatky.....	281
Náležitosti.....	282
Doporučený hudební materiál.....	284
Doporučená literatura.....	288
Doporučená diskografie.....	288
Výtvarná výchova	293
Úvodem.....	293
Obsah předmětu.....	300
Náležitosti výchovně-vzdělávacího procesu.....	307
Zdravotní tělesná výchova	311
Cíle, pojetí a obsah zdravotní tělesné výchovy.....	311

THE
GREAT
HOLY

THE
GREAT
HOLY

NÁVRH UČEBNÍCH OSNOV
OBČANSKÉ
ŠKOLY

Z podkladů © Ministerstva školství,
mládeže a tělovýchovy ČR
vydalo jako svou 121. publikaci
nakladatelství Portál, Klapkova 2,
182 00 Praha 8 v roce 1994
Obálka a grafická úprava Pavel Bosák
Odpovědný redaktor Dominik Dvořák
Sazba a tisk Adalbert Praha spol. s r. o.

Projekty transformace základní školy
Návrh pojetí obecné školy
Návrh učebních osnov obecné školy
Návrh pojetí občanské školy

Ize objednat na adrese
Nakladatelství PORTÁL,
zásilkové knihkupectví,
Klapkova 2
182 00 Praha 8